No. 47 - 1838

IV. N. 212

32115/B

F. IV.

LAND, A. L., and SON, P. A. van

NIEUWE

PRIJS-VERHANDELINGEN.

NIEUWE PRIJS-VERHANDELINGEN,

BEKROOND

DOOR HET

GENOOTSCHAP

TER BEVORDERING

DER

HEELKUNDE,

TE

AMSTERDAM.

ACHTSTE DEEL.

MET PLATEN.

TE AMSTERDAM, BIJ

R. J. BERNTROP,

MDCCCXXXVIII.

Koninklijke Bibliotheek te 's Hage.

Verwijderd K. B.

42600

WELLCOME
LIBRARY
INSTITUTE

VOORBERIGT.

De verhandeling, welke Bestuurders van het Genootschap ter bevordering der Heelkunde, te Amsterdam, *thans het licht doen zien, is haren oorsprong verschuldigd aan de uitschrijving der prijsvraag over de geneeswijze der gewrichtsgebreken, die, niettegenstaande de beantwoording gedurende vele jaren achterbleef, telkens werd herhaald, uit hoofde van het gewigt, door het Genootschap aan dit onderwerp gehecht. Gelijk uit de jaarlijksche* Programmata *van het Genootschap bekend is, zijn ten laatste achtereenvolgende twee verhandelingen ontvangen; de eerste in het jaar* 1833, *die geoordeeld werd niet aan het oogmerk te voldoen; de tweede in het jaar* 1835, *waaraan mede*

de gevorderde volledigheid ontbrak; maar voor welke de Schrijver tot eene nadere bewerking, na de mededeeling van de aanmerkingen der beoordeelaren, is uitgenoodigd. Hieraan binnen den bepaalden tijd voldaan zijnde, heeft de toewijzing van den dubbelen gouden Eereprijs, in de algemeene vergadering van den 13 *Sept.* 1837, *aan den Schrijver dier verhandeling ingezonden onder het* motto: IN MAGNIS VOLUISSE SAT EST, *mogen plaats hebben; bij de opening van het naambillet is gebleken, dat dezelve aan de Heeren:* A. L. LAND, Med. *en* Chir. Doctor, *vroeger te* Delft, *nu te* Leeuwarden, *en* P. A. VAN SON, Heel- en Vroedmeester *te* Delft *was te beurt gevallen.*

Eene herziening van het stuk, vóór hetzelve ter perse gelegd werd, gaf den Schrijvers gelegenheid eenige uitbreiding aan sommige aanteekeningen te geven, en hunne eigene waarnemingen duidelijker voor te stellen.

AMSTERDAM, Julij 1838.

INLEIDING.

Onder de vele gewigtige onderwerpen, tot het gebied der Heelkunde behoorende, waarover het Genootschap ter bevordering dier wetenschap, te *Amsterdam*, een nuttig licht heeft getracht te verspreiden, neemt de kennis der gewrichtsgebreken gewis eene eerste plaats in. Hiervan getuigt de beschrijving van den natuurlijken staat der gewrichten en van de verschillende gebreken, welke aan dezelve kunnen voorkomen, door den Heer H. J. LOGGER, in het jaar 1819 met den uitgeloofden prijs bekroond (1).

Eene voldoende beantwoording der later uitgeschrevene prijsvraag, waarbij verlangd werd: » eene,

(1) Zie Nieuwe Prijsverhandelingen, bekroond door het Genootschap. Zesde deel 1823.

» op te voren gelegde gronden berustende praktische » verhandeling, over de geneeswijze der verschillende, » aan de gewrichten voorkomende, gebreken, gestaafd » door eigene waarnemingen en die van anderen," is gewis door onze vaderlandsche kunstoefenaren, sedert lang met belangstelling te gemoet gezien. Uit het Programma des Genootschaps van 27 Nov. 1833 opmerkende, dat tot dus verre op deze vraag slechts één antwoord was ingekomen, waarover eerst in eene volgende algemeene vergadering uitspraak kon gedaan worden, en derhalve de uitnoodiging ter beantwoording van dezelve herhaald werd, gevoelden wij ons gedrongen de laatste hand te leggen aan eenen reeds vroeger aangevangen' arbeid over dit onderwerp, en deze proeve, hoezeer naar onze eigene overtuiging gebrekkig, niet terug te houden.

De voorgestelde vraag duidelijk een vervolg bedoelende der bekroonde verhandeling van den Heer LOGGER, meenden wij de geneeswijze van al de gebreken, in deze vermeld, te moeten behandelen, daar wij anders ons bij voorkeur zouden bepaald hebben bij de beschouwing der oorspronkelijke *dynamische* gewrichtsziekten, vooral van de ontsteking en hare gevolgen, die alleen eene ruime stof opleveren, en welker kennis de beste grondslag is voor de juiste behandeling van verre de

meeste gewrichtsaandoeningen. Eene splitsing der onderwerpen, in twee afdeelingen kwam ons voor als het meest geschikt om het geheel, zoowel bij de lezing als bij de bewerking, te overzien; de *eerste* behoorde de gebreken, die oorspronkelijk op eene werktuigelijke wijze worden aangebragt, de wonden, de ontwrichtingen en afwijkingen, de *tweede* de ziekten van eenen *dynamischen* oorsprong te bevatten.

Hierin van de orde, door den Heer LOGGER, gevolgd, afgeweken zijnde, viel eene gedurige verwijzing naar de verschillende deelen van die verhandeling moeijelijk, hetgeen ons de noodzakelijkheid deed inzien, om aan de *therapeutische* behandeling eene gepaste *pathologische* beschouwing te laten voorafgaan, waarbij noodzakelijk gebruik behoorde gemaakt te worden van alle gemaakte vorderingen in onze kennis, sedert de bewerking en uitgave van dat stuk, die nu reeds vóór vele jaren plaats heeft gehad. Wij behielden desniettemin den goeden grondslag, door den Heer LOGGER in vele opzigten gelegd, en beijverden ons, zoo veel onze krachten gedoogden, alles tot één geheel te vereenigen.

Dien ten gevolge is onze verhandeling op de volgende wijze verdeeld:

1e. Afdeeling.

Ziekten der gewrichten, waarbij de zamenstellende en omringende deelen des gewrichts van den gezonden staat afwijken, alléén ten aanzien van derzelver zamenhang, vorm en onderlinge plaatsing.

1e. HOOFDSTUK. *Gewrichtswonden* § 1.
2e. » *Ontwrichting* § 27.
3e. » *Afwijking der Beenderen* § 52.

2e. Afdeeling.

Ziekten der gewrichten, waarbij de omringende of zamenstellende deelen des gewrichts van den gezonden staat afwijken ten aanzien van derzelver levenswerkaamheid.

1e. HOOFDSTUK. Ontsteking der gewrichten in het algemeen § 55.
2e. » Ontsteking der verschillende omringende en zamenstellende deelen der gewrichten in het bijzonder § 80.
A. Ontsteking van de huid, het onderliggend celweefsel enz. § 81.

B. Ontsteking der banden, peesscheeden en peesvliezige uitbreidingen § 86.

C. Ontsteking van de *membrana synovialis* § 90.

D. Ontsteking der kraakbeenderen § 95.

E. Ontsteking der beeneinden § 97.

3e. HOOFDSTUK. *Wijzigingen of uitgangen van gewrichtsontsteking, welke gewoonlijk als bijzondere gewrichtsziekten worden behandeld.*

I. Etterverzameling in of om de gewrichten (*arthropyosis*) § 100.

II. Gewrichtswaterzucht (*hydrartrus*) § 105.

III. Verwoesting der gewrichten, met *beenzweer* en *beenversterving* en sponsachtige ontaarding derzelve (*a. arthrocace*, § 114, *b. fungus articuli* § 162.

IV. Waterzucht der onderhuidsche slijmbeurzen (*hygroma cysticum*) § 169.

V. Gewrichtsverstijving (*ankylosis*) § 175.

VI. Kraking der gewrichten *(crepitatio articulorum)* § 185.

VII. Verslapping der banden *(relaxatio ligamentorum)* § 188.

VIII. Jichtknobbels *(tophi)* § 189.

IX. Vreemde ligchamen in de gewrichten § 190.

Eindelijk meenden wij in een aanhangsel een twaalftal waarnemingen te moeten vereenigen, naar welke in de verhandeling meermalen is verwezen.

1e. AFDEELING.

Ziekten der gewrichten, waarbij de zamenstellende en omringende deelen des gewrichts van den gezonden staat afwijken, alléén ten aanzien van derzelver zamenhang, vorm en onderlinge plaatsing.

1e. HOOFDSTUK.

Gewrichtswonden.

§ 1.

Door gewrichtswonden verstaan wij zoodanige wonden, die de omringende of zamenstellende deelen des gewrichts innemen. Tot rigtsnoer bij de voorzegging en genezing verdeelt men dezelve gevoegelijk, *naar het werktuig waarmede zij zijn toegebragt*, in *gesnedene*, *gestokene*, *gescheurde* en *geschotene*, en, *naar de deelen welke zij innemen*, in dezulken, die alleen de omringende deelen aandoen, en in de zoodanigen, die tevens tot in den beursband indringen.

§ 2.

Tot de eerste brengen wij beleedigingen der huid, spieren, pezen, derzelver scheeden en uitbreidin-

gen, banden, vaten en zenuwen. Bij de tweede soort is of alleen de gewrichtsbeurs geopend, of zijn tegelijk de beenhoofden, kraakbeenderen enz., beleedigd.

§ 3.

Naar de belangrijkheid der beleediging en *derzelver waarschijnlijke gevolgen* worden deze wonden verder verdeeld in: *eenvoudige* en *zamengestelde*. — Even als de hoofdwonden, zoo ook brengen wij de gewrichtswonden met LOGGER (1), BELL (2) en bijna alle heelkundigen in het algemeen tot de *zamengestelde*. Het spreekt intusschen van zelf, dat niet elke gewrichtsbeleediging (eene eenvoudige oppervlakkig gesnedene huidwonde bijv.) eene *zamengestelde wonde* kan genoemd worden; waarom wij dan ook hier eene verdeeling in *eenvoudige* en *zamengestelde gewrichtswonden* kunnen aannemen; behalve de genoemde eenvoudige gesnedene wonden der huid, brengen wij, met BOIJER (3), ook de eenvoudig gestokene en gesnedene wonden der gewrichtsbeurs tot de eerste soort, naardien zij voor dadelijke genezing vatbaar zijn (4).

(1) LOGGER, *Nieuwe Prijsverh. van het Genootsch. ter bevord. der Heelk. te Amst.*, 6e dl., pag. 104.

(2) BELL, *Zamenstel der Heelk.*, uit het Eng. 1799, 3e dl., pag. 15.

(3) BOIJER, *Traité des Malad. Chir. etc.*, tom. IV, pag. 407 etc.

(4) BOIJER, l. c. pag. 410. CHELIUS, *Handb. der Heelk.*, uit het Hoogd. vert., 1e dl., § 524. BELL, 3e dl., pag. 16. LARREY, *Mémoir. de Chir. Milit.*, tom. II, pag. 474, tom. III, pag. 255. LASSUS, *Heelk. Ziektek.* door VAN ERPECUM, 2e dl. 2e st., pag. 336. SCHMUCKER, *Heelk. Mengelsch.*, door DAAMS, 1e dl., pag. 105.

»Een merkwaardig geval bevestigde ons onlangs in onze meening,

Zamengesteld noemen wij de gewrichtswonden, wanneer *de wijze en de aard der beleediging*, *de plaats en het zamenstel des gewrichts*, *het gestel van den lijder*, *of toevallige oorzaken*, tot eenen ongunstigen uitgang der verwonding aanleiding geven, en dan gevaarlijke, ja zelfs het leven bedreigende toevallen, met zich kunnen brengen.

»dat eenvoudig gestokene wonden der gewrichtsbeurs voor dadelijke »genezing, zonder opvolgende toevallen, vatbaar zijn.

»E. S....n, een gezond kind, van slechts weinige weken, kwam »bij ons den 7 Januarij 1836 in behandeling; gedurende geheel den »vorigen dag, was het zeer onrustig geweest, had telkens de borst »geweigerd, en bijna 24 uren aanhoudend kermend doorgebragt, »zonder dat de behoeftige ouders, eenige oorzaak daarvoor vermoe- »den konden, waarom zij dan ook onze hulp inriepen; geene be- »paalde ziekteoorzaak kunnende vinden, lieten wij het kind geheel »ontkleeden, en ontdekten toen eene kleine bloedvlek aan de voorzijde »der regter schoudergeleding. Het gewricht hierop onderzoekende, »bemerkten wij spoedig dat een vreemd ligchaam geheel in hetzelve »was ingedrongen, het wondje was uîtwendig gesloten; de moeder »vooronderstelde toen, dat het vreemde ligchaam eene afgebrokene »naainaald zoude zijn, welke zij aan de kleedingstukken der kleine »miste; deze scheen schuin van beneden naar boven ingedrongen »te zijn, zij was bewegelijk en geplaatst op de voorzijde des arm- »beenshoofds; het kwam ons best voor, de naald aan de tegenover- »gestelde zijde, waar zij was ingedrongen, naar buiten te brengen, »hetgeen wij door eene matige drukking, met den op beide einden »der naald geplaatsten duim en wijsvinger gemakkelijk verrigten, »tot zoo lang, dat de punt door de huid was gedrongen, waarna »wij haar met een pincet verwijderden; de naald was ruim een »duim lang; hierop bevestigden wij den arm aan den tronk, plaatsten »twéé bloedzuigers aan de voorzijde des gewrichts, en lieten daarna »aanhoudend fomenten van koud water appliceren, met dien ge- »lukkigen uitslag, dat zich in het geheel geene ontstekings-toevallen »voordeden, en het kind, op den zesden dag, den arm vrij en »zonder pijn kon bewegen.”

§ 4.

Wat de wijze en den aard der verwonding betreft, zoo zijn de geschotene gewrichtswonden de meest zamengestelde, zelfs dan, wanneer zij slechts de uitwendige deelen innemen; hoogst gevaarlijk worden zij, wanneer zij in het gewricht indringen, en daar hare verwoestingen aanrigten. Zij zijn veelal zamengesteld met ingedrongene vreemde ligchamen, hevige schuddingen, kneuzing, verscheuring en verlies van zelfstandigheid, uitstorting van bloed, zenuwtoevallen enz., en worden meest altijd door hevige ontsteking en derzelver uitgangen, gevolgd.

Ook de gestokene en gesnedene wonden worden zamengesteld, en gevaarlijk, wanneer zij in het gewricht indringende, daar de beenhoofden enz. beleedigen, of zelfs, wanneer zij maar eenen ruimen toegang aan de buitenlucht verschaffen; belangrijke kwetsingen van vaten, zenuwen, pezen enz., maken uitwendige gesnedene en gestokene wonden hoogst gewigtig.

Gewigtiger nog in dit opzigt zijn de *gescheurde wonden;* de geweldadige scheiding der bewerktuigde vezelen wordt hier door een grooter en stomper werkend geweld voorafgegaan; de kneuzing en schudding zijn dus belangrijker, de verdere toevallen heviger, en de uitgang der opvolgende hevige ontsteking in verettering steeds, die in gangreen somwijlen, te vreezen: des te zamengestelder worden deze verwondingen, wanneer er geheele lappen grootendeels afgescheurd, en in deze vaten, zenu-

wen, pezen enz. bevat zijn; verscheuring van deze laatste is, hier in het bijzonder, hoogst belangrijk, zoowel uit hoofde van het hevig geweld, dat voorafgegaan moet zijn, als door de belangrijke hindernis, welke zij na de genezing der wonde nalaten.

De gescheurde gewrichtswonden naderen het meest aan de geschotene, en nog zoo veel te meer, wanneer de verscheuring en kneuzing aanmerkelijker, de wonde met vreemde ligchamen verontreinigd is, de eigenlijke gewrichtstoestel meer daarin deelt, enz. In ieder opzigt zijn de gescheurde wonden aan het kniegewricht voorkomende de meest belangrijke.

Ten aanzien van de *plaats en het zamenstel* des gewrichts valt aan te merken, dat verwondingen van diep gelegene, meer zamengestelde, of door edele deelen omringde gewrichten (heup, knie, elleboog, voet, onderkaak-gewricht bijv.) belangrijker zijn dan andere, in het bijzonder wanneer zij door schietend werktuig zijn te weeg gebragt (1).

De gewrichtswonden worden des te belangrijker bij zoodanige lijders, welke zeer gevoelig of tot ontsteking geneigd zijn, waardoor men meer voor zenuw-aandoeningen of ontsteking met derzelver gevolgen te vreezen heeft. Ook eene bijzondere ziekelijke gesteldheid van den lijder kan de gevolgen

(1) LE DRAN, *geschot. wonden*, vertaald door KORP 1748, pag. 129. SCHMUCKER, *Heelk. Mengelschr.*, 1e dl., pag. 26. LOGGER l. c., pag. 105, 108 en 113. CHELIUS l. c., 1e dl. 2 st., § 529. VON WALTHER, *Systh. der Chirurg.* 1833, 1e bd., § 418.

der verwonding nadeelig wijzigen, en de genezing beletten of vertragen.

Eindelijk kunnen *toevallige oorzaken*, als gebrek aan rust (1) van het beleedigde deel, afwijkingen in het diëet, bedorvene lucht in hospitalen enz., de gewrichtswonden meer zamengesteld maken, aan welke complicatiën zeker, meer dan aan den toegang der lucht, de kwade gevolgen van anders eenvoudige gewrichtswonden zijn toe te schrijven (2).

§ 5.

Behandeling.

Het doel der behandeling bij gewrichtswonden is:

I. Daar, waar zulks mogelijk is, de spoedige genezing te bewerken.

II. Waar dit niet geschieden kan, de toevallen en omstandigheden die zich tegen deze verzetten, zoo veel mogelijk te verwijderen, en den best mogelijken uitgang te verkrijgen.

III. Daar, waar men, *a priori*, kan besluiten, of ook wanneer zich gedurende de behandeling omstandigheden opdoen, die aanduiden dat de genezing op geenerlei wijze mogelijk is, of het deel niet zonder gevaar voor het leven kan behouden blijven, de spoedige wegneming des deels, geheel, of gedeeltelijk waar zulks de plaats toelaat, te bewerkstelligen.

(1) Bell, l. c., 2e dl. 3e st., pag. 360. Boijer l. c., tom. IV, pag. 415.

(2) Cruveilhier, in *Dict. de Med. et de Chir. Pratique (Articulation).*

§ 6.

De eerste aanwijzing is dus, daar, waar het mogelijk is, de spoedige genezing te bewerken.

Dit zal kunnen beproefd worden bij alle *eenvoudig gestokene en gesnedene wonden* der omringende en zamenstellende deelen des gewrichts.

Neemt de wonde alleen de uitwendige deelen in, zoo is het voldoende de wondranden naauwkeurig door hechtpleisters te vereenigen, een eenvoudig bevestigend verband en omslagen van koud water aan te wenden zoodanig, dat steeds dezelfde lage temperatuur bewaard blijft, het deel eene doelmatige plaatsing, ontspannen houding en de strengste rust te verschaffen; het verband worde slechts los aangelegd; alleen dan, wanneer de rigting en uitgestrektheid der wonde eene verzameling van bloed in derzelver bodem mogt doen vreezen, kan eene ligte drukking, langs de loopstreek des kanaals, worden aangewend (1). Hetzelfde geneesplan is ook toepasselijk op de eenvoudig gestokene en gesnedene wonden, die tot binnen het gewricht doordringen, kenbaar aan de plaats en rigting der wonde, en in sommige gevallen aan het uitvloeijen van lidvocht; dan namelijk, wanneer de overeenstemming tusschen de wonde der uitwendige bekleedselen en die des beursbands niet verloren is; bij eene groote wonde dezer laatste is daarenboven de kennis door de kleur der kraakbeenderen gemakkelijk; verder kan het niet dan schadelijk wezen, door werktuigen, drukking

(1) Kerst, *Heelk. Mengel.* 1835, pag. 141.

of beweging van het deel, het al of niet doordringen der wonde in het gewricht in twijfelachtige gevallen te onderzoeken (1), te meer daar de behandeling overigens hiernaar niet verschilt.

Men zij vooral hier bedacht, de wonde naauwkeurig te vereenigen, en wel zoo, dat de wonden der bekleedselen en die des beursbands zoo min mogelijk overeenstemmen, zoowel ter afwering van de lucht, als der bij de behandeling aangewende vochten (2), waartoe dan ook de bedekking der wonde door 2, 3 of 4 trapsgewijze grooter wordende kleefpleisters-stukken, kan medewerken (3). Verder spreekt het van zelf, dat de strengste ontstekingwerende behandeling, de stiptste rust, en een doelmatige leefregel, hier vooral te pas komen.

§ 7.

De tweede aanwijzing heeft ten doel, daar, waar de dadelijke genezing niet mogelijk is, de toevallen en omstandigheden, die zich daartegen verzetten, zoo mogelijk te verwijderen, en den best mogelijken uitgang te verkrijgen.

Gesnedene en gestokene wonden, die tot binnen het gewricht doordringen, en daar de kraakbeenderen en beenderen kwetsen, vereischen wel, wanneer er geene aanwijzing tot dadelijke amputatie bestaat, of

(1) CHELIUS l. c., 1e dl. 2e st., § 322.
(2) BELL l. c., 3e dl., pag 16.
(3) BEGIN, in *Dictionn. de Med. et de Chir. Prat. (Arthrite).*

aan deze niet kan voldaan worden, de spoedige sluiting der wonde, en de strengste ontstekingwerende kuur, waardoor nog somwijlen eene gelukkige genezing kan verkregen worden (1), maar meestal gelukt de herstelling langs dezen weg niet, en er verzamelt zich etter in het gewricht, die zoo spoedig mogelijk moet verwijderd worden.

Hiertoe prijzen wij vooral de opening des beursbands door eene ruime insnijding met DAVID (2), CALLISEN (3), ZANG (4), LASSUS (5) en BEGIN (6) aan, welke men, indien de wonde niet ruim genoeg is om den etter gemakkelijk te kunnen ontlasten, zoo laag mogelijk aan het gewricht verrigten moet; de operatie met de *troiscart*, en de dadelijke sluiting der wonde volgens BELL (7), is minder aan te prijzen, daar de etter zich meestal op nieuw verzamelt, en het herhalen der operatie noodig maakt; en zoo de etter eene slechte geaardheid aanneemt, dan werkt het oponthoud derzelve allernadeeligst in op de beenhoofden en kraakbeenderen, al hetgeen bij de operatie met het mes minder te vreezen is; het gebruik van een *seton* is geheel te verwerpen. Het indringen der lucht bij genoemde insnijdingen is niet voor zoo hoog verderfelijk te houden,

(1) LOGGER, l. c. pag. 111.
(2) *Bekr. Prijsverh. over de Ettergezwellen*, 1764.
(3) L. c. vol. II, § 784.
(4) *Operat.*, I 267.
(5) l. c. 1e dl. 1 st., pag. 218.
(6) *In Dictionn. de Med. et Chir. etc. (Arthrite).*
(7) L. c. 3e dl., pag. 18.

als men eertijds meende; dit stemmen wij met de meeste hedendaagsche Heelkundigen gereedelijk toe, en het komt ons voor, dat de stijve opvulling der wonde met pluksel wieken, voorheen zoo zeer in zwang, wel meer nadeel aan de wonden zal hebben toegebragt, dan de lucht die men met zooveel geweld zocht af te weren (1); intusschen vermijde men eene langdurige ontblooting. Het spreekt van zelf, dat, vooral bij complicatie door een ziekelijk gestel van den lijder, eene doelmatige inwendige behandeling met de uitwendige moet gepaard gaan. Niet zelden volgt evenwel, op deze etterverzameling, eene chronische ontsteking *aller* gewrichtsdeelen; waarover wij in de tweede afdeeling in het bijzonder zullen handelen. In beide gevallen kan zoodanig eene verwonding in derzelver gevolgen aanleiding geven tot de amputatie.

§ 8.

Gescheurde gewrichtswonden gedoogen zelden eene dadelijke vereeniging, ten minste gelukt dezelve nimmer *geheel;* de schudding des gewrichts is bij dezelve dikwijls zoo groot, dat onze eerste zorg zich tot het opwekken der vitaliteit bepalen moet op eene dergelijke wijze, als bij de geschotene wonden zal geleerd worden; is dit het geval niet, en be-

(1) Guincourt, *über wasserige oder eiterärtige Anhäufungen etc.* 1810. Langenbeck, *Neue Biblioth.*, 2 th. Bernstein, *Heelk. Woordenboek*, 3 dl. op Vulnus. Jourdan, *Dictionn. de Med. et de Chir. (Articulation).*

paalt zich de verscheuring alléén tot de bekleedselen, dan reinige men zoo noodig de wonde, brenge de wondlippen of gescheurde lappen zachtjes tot elkander en op hunne plaats, legge een los verband aan, geve aan het deel eene behoorlijke plaatsing, doe, zoo de ontsteking hoog klimt en de spanning in den omtrek groot is, ruime insnijdingen, en make trouw gebruik van koude omslagen, tot zoo lang zich etter aan de wondranden voordoet, wanneer men deze met laauw warme omslagen of pappen verwisselt, waaraan wij de voorkeur geven, boven de aanwending van warmen azijn damp en andere prikkelende middelen (1). Op deze wijs gelukt het nog wel eens, vooral indien men de wonde weinig ontbloot, eene genezing per *primam intentionem* voor een groot gedeelte te verkrijgen.

Hebben, bij gescheurde gewrichtswonden, de beursband en beenhoofden geleden, dan kan boven alles de amputatie aangewezen zijn, zoo niet, dan handele men hier geheel, zoo als bij dergelijke geschotene wonden, waarover straks nader.

§ 9.

Ofschoon bij de genoemde eenvoudige wonden de dadelijke genezing in de meeste gevallen gelukken zal, zoo kunnen er zich evenwel omstandigheden opdoen, die de genezing vertragen of beletten kunnen. Vooral komt hier in aanmerking opvolgende hevige ontsteking, veroorzaakt, behalve door het voorafgegaan geweld, door gebrek aan rust, verkeerden

(1) Bell, l. c. 3 dl. pag. 17.

leefregel enz: zoo veel te meer te vreezen, bij erethische en volbloedige voorwerpen, vooral dan, wanneer de wonde tot in den beursband indringt. Kan men deze ontsteking, welke gemeenlijk op den 2den of 3den dag, soms reeds vroeger, intreedt, niet door eene strenge ontstekingwerende behandeling, in het bijzonder door ruime insnijdingen en verwijdering zoo mogelijk der oorzaken, tot oplossing brengen, of was zij door eene bijzondere kwaadsappigheid van den lijder gewijzigd, of met hospitaalversterving zamengesteld, dan is, in het eerste geval, de gemeenzaamste en wenschelijkste uitgang de genezing der wonde door verettering; de uitgang, in het tweede geval, meestal de vorming van eene eigenaardige verzwering; in het laatste, niet zelden de dood.

De behandeling van eene eenvoudige etterende, met eene eigendommelijke kwaadsappigheid of hospitaal-versterving zamengestelde wonde der bekleedselen eens gewrichts, verschilt niet van die, welke bij zoodanige wonden op andere plaatsen voorkomende gebruikelijk is; ons bestek laat niet toe over deze complicatiën uit te weiden.

Niet zelden verzamelt zich in den bodem van gestokene wonden tusschen de bekleedselen etter, welke, indien hij door eene gepaste drukking door middel van het verband niet uitgedreven kan worden, het verwijden der bestaande wonde, of het maken eener tegenopening, kan vorderen. Grijpt de verzameling van etter plaats binnen het gewricht, hetzij ten gevolge van voortgeplante ontsteking der uit-

wendige deelen naar binnen, of als uitgang van oorspronkelijke ontsteking binnen het gewricht, ter oorzake van in hetzelve doordringende wonden, zoo zal de uitgang meestal ongunstig, en eene behandeling aangewezen zijn, als in de *tweede afdeeling* zal worden vermeld.

§ 10.

Ten aanzien van de *zamengestelde gewrichtswonden* valt nog in het bijzonder het volgende aan te merken. Bij zoodanige gewrichtswonden, waarbij aanmerkelijke *slagäderen* beleedigd zijn, is derzelver spoedige onderbinding, en ook daarom dikwijls de verwijding der wonde, in sommige gevallen de onderschepping des hoofdstams aangewezen, waarna dan nog somtijds de spoedige genezing, althans bij overigens éénvoudige wonden, kan verkregen worden; bloeding uit kleinere vaten ga men over het algemeen niet te spoedig tegen; wordt dit noodig, dan zal eene doelmatige drukking, al of niet met het aanwenden van eenig klevend poeder, (stijfsel, gom, hars enz.) tot dit einde voldoende zijn; prikkelende *styptica* moeten hier volstrekt worden afgekeurd.

§ 11.

De verwondingen van pezen (1), *en peesvliezige uitbreidingen* vereischen, in het eerste geval, eene zoo naauwkeurig mogelijke hereeniging der uiteinden,

(1) ROGNETTA *des lesions traumatiques des Tendons* 1834.

door een steunend verband, waardoor wel geene volkomene vereeniging der einden door peesweefsel verkregen wordt, maar evenwel na de genezing de beweging minder belemmerd is: in het tweede geval, waar spoedig hevige pijn, spanning en zenuw toevallen volgen, zijn ruime inkervingen zoo spoedig mogelijk aangewezen.

§ 12.

Eene belangrijke complicatie bij gewrichtswonden, maken onderscheidene zenuwtoevallen, als: *schudding* en *verdooving*, *hevige pijn*, *stuipen* en *Tetanus* met deszelfs wijzigingen.

Schudding (commotio) van het deel komt veelvuldig, vooral bij *geschotene* wonden, voor; plaatselijk is de wond gevoelloos, bloedt niet of weinig, wordt later blaauwkleurig, zuchtig in den omtrek en gaat in versterving over; er ontstaat verdooving van het geheele ligchaam of van het lijdende deel alléén, verlamming, algemeene koude, terwijl eene ongeregelde koorts met *delirium* intreedt, waarbij de lijders meestal bezwijken (1); in ligtere graden keert gevoel en leven, zoo niet van zelven, ten minste na de aanwending van opwekkende middelen terug.

De behandeling verschilt, naar mate alleen het verwonde deel of het geheele ligchaam is aangedaan; in het eerste geval verbinde men de wond en derzelver omtrek met opwekkende prikkelende

(1) Kerst, l. c. pag. 123.

middelen, *Balsamica*, *Spiritualia* enz., in het laatste geval worden mede inwendig dergelijke middelen toegediend, geëvenredigd aan den graad der verdooving, tot zoo lang er reactie, en met haar indicatie voor andere, meestal tegenovergestelde, middelen ontstaat, waarom men dan ook bijzonder letten moet op den terugkeer der reäctie, ten einde met het te lang gebruik der *irritantia* niet te schaden; bij volkomen schijndood van den lijder behandele men hem geheel als zoodanig.

§ 13.

Hevige plaatselijke pijn bij volbloedige voorwerpen wordt door plaatselijke en algemeene bloedontlastingen, bij *erethische* door pijnstillende omslagen met *Opium*, *Hijosciamus*, *Belladonna*, *Decoctum Seminum Papav.* (1), enz. gestild. Zijn vreemde ligchamen of beensplinters de oorzaken van dezelve, dan ruime men deze, zoo mogelijk, op. Onreinigheden in de eerste wegen vereischen braak- of ontlastmiddelen.

§ 14.

Is de *Tetanus* met deszelfs wijzigingen ontstaan, die somwijlen dadelijk, meestal echter na verloop van eenige dagen (2), en, in enkele gevallen, na de volkomene genezing der wonde zich ver-

(1) Bell, l. c. 3 dl., pag. 17.

(2) Boijer, l. c. 1e dl., pag. 288. Callisen, l. c. vol. 1, § 413

toont (1), en aan zich zelven overgelaten volgens ouderen en nieuweren doodelijk is (2), dan kan de *amputatie* voor dadelijk aangewezen gehouden worden (3), hoewel het tot hiertoe aan stellige resultaten dienaangaande ontbreekt; was deze niet verrigt of kon zij geene plaats hebben, dan zijn vooral *verdoovende middelen*, *Opium* in groote giften (4), en uitwendig in de vorm van klisteren of als inspuitingen in de aderen (5), al of niet met *Calomel*, *Moschus*, *Camphor*, *Naphta* (6), *Sal cornu cervi*, *Valeriaan* etc. verbonden, of het afwisselend gebruik van *Opium* en *Alcali* volgens STUTS (7), *Kina*, *Blaauwzuur* (8), *Rottekruid*, *Ol. Terebinth.* enz., de aangeprezene middelen. Ook eene strenge *antiphlogistische* behandeling, door algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, en groote giften *Calomel* (9), is, even als de aanwending van het brandijzer (10) en begietingen met koud water (11), met verschillenden uitslag beproefd.

(1) CALLISEN, l. c. vol. 1, § 413.

(2) HIPPOCRAT. APHOR, Sect V, Aph. 2. CALLISEN, l. c. vol. 1, § 415.

(3) LANGENBECK, l. c. pag. 700.

(4) CALLISEN, l. c. vol. 1, § 417.

(5) PERCY en LAURANT, *Dictionn. des Scienc. Med.*, vol. 25, pag. 31

(6) CHELIUS, 1e dl. § 350.

(7) In *Saltzburger Med. Chir. Zeitung* 1800, bd. 1.

(8) KLEIN, in *Medical. recorder*, Oct. 1825.

(9) VON WALTHER, l. c. § 406. EICHEMBERG in FRORIEP'S *Notizen*, 38 bd., pag. 100. LANGENBECK, *Nosolog. und Therap. der Chir. Krankheiten*, 3 bd. pag. 673.

(10) KERST, l. c. pag. 126.

(11) CURREY, *Medical Transact.*, vol. 4, 1813.

Wij voor ons geven de voorkeur aan de navolgende behandeling.

Bij de eerste aandoeningen, die op het vermoeden van dit gevreesde toeval konden leiden, dienen wij de *Opium* in zoo groote giften, als de lijder zonder ongemak kan verdragen, in den vorm van tinctuur, toe; zoodanige lijders verdragen eene buitengewone hoeveelheid *Opium* zonder den minsten hinder; men beginne met ieder uur of alle twee uren één grein te geven, en klimme daarmede op tot 20, 30, ja zelfs 50 greinen in de 24 uren.

Zoodra er vermindering der toevallen ontstaat, late men het gebruik niet na, dewijl de ziekte dan meestal met dezelfde hevigheid terugkomt; eerst, wanneer alle toevallen reeds eenen geruimen tijd geweken zijn, kan men met veiligheid de hoeveelheid verminderen, of de tusschenpoozen van derzelver toediening verlengen. Bij belette slikking diene men de *Opium* mede, in den vorm van *Tinct. Opii*, in klisteren toe. Tegelijk kan men met vrucht op de meest aangedane deelen inwrijvingen doen met *Opium*, of *Mercurialia*, of bij afwisseling, met een *Linim.* met *Tinct. opii* bedeeld, en met *Liniment: volatile.* (De straks vermelde inspuitingen van *Opium* in de aderen, houden wij voor te veel gewaagd.)

Eindelijk were men van de wonde, die aanleiding gaf tot dit toeval, alle prikkels af, en omgeve dezelve met eene laauwwarme stoving, met *Opium* bedeeld.

Onder de andere aangeprezene middelen, meenen

wij alleen de *Moschus*, als een krachtig hulpmiddel, tot regeling van het gestoorde zenuwleven, niet te mogen verwerpen, evenmin, het besluiten der kuur, met de toediening van de *Cort. Peruv.*, waar dadelijke zwakte, vooral door voorafgegaan bloedverlies, ten gronde ligt, ter vermindering der vatbaarheid voor wederinstortingen.

Bij jonge volbloedige voorwerpen, kan het noodig zijn, eene aderlating te doen voorafgaan.

In gevallen, waar genoemde kuur geene hulp aanbragt, gelooven wij, door ervaring eenigermate daartoe geregtigd, het *dierlijk Magnetismus* te mogen aanprijzen; ten minste zagen wij bij eenen lijder, die volgens de opgegevene kuur met *Opium* behandeld werd, en bij wien wij het dierlijk Magnetismus met kalmerende krachtige bestrijkingen tegelijk aanwendden, spoedig verligting der toevallen en eene volkomene herstelling volgen; bij eenen anderen volgde slechts tijdelijke verligting der toevallen; hij bezweek op den 4den dag der ziekte.

Ons bestek gedoogt niet over dit onderwerp hier breeder uit te weiden; weshalve wij genoodzaakt zijn verder te verwijzen naar de schriften van CALLISEN, BOYER, TITTMAN, CHELIUS, STUTZ, CHALMERS, BAJON, BARRÈRE, BELL, REIL, LE DRAN, LANGENBECK, VON WALTHER, en inzonderheid naar de uitmuntende Verhandeling van onze Vaderlandsche Geneeskundigen REICH en LOGGER (1).

(1) Verhandeling over het afzetten der ledematen, (in Nieuwe Prijsverh. enz. 1e dl., pag. 252 enz.)

Hangen deze zenuwtoevallen af van de gedeeltelijke doorsnijding eener zenuw, of van derzelver gelijktijdige binding met eene slagader, dan kan ook hier, buiten de aanwending van genoemde middelen, de geheele doorsnijding (1) beproefd worden; ook schijnt het nut van de doorsnijding der zenuw boven de plaats der verwonding, door R. FRORIEP, op grond van ontsteking derzelve bij lijkopeningen na *Tetanus* gevonden, onlangs op nieuw aangeprezen (2), reeds door enkele gevallen gestaafd (3); wij gelooven intusschen niet, dat deze kunstbewerking de amputatie kan vervangen.

§ 15.

De beleedigingen door schietgeweer te weeg gebragt aan of in den omtrek der gewrichten zijn hoofdzakelijk schudding en verdooving, kneuzing en verscheuring van onderscheidene zachte en harde deelen, van zenuwen en bloedvaten, kraakbeenderen, beenhoofden, verbrijzeling derzelven, en eindelijk de geheele of gedeeltelijke wegneming eens deels in het gewricht. De verwoesting, door het beleedigend werktuig veroorzaakt, is over het geheel des te belangrijker, naar mate hetzelve stomper, hoekiger en grooter van oppervlakte was, omdat met deze zoo veel te meer schudding, kneu-

(1) *Med. Chir. Zeitung* 1835, 1 bd., pag. 134. DE LA MOTTE, *Traité Complet de Chir. revue etc.*, *par* SABATIER, tom. 2, pag. 142.

(2) *Neue Notizen*, 1 bd., n°. 1 1837, overgen. in MOLL en VAN ELDIK's Tijdschrift, jaargang XVI, pag. 405.

(3) MURRAY en V. FRORIEP, *Not.* 1833, bij MOLL en VAN ELDIK, ll. pag. 416.

zing en verscheuring vergezeld gaat; daarentegen kunnen de verwondingen eenigzins meer naderen tot de gesnedene en gestokene, zoo het beleedigend werktuig smaller en scherper was, zoo als de verwondingen met glas, granaatstukken, spijkers (1) enz., vooral wanneer zij met groote kracht en op geringen afstand worden voortgedreven; op deze wijs kan ook een kogel geheel een lid wegnemen of een beenhoofd doorboren, zonder aanmerkelijke kneuzing of splijting te veroorzaken (2).

Wanneer de verwonding het gevolg is van het indringen van meerdere ongelijkvormige ligchamen, zoo als schroot, dan is de verwoesting zoo veel te grooter, en de verwijdering dier ligchamen uit de wonde zoo veel te moeijelijker.

§ 16.

Het voorwerp der eerste zorg bij geschotene gewrichtswonden, waar de amputatie niet dadelijk is aangewezen, is de spoedige verwijdering der vreemde ligchamen, in de deelen ingedrongen en terug gebleven, ten minste in die gevallen, waar geene hevige bloedvloeijing alvorens gestild, of plaats hebbende verdooving behandeld moet worden (3).

(1) VAN GESSCHER, Hedend. Oefenend. Heelk., 1e dl, § 71.

(2) KERST, l. c. pag. 107 en 110. S. COOPER, *Dict. de Chir. Pratique*, 2e dl., pag. 318.

(3) »Het is te beklagen, dat men deze aanwijzing bij geschotene »wonden nog zoo vele malen ziet verwaarloozen, ten koste soms van »het leven van den lijder. Een paar jaren geleden, geroepen zijnde

De wegneming dier ligchamen uit de omringende zachte deelen des gewrichts geschiedt hier, even als op andere plaatsen; men spare hier vooral geene insnijdingen, indien zij de wegneming gemakkelijk zouden kunnen maken; zijn de vreemde ligchamen in het gewricht zelf en in de beenhoofden ingedrongen, dan is derzelver verwijdering, vooral wanneer zij talrijk zijn, uiterst moeijelijk en de amputatie meestal dadelijk aangewezen; echter moet men, waar deze niet mogelijk is, altijd, hoewel met de meeste omzigtigheid, dezelve pogen weg te nemen, ten einde geenen voortdurenden prikkel in de wonde terug te laten, en daartoe, zoo noodig, zelfs ruime insnijdingen in den beursband bezigen. Zoo men reden hebbe te gelooven, dat het verwijderen dier ligchamen, gemakkelijker en met minder geweld door inspuitingen zou kunnen verkregen worden, zoo als bij kleinere stukken, zand, aarde, beensplinters enz., en ook, wanneer oplosbare prikkelende stoffen, als zout, kruid enz., mogten zijn ingedrongen, zoo mogen verzachtende laauwwarme inspuitingen, met de noodige voorzigtigheid, aangewend worden.

»tot het doen eener geregtelijke schouwing bij een volwassen meisje »te *L....*, hetwelk, na eene verwonding met schietgeweer aan »den onderbuik, gestorven was, vonden wij, 9 dagen na de »verwonding, nog eenen grooten prop van papier tusschen de buik»spieren; de wonde ging niet tot in de buikholte door, en de »ontsteking van het *peritoneum* en derzelver gevolgen, die zich »voordeden, en als de voornaamste oorzaak des doods moesten be»schouwd worden, konden wij niet verklaren, dan als vooral ontstaan »ten gevolge van de verwaarloosde behandeling der wonde.

§ 17.

Is het uitwerksel der verwonding *kneuzing der zachte deelen* van het gewricht, dan zal deze ook hier, bij eene doelmatige behandeling, hetzij door algemeene en plaatselijke herhaalde bloedontlastingen en koude omslagen, hetzij door loodmiddelen, middelzouten of meer prikkelende aromatische middelen, naar gelang van de plaatselijke levens-werkzaamheid, tot genezing geraken; de verdere uitstorting van bloed kan men ook zeer dikwijls voorkomen of beteugelen, door een wel sluitend verband, terwijl, wanneer er aanmerkelijke uitstorting heeft plaats gehad, of het bloed zich onder peesvliezige uitbreidingen verzamelt, tijdige insnijdingen steeds de voorkeur verdienen; langs dezen weg voorkomt men, zoo veel mogelijk is, de uitbreiding van de prikkeling op den beursband en zijne ontsteking, die, reeds aanwezig zijnde, zich spoedig uitbreidt, waarover wij in de 2e *afdeeling* zullen handelen. Belangrijke kneuzing der kraakbeenderen en beenhoofden, door schietgeweer aangebragt, vereischt de spoedige amputatie; kan deze niet geschieden, dan zal, door de opvolgende zenuwtoevallen en ontsteking, gewoonlijk het leven van den lijder spoedig worden uitgebluscht, of later door uitputtende verettering en beenbederf de dood volgen. Zeldzaam zal in gunstige gevallen gewrichtsverstijving de uitgang zijn eener te dien einde aangewende stipte ontstekingwerende behandeling. Dat deze laatste bij geringen graad van kneuzing

in haren ganschen omvang is aangewezen, behoeft geene nadere verklaring.

§ 18.

De verscheuring der omringende zachte deelen des gewrichts wordt bij geschotene wonden steeds gevolgd door aanmerkelijke ontsteking, welke dikwijls spoedig in versterving overgaat, en, zoo deze al niet volgt, altijd opgevolgd wordt door eene overvloedige verettering; uit dien hoofde kan de spoedige hereeniging der wonde door middel van drooge of bloedige hechting (1), nimmer verkregen worden.

Eene strenge ontstekingwerende behandeling is dus in het tijdperk der ontsteking het meest gepast, terwijl, wanneer de verettering reeds heeft plaats gegrepen, uitwendig laauwe omslagen, met een weinig wijn, soms met zachte aromatische, of bij zwakke voorwerpen met versterkende middelen bedeeld, en inwendig ook veelal spoedig zacht voedende en versterkende geneesmiddelen dienen zullen, om de uitputtende verettering tegen te gaan, en de krachten te schragen; verzachtende omslagen raden wij, buiten het geval van bij de verettering nog aanwezige aanmerkelijke ontsteking, af, als bevorderende zeer de etterafscheiding, die hier, zoo als wij gezien hebben, ligt al te overvloedig wordt. Zijn in de verscheuring door schietgeweer de omringende banden, pezen, zenuwen, belangrijke vaten gezamenlijk of voor een groot deel begrepen, dan

(1) LE DRAN, l. c. pag. 20.

ga men dadelijk tot de amputatie over. Zijn in de verscheuring aanmerkelijke bloedvaten begrepen, zonder dat de amputatie noodig is, dan is het hier dikwijls onvermijdelijk de onderschepping des hoofdstams te bewerkstelligen.

§ 19.

De bloeding bij geschotene wonden, zelfs waar aanmerkelijke vaten beleedigd en zelfs geheele ledematen zijn afgescheurd (1), is, zoo als bekend is, dikwijls van weinig belang; niettemin bestaan er zeer vele uitzonderingen op dezen regel (2), ten minste vertoont zij zich bij de opvolgende verettering, en somtijds reeds spoediger, des te heviger. Daar het nu, zelfs wanneer de monding van het bloedend vat in de wonde kon ontdekt en onderbonden worden, niettemin moeijelijk te bepalen is, of, en in hoe verre, hetzelve van leven beroofd is, en er dus hierdoor, of bij de opvolgende ontsteking, verettering of versterving, aanleiding tot herhaling der bloeding zou kunnen gegeven worden, zoo doet zich bij ons de vraag op, of niet in het algemeen bij geschotene wonden, met beleediging van vele of aanmerkelijke bloedvaten, de dadelijke onderschepping van den hoofdstam boven de wonde zou zijn aangewezen? vooral of dit niet van toepassing zou zijn bij geschotene gewrichtswonden, waar overigens geene aanwijzing tot amputatie mogt bestaan,

(1) Bell, l. c. 3 dl. pag. 2.
(2) Kerst, l. c. pag. 112.

omdat de prikkeling der gewonde deelen bij de poging tot onderbinding van het vat in de wonde bij deze verwondingen inzonderheid zoo hoogst nadeelig is, en door de onderschepping des hoofdstams boven de wonde kan vermeden worden, terwijl tegelijk de toevloed van bloed naar de wonde, en dus ook de opvolgende ontsteking, gematigd wordt (1)?

De onderschepping boven de wonde kan later mede aangewezen zijn bij langdurige verettering, waarbij, volgens sommigen, eene aanhoudende doorzweeting van bloed plaats heeft, indien dit niet door uit- en inwendig gebruik van *minerale zuren*, *aluin*, *kina* enz., kan beteugeld worden; zij verdient hier toch boven de amputatie, door anderen aangegeven, de voorkeur (2). Intusschen moeten wij aanmerken, dat wij nimmer deze *doorzweeting* van bloed hebben waargenomen; wel zagen wij meermalen eene eigenaardig oranjegele kleur van het verband bij geschotene gewrichtswonden, die echter van bloedkleur geheel verschilde. Tweemalen zagen wij ook die kleur bij het wegnemen van de borstschijf ter oorzake van scirrheuse ontaarding. In die gevallen vertoonde de wondvlakte telkens op eenig punt eene holligheid, eene zelfstandigheid bevattende, als ware dezelve een ontbonden vaatbundel, welke stof de genoemde eigenaardige kleur droeg; terwijl, bij de opvolgende verettering der wondvlakte, die kleur naderhand aan het verband werd medegedeeld. Minder belang-

(1) *Archiv. Génér. de Méd.* 1835, *Avril*, pag. 446.

(2) Tittman, l. c. 1e dl., pag. 131. Chelius, l. c. 1 dl., § 279.

rijke bloedingen bij geschotene gewrichtswonden moet men niet te spoedig tegengaan, daar zij steeds gunstig medewerken tot matiging der op handen zijnde ontsteking (1).

§ 20.

Bij zoodanige verbrijzeling der harde deelen des gewrichts, waarbij niet geheel deszelfs zamenstel geleden heeft en geene splijting der beeneïnden of beginnende zenuwtoevallen de dadelijke amputatie vorderen, zal men door het wegnemen der losgeslagene stukken, (waarvan men de hereeniging hier zelden wachten kan,) en eene als boven opgegevene behandeling somwijlen kunnen slagen in het behoud des deels. Dit geldt vooral van die wonden, waarbij aan den omtrek des gewrichts een gedeelte des beens is weggenomen, zoo als het elleboog-uitsteeksel (2), de buiten- of binnenknokkel des opperarmbeens enz., welke over het algemeen zeker ligter tot genezing geraken, dan dezulken, die het gewricht geheel en al doorboren (3).

Bij belangrijke verbrijzeling der harde deelen, waarbij de beenhoofden aanmerkelijk zijn beleedigd,

(1) Bell, l. c. pag. 79.

(2) Logger, l. c. pag. 109.

(3) Le dran, l. c. pag. 115.

» Eene dergelijke gelukkige genezing zagen wij volgen, na eene » beleediging van schietgeweer, aan het linker elleboogsgewricht eens » gezonden volwassenen jongelings ....n, waar de *Condylus* » *internus humeri* van het armbeen was gescheiden; de lijder kwam » eerst na verloop van 4 dagen in behandeling, wanneer geheel de

of geheel het gewricht verwoest is, ga men dadelijk tot de wegneming des deels over.

§ 21.

De derde aanwijzing bij gewrichtswonden is daar, waar wij *a priori* kunnen besluiten, of ook wanneer zich gedurende de behandeling omstandigheden opdoen, die aanduiden dat de genezing op geenerlei wijze mogelijk is, of het deel niet zonder gevaar voor het leven kan behouden blijven, de spoedige wegneming des deels, geheel, of, waar zulks de plaats toelaat, gedeeltelijk te bewerkstelligen.

Ofschoon er waarnemingen bestaan, die bewijzen, dat de natuur in schijnbaar hopelooze gevallen van gewrichtswonden somwijlen eene volkomene of gegedeeltelijke genezing derzelven heeft kunnen bewerken (1), zoo leert de dagelijksche ondervinding, dat bij eenigzins belangrijke gewrichts-beleedigingen,

»onder- en opperarm tot aan den schouder toe zoodanig gezwollen en ontstoken zich vertoonde, dat er alle vrees voor gangreen »bestond, en de amputatie geheel ondoenlijk was; dadelijk werden »ruime en diepe inkervingen in den omtrek des elleboogsgewrichts, »naar boven en onderen verlengd, aangewend, en koude fomenten »aangelegd, waarop spoedig aanmerkelijke beterschap volgde; de »opvolgende verettering was ruim, been-fragmenten ontlastten zich »uit de wonde, en na vier maanden in behandeling geweest te zijn, »werd de patient met geringe nablijvende stijfheid des gewrichts »en moeijelijke buiging der vingers ontslagen."

(1) AMBROS. PARÉ, *de Chirurg.* enz., vertaald door D. C. BATTUS, 11e boek, § 38, pag. 360, A°. 1636. SCHMUCKER, *vermischte Chir. Schriften* 1782, pag. 301. *Journal de Méd. Chir. et Pharmacie*, tom. 50, pag. 35.

vooral door schietgeweer aangebragt, de dadelijke wegneming des deels het eenigste middel is, om het leven van den lijder te redden.

§ 22.

De gevallen, welke naar ons inzien de dadelijke amputatie vorderen, en welke in het reeds verhandelde verspreid voorkomen, zijn dus:

1°. Aanmerkelijke verscheuringen der zachte deelen, welke het gewricht omgeven, vooral gezamenlijk van vaten, zenuwen, spieren, pezen enz., door schietgeweer aangebragt.
2°. Gescheurde gestokene en gehouwene wonden der gewrichten, waarbij de beenderen aanmerkelijk geleden hebben.
3°. Geschotene wonden, die in het gewricht indringen en de kraakbeenderen of beenhoofden aanmerkelijk kwetsen.
4°. Vreemde ligchamen binnen het gewricht, welke niet op te ruimen zijn, zelfs zonder belangrijke kwetsing der beenhoofden, als door stukken schroot.
5°. Belangrijke kneuzing der beenhoofden in het bijzonder door schietgeweer.
6°. De geheele vermorzeling eens gewrichts.
7°. De geheele wegneming eens deels in het gewricht.
8°. Bij of kort na de verwonding voorkomende belangrijke zenuw-toevallen of voorboden van *Tetanus*.

In gevallen, waarbij de afzetting niet terstond aangewezen was, kan dezelve later noodzakelijk worden.

1°. Bij later intredende zenuw-toevallen, vooral *Tetanus*, waarbij de amputatie over het algemeen het eenigste redmiddel is, dat men niet mag verzuimen. Immers, ofschoon de amputatie zelden den lijder behouden mag, is het altoos aangewezen om het zoodanig gewonde deel, als ziekte-oorzaak, te verwijderen (1).

2°. Versterving der zachte deelen van het gewricht, door toevallige oorzaken, gemis aan rust, ongepasten leefregel, smetstoffen enz.

3°. Uitputtende verettering in of in den omtrek van een gewricht, die het leven bedreigt.

4°. Verdere uitgangen of wijzigingen van gewrichts-ontsteking, beenbederf enz., zoo als wij in de 2de afdeeling nader zullen aangeven.

§ 23.

Wat betreft *den tijd der amputatie* bij gewrichtswonden valt aan te merken, dat men in al die gevallen, waarin deze terstond is aangewezen, vooral ten gevolge van geschotene wonden, zoo spoedig immer mogelijk, mits de verdooving voor gepaste middelen is geweken, tot dezelve overga.

(1) Van 10 lijders met geschotene wonden aan onderscheidene gewrichten, welke in 1830 in het hospitaal te *Delft* werden verpleegd, en waarbij, na verloop van langer of korter tijd, *Tetanus* intrad, en de amputatie niet verrigt werd, herstelde niet één.

Wel hebben sommigen, en in het bijzonder FAURE, beweerd, dat het beter ware, bij geschotene wonden de afzetting uit te stellen, totdat de wonde zich in den staat van verettering bevond. De gewonde deelen zouden dan in eenen minder geprikkelden toestand, de deelen voor de kunstbewerking meer geschikt, het gestel kalmer, de krachten verminderd, en de vrees voor opvolgende hevige ontsteking geringer zijn; daarenboven was het gebleken, dat men, door de amputatie uit te stellen, somwijlen gelegenheid had gevonden, om nog een deel te behouden, welks wegneming eerst scheen aangewezen.

Wanneer men echter bedenkt, dat, zoo als de ondervinding van alle tijden geleerd heeft, het meerendeel der lijders bezwijkt, vóórdat de ontsteking in verettering is overgegaan; voorts, dat die verettering zelfs zoo spoedig de krachten van den lijder uitput, en dat gevaarlijke zenuw-toevallen zoo ligt de geschotene wonden opvolgen, zoo verliest deze stelling zeer veel van hare waarde. Men kan hier nog bijvoegen, dat men de lijders zoo doende tweemalen aan eene belangrijke ontstekingstoestand blootstelt, en eindelijk, dat in die gevallen, waar de lijders in Hospitalen worden verpleegd, het welligt bestaande gevaar voor hospitaal-versterving zoo aanmerkelijk vergroot wordt.

Bij lijders, die van het slagveld, of althans na de beleediging, te water, maar bovenal te land, moeten vervoerd worden, is bovendien ook nog daarom, inzonderheid wanneer de groote gewrich-

ten aan de onderste ledematen zijn gekwetst, de amputatie in de opgevene gevallen dadelijk te verrigten, dikwijls zelfs bij zoodanige verwondingen, die op zich zelven de dadelijke amputatie niet vorderden, maar waarbij de gegronde vrees voor de gevolgen van het vervoer des lijders de dadelijke wegneming van het deel *betrekkelijk* noodzakelijk maken. Volgens berekeningen is het bovendien gebleken, dat FAURE van een gelijk getal geamputeerden even veel verloor als anderen, hetwelk voorzeker, wanneer men daarbij berekent het groot getal van lijders, die vóór de amputatie overleden, niet voor zijne stelling pleit.

Wij meenen dan hieruit te mogen besluiten, dat het uitstellen der amputatie bij geschotene wonden, inzonderheid der gewrichten, ten eenemale te verwerpen is. Dit laat zich, behalve uit de menigvuldige gevallen, die wij zagen, en uit de waarneming van bijna alle Heelkundigen, in het bijzonder van RIBES, GUTHRIE, DUPUYTREN, LARREY, PERCY enz., ook nog bewijzen uit de *elf* voorbeelden door LOGGER opgegeven (1).

(1) l. c. pag. 106—108 en 110—111.

Wij achten het kortheidshalve noodig om, betrekkelijk de onderscheidene meeningen over het dadelijk of later amputeren bij geschotene wonden, te verwijzen naar:

LE DRAN, l. c. pag. 143. BELGUER, *Disert. de membr. amput. rariss. administr.* 1761. LARREY, *mem. sur les amput. dans les Mémoir. de Chir. Milit.*, vol. II, pag. 451. RUST, *Mag. f. d. Gesammt. Heilk.*, bd. 7, pag. 337. GUTHRIE, l. c. WISEMAN, *Chirurgical treatise.* RAMBY, *Method. of treating gun-shotwounds*, Lond. 1701. COOPELAND RUTCHISON, *some forther observ. on the Subject, proper period of Amputat. in gun-shotwounds*,

Was de amputatie uitgesteld en bevond zich geheel het deel, en dus ook de plaats zelve waar men wilde amputeren in eenen staat van aanmerkelijke ontsteking, dan mag de kunstbewerking niet verrigt worden, vóór dat men deze ontsteking door passende middelen heeft opgeruimd. Werd de kunstbewerking in zoodanig hevig ontstoken deel verrigt, dan zou de ontsteking des te meer toenemen, en spoedig doodelijke gevolgen kunnen hebben; indien evenwel de operatie dringend noodzakelijk, en de streek voor de kunstbewerking bepaald alleen gezwollen en gespannen, niet eigenlijk ontstoken ware, dan kan de uitslag der operatie met

London 1818. PLATTNER, *Instit. Chirurg.*, § 229 en § 474. LASSUS, Heelk. Ziektek., 2 dl. 2 st., pag. 51. SABATIER, *Médic. Opérat.*, tom. 1, pag. 38 enz. MORAND, *Opusc. de Chirurg.* VAN GESSCHER, Verhand. over de noodzakel. der amputatie. DIONIS, *Cours d'opérat. de Chirurg.* SALCHOW, *Chir. Beobacht.* SCHMUCKER, *Chir. Wahrnehm.*, 2 th., pag. 500. FAURE et LE COMTE, *Prix de l'acad. de Chir.*, tom. VIII. LOMBARD, *Clinin. Chirurg.* DU CHESNE, *Traité des arquebusades* 1625. WISEMAN, *Chir. Treatis.* 1696. DE LA CHARRIÈRE, *Nouvell. Opérat. de Chirurg.* 1692. SAVIARD, *Nouveau recueil d'observ.* 1702. LE DRAN, *Traité sur les plaies* 1737. RAMBY, *the method. of treating gunshotwounds* 1781. POTT, *Chir. works* 1783. BOUCHER, *Mémoir. de l'acad. royal*, tom. V, pag. 279, tom. VI, pag. 109 enz. PERCY, *Manuel du Chir. d'armée* 1792. PERCY, *Pyrotechnie* 1811. KLEIN, *Pract. Ansichte der Chir. Oper.*, 1 Heft. RAVATON, *Abhandl. von den Schuss-Hieb. und Stichwunden* 1787. HENNEN, *Militair. Chir.* 1822. LANGENBECK, *Nosologie und Therapie der Chir. Krankheit.* 1830, 4 bd., pag. 263 enz. REICH en LOGGER, Verhandeling enz. GRAEFE und von WALTHER, *Journ.*, bd. 1. VON WALTHER, *Systhem.* enz. 1835, bd. 1, § 351, 463 enz. TILANUS, Schets der Heelk. 1836, § 433. *Traité théorique et pratiq. des bless. par arme de guerre etc. par* DUFUYTREN, Bruxelles 1835, 1r part.

gelukkig gevolg bekroond worden (1). Wij dringen even zoo, en voornamelijk op dezelfde gronden aan op het spoedig verrigten der kunstbewerking, in de andere, voor dadelijke afzetting opgegevene gevallen.

§ 24.

Ten aanzien van de *plaats*, waar de kunstbewerking te verrigten is, moeten wij herinneren, dat men daartoe steeds zoodanig eene uitkiest, van welke men met zekerheid weet, dat het geweld zich niet tot dezelve heeft uitgestrekt; in dit opzigt verdient het allezins opmerking, dat de bij geschotene wonden zoo dikwijls voorkomende splijting der beenderen meestal, zoo niet altijd, plaats grijpt, in de rigting, waarin de kogel het deel heeft getroffen (2).

Bij de geheele afscheuring van een deel in het gewricht zij men bedacht, alvorens men tot de amputatie overga, te onderzoeken, of ook, aan het afgescheurde deel, spieren, vaten of zenuwen door het aangebragte geweld hooger dan de bestaande wonde afgescheurd, of uitgerukt zijn, in welk geval men genoodzaakt is, een gewricht hooger, of zoo dit niet doenlijk is, zoo hoog mogelijk te amputeren, of te extirperen, om niet

(1) Langenbeck, *Nosolog. und Therap. der Chir. Krankheit* 1830, bd. 4, pag. 266.

(2) Kerst, l. c. pag. 111.

later tot het herhalen der operatie gedwongen te zijn (1).

Wanneer in het deel versterving heeft plaats gegrepen moet men de kunstbewerking uitstellen, tot dat de versterving eene bepaalde grens verkregen heeft; even zoo weet men, dat men niet te zeer nabij de grens der versterving amputeren moet, omdat in de nabijheid dezer grens steeds nog een zekere ontstekingstoestand voorhanden is; LARREY, YVAN en DUPUYTREN willen de amputatie verrigt hebben, vóórdat de versterving begrensd is (2).

Een algemeene regel, ten aanzien van de plaats voor de afzetting te verkiezen, is, dat men de voorkeur geve aan die, waar men, na de afzetting, aan de stomp de kleinste oppervlakte van been en de grootste oppervlakte van zachte deelen verkrijgt, en even zoo aan zulk eene plaats, dat de lijder naderhand van de stomp den minst mogelijken last, en de meest mogelijke dienst kan hebben; het is om die reden, dat men den onderarm nabij de hand, het onderbeen nabij de knie amputeert.

§ 25.

In sommige gevallen, waarin de amputatie niet mogelijk is, zal er aanwijzing kunnen bestaan, tot de uitneming des deels uit het gewricht, zoo als

(1) VORSTMAN, in de Nieuwe Verhandelingen van het Genootschap ter bevordering der Heelk. te Amsterdam 1828, 4e dl. 2e st., pag. 236 en vervolg.

(2) DUPUYTREN, l. c. 1e *partie*, pag. 236.

bij het schouder-gewricht, ten minste indien de zachte deelen niet te veel geleden hebben. Het komt ons met KERST (1) voor, dat de uitslag dezer operatie, ten minste aan genoemd gewricht, over het geheel gunstiger kan zijn dan van de amputatie in de continuiteit des beens; immers wordt de verwonding van het been door de zaag met regt niet meer voor weinig beduidend gehouden, nadat men de oorzaak van menigen doodelijken afloop gevonden heeft in de voortzetting der ontsteking en verettering in de mergholte.

§ 26.

Zoo kan ook eindelijk de wegneming van het hoofd eens beens *(resectie)* aangewezen zijn, wanneer door eenen kogel, een stekend of houwend werktuig het hoofd eens beens alleen of voornamelijk was beleedigd, en de staat der zachte deelen zulks toeliet (2); vooral komt hier in aanmerking het schoudergewricht (3), maar zelfs aan het dijbeenshoofd kan deze kunstbewerking verrigt worden, indien het hoofd grootendeels van het ligchaam des beens was afgescheiden. Somwijlen toch zien wij eene dergelijke afscheiding van het hoofd eens beens, door eenen kogel vrij naauwkeurig daarstellen. Wij be-

(1) l. c. pag. 151 enz.

(2) VON HUMMEL *über die Resection im Oberarmgelenke* 1833, pag. 9 und 15.

(3) LARREY, *Chirurgie Milit.* T. II, pag. 173, verhaald 10 voorbeelden dezer operatie, meest bij geschotene wonden. MOLL en VAN ELDIK, *Tijdschrift* 1837, 6e. St. pag. 516.

waren het scelet van eenen 50 jarigen militair, die bij den slag van *Waterloo* door eenen kogel aan de regter-heup gewond werd en bij wien de hals des dijbeens geheel was afgeschoten, zonder verdere belangrijke beleediging des heup- of dijbeens; het verbrijzelde hoofd werd uit de geledingskom genomen en, na eene langdurige rationele behandeling, genas de lijder, met eene geringe verkorting en een vrij goed gevormd tegennatuurlijk gewricht, aan genoemd scelet duidelijk voorhanden.

1e. AFDEELING.

2e. HOOFDSTUK.

Ontwrichtingen.

§ 27.

Ontwrichting is de geheele of gedeeltelijke verplaatsing van de aan elkander grenzende geledingsoppervlakten der beenderen (1).

§ 28.

Eene ontwrichting is *volkomen (completa)*, wanneer de gewrichtsoppervlakten op alle punten van elkander zijn afgeweken; *onvolkomen (incompleta, subluxatio)*, wanneer de verplaatsing slechts gedeeltelijk is geweest, of het beenhoofd nog op den rand der geledingsvlakte is blijven staan.

Keeren de gewrichts-oppervlakten, die voor een gedeelte van elkander waren afgeweken, dadelijk na het aangebragt geweld door de werking der spieren en de veerkracht der gewrichtsbanden in

(1) De trapsgewijs ontstane ontwrichting verdient hier, zoo het ons voorkomt, geene melding, terwijl in de 2e afdeeling over haar, als bijkomend verschijnsel eener andere ziekte, zal gehandeld worden. Intusschen rekenen wij het hier de geschiktste plaats te zijn, om, na afhandeling der ontwrichtingen in het algemeen, met een enkel woord te spreken over de aangeborene ontwrichtingen.

hare natuurlijke plaats terug, dan noemen wij dezen toestand *verstuiking (distorsio, entorsio).*

Is eene ontwrichting pas ontstaan, dan noemt men haar eene *versche (L. recens)* in tegenoverstelling van eene *verouderde (L. inveterata)*, die reeds eenigen tijd bestond.

Eenvoudig (L. simplex) is dezelve, wanneer, buiten de ontwrichting en de tot haar bestaan noodzakelijke beleediging der banden, geen bijzonder bezwaar aanwezig is.

De ontwrichtingen zijn *zamengesteld*, *(complicatae)* wanneer zij met kneuzing, verwonding, verscheuring der zachte deelen, kwetsing van vaten, uitstorting van bloed in het gewricht, beleediging van zenuwen of ruggemerg, hevige schudding, beenbreuken of verbrijzeling der beenhoofden vergezeld gaan, of door krampachtige zamentrekking der spieren, hevige zwelling en koorts, ontsteking, zenuwtoevallen enz. opgevolgd worden, of ook bij een ziekelijk, scrophuleus of rheumatisch voorwerp voorkomen, en deze bijzondere ziekelijkheden op de gevolgen der ontwrichting schadelijk inwerken. Ook de verouderde ontwrichtingen brengen wij tot de zamengestelde.

De oorzaken der ontwrichtingen zijn: of *voorbeschikkende (praedisponentes)*, of *gelegenheid gevende (occasionales.)*

De eerste zijn gelegen in de *natuurlijke meerdere voorbeschiktheid* van sommige gewrichten tot verplaatsing boven andere, afhankelijk van derzelver eenvoudiger zamenstel, lossere verbinding en vrijere be-

weging, oppervlakkiger ligging en meerdere blootstelling aan schadelijke magten.

Een, de ontwrichting begunstigende, stand en houding, tijdens de ontwrichting, is eene *toevallige voorbeschiktheid* te noemen.

Verder geeft de verslapping der banden na haastige ziekten eene *ziekelijke voorbeschiktheid;* kneuzing, ontsteking en waterzucht, rheumatismus, *marasmus*, een phlegmatisch gestel en vochtige lucht (1) kunnen mede aanleiding tot verslapping der banden geven. Zoo ook kunnen verminderde werkdadigheid der spieren (2), opzwelling der beenhoofden bij Engelsche ziekte en *scrophula* (3), *exostoses* of andere gezwellen in de geledingsholte, en eene aangeborene gebrekkige vorming des geledingstoestels als voorbeschikkende oorzaken voorkomen.

De ouderdom van het voorwerp heeft ook eenen grooten invloed op het ontstaan der ontwrichtingen; bijna alleen zijn zij den volwassen leeftijd eigen. Dezelfde graad van geweld, welke bij volwassene voorwerpen eene ontwrichting ten gevolge heeft, zal bij kinderen veeleer afknapping der beenhoofden, bij oude lieden verbreking van het broze been te weeg brengen (4).

(1) DE LA FAYE, Begins. der Heelk., door DAAMS 1778 pag. 622.

(2) Het is bewezen, dat bij volkomene verlammingen, inzonderheid van het dij- en schoudergewricht, de ontwrichting alléén door de zwaarte des deels kan plaats grijpen, zie:

VELPEAU, *Anat. chir.*, tom. I, pag. 325.

(3) DE LA FAYE, l. c. pag. 622. TITTMAN, 3e dl., pag. 262. PETIT, pag. 11. PLATTNER, § 1104.

(4) CHELIUS, 2e. dl., § 250. PLATTNER, § 1102.

Als *gelegenheid gevende oorzaak* werkt *uitwendig geweld*, van allerlei aard, op het gewricht of inzonderheid op een of beide beeneinden in eene schuinsche rigting aangebragt; zoo zal een val op het tegenovergestelde beenuiteinde gemakkelijker eene ontwrichting veroorzaken, dan, wanneer het geweld op het gewricht zelf had gewerkt (1). Hoe langzamer voorts het geweld werkt, zoo veel te eer zal er ontwrichting ontstaan, in tegenoverstelling van beenbreuk.

Maar ook de kracht, waarmede de spieren zich stuipachtig kunnen zamentrekken, is in enkele gevallen in staat, om, bij eene daartoe gunstige plaatsing des deels en groote voorbeschiktheid van den gewrichts-toestel, de ontwrichting (2) te bewerken (3). Dat verder deze spierkracht, vooral in laatstgenoemde gesteldheid der gewrichten, het uitwendig geweld te hulp komt, en ook de opvolgende verplaatsing van het beenhoofd bewerkt, behoeft geen betoog.

§ 29.

De plaats, welke het ontwrichte beenhoofd oorspronkelijk of later inneemt, is zeer verschillende

(1) Chelius, 2 dl., § 250. Logger, pag. 123.

(2) Een merkwaardig geval van dien aard, waar het opperarmbeen zich bij een voorwerp, meer dan 100 maal door stuipen ontwrichtte, vinden wij aangehaald bij most, *Encyclopaed.* op *Luxatio.* a roy, Waarneming eener zonderlinge zenuwziekte, in het 1e en 2e dl. der Verhand. van het K. Instituut.

(3) Boyer, tom. IV, pag. 29. Tittman, 3 dl., pag. 262. Logger, pag. 124. Von walther, l. c. § 533. G. korber, *die Knochenbeschadungen der Früchte enz.*, 1835.

en afhankelijk van het bijzonder maaksel en van de verrigtingen der geleding in den gezonden staat, van de werkingswijze des gewelds, den stand des deels, de kracht en strekking der spieren enz., en behoort bij ieder gewricht in het bijzonder bepaald te worden. In het algemeen wordt het beenhoofd verplaatst naar *boven*, naar *beneden*, naar *voren* of naar *achteren*.

§ 30.

De volkomene ontwrichtingen bij gezonde voorwerpen worden bijna altijd, volgens BOYER en BELL (1), vergezeld door verscheuring van den gewrichts-beursband (2) en der uit- en inwendige hulpbanden, en dit zoo veel te zekerder, naar mate het geweld meer plotseling werkt.

Op de plaats, waar het beenhoofd zal uittreden, wordt de beursband gemeenlijk van zijne vereeniging met het been losgerukt, zeldzamer (3) zal het beenhoofd hem op eene andere plaats doorboren

In die gevallen, waar eene groote voorbeschiktheid tot ontwrichting bestaat, waar de beursband door eene der boven opgegevene oorzaken aanmerkelijk verslapt, of boven zijne natuurlijke ruimte uitgezet is, en bij onvolkomene ontwrichtingen, (wij spreken hier niet van de trapsgewijze ontstane) kan zij, hoewel zeldzaam, in zoo verre medegeven, dat de scheuring geene plaats grijpt (4).

(1) BOYER, tom. IV, pag. 35. BELL, 3 dl., pag. 231.

(2) CALLISEN, vol. II, pag. 679. CHELIUS, 2 dl., pag. 251.

(3) CALLISEN, vol. II, pag. 679.

(4) CHELIUS, 2 dl., § 251. V. SIEBOLD, *Chir.*, tom. I, § 132. CALLISEN, vol. II, pag. 679.

De uitwendige bevestigende of hulpbanden der gewrichten zijn altijd geheel of gedeeltelijk verscheurd, naar mate de ontwrichting meer of min volkomen was, of naar de eene of andere zijde heeft plaats gehad. Zoo bestaat er mogelijkheid, en de ondervinding leert het, dat bij de achterwaartsche ontwrichting der ellepijp uit derzelver verbinding met het opperarmbeen, en bij de voor- of achterwaartsche onvolkomene knie-ontwrichting, de zijdelingsche banden geheel kunnen blijven.

Wat de inwendige banden der gewrichten betreft, nimmer kunnen zij zoo verre uitgerekt worden, dat eene volkomene ontwrichting mogelijk is; hiervan zonderen wij evenwel uit, met Prof. BONN, de beneden voorwaartsche ontwrichting des dijbeens, waarbij de ronde band somwijlen geheel blijft. Meestal worden zij in het midden hunner lengte, zeldzamer aan de meer breede punten hunner inplanting verscheurd. Is dit laatste evenwel het geval, dan bestaat buitendien nog de mogelijkheid, dat, door het groote geweld, hetwelk hier gewerkt heeft, tegelijk met de afscheuring van den band, uit het beenhoofd of uit de geledingskom mede een gedeelte beens wordt weggenomen (1).

(1) In den jare 1831, tijdens ons verblijf in het *Binnen-Gasthuis* te *Amsterdam*, zijn wij in de gelegenheid geweest deze opmerking te kunnen maken, bij eene voor-bovenwaartsche ontwrichting des dijbeens, door het overrijden van een zwaar rijtuig, bij een volwassen, gezond, mannelijk voorwerp te weeg gebragt, waarbij de ronde band niet alléén van het dijbeenshoofd was afgerukt, maar tegelijk een aanmerkelijk stuk been van den omtrek van het beenhoofd als het ware was uitgerukt. De oppervlakkige lig-

Ook spieren, vaten en zenuwen kunnen bij ontwrichtingen door hevig en vooral plaatselijk geweld gekneusd en verscheurd worden, en eindelijk zijn sommige ontwrichtingen nimmer mogelijk, dan met verbreking van eenig uitsteeksel, als de voorwaartsche ontwrichting der ellepijp, de bovenwaartsche van het armbeen, de binnenwaartsche van den voet, die der wervelen enz.

§ 31.

Blijft de ontwrichting eenigen tijd bestaan, wordt zij niet hersteld of is zulks niet mogelijk, dan ondergaan de deelen van en om het gewricht, eene aanmerkelijke verandering. De, nu van het gewrichtshoofd verlatene en buiten gebruik gebragte, geledingsholte wordt langzamerhand kleiner en oppervlakkiger, door opslorping der verhevene randen van de gewrichtsholte, zoodat men er eindelijk naauwelijks meer een spoor van terug vindt; zulks is door talrijke lijkopeningen bewezen, tegen de meening van BOYER (1), dat de geledingsholte alléén dan zich verkleint, wanneer het ontwrichte beenhoofd tegen den rand der geledingskom geplaatst is, en deze naar binnen drukt. Het uitgeweken beenhoofd intusschen vormt voor zich eenen nieuwen gelédings-toestel; als een vreemd ligchaam op de

ging van het verplaatste beenhoofd op den dwarsen schaambeenstak maakte de onderkenning dezer bijzonderheid zeer duidelijk en tastbaar.

(1) *Dict. des Scienc. médic.* Terme *Luxation.*

omringende spieren en het celweefsel werkende, en eene bestendige drukking veroorzakende, geeft het aanleiding, dat deze zachte deelen, deels verdund, en deels in een bandvormig weefsel veranderd worden, hetwelk zich aan den omtrek des ontwrichten beenhoofds meer of minder regelmatig vasthecht, en dit laatste tot eenen beursband verstrekt, die dan wel niet geheel aan eenen natuurlijken beursband gelijk is, doch niettemin eene naar binnen gekeerde, gladde, vochtige oppervlakte aanbiedt. Het hoofd des beens, nu zelf in aanraking gekomen met den rand of de oppervlakte van een ander been, of van den beginne af aan op hetzelve geplaatst, vormt zich daar eene holte, doordien op de plaats der bestendige drukking, de voeding belet, en de beenstof opgeslorpt wordt, terwijl er tijdelijk aan den omtrek van dezen kuil, eene grootere of kleinere hoeveelheid *callus* afgezonderd wordt, welke het hoofd min of meer naauwkeurig omgeeft, en later in been overgegaan zijnde, met eene dunne laag kraakbeen, of liever gladde beenstof wordt overtrokken, door welk alles nu eene, meer of minder volledige, ondiepe geledingsholte met derzelver voornaamste eigenschappen is daargesteld, die het gemis der natuurlijke voor een groot gedeelte kan vergoeden. Eindelijk blijft het ontwrichte beenhoofd zelf ook niet vrij van veranderingen; het verliest zijne bolronde gedaante, het wordt platter, voor een gedeelte opgeslorpt, het dekkende kraakbeen dunner; somwijlen wordt de oppervlakte zeer hard, ivoorachtig,

of als met eene steenachtige korst bezet, waarvan wij eenige voorbeelden bezitten.

De beweging in zulk eene niet natuurlijke geleding blijft evenwel in de eerste tijden zeer belemmerd, later verbetert zich dit langzamerhand. Somwijlen in tegendeel, vooral wanneer de zenuwen beleedigd of gedrukt zijn geweest, blijft of volgt niet zelden geheele of gedeeltelijke verlamming, of moeijelijke beweging, vermagering des deels enz. (1). Het menigvuldigst treffen wij genoemde niet natuurlijke gewrichten aan op den buitenrand of vlakte des schouderblads, en nog meer op het darmbeen, minder op den dwarsen schaambeens-tak, het eironde gat, de zitbeens-insnijding enz. (2).

Niet altijd eindelijk is de uitgang eener niet herstelde ontwrichting zoo gelukkig; somwijlen ontstaat er, als gevolg van den bestaanden of opvolgenden te hevigen graad van ontsteking en van beleediging of drukking van ruggemerg of zenuwen, verettering, beenbederf, verlamming of de dood, vooral bij kwaadsappige, inzonderheid klierzieke voorwerpen.

(1) CHELIUS, 2 dl., § 251.

(2) Wij verwijzen te dezen opzigte verder naar de Waarnemingen van: ALBINUS, *Annot. Academ.*, *L.* V, tab. II, pag. 140. DU VERNEY, Beenziekt., pag. 206. BONN, *Comment. de hum. luxato*, T. I. SWAGERMAN, het waterhoofd enz., § 275. J. C. LOSEKE, *Neue und seltene Wahrn.*, 1e Wahrn. pag. 1. THOMSON, *Medic. observat. and inquiries*, vol. II, pag. 351. MOREAU, in *Mém. de l'acad. royale de Chir.*, tom. V, pag. 45 et tom. II, pag. 155. DE MANN, *Diss. med. inaug. de Natura hominis*, pag. 52. FRORIEP, *Chir. Kupfertaf.*, tab. 87 und 88. A. BONN, *Descriptio Thesauri Ossium Morbosorum Hoviani* 1783, pag. 18 et seq.

De gunstigste uitgang in die gevallen is eene onherstelbare aaneengroeijing der beenderen, als bij gewrichts-verstijving.

§ 32.

Tot de erkenning der ontwrichtingen in het algemeen leiden ons, het onderzoek en de beoordeeling van den graad en de werkingswijze des gewelds, in verband beschouwd met de houding des deels, op het oogenblik der ontwrichting; en ten andere de verschijnselen, door het uittreden van het beenhoofd zelf te weeg gebragt.

De *rigting des deels* bij eenen val of eene krachtinspanning enz. kan ons in de onderkenning van meer dienst zijn (1), dan de *plaatselijke pijn*, een te algemeen verschijnsel bij uiterlijke beleedigingen, dan dat zij hier eenig voldoend licht zou kunnen geven (2).

Het geheele of gedeeltelijke *onvermogen*, *om het ontwrichte deel vrijwillig te bewegen*, (het gevolg van de verplaatsing van het been en van de spieren) is een meer bestendig verschijnsel, maar ook aan andere gebreken, in het bijzonder aan beenbreuken en kneuzing eigen; ook zal veelal een lijder, bij iedere uitwendige beleediging, zoo zij van eenig belang is, uit vrees voor vermeerderde pijn, het deel onbewegelijk verklaren, zoodat dan ook dit

(1) Boyer, tom. IV, pag. 45.

(2) De la Faye, l. c. pag. 622. Van Gesscher, 1 dl., § 1271.

verschijnsel op zich zelf beschouwd, weinig waarde heeft (1).

De volkomene of onvolkomene *onbeweegbaarheid*, (door eenen anderen beproefd), treedt verder als kenteeken op. Volstrekte onbeweegbaarheid treffen wij vooral bij ontwrichtingen van scharniergeledingen aan (2); bij andere, vooral in losse oppervlakkige geledingen, zijn slechts sommige bewegingen onmogelijk, andere gemakkelijk te bewerkstelligen; zoo kan, bij eene beneden-, vóór- of achterwaartsche ontwrichting des armbeens, de elleboog niet aan den tronk aangesloten, daarentegen gemakkelijk van denzelven verwijderd worden. Eindelijk, wanneer alle banden en het meerendeel der zachte deelen van een oppervlakkig gewricht zijn verscheurd, kan er eene buitengewone beweegbaarheid bestaan (3); dit is alléén bij scharniergeledingen mogelijk, en zoo zal dan deze groote beweegbaarheid de onderkenning niet moeijelijk maken.

§ 33.

De *verandering in lengte en stand des deels* is een der belangrijkste en zekerste kenteekenen, en dikwijls bijna alléén voldoende om ons, bij den eersten oogopslag, tot het bestaan van ontwrichting te kunnen doen besluiten. Meestal is het ont-

(1) De la Faye, pag. 622. Petit, pag. 14.
(2) Boyer, tom. IV, pag. 46.
(3) Boyer, tom. IV, pag. 40.

wrichte deel verkort, dikwijls verlengd, zelden blijft de natuurlijke lengte bewaard. Deze verschillende toestanden zijn afhankelijk van het maaksel des gewrichts, van de wijze, waarop het geweld gewerkt heeft, in het algemeen van de wijze van verplaatsing van het ontwrichte beenhoofd; men zij intusschen, vooral aan het heupgewricht, er op bedacht, dat de verlenging of verkorting dikwijls slechts *schijnbaar* bestaat, en er geene ontwrichting voorhanden is; men neme hier dus ook in twijfelachtige gevallen de voorzorg van, even als later bij de *Arthrocace* zal gezien worden, de meting aan te vangen van de *spina ilii ant. sup.*

De *veranderde stand* van het ontwrichte deel is het gevolg der verplaatsing van het been, van de zamentrekking der spieren en van den wederstand van sommige banden, welke het been naar de tegenovergestelde zijde der ontwrichting pogen te bewegen; zoo draait bij eene buitenwaartsche ontwrichting het deel zich naar binnen, en omgekeerd.

De moeijelijkheid en groote kracht, welke er vereischt worden om aan het ontwrichte deel zijnen natuurlijken stand en lengte te hergeven, behooren mede tot de meest afdoende kenteekenen der ontwrichting; verder eene voelbare spanning van eenige en eene verslapping van andere spieren; dit verschijnsel is alléén in den beginne en bij krachtvolle voorwerpen duidelijk waar te nemen; de opvolgende algemeene spanning en zwelling, wanneer de ontwrichting niet hersteld wordt, neemt dan veel van de waarde van dit kenteeken weg.

Een meer *plaatselijk verschijnsel* aan het gewricht en in deszelfs omtrek, eindelijk, is eene, veelal tastbare, harde zwelling, door het uitgetreden beenhoofd gevormd, op eenen meerderen of minderen afstand der gledingsholte, terwijl men op de plaats, waar in den natuurlijken staat het hoofd des beens de verhevene ronding, of bij andere, gelijk boven de scharniergeledingen, den eigenaardigen vorm des gewrichts hielp voltooijen, nu eenen min of meer diepen kuil, aan de verlatene geledingskom beantwoordende, aantreft.

Niet altijd evenwel is de herkenning der ontwrichtingen aan deze algemeene kenteekenen gemakkelijk; dezelve kan door eene diepe ligging der geleding en door eene spoedig opvolgende zwelling moeijelijk worden gemaakt. In twijfelachtige gevallen zal derhalve alleen de naauwkeurige opsporing, verbinding en vergelijking aller verschijnselen, het onderzoek en de beoordeeling der oorzaken, in verband beschouwd met den stand des deels op het oogenblik der ontwrichting, de naauwkeurige vergelijking van het zieke met het gezonde deel, waar dit mogelijk is, de leeftijd van den lijder en wat verder hiertoe behoort ons voor miskenning kunnen behoeden.

§ 34.

De soort en plaats der ontwrichting, de duur en oorzaken derzelve, en de meerdere of mindere zamengesteldheid moeten de *voorzegging* regelen.

De ontwrichtingen van vrije bewegelijke geledingen vereischen slechts weinig geweld tot haar ontstaan, gaan met de minste toevallen vergezeld, en worden het gemakkelijkste hersteld. De ontwrichtingen van geledingen, die, niet zoo vrij in derzelver beweging, van meerdere en sterkere banden en spieren voorzien of omgeven zijn, zijn belangrijker, zoowel om derzelver moeijelijkere herstelling, als om de hevige toevallen, waarmede zij vergezeld gaan of door welke zij spoedig opgevolgd worden.

De ontwrichtingen van scharniergeledingen zijn, uit dit oogpunt beschouwd, de meest zamengestelde (1), en zoo veel te gewigtiger naar mate zij meer volkomen zijn. De ontwrichtingen der wervelen, gemeenlijk met breuk derzelve en drukking of beleediging des ruggemergs vergezeld, zijn meestal doodelijk (2).

(1) Callisen, vol. II, pag. 680. Boyer, tom. IV, pag. 54. Chelius, 2e dl., § 252. Petit, pag. 15.

(2) Een in vele opzigten merkwaardig geval willen wij hier kortelijk bijvoegen.

P. F. KOERS, oud 16 jaren, wonende te *Delft*, gezond en goed ontwikkeld, van beroep bakker, was den 28 Sept. 1832 met kracht op een met pennen beslagen ijzeren hek geworpen, een klein eind-wegs van zijne woning, werwaarts hij zich na deze beleediging nog, hoewel met zeer veel moeite en pijn, te voet begaf; eerst den volgenden dag werd onze hulp ingeroepen. Bij het onderzoek ontdekten wij ter hoogte van den tweeden lendewervel een indruksel, met verplaatsing van het doorn-uitwas naar de linkerzijde, de ruggegraat op dit punt meer gebogen dan anders, hevige plaatselijke pijn, zoo zelfs dat de drukking der bedekselen niet verdragen werd, verlamming der onderste ledematen, gestoorde verrigting der buiksingewanden enz., welke verschijnselen ons tot eene onvolkomene ontwrichting des tweeden

Hoe verder het ontwrichte beenhoofd van zijne natuurlijke holte reeds verwijderd is, zoo veel moeijelijker zal de herstelling zijn, en even zoo, eindelijk, op die plaatsen, waar de middelen tot herstel der ontwrichting niet dan zeer moeijelijk of onvolkomen zijn aan te wenden, als, behalve bij de ontwrichting der wervelen, bij die der vinger- en teenen kootjes.

De bekende oorzaken, welke de ontwrichtingen hebben te weeg gebragt, komen hier mede in aan-

lendewervels, waarschijnlijk met fractuur van een of beide schuinsche uitwassen, deed besluiten; genoemde toevallen waren den volgenden dag aanmerkelijk toegenomen, op welken dag (den 3en na de beleediging,) zich koorts en ontsteking van de vliezen van het ruggemerg voordeed, gepaard met *delirium*, *tetanus* en bij afwisseling eenige stuipen. Eene strenge plaatselijke en algemeene antiphlogistische behandeling overwon deze eerste toevallen; de verschijnselen van drukking der *medulla spin.*, belette stoelgang en urinlozing, en verlamming der onderste ledematen bleven evenwel aanhouden; op den 14en dag openbaarde zich wederom ontsteking der ruggemergvliezen langs geheel de ruggegraat; ook deze aanval werd door *antiphlogistica* overwonnen; intusschen was evenwel de kunst niet in staat het ontwikkelen eener *spondylarthrocace* te voorkomen, welke zich in het laatst der maand Octob. 1832 openbaarde. De behandeling bepaalde zich alleen tot eenvoudig resolverende en afleidende middelen, daar de aanwending van hier meer passende sterk werkende middelen *(cauterium actuale* of *potent.)* ons niet toegestaan werd, en zoo moesten wij als het ware de natuur in deze alleen laten handelen; met de algemeene teekenen van ettervorming ontwikkelde zich in de maand Januarij 1833 een *congestie abces*, aan de voorvlakte der lendewervelen, vooral door eenen onafgebrokenen hoest kenbaar. Dit *abces* baande zich in de maand April 1833 eenen weg naar buiten door de urinwegen, zoodat de lijder bij aanhoudendheid etter en been-fragmenten door de *urethra* ontlastte, waarbij de hoest spoedig afnam en

merking; ontwrichtingen waarbij het aangebragte uitwendige geweld alléén als oorzaak is te beschouwen, zijn, ofschoon de herstelling derzelve dikwijls zeer moeijelijk is, en de vergezellende toevallen hoog kunnen klimmen, niettemin veel gunstiger in derzelver gevolgen, dan de zoodanige waarbij zwelling der beenhoofden, of ook de verslapte staat der banden en spieren haar ontstaan grootelijks hebben begunstigd; de herstelling bij deze laatste is wel zeer gemakkelijk, maar de bepaling moeijelijk en de volkomene genezing zeldzaam. De herstelling bij gespierde en bejaarde voorwerpen is moeijelijker dan bij jonge teedere personen (1).

Hoe spoediger men in het algemeen tot de her-

de overige toevallen verbeterden; langzamerhand verminderde de uitvloed van etter, de been-fragmenten bleven weg, en er greep *consolidatie* der wervelen plaats, zoodanig dat de lijder tegen het einde van 1833, met eene kleine *cyphosis* ter plaatse der beleediging, geheel hersteld was en zijne gewone bezigheden weder kon aanvangen.

Minder gelukkig waren wij bij de behandeling van A. V. HOUTEN, een' 54 jarig gezond man, die den elfden December 1833 van eene aanmerkelijke hoogte (ongeveer 20 voet,) op den rug viel, en bij wien zich eene dergelijke verplaatsing aan den 11en en 12en rugwervel voordeed met toevallen van verlamming en opvolgende ontsteking, die hem op den vierden dag het leven benamen; de lijkopening toonde *dislocatie* van den 11den rugwervel met fractuur van het regter onderste schuinsche uitwas des 11den en van het bovenste des 12den rugwervels, als ook van het ligchaam des 11den, waarvan een losgeslagen stuk naar binnen in het ruggemerg was gedrongen.

Dat ook eene dergelijke beleediging aan den 1en en 2en halswervel door genezing kan gevolgd worden, bewijst een voorwerp, hetwelk wij in onze verzameling bewaren.

(1) CALLISEN, pag. 680.

stelling eener ontwrichting kan overgaan, des te gemakkelijker zal zij gelukken. Is er reeds belangrijke zwelling, spanning en ontsteking aanwezig, dan moet veelal eene ontstekingwerende kuur voorafgaan; hoe meer tijd er na de ontwrichting is verloopen, des te moeijelijker zal men tot de genezing geraken. Het zal evenwel veel van de oorzaak, soort en plaats der ontwrichting, van den leeftijd en het gestel van den lijder afhangen, of zij nog na eenen geruimen tijd kan ondernomen worden. Bij verslapping der banden, bij teedere voorwerpen, kan men somwijlen nog, na verloop van 4 of meer maanden zelfs (1), de herstelling verkrijgen. De herstelling bij scharniergewrichten zal, na verloop van 2 tot 3 weken, bij gezonde voorwerpen niet meer gelukken. In het algemeen mag men aannemen, dat na verloop van twee tot drie maanden de herstelling zelden met vrucht kan ondernomen worden (2), en dat de beproeving gevaarlijk zijn kan; dit geldt vooral van die verouderde ontwrichtingen waarbij de terugkeerende beweging van het lid aanduidt, dat voor het ontwrichte beenhoofd eene nieuwe holte is gevormd (3) en de spieren zich naar deze niet natuurlijke plaatsing gevoegd hebben, zoodat het lid in meerdere of mindere mate bruikbaar is, en even zoo bij *ankylosis.*

(1) Guijenot, in *Mémoir. de l'Acad. Royal. de Chir.*, tom. V, pag. 803, wil eene *luxatio femoris* nog na 2 jaren hersteld hebben. Dupuytren, *Lec. cliniq.* III. 77.

(2) Petit, l. c. pag. 37. Callisen, l. c. pag. 680. Chelius, 2 dl., pag. 256.

(3) Callisen, l. c. pag. 268.

De eenvoudige ontwrichtingen zijn in het algemeen door tijdige hulp, zonder nablijvend ongemak, te herstellen; hoe zamengestelder zij overigens zijn, zoo veel te moeijelijker wordt de behandeling en twijfelachtiger de uitslag, en het zal zelfs somtijds aangewezen kunnen zijn de wegneming des deels zoo spoedig mogelijk te bewerkstelligen, waaromtrent dezelfde indicatiën gelden als bij de wonden.

§ 35.

De genezing der ontwrichtingen vereischt de verplaatsing van het uitgeweken beenhoofd in deszelfs natuurlijke holte, de herstelling, de bevestiging of bepaling, en eindelijk de voorkoming der te vreezen en de bestrijding der bestaande toevallen.

§ 36.

Om aan de eerste aanwijzing te voldoen tracht men het uitgeweken beenhoofd langs denzelfden weg terug te leiden, welken het bij het uittreden heeft afgelegd, als den eenigen welke tot de gewrichtsholte leidt, en het is, even als bij beenbreuken, door uitrekking (*extensio*), bepaling of tegenrekking (*resistentia*, *contraextensio*) en eindelijk door herzetting (*coaptatio*), dat wij tot dit doel geraken. Nadat zoowel het lijdende deel als de lijder zoodanig geplaatst en bevestigd zijn, dat de lijder onbewegelijk is en de spieren van het deel zoo veel mogelijk ontspannen zijn.

Door de uit- en tegenrekking worden de zamengetrokkene spieren, welke het beenhoofd op deszelfs niet natuurlijke plaats bepalen, langzamerhand door toenemende uitrekking derzelve zoodanig verlengd, dat het ontwrichte beenhoofd wederom de gledingsholte kan naderen; de krachten, welke hiertoe worden aangewend, moeten gelijkelijk op al de gespannen spieren zoo mogelijk verdeeld zijn, en bij aanhoudendheid toenemen. Volgens BOYER (1) en anderen zal men de uitrekking zoo ver mogelijk van de plaats der ontwrichting bewerkstelligen. PETIT (2), PLATTNER (3), DE LA FAYE (4), CALLISEN (5), COOPER (6), BERNSTEIN (7), POTT (8) en anderen willen haar daarentegen aan de ontwrichte beenderen zelve aanbrengen. Tegen deze laatste handelwijs, waartoe men veelal is genoodzaakt zijne toevlugt te nemen, kan geen belangrijk bezwaar worden ingebragt; zonder toch geheel en al te ontkennen, dat de drukking op het ontwrichte been, bij de poging tot herstelling der ontwrichtingen aangebragt, eenigzins de gemakkelijke verlenging der spieren in den weg kan staan, zoo zijn het evenwel alléén of grootendeels de weinig rekbare

(1) l. c. tom. IV, pag. 57 enz.
(2) PETIT, l. c. pag. 26.
(3) l. c. § 1111.
(4) l. c. pag. 625.
(5) l. c. pag. 682.
(6) *Treatise on dislocations* 1824.
(7) Heelk. Woordenb., 2 dl., pag. 184.
(8) PERCIVALL POTT, *Observat. on the nature and consequences of those injuries* enz., Lond. 1768, pag. 116.

peesachtige uiteinden, welke bij deze drukking lijden. Worden er nu slechts weinig krachten tot uitrekking vereischt, dan zal de gezegde drukking, vooral indien zij met de handen wordt verrigt, van weinig beteekenis zijn en zeker geen doorgaand beletsel voor de herstelling opleveren; is daarentegen tot de uitrekking eene groote kracht-inspanning noodzakelijk, dan zal de uitrekking niet aan het verplaatste been zelf behooren verrigt te worden; het verlies aan kracht, die op het tusschen gelegen gewricht gebroken wordt, is hier van weinig belang, terwijl de uitgerekte spieren, gehecht aan het been, waaraan de middelen tot uitrekking worden aangebragt, de herstelling slechts schijnbaar in den weg staan (1); voorts zal de uitrekking der banden van het tusschen gelegen, gezonde, gewricht later niet ligt schadelijke gevolgen hebben.

Om, bij de uitrekking aan het ontwrichte been, zoo min mogelijk de verlenging der spieren te verhinderen, zij men bedacht de krachten tot uitrekking zoo nabij mogelijk aan het volgende gewricht aan te brengen.

§ 37.

De uitrekking geschiedt met de handen, of met behulp van als stroppen zamengevouwene doeken, of eindelijk met werktuigen. Daar, waar het doenlijk is, gebruike men steeds de handen, of waar zulks niet mogelijk is, doeken. Deze laatste legge

(1) Callisen, l. c. pag. 682.

men, zoo noodig, over de knokkels van het onderste uiteinde van het ontwrichte been; bij ontwrichtingen van vrije geledingen, waar het gebrek niet lang heeft bestaan, zal gemeenlijk bij geduld en gepaste behandeling de herstelling op deze wijze gelukken, zoo veel te meer bij ontwrichtingen grootendeels van den verslapten staat der banden afhankelijk. De werktuigen tot herstelling der ontwrichtingen, hoe kunstig dan ook uitgedacht, kunnen over het geheel niet aan alle vereischten en aanwijzingen tegelijk voldoen; van de verschillende en talrijke werktuigen komt ons de eenvoudige katrol van COOPER over het geheel het doelmatigst voor, waarbij wij echter dat van onzen landgenoot TER BORGH gaarne aanprijzen voor de ontwrichting van het opperarmbeen (1). Over het geheel komen werktuigen slechts te pas bij verouderde ontwrichtingen, en bij die van het dijbeen.

De *tegenrekking* of bepaling geschiedt mede door de handen, door doeken of werktuigen.

Men brenge deze kracht zoo veel mogelijk onmiddellijk (2) op dat been aan, waaruit de ontwrichting is geschied, en zoo, dat ook het geheele ligchaam tijdens de herstelling onbewegelijk is.

§ 38.

Is nu door eene doelmatige uitrekking en bepaling de kracht der spieren overwonnen, en het

(1) TER BORGH, Beschr. van den reductor, ter herstelling van den ontwrichten opperarm, Groning. 1824.

(2) CALLISEN, l. c. pag. 683.

beenhoofd bewegelijk (drijvende) geworden, en tot de geledingsholte genaderd, dan zal de herstelling gemeenlijk van zelve door de werking der spieren plaats grijpen, waarbij tevens de invloed van de drukking des dampkrings niet moet worden voorbij gezien. Is dit het geval niet, dan verkrijgt men dezelve door langzamerhand aan het ontwrichte deel deszelfs natuurlijke rigting te geven, tegengesteld aan die, welke het bij de ontwrichting had. Bij de onvolkomene ontwrichtingen van scharniergeledingen zal men met de hand dikwijls nog eene drukking op het ontwrichte beenhoofd moeten aanwenden. Bij de herzetting late men het deel iets boven deszelfs natuurlijke lengte uitrekken, en het beenhoofd niet *plotseling* in de geledingsholte intreden; werd het eerste verzuimd, dan kan het beenhoofd een gedeelte van den kraakbeenigen rand, welke vele geledingsholten omgeeft, losrukken en in de geledingsholte indrukken (1); in het laatste geval kan kneuzing der kraakbeenderen en beenderen plaats grijpen, waaruit, om de woorden van CALLISEN te bezigen (2), eene ontwrichting van een kwaadaardiger karakter zou kunnen ontstaan.

Dat het ontwrichte been weder in zijne natuurlijke plaats hersteld is, zien wij uit de natuurlijke gedaante en stand van het gewricht en van geheel het deel, uit de verminderde pijn, gewekene

(1) CALLISEN, l. c. pag. 684. PETIT, l. c. pag. 9. PLATTNER, l. c. § 1112. BERNSTEIN, 2e dl., pag. 185.

(2) l. c. 2 dl., pag. 684.

spanning van sommige spieren, en vooral uit de herstelde vrijwillige bewegelijkheid van het deel; in enkele gevallen ontwaart men ook een eigenaardig geluid bij de herstelling des beenhoofds in de gewrichtsholte, dat door den lijder mede wordt opgemerkt; een verschijnsel, hetwelk evenwel in den regel niet behoort opgemerkt te worden, naardien het aanduidt dat het beenhoofd met eenen te grooten schok in de geledingsholte terug treedt (1). Na de herstelling, vooral in losse geledingen, late men den lijder het deel in het gewricht met omzigtigheid bewegen, om zich volkomen van de herstelling te overtuigen.

§ 39.

De beletselen, welke de herstelling der ontwrichting moeijelijk of onmogelijk kunnen maken, zijn:

1°. Hevige spanning en krampachtige zamentrekking der spieren, vooral in die gewrichten, welke met vele en sterke spieren omgeven zijn, als het heupgewricht. Alvorens men hier tot de herstelling overga, trachte men door ruime algemeene en plaatselijke bloedontlastingen tot flaauw wordens toe, en door laauw warme baden, derzelver ontspanning te bevorderen; het oogenblik van flaauwte is hier dikwijls de tijd, waarin de repositie gelukt (2). Verder zijn somtijds aangewezen

(1) De Gorter, nieuw. gezuiv. Heelk., door Korp 1751, § 404.

(2) Majocchi, in *Bibliot. fisic. d'Europa raccolta di osservazioni sopra la Fisica* enz., *di* Brugnatelli, tom. XVIII, pag. 24.

braakmiddelen, vooral de *Tartr. Pot. Stib.* tot walging toe; bij welk een en ander krampstillende en bedarende middelen kunnen worden aangewend, als *Opium* (1) *Hyosciamus* enz. inwendig, pappen met Herb. *Cicutae*, *Belladonnae*, *Opium*, *Ol. Hyosc.* en derg..

2°. Eene te kleine opening in den beursband kan, volgens CALLISEN's ondervinding (2) en volgens onze eigene waarneming, aan het schoudergewricht de herstelling hinderlijk zijn; wij kunnen dus de mogelijkheid daarvan met COOPER (3) niet ontkennen, maar gelooven wel dat deze complicatie zeldzaam is. De raad van CALLISEN (4), om in die gevallen, door voorzigtige bewegingen van het beenhoofd naar alle zijden, de wonde in den beursband te vergrooten, kan hier, zoo als ons gebleken is, van dienst zijn.

3°. Wanneer de beursband, maar nog veel meer wanneer de uit- en inwendige banden niet verscheurd, maar bovenmate gespannen zijn, en dus het beenhoofd zoo veel te vaster op deszelfs

(1) SNABILIÉ deelde onlangs twee waarnemingen mede over het nut van L. L. S., bij de herstelling eener *luxatio brachii* en *maxillae inferioris*, in N. Verh. van het Genootsch. ter bev. der Heelk., V. 220. DUPUYTREN raadt aan den lijder af te leiden, door hem met geweld tot eén gesprek te dwingen; SANSON en anderen zagen mede veel nut van deze handelwijs, (*Diction. de Méd. etc.*, *Terme Luxation*).

(2) l. c. vol. II, pag. 681.

(3) l. c. *Dislocations.*

(4) l. c. vol. II, pag. 684.

niet natuurlijke plaats bepalen, of deszelfs hals tegen den rand der geledings-holte dringen, kan de herzetting mede moeijelijk worden en grootere kracht-inspanning vorderen.

4°. Ook is het mogelijk, dat het ontwrichte beenhoofd door het voorafgegaan geweld eene spier, welke hetzelve wederstaat, doorboort, en, de opening zich zamentrekkende om den hals des beens, de herstelling hoogst moeijelijk wordt gemaakt (1). In dit geval zal het beenhoofd steeds nader aan de oppervlakte des deels zich vertoonen en men zal de uitrekking slechts tot een bepaald punt kunnen volbrengen. Zou hier, indien men van de *diagnosis* zeker was, wanneer het hoofd door draaijende zachte bewegingen niet uit de spierwonde was te verwijderen, niet de verruiming dezer wonde met het mes kunnen beproefd en hare spoedige sluiting bewerkstelligd worden?

Kneuzing, wonden en verscheuring der zachte deelen bij ontwrichting voorkomende, worden overeenkomstig de gegevene voorschriften bij de gewrichtswonden behandeld;

(1) Bij eene boven-achterwaartsche ontwrichting van het dijbeen, bij een volwassen mannelijk voorwerp, in 1831 in het *Binnen-Gasthuis* te *Amsterdam* aanwezig, zagen wij de herstelling mislukken, doordien het dijbeenshoofd, tusschen het heupbeen en de kleine bilspier geschoven zijnde, deze laatste naar buiten had doorboord en in die opening beklemd was. Dit beletsel werd na den dood des lijders, die door algemeene commotie ten gevolge van den val spoedig volgde, ontdekt.

de omstandigheden, welke daar dadelijk of later aanleiding tot wegneming des deels konden geven, zijn ook hier van toepassing.

Eene der gevaarlijkste complicatiën is het doordringen van het beenhoofd door de zachte deelen en huid. Is het beenhoofd zelf beleedigd of belangrijk gekneusd, dan neme men het dadelijk weg; is deze kunstbewerking niet dadelijk aangewezen, dan trachte men het beenhoofd zoo spoedig mogelijk terug te brengen, zelfs door verwijding der wonde, indien de te naauwe opening in de zachte deelen een beletsel ware; of zage het, bij onmogelijkheid tot reductie, aan de huid af. Verder behandele men zoodanig geval met de uiterste zorgvuldigheid, sluite de wonde dadelijk, legge een beenbreuk- verband los aan, en bedekke het deel met koude omslagen enz.; volgt er verettering dan handele men als bij de gewrichtswonden geleerd is. Waarnemingen bewijzen den gunstigen uitslag eener dusdanige behandeling (1).

5°. Een meer gemeenzaam beletsel tegen de herstelling der ontwrichtingen ligt in eene reeds gevolgde belangrijke ontsteking en zwelling, indien de herzetting niet dadelijk was geschied; zijn deze toevallen daar, dan mogen geene pogingen tot herstelling, die alsdan gevaarlijke en zelfs doodelijke gevolgen (2) zouden kun-

(1) Callisen, l. c. pag. 687.
(2) De la Motte, l. c. tom. II, pag. 63.

nen na zich slepen, beproefd worden, alvorens door eene strenge plaatselijke en algemeene ontstekingwerende behandeling de ontsteking en hevige zwelling zijn geweken.

6°. Hoe langer eene ontwrichting bestaan heeft, des te moeijelijker is zij te herstellen. De omstandigheden, waaronder, en de tijd, waarin zij nog mag ondernomen worden, zijn hierboven aangegeven. Besluit men tot de herstelling van zoodanige ontwrichting, dan zal men haar alleen door trapsgewijze vermeerderde, krachtige, aanhoudende en daar, waar langdurige kracht-inspanning noodig is, door tusschenpoozende uitrekkingen kunnen verkrijgen. Vooraf bevordere men de ontspanning der spieren door herhaalde plaatselijke en algemeene bloedontlastingen, warme baden, olieachtige inwrijvingen en ligte beweging van het deel (1).

(1) Waarnemingen van herstellingen van verouderde ontwrichtingen vindt men bij SCHMUCKER, l. c. 2e dl., pag. 206. *Archiv. Gén. de Med.*, Novemb. 1834, pag. 440, *par* LE PELLETIER. MOST, l. c. Op *Luxatio*, *Med. Zeitung* 1837, N°. 21. C. YOUNG, in *Philosophic. transaction etc.*, vol. 51, pag. 846. Ook nog onlangs gelukte ons de herstelling eener reeds 6 weken bestaan hebbende *Luxatio Humeri*, bij een robust mannelijk voorwerp van 40 jaren, (C. DE W..L te *Delft*,) langs den opgegeven weg. Na het inzenden onzer Verhandeling, hebben wij mede nog eene *Luxatio Humeri* van 8 weken, met gelukkig gevolg hersteld, bij eenen 70 jarigen man te *Delft*.

§ 40.

Bij ontwrichtingen na uitwendig geweld, in anders gezonde geledingen, zullen gemeenlijk geene bijzondere bevestigingsmiddelen te pas komen (2). De stiptste rust van het beleedigde deel in de eerste dagen, gepaard met eene geschikte plaatsing en het gebruik van koude omslagen, zal ook tot voorkoming der toevallen voldoende zijn. Bij ontwrichtingen, grootendeels afhankelijk van den verslapten staat der banden en spieren, moet men tegelijk een bevestigend verband, zamentrekkende en prikkelende omslagen, dropbaden, Electriciteit, Galvanismus enz. aanwenden.

De rust van het beleedigd gewricht, zoo noodzakelijk tot genezing der verscheurde deelen, ter voorkoming van ontsteking enz., moet evenwel ook niet te lang worden voortgezet (1), waaruit gewrichts-verstijving zou kunnen ontstaan (2). Men zij evenwel bedacht, dat, bij de vroegtijdige bewegingen van het deel, verslapping der banden of ontsteking van het gewrichts toestel het gevolg daarvan zouden kunnen zijn.

(2) Plattner, l. c. § 1114. Petit, l. c. pag. 31. Callisen, l. c. pag. 685. De la faye, l. c. pag. 626. V. Gesscher, 1 dl., § 1289.

(1) Callisen, l. c. pag. 685.

(2) Chelius, 2 dl., § 249. Petit, l. c. pag. 35.

§ 41.

Heeft er bij eene ontwrichting tegelijk beenbreuk plaats, dan moet men, indien het zonder uitrekking van geheel het deel kan geschieden, eerst de ontwrichting, daarna de beenbreuk zoeken te herstellen. Gelukt dit niet, dan handele men omgekeerd, en wanneer de fractuur genezen is, zal men moeten bepalen, of de herstelling der ontwrichting al dan niet nog kan verrigt worden (1).

Verstuiking.

§ 42.

Wij hebben (§ 28) gezegd wat wij door verstuiking verstaan; het is niettemin noodig nog met een enkel woord over dit hoogst gewigtig onderwerp te spreken.

Met CRUVEILHIER (2) onderscheiden wij eene verstuiking, waarbij alléén de gewrichtsbanden boven hunne natuurlijke rekbaarheid zijn uitgezet geweest en eenige van derzelver vezelen zijn verscheurd (*entorsio per distensionem*), en ten tweede eene verstuiking, waarbij niet alléén verscheuring der banden

(1) PLATTNER, l. c. § 1119. PETIT, l. c. pag. 25 en 36. CALLISEN, l. c. pag. 686. DE LA FAYE, l. c. pag. 627. BELL, 3 dl., pag. 236. BERNSTEIN, 2 dl., pag. 187.

(2) In *Diction. de Méd. et de Chirurg. pratique. Terme Maladies des Articulations.*

en zachte deelen, maar ook tegelijk beleediging van vaten en zenuwen, kneuzing en beleediging der gewrichts-kraakbeenderen en beenhoofden zelfs kan plaats hebben (*entorsio per pressionem*).

§ 43.

De eerste soort van verstuiking is van mindere beteekenis en vereischt gemeenlijk slechts eenigen tijd voortgezette rust tot genezing. Daarentegen is de laatste van alle gewrichtsziekten eene der gewigtigste, zoo niet de allerbelangrijkste, de noodlottigste in hare uitgangen bij verzuim, en dikwijls zelfs bij de meest gepaste behandeling.

Verstuiking kan aan ieder gewricht voorkomen; dat van de hand en den voet evenwel zijn, uithoofde van derzelver maaksel en verrigtingen, er het meest aan onderhevig; op deze volgen de gewrichten van den *tarsus*, der vingerleden (in het bijzonder des duims), der wervelen, van het heup- en schoudergewricht.

Eene sterke afvoering van den voet, een misstap, een val van eene verhevene plaats op den voet, op den rug, palm of eene andere zijde der hand, eene snelle draaijing van het hoofd, het stooten van eenen uitgestrekten vinger tegen een weêrstandbiedend ligchaam, de krachten welke de scharniergeledingen eene zijdelingsche buiging trachten te doen ondergaan, sterke afvoering van de dij, van den opperarm enz., zijn de menïgvuldigste oorzaken der verstuikingen.

§ 44.

De *kenteekenen der verstuiking* zijn, behalve de beschouwing van het voorafgegaan geweld, eene zeer hevige pijn, die bij de geringste beweging vermeerderd wordt; de natuurlijke gedaante van het gewricht is niet veranderd; na langen of korten tijd, gemeenlijk zeer spoedig, ontstaat eene sterk gespannen zwelling van het geheele gewricht, met uitstorting van bloed vergezeld, welke zwelling zich ook dikwijls tot ver in den omtrek uitbreidt. Wanneer het gewricht op de plaats, waar het geweld gewerkt heeft, met zeer veel spieren omgeven is, zoo ziet men niet zelden deze zwelling het duidelijkste op een tegenovergesteld of eenig ander punt, waar minder bekleedselen voorhanden zijn.

§ 45.

De *voorzegging der verstuiking* is steeds twijfelachtig; zelfs bij de geringste graden van dit gebrek kan alleen eene naauwkeurige, lang voortgezette, behandeling den overgang in chronische ontsteking der gewrichts-deelen met derzelver nadeelige gevolgen, vroeger of later, soms maanden naderhand, zich vertoonende, voorkomen (1). Bij eenen ligten graad van verstuiking, bij een gezond voorwerp en onder eene doelmatige ontstekingwerende behandeling, volgt de resolutie spoedig, en na 3 of 4 weken is de genezing volkomen. Is daarentegen de ver-

(1) Kerst, l. c. pag. 86.

stuiking belangrijker, is het gewricht niet in volkomene rust gehouden, dan vermeerdert de pijn en spanning, ontstaat er gewrichtsontsteking, en als uitgangen van deze volgen etterverzamelingen in het gewricht, *caries* en *necrosis* der beenhoofden enz., of de ontsteking neemt een meer slepend karakter aan, zoo veel te meer bij klierzieke voorwerpen; of dit heeft later plaats, na schijnbare bedaring der eerste toevallen, door te vroegtijdige bewegingen. Wanneer de banden alleen bij de verstuiking geleden hebben, dan heeft deze te vroegtijdige beweging eene belette genezing en verslapping der banden ten gevolge.

§ 46.

In gevallen, waar tijdig genoeg hulp is ingeroepen, waar nog geene zwelling en uitstorting aanwezig zijn, zijn baden van ijskoud water (1), sneeuw of gestooten ijs de meest doelmatige middelen om deze te voorkomen. Men zij evenwel bedacht eenen geruimen tijd met de aanwending der koude aan te houden, daar de ondervinding heeft bewezen (2) dat niet zelden de terugwerking, welke het verzuim daarvan opvolgt, eenen grooteren toevoer van bloed naar het deel lokt, dan men er van trachtte af te weren.

(1) Petit, l. c. pag. 223. D. van Gesscher, 1 dl., § 1500. Tittman, 3 dl., pag. 286. Boyer, tom. IV, pag. 3 etc. Sanson, l. c.

(2) Sanson, l. c.

Is daarentegen reeds zwelling aanwezig, of durft men genoemde koude baden wegens borstziekten, zwangerschap, invallende stonden-vloed, enz. (1) niet aanwenden, of heeft men deze baden reeds met gevolg gebezigd, dan komen oplossende omslagen met *murias ammoniae*, *azijn*, *acetum lythargyrii*, al of niet met *opiata* bedeeld (2), en een matig drukkend verband te pas.

Had er een hooge graad van kneuzing plaats met hevig gespannen zwelling, pijn en opvolgende ontsteking, dan handele men geheel ontstekingwerende. Plaatselijke en zelfs algemeene bloedontlastingen (3), zoo dikmaals herhaald als de toestand van het gebrek zulks vordert, koude omslagen, koude pappen met loodwater, bij hevige pijn met pijnstillende middelen bedeeld; later oplossingen van middelzouten, *salpeter*, *ammoniak-zout*, met vermijding van alle prikkelende middelen, zijn de meest doelmatige middelen. Met deze middelen houdt men aan totdat de pijn en prikkeling geheel geweken zijn. Gedurende de geheele behandeling moet het gewricht in eenen staat van volkomene rust gehouden worden, zoowel om de bestaande prikkeling niet te vermeerderen, als om de heeling der banden te bevorderen.

De vroegtijdige bewegingen zijn wel de voor-

(1) Petit, l. c. pag. 224. Sanson, l. c.

(2) Sanson, l. c.

(3) Bij aanmerkelijke uitstortingen, in het bijzonder aan den voet, geven wij aan *scarificatiën* de voorkeur, en hebben van deze veel nut gezien.

naamste en menigvuldigste oorzaken van den slechten uitgang dezer gebreken; bovendien heeft de pijn, ofschoon steeds bij bewegingen toenemende, dit verraderlijks, dat zij na eenige oefening afneemt, en de lijder zich aangemoedigd ziet het gewricht te gebruiken, vóórdat alle gevaar voor ontsteking geweken is, welke laatste dan ook vroeger of later intreedt en altijd een slepend verloop aanneemt.

Gaat de ontsteking in uitzweeting of verettering over, of blijft er *anchylosis*, zwelling der beenhoofden en chronische ontsteking terug, in het bijzonder bij klierzieken, dan handele men als in de 2e *afdeeling* zal geleerd worden, en bij de gewrichtswonden is gezegd.

Bij de terugblijvende verslapping der banden kunnen zamentrekkende oplossende omslagen van specerijachtige kruiden, met wijn, brandewijn enz. getrokken, en met *kamfer* bedeeld, dropbaden van *loog-zoutige* (1) of *gezwavelde* wateren, *electriciteit* enz. met vrucht gebezigd worden. Bij dit alles legge men, vooral aan den voet, met oogmerk om herhaalde verstuiking en waterzuchtige zwelling te voorkomen, tegelijk een sluitend verband aan.

Uit het verhandelde blijkt, dat, hoe gering deze gebreken dikwijls schijnen mogen, zij echter alle oplettendheid bij de behandeling verdienen, daar het niet aan voorbeelden ontbreekt dat gewrichtsverzwering gevolgd is, en de afzetting

(1) MOLL en VAN ELDIK, *Tijdschrift*, 10 jaarg. 4 st., pag. 371 enz.

des deels het eenigste redmiddel is geweest voor het leven van den lijder.

Aangeborene Ontwrichting.

(Luxatio congenita).

§ 47.

Slechts flaauwe sporen van dit gebrek vinden wij bij vroegere schrijvers, als HIPPOCRATES (1), KERKRING (2), DIJLIUS (3), DUVERNEY (4), V. GESSCHER (5), CRELLIUS (6) enz. Het eerst is het door PALETTA (7), later door DUPUYTREN (8) naauwkeurig beschreven. Eenmaal waren wij, in het binnen gasthuis te *Amsterdam*, in de gelegenheid dit gebrek waar te nemen bij een negenjarig, voor het overige welgevormd meisje, en ons te overtuigen van de allezins naauwkeurige beschrijving door DUPUYTREN van hetzelve gegeven. Wij willen hier den aard en de kenteekenen van dit gebrek kortelijk opgeven.

(1) *De Articul.*, sect. VI, pag. 819.
(2) *Opera Omnia*, observ. 61.
(3) *Specimen inaug. de Claudicatione* 1798, pag. 116.
(4) *Maladies des Os*, tom. II, pag. 27.
(5) 1 dl., § 1657.
(6) in *Acta Phisico Medico Caes. Leopold. Carolin. curiosorum.*, vol. 9, pag. 35, 1752.
(7) *Exercitationes pathol.*, pag. 89.
(8) *Répert. génér. d'Anat. et Phys. Patholog.*, tom. II, 3 Trimestre, pag. 151, 1826.

§ 48.

Het gebrek bestaat in eene niet voltooide vorming van de heupkom, die geheel of grootendeels ontbreekt, terwijl gemeenlijk mede geen spoor van dekkend kraakbeen of gewrichtsbanden voorhanden is, en het hoofd des dijbeens, mede in deszelfs ontwikkeling terug gebleven, zich naar achteren en boven ontwricht bevindt.

§ 49.

De kenteekenen dezer ontwrichting zijn de volgende. — Beide de onderste ledematen zijn verkort, daar het gebrek meest aan beide zijden tegelijk voorkomt; het hoofd des dijbeens, in den uitwendigen heupbeens-kuil geplaatst, staat naar boven en buiten, de groote draaijer naar voren; het geheele lid is naar binnen gedraaid, de dijen hellen van boven en buiten naar beneden en binnen, en maken eenen scherperen hoek met het bekken dan gewoonlijk, waardoor er eene groote geneigdheid ontstaat om de beenen van onderen te overkruisen, en zulks zoo veel te meer, hoe ouder het voorwerp en hoe breeder het bekken is. De spieren van het bovendeel der dij zijn bijna alle tegen de heupbeens-kom aangetrokken, waar zij om het dijbeenshoofd eene soort van kegel vormen, wiens grondvlakte naar het heupbeen, en wiens toppunt naar den grooten draaijer gerigt is; de zitbeens-knobbels zijn op het gevoel van bijna alle spieren beroofd,

en laten zich, als alléén door de huid bedekt, waarnemen. De beweging der ledematen is dus zeer beperkt, de afvoering en draaijing bijna onmogelijk, het gaan en staan hoogst moeijelijk. Onderzoekt men zulk een voorwerp staande, zoo komt de misverhouding tusschen het bovenste en onderste gedeelte des ligchaams zeer sprekend uit, daar de romp volkomen, de onderste ledematen daarentegen onvolkomen ontwikkeld, kort en dun zijn, en vooral het bovendeel der dijen, volgens LARREY (naar onze waarneming evenwel niet) zeer vermagerd is; het bekken is daarbij breed en heeft zelden in deszelfs ontwikkeling geleden.

Met betrekking tot de houding des ligchaams in het algemeen, bemerkt men, dat het bovendeel des tronks zeer naar achteren, de lendenen naar voren staan, terwijl het bekken bijna horizontaal op de dijbeenderen rust. De lijders raken den grond bijna alléén met de teenen aan, en op deze rigten zij zich in de hoogte, wanneer zij zullen gaan; verder buigen zij telkens geheel het ligchaam sterk naar die zijde over, welke het gewigt des ligchaams dragen zal, tillen den anderen voet van den grond op, en doen den last van de eene zijde met moeite op de andere beurtelings overgaan; aan die zijde, welke den last des ligchaams voor het oogenblik torscht, staat het bekken lager, het dijbeens-hoofd schuift hooger tegen de kam des darmbeens op, terwijl aan de andere zijde eene tegenovergestelde verplaatsing, ofschoon van minder belang, geschiedt. Bij loopen en springen zijn

deze verschijnselen wegens de krachtdadige werking der spieren en de snelheid, waarmede het gewigt des ligchaams van het eene been op het andere wordt overgebragt, bijna geheel onmerkbaar. Geene soort van beweging evenwel kan zulk een lijder lang voortzetten, allen zijn zij hem moeijelijk. Bij eene horizontale ligging op den rug, kan men zonder inspanning of pijn te veroorzaken, het deel naar willekeur verlengen of verkorten, en dit laatste dikwijls tot een', twee en drie duimen.

Dit gebrek onderscheidt zich van de ontwrichting na uitwendig geweld en van de trapsgewijs ontstane, en wel vooral van deze laatste, daardoor, dat er geene kenteekenen voorafgegaan zijn van eenig ziekelijk lijden des gewrichts; dat het gebrek zich meestal aan beide zijden tegelijk voordoet; gemeenlijk eerst ontdekt wordt bij de eerste pogingen der kinderen tot gaan, in het bijzonder wanneer zij tot vermoeijende bewegingen gedwongen worden (1).

§ 50.

Het volgende heeft DUPUYTREN bij het geringe getal lijken, door hem onderzocht, gevonden.

Alle spieren, zoowel die, welke zich boven, als die, welke zich onder de heupkom aanhechten, waren naar boven tegen de kom des heupbeens ge-

(1) Zeer goede afbeeldingen naar DUPUYTREN, vindt men mede in FRORIEP'S *Chirurgische Kupfertafeln*, Heft 36, pl. 180. CRUVEILHIER, *Anatomie Patholog., du c. h.* 2e livraison, tab. 2.

drongen; eenige derzelven waren bovenmate ontwikkeld, anderen in tegendeel als verdund en vermagerd (het gevolg van derzelver meerder of minder gebruik). Diegenen, welke geheel buiten gebruik gesteld waren, deden zich als een geelbleek vezelachtig weefsel voor, en hadden het aanzien van spieren geheel verloren. Het heupbeen had zijne natuurlijke gedaante; bij enkele had het boven-binnendeel deszelven zijne ronding verloren. De geledingsholte ontbrak geheel, of stelde slechts eene kleine, onregelmatige, beenige, van gewrichts-kraakbeen en banden ontbloote, uitpuiling daar, zonder spoor van den kraakbeenigen rand, welke de heupkom in den natuurlijken staat dieper maakt. Slechts in één geval vond hij den ronden band, die zeer verlengd, plat gedrukt en op sommige plaatsen als afgesleten was. Het dijbeens-hoofd bevond zich in eene soort van nieuwe oppervlakkige geledingsholte, van eenen onbeduidenden rand voorzien, en wel in den uitwendigen heupbeens-kuil naar voren en boven van de plaats, waar de natuurlijke holte wezen moest.

§ 51.

Het is eerst in de laatste jaren, dat men zich met de behandeling van dit gebrek heeft bezig gehouden; de vorderingen, welke de *Orthopedie* in *Duitschland*, *Frankrijk* en ook hier te lande maakte, en derzelver meer algemeene toepassing op vele, vroeger voor ongeneeslijk verklaarde, ziekten, hebben waar-

schijnlijk J. G. HEIJNE (1) en M. HUMBERT (2) op het denkbeeld gebragt, om het nut der *Orthopedie* ook hierin te beproeven; door eene voortdurende uitgestrekte ligging, na repositie des dijbeens, en doelmatige drukking op den *trochanter*, trachtten zij de vorming der heupkom te begunstigen, en het schijnt dat zij zich in hunne verwachting in deze niet bedrogen hebben; hunne waarnemingen evenwel zijn nog te weinig en te onvolledig, dan dat wij daaruit een zeker besluit ten aanzien van de geneeslijkheid dezer gebreken zouden kunnen trekken; intusschen houden wij het niet voor onwaarschijnlijk, dat eene dergelijke kuur, in de eerste levensjaren aangewend, van nut kan zijn, terwijl later een eenvoudig steunend verband *palliatief* nut zou kunnen aanbrengen. Zeer veel nut zagen wij in dit opzigt van eenen steunenden lederen gordel om het bekken en de dij aangelegd, voorzien van eene uitholing, waarin de trochanter paste, bij eenen heer te *L.....*, die na eene miskende *fract. coll. fem.* aanmerkelijk mank ging. De gordel had ongeveer deze gedaante. (Zie Plaat 3, Fig. 12).

Op die van HUMBERT volgden spoedig meerdere waarnemingen van anderen, inzonderheid eene van

(1) J. G. HEIJNE, Wetenschappelijk geschiedkundig Berigt, nopens eene staatkundige consultatie enz., 's Hage 1834; de opgave van gelukkig volbragte genezingen, vinden wij op pag. 19*, 6 en 8. Het is te bejammeren, dat dit slechts eene bloote opgave zonder *Historia morbi* is.

(2) M. HUMBERT, in *Archives Génér. de Médic.* 1833.

PRAVAZ (1); eerst het voetspoor van HUMBERT volgende, kwam het hem later beter voor, eene nieuwe handelwijs te bezigen, welke hem beteren uitslag voorspelde, namelijk, om in plaats van de bestaande ontwrichting eene andere naar onderen en voren op het eironde gat daar te stellen. Deze operatie verzekert hij bij een achtjarig meisje met den gelukkigsten uitslag te hebben verrigt; wij mogen evenwel niet verzwijgen, dat zijne waarneming ons zeer onvolledig voorkomt: zoo vinden wij ten minste de kenteekenen van dit gebrek niet duidelijk opgegeven (2), en wij zouden uit zijne beschrijving eerder eene *luxatio spontanea*, dan wel *congenita* herkennen, te meer daar deze ontwrichting slechts aan eene zijde had plaats gegrepen; ook komt het ons voor, dat hij zijne patiente (reeds éér drie maanden ten einde waren) te vroeg heeft uit het oog verloren (3).

(1) PRAVAZ, in *Archives génér. de Médic.*, Juillet 1835, pag. 321.

(2) l. c. pag. 325.

(3) Zie verder over dit onderwerp, behalve de genoemde auteuren, bij MARX, *Répert. d'anat. et physiol. pathol.*, tom. IV, pag. 121. BONN, *Museum Anatom.*, vol. 3, pag. 347. ANDRY, *Orthopedie* 1743, pag. 154. FRORIEP'S *Notizen*, bd. 37, N°. 20. E. C. A. SANDIFORT, *Dissertatio de Vitiis artic. coxae* 1834, pag. 42—47. *Archives Génér. de Méd.*, Decemb. 1829, pag. 293. Mai 1834, pag. 151 et 164. Decemb. 1834, pag. 576. FRORIEP'S *Notizen*, bd. 37, pag. 313—331. *Revue Médical.*, Janv. 1835, pag. 134. STROMEIJER, *Ueber Paralyse der Inspirations-muskeln*, Hannover 1836, pag. 87 in de noot.

1e. AFDEELING.

3e. HOOFDSTUK.

Afwijking der Beenderen.

(Diastasis.)

§ 52.

De gebreken, welke men onder den naam van afwijking verstaan heeft, zijn veelvuldig; van de tijden van HIPPOCRATES en GALENUS af, bestempelde men met dezen naam de afwijkingen der naden van het bekkeneel en van de vereeniging der aangezigtsbeenderen. Lateren hebben er de afwijkingen van het heilig- en darmbeen, en die van de schaambeensvereeniging bijgevoegd, terwijl het meerendeel der hedendaagsche heelkundigen dezen naam behouden heeft voor de verwijdering van elkander van twee langronde beenderen, die door de zijdelingsche vlakten hunner uiteinden met elkander vereenigd zijn, als voor de afwijking van het bovenste of onderste uiteinde des kuitbeens, van de groote en kleine ellepijp enz.

§ 53.

Al deze gebreken evenwel zijn hoofdzakelijk slechts het gevolg van eene ziekte, welker verwijdering de genezing der afwijking van zelve ten gevolge heeft.

Zoo is de afwijking der bekkeneelsbeenderen bij het waterhoofd geen gebrek op zich zelf, slechts een noodzakelijk gevolg van het laatste, en geeft nimmer aanleiding tot eene bijzondere behandeling.

De afwijking der naden van het bekkeneel, bij hoofdwonden en breuken van den schedel voorkomende, en even zoo de afwijking der gelaatsbeenderen, zijn het gevolg van uitwendig geweld, of van eene trapsgewijze uiteendrijving derzelve door polypen, in de holte, welke de beenderen omschrijven, zich ontwikkelende. De afwijkingen van het heilig- en darmbeen of der schaambeensgeleding, stellen een physiologisch verschijnsel daar van haastige gewrichtsontsteking, welke somwijlen de pijnlijke witte zwelling der kraamvrouwen vergezelt; of zij komen voor in een later tijdperk van slepende gewrichtsontsteking.

De afwijking der beenderen van den voorarm en van het onderbeen, indien zij al, door uitwendig geweld te weeg gebragt, zonder gelijktijdige beenbreuk kunnen bestaan, stelt de verstuiking daar, zoo als zij door ons is beschreven, of behoort tot de onvolkomene ontwrichting gebragt te worden. Ontstaat deze afwijking trapsgewijs, dan

is zij ook hier slechts een verschijnsel van slepende ontsteking binnen het gewricht, en dus geen gebrek op zich zelf.

Wij achten ons dus ontslagen van de verpligting om over deze gebreken in het bijzonder te handelen, daar zij grootendeels slechts een bijkomend verschijnsel van eenige andere ziekten daarstellen, door welker verwijdering alleen de genezing kan verkregen worden.

2e. AFDEELING.

Ziekten der gewrichten, waarbij derzelver omringende of zamenstellende deelen van den gezonden staat afwijken, ten aanzien der levenswerkzaamheid.

§ 54.

De ziekten der gewrichten, die wij tot deze afdeeling brengen, zijn de *ontsteking* van de onderscheidene omringende en zamenstellende deelen der gewrichten, en hare *wijzigingen* en *uitgangen*.

Hoewel deze gebreken, wat den vorm betreft zeer verschillende, alzoo onder één algemeen gezigtspunt gebragt zijn, zullen zich hier echter vele gewrichtsziekten ter behandeling voordoen, daar de meeste ziekten der geledingen alléén, of althans voor een zeer groot gedeelte, in ontsteking hare oorzaak en haren grond vinden.

Wij zullen hier vooraf van de gewrichtsontsteking *in het algemeen* datgene aanvoeren, wat ons het overzigt over de verder afzonderlijk te behandelen gebreken gemakkelijker maken kan, en waar-

door wij later minder dikwijls in herhalingen zullen behoeven te vervallen.

Voorts willen wij *in het bijzonder* het noodige zeggen over de ontsteking van de verschillende omringende en zamenstellende deelen der gewrichten. Hierbij zullen wij gelegenheid vinden, die ontstekingen der onderscheidene gewrichtsdeelen aan te geven, als de oorzaken, of medeoorzaken van andere gewrichtsziekten, welke onder eigene namen voorkomen, en die wij dan, voor zoo veel noodig is, nader afzonderlijk zullen beschouwen.

1e. HOOFDSTUK.

Over de ontsteking der Gewrichten in het algemeen.

(Arthrophlogosis.)

§ 55.

De gewone kenteekenen van ontsteking, als: *roodheid*, *zwelling*, *hitte*, *pijn*, *spanning*, *klopping en stoornis van de verrigtingen des lijdenden deels*, kenschetsen ook de ontsteking der gewrichten, doch doen zich bij dezelve minder of meerder duidelijk voor, naar mate het eene of andere der gewrichtsdeelen is aangedaan, de ontsteking meer of minder *açuut*, eenvoudig, of zamengesteld is, het gestel van den lijder verschilt, enz.

§ 56.

De gewrichtsontsteking verschilt dus en komt zeer onderscheiden gewijzigd voor:

1°. naar het meer *acuut* of *chronisch* beloop der ontsteking,

2°. naar dat dezelve *eenvoudig* of *zamengesteld* is, en

3°. naar het verschil der door dezelve aangedane gewrichtsdeelen.

§ 57.

De verdeeling der ontsteking in *acute* en *chronische*, in het algemeen van zoo veel nut, heeft bij de gewrichtsontsteking geene mindere waarde, daar beide soorten zoo veel onderscheid in verschijnselen, verloop en uitgang, en zoo onderscheidene aanwijzingen ter genezing, tevens opleveren.

Van veel belang is ook de onderscheiding der gewrichtsontsteking in *eenvoudige* en *zamengestelde; eenvoudig* is dezelve, wanneer zij van plaatselijke oorzaken afhankelijk, in een overigens niet ziek gewricht en bij een gezond voorwerp, plaats heeft, zoo als veelal bij ontsteking door verwonding te weeg gebragt; *zamengesteld* daarentegen is zij, wanneer tevens gastrische onreinheden of zoogenaamde scherpten, als: *rheuma*, *arthritis* (jicht), *scrofula*, *lues*, *herpes* en derg. bij den lijder bestaan, het zij dat deze alleen de oorzaken van het

gebrek waren, of met andere oorzaken te zamen tot deszelfs ontstaan medewerkten, of eindelijk eene bestaande ontsteking op hunne wijze bijzonder wijzigden.

Dat eindelijk de gewrichtsontsteking verschillen moet naar de onderscheiden aangedane gewrichtsdeelen loopt van zelve in het oog, wanneer men nagaat het verschil in weefsel, in graad van levenswerkzaamheid, en in meerdere of mindere oppervlakkige plaatsing der onderscheidene deelen, die de gewrichten omringen of zamenstellen. Dit zal duidelijk blijken, als wij in een afzonderlijk hoofdstuk het noodige van de ontsteking van ieder dier deelen in het bijzonder zullen bijbrengen.

Intusschen is het eene bekende waarheid, dat de ontsteking veelal tegelijk meerdere gewrichtsdeelen aandoet, of oorspronkelijk een derzelven aantastende, zich veelal en gemakkelijk tot de overige deelen uitstrekt.

§ 58.

Van deze onderscheiding hangt nu het verschil in de *verschijnselen* af, die ons tot kenteekenen dienen moeten.

De verschijnselen van de *eenvoudige snel verloopende* gewrichtsontsteking zijn toch, zoo als wij reeds aanmerkten, de gewone algemeen bekende ontstekingsteekenen; zij doen zich zonder voorafgegane algemeene ziekteteekenen duidelijk voor, en hebben een aanhoudend en regelmatig verloop, zoo als

van de eenvoudige ontsteking in het algemeen bekend is.

Ten gevolge van de plaatselijke ziekte ontstaan dikwijls ongeregeldheden in de geheele bewerktuiging, verschillend naar mate de hersenen, het vaatstelsel of de spijsverteringswerktuigen door de plaatselijke aandoening tot eene ziekelijke terugwerking worden opgewekt.

Neemt de ontsteking een *slepend* verloop aan, dan zijn de verschijnselen minder duidelijk, maar worden ook in eene omgekeerde volgorde en onderlinge verhouding opgemerkt; de stoornis van de verrigtingen des lijdenden deels neemt de eerste plaats in, de zwelling, langzaam ontstaan, is hardnekkig, de pijn, hoe duurzaam ook, minder hevig, de hitte en roodheid ontbreken geheel of worden slechts bij afwisseling ontwaard, en meestal ontbreken de kenteekenen van algemeene terugwerking.

Ten aanzien van het verschil der verschijnselen, naar mate de ontsteking op onderscheidene wijze *zamengesteld* is, verwijzen wij in het algemeen naar elders te vinden beschrijvingen van de ziekten of ziekelijkheden, die de ontsteking zamengesteld kunnen maken; wij zullen hier en daar nog aanleiding vinden van sommige dier complicatiën nader te gewagen, en meenen te dezer plaats ons bij het volgende te kunnen bepalen.

§ 59.

De *rheumatische* complicatie achten wij namelijk eene bijzondere vermelding bovenal waardig, en zullen deze, even als de *jichtige*, over het geheel eenigzins breeder behandelen, waartoe wij aanleiding vonden in het groot verschil van gevoelen over deze beide ziekten nog heden ten dage, bij verschillende geneeskunst-oefenaren, bestaande.

De *acute rheumatische* gewrichtsontsteking wordt veelmalen voorafgegaan door teekenen van algemeene aandoening des ligchaams, als huivering, versnelden en vollen pols, vochtige warmte der huid, dorst, zwaarte in het hoofd, en een gevoel van vermoeidheid door het gansche ligchaam. Na eenige, soms 24 uren, begint één of meer der gewrichten pijnlijk te worden en te zwellen, waarbij de huid veelal zeer heet en lichtrood gekleurd is.

De beweging is van den beginne af aan gestoord en wordt allengs meer moeijelijk en pijnlijk, eindelijk schier onmogelijk; de pijn klimt dikwijls zoo hoog, dat de drukking der kleederen of van het deksel zelfs niet verdragen wordt.

Wanneer vele gewrichten tevens zijn aangedaan, zoo wordt de toestand van den lijder des te ondragelijker.

Behalve de witte slijmige tong, het gebrek aan eetlust, de verstopping en slapeloosheid, zijn de verschijnselen, zoowel de plaatselijke als algemeene, niet aanhoudend in gelijke mate aanwezig,

maar verheffen en verminderen zich soms meermalen op eenen dag.

De plaatselijke aandoening der gewrichten heeft nog dit eigen, dat zij uiterst ligt van het eene op het andere gewricht overgaat, zoodat wel eens het eerst aangedane gewricht in eens weder geheel gezond zich voordoet. Zelfs wanneer vele gewrichten tevens lijden, is meestal één van dezelve in heviger graad aangedaan; doch ook van hier verplaatst zich dan die hoogere graad van ontsteking onverwacht naar een der andere reeds aangedane gewrichten, of naar een nog gezond gewricht, en van dit weder op het eerst aangedane of wederom op een ander, of de ontsteking gaat van de gewrichten naar inwendige ligchaamsdeelen over.

Niet altoos is de acute rheumatische ontsteking zoo hevig, en bij dezelve ontbreken soms alle algemeene ziekte-verschijnselen, tusschen welke beide uitersten natuurlijk zeer vele graden bestaan.

De rheumatische gewrichtsontsteking kan *chronisch* zijn van den beginne af aan, of zulks worden na acute ontsteking.

In het eerste geval doet zich van de kenteekenen bijna alleen de *pijn* voor, die toch ook zeer hevig kan zijn; naderhand voegt zich bij dezelve *zwelling* en eindelijk *stijfheid*. De pijn, hoe hevig ook, brengt geen ander uitwerksel op het algemeen gestel te weeg, dan dat dezelve slaap en eetlust stoort, zij wordt heviger bij koude en bij nat weder, en vermindert bij warmte en drooge lucht.

Volgt de *chronische* op de *acute* ontsteking dan

blijven, na het verdwijnen van roodheid en hitte, de zwelling en pijn, waarbij de beweging hoogst moeijelijk of onmogelijk wordt, en de lijder even zoo een medelijdenswaardig leven leidt. Soms doet zich de chronische rheumatische gewrichtsontsteking in zeer ligten graad voor, verdwijnt, en keert, na somtijds lange tusschenpoozen, met geringe verschijnselen van pijn en moeijelijke beweging terug, waarbij zij dan veelmalen telkens andere gewrichten aandoet.

§ 60.

Zeer eigenaardig zijn mede de verschijnselen der gewrichtsontsteking gewijzigd bij de *jicht*, (*arthritis*, *goutte*). Het is hier de plaats niet om te gewagen van de algemeene ziekte-verschijnselen, die bij dezelve de plaatselijke aandoeningen der gewrichten voorafgaan; het is genoeg aan te merken dat zich eenigen tijd na de bekende voorboden, doch ook veelmalen zonder dat dezelve bestonden, plotseling meermalen des nachts in eenig gewricht eene hevige pijn doet gevoelen, welke de lijder beschrijft als een gevoel van ontwrichting, prieming, branding, of verscheuring door de tanden van een dier; somwijlen is het als of er ijskoud water op het aangedane deel gegoten werd. De pijn vermeerdert met versnelden pols en drooge brandende huid, verheft zich vooral den volgenden avond, vermindert dan plotseling tegen den morgen, terwijl de huid vochtig wordt en de slaap veelal volgt, en

thans ontdekt men aan het aangedane gewricht zwelling en rooskleurige roodheid. Bij het einde van den aanval, die gewoonlijk vier of vijf dagen duurt en zich meestal nog één, ja somtijds vier en meermalen herhaalt, eer de gezondheid is terug gekeerd, merkt men op de huid van de aangedane gewrichten een kleverig, lijmig, soms sterk ruikend zweet, waarna de opperhuid gewoonlijk afschilfert.

Hoewel de ontsteking meestal eerst één gewricht, en vooral den voet aantast, doet zij zich ook wel eens dadelijk in beide voeten voor, of eerst aan de hand, den elleboog of de knie voorkomende, tast zij eerst later de voeten aan; zij bepaalt zich namelijk niet altoos bij één gewricht, maar gaat somtijds van het eene naar het andere over, waarna zij al of niet tot het eerst aangedane gewricht terug keert. Evenzeer verschillen bij onderscheidene lijders en omstandigheden de aanvallen in derzelver verloop en herhalingen, en de ziekte verdwijnt somwijlen geheel, of, zich jaarlijks ééns of meermalen weder voordoende met langer doch minder hevige aanvallen, neemt dezelve dikwijls een slepend verloop aan.

De *chronische* jicht volgt alzoo op de *acute*, of de ontsteking is slepend van den beginne af aan.

In beide gevallen verschilt zij van de acute, door minder hevige, doch meer lange en na grootere tusschenpoozen op elkander volgende aanvallen, waarbij geheel of bijna geene teekenen van algemeene terugwerking plaats hebben. De pijn is daarbij

minder hevig, evenwel aanhoudend, en verheft zich soms door velerlei kleine onvoorzigtigheden, weêrsveranderingen enz., tot eene aanmerkelijke hoogte; de huid is rooskleurig, glimmend; de zwelling minder, eerst lymphatiek, daarna vaster, eindelijk hard.

De ontsteking verplaatst zich ligt naar de andere gewrichten of inwendige deelen.

§ 61.

De *catarrhale*, *gastrische*, *bilieuse*, *scrofuleuse*, *syphilitische* en andere zamengestelde gewrichtsontstekingen hebben mede hare van elders bekende bijzondere verschijnselen, en worden ligter herkend uit zekere algemeene verschijnselen, aan de ziekelijkheden, waarmede de ontsteking zamengesteld is, eigen; zoo maakt bij scrofuleuse ontsteking de geheele *habitus* de onderkenning gemakkelijk, bij *lues* geven het onderzoek naar vroeger geledene besmetting, de des nachts klimmende beenpijnen, en andere eigene verschijnselen het noodige licht. De onderkenning der complicatie blijft altoos van het hoogste belang, om daaruit de wijzigingen der ontsteking te verklaren, en eene doelmatige behandeling te kiezen. De *catarrhale*, *bilieuse* en *gastrische* complicatiën geven ontstekingen in de nabijheid der gewrichten.

De *scrofuleuse* gewrichtsontsteking heeft somtijds een snel verloop wanneer zij de gewrichtsbeurs aandoet; zoo zij echter de beenhoofden aantast, zijn

de verschijnselen der ontsteking in den beginne meestal zeer gering, zoodat de lijder meestal eerst dan hulp inroept, wanneer de beenhoofden reeds aanmerkelijk zijn aangedaan.

De *syphilitische* gewrichtsontsteking begint veelal in het beenhoofd, dat opzwelt en pijnlijk wordt, en welke aandoening ligt gevolgd wordt door aanmerkelijke verwoesting der gewrichtsdeelen.

§ 62.

De uitgangen der gewrichtsontsteking zijn niet onderscheiden van die van iedere andere ontsteking; de meer naauwkeurige opgave en beschrijving van ieder dier uitgangen vindt eene geschiktere plaats bij de behandeling van de ontsteking der verschillende gewrichtsdeelen; ten aanzien van de uitgangen der zamengestelde gewrichtsontsteking moeten wij hier echter in eenige bijzonderheden treden.

De *rheumatische* gewrichtsontsteking, wanneer dezelve acuut is, gaat veelmalen in geheele gezondheid over; in dat geval blijven na eenige dagen of weken gewoonlijk eerst de algemeene teekenen van ongesteldheid bij groote tusschenpoozen of geheel uit, veelmalen met crisis door zweet, urine, stoelgang, haemorhoïdaalvloed, neusbloeding enz.; daarna verdwijnen meest langzaam de plaatselijke ziekte-verschijnselen, terwijl alléén magerheid en zwakheid des deels overblijven, somwijlen ook eenige zwelling en moeijelijke beweging van het gewricht.

In andere gevallen ontstaan er moeijelijk op te lossen ophoopingen van gelatineuse stof om het gewricht, of wanneer dieper gelegen deelen, inzonderheid het synoviaal vlies, aangedaan worden, volgt er water- of etterverzameling in het gewricht, en ontstaan er veelmalen onderscheiden ziekte-aandoeningen van hetzelve, die wij later uitvoeriger zullen behandelen.

Tot de ongunstige uitgangen behoort ook de overgang der ontsteking in eene *slepende;* bij een chronisch verloop namelijk laat de ontsteking meermalen nadeelige gevolgen achter, zoo als zwelling en moeijelijke beweging van het gewricht of vermagering des deels, terwijl dikwijls ook de stand en buiging van het aangedane deel veranderd wordt, zoowel door de zwelling der gewrichtsdeelen, als door de zamentrekking van de spieren en pezen van het deel. Er volgt zelfs wel eens aanmerkelijke ontaarding van de omringende gewrichtsdeelen, zoodat pezen, banden en celwijsweefsel tot eene gelijkaardige spekachtige massa zamenvloeijen, waarin naauwelijks meer sporen van bewerktuiging overblijven.

De rheumatische gewrichtsontsteking kan doodelijk worden, inzonderheid door verplaatsing der ontsteking naar edele inwendige organen.

§ 63.

De *jichtige* gewrichtsontsteking eindigt zeldzamer in volkomene gezondheid; behalve namelijk dat

de ontsteking zich zoo ligt in één oogenblik van de aangedane gewrichten naar andere deelen, vooral naar edele ingewanden verplaatst, of op een' anderen tijd zich met verderfelijk gevolg naar al de inwendige gewrichtsdeelen voortplant, laat zij ook op zich zelve gemeenlijk plaatselijk onaangename gevolgen na. Wanneer na de eerste aanvallen de gewrichten zich ook al wederom geheel gezond voordoen, zoo volgt er echter op den duur, tusschen de aanvallen, waterzuchtige zwelling der gewrichtsdeelen, of er blijft eene pijnlijke zamentrekking der omringende spieren, of hier en daar eene kleine partiële zwelling over.

In andere gevallen doen zich zekere knobbeltjes voor, die in den beginne week en gevoelig zijnde, maar allengs meer gevoelig en hard wordende en hunnen oorsprong nemende in of op de banden en pezen, het gewricht in eene aaneengeschakelde rij omgeven en de beweging moeijelijk maken (*arthritis nodosa*, *nodi articuli*).

Meestal echter, volgt er eene meerdere ophooping van vloeibare lijmige stof om de gewrichten, of binnen den beursband, ten gevolge waarvan grootere knobbels (*tophi*) ontstaan. Deze stof namelijk zich langzaam opééngehoopt hebbende, zoo wordt bij iederen aanval nog eenige meerdere stof daarbij gevoegd, waaruit in de tusschenpoozen het meest vloeibare wordt opgeslorpt, zoodat dezelve eerst een meer zacht en allengs een vaster voorkomen verkrijgt, en eindelijk in eene harde zelfstandigheid overgaat, die bij iederen aanval

op de gezegde wijze nog toenemen en aldus grooten omvang verkrijgen kan; deze knobbels, eindelijk eenen staat van aanhoudende prikkeling in de omringende deelen te weeg brengende, groeijen ook daardoor nog des te meer aan. Later wordt de irritatie zoo hoog gaande, en hoopt zich de stof in zoo groote hoeveelheid op, dat de huid schier dreigt te bersten; eindelijk vormt zich een purperroode kring om de zwelling en onder allerhevigste pijn opent zich de huid en laat een sereus vocht uitvloeijen, blijvende de *kalkstof* terug. Intusschen wordt de knobbel soms voor een deel, door intredende, vaak zeer overvloedige, verettering opgelost en uitgestooten, en volgt er wel eens op de verzwering, die altoos moeijelijk te genezen is, wezenlijke versterving (1).

Van algemeene aandoening en ontaarding der gewrichtsdeelen door de jicht, spreken wij later.

§ 64.

De uitgangen van vele andere zamengestelde gewrichtsontstekingen zijn mede veelal ongunstig, inzonderheid die der *scrofuleuse* en *syphilitische*, naardien de oorzakelijke *cachexie* meestal reeds zulk eenen aanmerkelijken graad verkregen heeft vóór dat zij de gewrichten aandoet, dat op volkomene genezing weinig meer te hopen is en er veelal verwoesting des gewrichts en algemeene uitputting op zulke gecompliceerde ontsteking volgt.

(1) Vergel. *Dict. de Méd. et de Chir. Prat. Terme arthrite goutteuse.*

De *catarrhale*, *gastrische* en *bilieuse* gewrichtsontstekingen heerschen meestal in het vóór- en najaar, nemen de huid en het onderliggend celweefsel van de gewrichten, vooral van het kniegewricht, in, en gaan veelal in resolutie, de beide laatsten meer in abcesvorming over.

§ 65.

De natuur der ziekte bij zamengestelde gewrichtsontsteking kan worden aangeduid, door de verbinding van het eenvoudig ontstekings-proces met de ziekelijke stemming der deelen, die van eenen eigendommelijken prikkel afhankelijk is; deze complicatiën kunnen in het algemeen van elders genoeg bekend worden verondersteld, en het is hier niet de plaats om over alle uitvoerig te spreken; alléén meenen wij, dat de rheumatische en arthritische complicatiën ook nog in dit opzigt eene nadere beschouwing vorderen.

Wat het *wezen* der *rheumatische* gewrichtsontsteking betreft, zoo vereenigen wij ons met de hedendaagsche meening, dat bij deze, behalve de ontsteking zelve van de *fibro-sereuse* deelen der gewrichten, eene zekere veranderde menging des bloeds schijnt plaats te hebben van welke voor een gedeelte de gewrichtsontsteking afhankelijk is (1).

Hieruit kan het zich laten verklaren, waarom deze ziekte zoo dikwijls reeds eenigen tijd wordt voorafgegaan door *congestiën*, *dofheid*, *hoofdpijn*, *oorsuizeling*, *neusbloeding* en andere *bloedvloeijingen*,

hartklopping, *benaauwdheid* enz.; waarbij dan nog komt de bijna altijd ontstekingachtige hoedanigheid van het uit de ader ontlaste bloed; voorts de zoo ligte verdwijning der aandoening uit het eene gewricht en de oogenblikkelijke verschijning derzelve in een ander, of derzelver verbreiding op alle gewrichten tevens, en eindelijk een onregelmatig verloop der ziekte, en de meer lange duur derzelve, dan die van enkelvoudige gewrichtsontsteking (2).

§ 66.

Ten opzigte van de *verwijderde* oorzaken dezer ontsteking, valt nog dit bijzonder op te merken.

De *voorbeschikkende* oorzaken van rheumatische gewrichtsontsteking zijn in het algemeen de volwassen leeftijd en een bloedrijk sterk gestel; vooral schijnen voorbeschikt die menschen, welke eene lichtroode huid hebben, en over het geheel meer kleurig zijn, bij welke de huid meer gevoelig en het haarvatenstelsel aan de oppervlakte des lig-

(1) Vergel. *Dict. de Méd. et Chir. Prat. Arthrite* en *Arthrite rheumatismale*.

(2) Verschillende gevoelens over deze ziekte vindt men bij CLARUS, in *Annalen des Königl. klinischen Instit. am St. Jacobs-Hospital* in *Leipzig*, 1 bd., 2 abt. RITTER, *Bruchstücke aus einem noch ungedruckten Werke*, *betittelt von den Krankh., welche den gestörten Ausdunst zu folgen pflegen*, in RUST *Magaz. f. d. ges. Heilk.*, 9 bd., 1e heft. En eene beoordeeling van deze in C. J. M. LANGENBECK, *Nos. und Ther. der Chir. Krankh.*, Gottingen 1822, 1 bd., pag. 455 etc.

chaams meer ontwikkeld is. Voorts doet dezelve meer mannen dan vrouwen aan, en eindelijk zouden wij in sommige gevallen eene erfelijke voorbeschiktheid aannemen.

De *gelegenheid gevende* oorzaken van eenvoudige gewrichtsontsteking, kunnen ook de rheumatische in een daartoe voorbeschikt voorwerp doen ontstaan. Eene hoofdoorzaak derzelve is koude, inzonderheid natte koude, of een koude luchtstroom, vooral op meer dan gewoon verhitte ligchaamsdeelen inwerkende.

§ 67.

Eindelijk gelooven wij, dat bij de *jichtige* gewrichtsontstekingen de ontsteking de fibreuse deelen aandoet van zulke gewrichten, welker weefsel reeds bijzonder was gewijzigd, en tot deze eigenaardige aandoening voorbeschikt geworden. Welligt mag men aannemen, dat die voorbeschiktheid bestaat in eene meerdere vitaliteit, en meerdere prikkelbaarheid van het weefsel der gewrichtsdeelen, en eene meerdere hoeveelheid van voedende stof in het bloed aanwezig, dan in den gewonen staat (1).

Voor dit eene en andere schijnen te pleiten, dat de jicht zelden bij kinderen of bij vrouwen vóór het ophouden der *menses* voorkomt; dat de genezing zeer moeijelijk is, en gemakkelijker bij ligchaams-

(1) Verg. *Dict. de Méd. et de Chir. Prat. Arthritc en Arthrite Goutteuse.*

oefening en schralen leefregel; dat er in de jichtknobbels *acidum uricum*, eene der meest geänimaliseerde stoffen in het menschelijk organismus, voorkomt, enz.

Als *voorbeschikkende oorzaak* der jichtige ontsteking of jicht gelooven wij dus in het algemeen te kunnen noemen alles wat het ligchaam te sterk voedt, zoo als te veel voedende en goed verteerde spijs, gebrek aan beweging, verminderde of teruggehoudene afscheidingen en bloedontlastingen, in één woord de toevoeging van meer voedings-stof dan er verbruikt wordt (1); evenwel altijd gepaard met eene veranderde menging der vochten, minder bekend en meer gecompliceerd dan bij *rheumatismus*, niet zonder grond voor erfelijk te houden.

Deze algemeene overvoeding nu, die langen tijd door overvloedige uitscheiding in urin en zweet kan worden vóórgekomen, éénmaal daar zijnde strekt zich ook uit tot de gewrichts-vliezen. Deze worden als het ware hooger bewerktuigd, prikkelbaarder en gevoeliger dan in den natuurlijken staat, kunnen hunne gewone verrigtingen niet meer zonder eenige pijn volbrengen, en worden voorbeschikt tot ontsteking, het zij deze van zelve volgt door de toeneming dezer voorbeschiktheid tot eenen zeer hoogen graad en door de gewone beweging van het deel bij het gebruik, het zij dat tevens eenigerlei bijkomende *gelegenheid gevende oorzaak*, als natte

(1) Verg. *Dict. de Méd. et de Chir. prat. Arthrite* en *Goutte (Arthrite Goutteuse)*.

koude, uitwendige beleediging en te hevige ongewone bewegingen vereischt werd (1).

§ 68.

De *onderkenning* der gewrichtsontsteking is niet zeer moeijelijk, wanneer deze een acuutverloop houdt, zich door hevige verschijnselen doet kennen, en in meer oppervlakkig gelegene deelen plaats heeft; wanneer echter de ontsteking slepende is, met minder hevige verschijnselen vergezeld gaat, en dieper gelegene deelen inneemt, valt het niet ligt dezelve te onderkennen, dan door eene naauwkeurige opmerking van het gestel en van de verdere omstandigheden des lijders, alsmede van de oorzaken en verschijnselen van de aanwezige gewrichtsaandoening, en door eene zorgvuldige vergelijking van dat alles.

Het is moeijelijker bij eene gewrichtsontsteking te onderkennen, welk deel des gewrichts dezelve oorspronkelijk inneemt, en of dezelve, en op welke wijze zamengesteld is. Wat de onderkenning van den eigenlijken zetel betreft, daarover spreken wij in het 2e hoofdstuk dezer afdeeling. Men zal ook in staat zijn eene enkelvoudige van eene zamengestelde gewrichtsontsteking te onderscheiden, wanneer men in het oog houdt, wat eene eenvoudige gewrichts-

(1) Het is niet mogelijk hier breed op te geven de verschillende gevoelens omtrent de naaste oorzaak, of het wezen der *jicht*. Men vergelijke daartoe schrijvers over dit onderwerp, van welke wij hier en daar eenige zullen opgeven.

ontsteking kenmerkt, daarbij de ziekten en ongesteldheden kent, welke complicatiën kunnen daarstellen, en naauwkeurig onderzoekt, in hoe verre uit de ontsteking zelve, of uit den toestand en de omstandigheden van den lijder, tot het aanwezen van zoodanige complicatiën mag worden besloten.

§ 69.

De *voorzegging* bij gewrichtsontstekingen hangt eensdeels van den graad, anderen deels van den aard af.

Over het geheel reeds zoo gewigtig, is toch dit gebrek in het algemeen gevaarlijker bij heviger werkende oorzaken en hoogeren graad van de ontsteking zelve, en bij meerdere teekenen van algemeene terugwerking van het organisme en van gelijktijdige aandoening of storing der verrigtingen van edele ingewanden.

Even als bij andere ontstekingen, verschilt ook bij die der gewrichten, de voorzegging naar het gestel van den lijder, en inzonderheid naar mate deze ziekelijk of met scherpte des ligchaams behebt, met één woord naar mate de gewrichtsontsteking *zamengesteld* is. Het is niet moeijelijk, wanneer men de ziekten kent met welke wij hebben gezegd dat de gewrichtsontsteking kan zamengesteld zijn, het meerder of minder gevaar bij iedere complicatie te bepalen, en wij behoeven omtrent dit een en ander hier niet uitvoerig zijn, herinnerende alleen dat er des te minder hoop op herstelling

der gewrichtsontsteking is, naar mate de ziekte of ziekelijkheid, die dezelve zamengesteld maakt, heviger en moeijelijker of niet te genezen is.

Een zeer voornaam punt bij de voorzegging is ook het verschil der deelen door de ontsteking aangedaan, zoo als wij in het 2e hoofdstuk nader zullen zien.

§ 70.

Ten aanzien der *behandeling* van de gewrichtsontsteking, zullen wij ons hier tot algemeene regelen moeten bepalen, daar dezelve zoo zeer verschillend is:

1°. naardat de ontsteking acuut of chronisch, of
2°. op verschillende wijze gecompliceerd is, en
3°. onderscheidene gewrichtsdeelen inneemt.

Eene algemeene *eerste aanwijzing* bij de genezing van de gewrichtsontsteking is het, verwijderen van derzelver oorzaken, waar zulks nog mogelijk is.

De *oplossing* zoekt men ook hier, even als bij de ontsteking in het algemeen, op de bekende wijze en door bekende middelen, verschillend naar de hevigheid en het karakter der ontsteking, het gestel van den lijder enz., te verkrijgen. Waar deze niet verkregen wordt, schikke men zich naar de verschillende *uitgangen*, ten opzigte van welker behandeling wij eerst moeten verwijzen naar de algemeene regelen, bij het behandelen van ontsteking in acht te nemen en genoegzaam bekend; terwijl hetgeen te dien aanzien bij de gewrichtsont-

steking bijzonder valt op te merken in deze verhandeling vroeger behandeld is, of nog aangewezen zal worden, bij de beschouwing van de ontsteking der onderscheidene gewrichtsdeelen in het bijzonder.

§ 71.

Wanneer de gewrichtsontsteking is *zamengesteld* met algemeene ziekte of ziekelijke scherpte des ligchaams, dan moet die algemeene aandoening, door voor iedere complicatie gepaste middelen, tot genezing worden gebragt, en vervolgens, of tevens, de plaatselijke gewrichtsziekte met ontstekingwerende middelen worden behandeld, zoo als van de *eenvoudige* ontsteking is opgegeven. Het zou overbodig zijn, hier de behandeling van alle die onderscheidene complicatiën op te geven; wij zullen ons bepalen, bij hetgeen ons te dien aanzien bijzondere melding waardig schijnt.

Bij de *acute rheumatische* gewrichtsontsteking aarzele men niet aderlatingen te doen, zoo lang het karakter der koorts, de ontstekingskorst op het bloed, en de plaatselijke ontstekingsteekenen daartoe aanleiding geven, en het gestel van den lijder zulks gedoogt; het lijdt hierbij geen twijfel dat het beter is in gepaste gevallen dezelve spoediger op elkander te laten volgen, dan tusschen ééne en de volgende aderlating een paar dagen te laten verloopen (1); men wachte zich echter in deze, de overdrevene en gevaarlijke theorie van BOUILLAUD na

(1) Verg. *Dict. de Méd. et de Chir. Prat.*, l. c.

te volgen, wiens overmatig bloedvergieten zoo veelvuldig verplaatsing van den prikkel naar inwendige deelen ten gevolge heeft (1).

Te dezen aanzien valt nog op te merken, dat, ofschoon de aderlatingen des te betere gevolgen hebben naar mate dezelve meer in het begin der ziekte worden in het werk gesteld, men evenwel, wanneer daartoe overigens aanwijzing bestaat, dezelve in alle tijdperken der ziekte met omzigtigheid mag aanwenden.

Inwendig geeft men verzachtende verkoelende middelen, bijv. een *decoctum althaeae* met *nitrum*, en dikwijls ook met bijvoeging van niet prikkelende *narcotica*.

Men moet hierbij den lijder slechts matig warm houden, de leefregel moet meer verkoelend dan voedend zijn; vooral past overvloedige verzachtende verdunnende, verkoelende drank, bijv. gerstewater met een weinig *salpeter* of amandelmelk.

Het is eene dwaling, als men hier meent een heilzaam critisch zweet te kunnen verkrijgen door de toediening van prikkelende zweetdrijvende dranken, welke bij den acuten staat der ziekte, en in hare eerste inflammatoor tijdperk, waarin nog geene critische ontlasting mogelijk is, eerder de huid nog drooger zouden maken; men mag de natuur niet willen dwingen tot deze of geene critische ontlasting, maar alleen de beletselen tegen eene heil-

(1) J. BOUILLAUD, *Recherches sur le rhumatisme articulaire aigu en général etc.*, Paris 1836.

zame crisis uit den weg ruimen, en zulk een beletsel is hier de ontstekingstoestand (1).

Wanneer de teekenen van ontsteking genoegzaam verminderd zijn, de hevige pijn bedaard, minder aanhoudend en vliegend, en meer stomp geworden is, het aangedane deel begint te zwellen, de koorts remitteert, de urine troebel wordt, doch de huid te droog blijft, dan is het eerst tijd om de crisis door zweet te bevorderen, door *aqua sambuci* met *spiritus Mindereri*, *antimonialia*, en vooral door des avonds eene gift *pulvis Doveri* toe te dienen. Zijn er teekenen, dat de natuur de crisis langs eenen anderen weg poogt daar te stellen, dan mag men deze nu ook, zoo noodig, door gepaste middelen bevorderen; terwijl, zoo als van zelf spreekt, de warmte van het bed of van het vertrek naar omstandigheden kan worden verhoogd.

Het gebruik van den *mercurius dulcis* kan bij deze ziekte eerst dan van zeer groot nut zijn, wanneer door bloedontlastingen en andere aangewezene middelen, de hevigheid der ontsteking in zoo verre verminderd is, dat men geene verdere bloedontlastingen mag aanwenden, en er vrees bestaat, dat de levenswerkzaamheid nog te hoog gestemd mag zijn,

(1) CLARUS, zegt deswege zeer juist: »*In Rücksicht auf das* »*Fieber, ist est durchaus fehlerhaft, und verräth den Geist des* »*Schlendrians, wenn man, in allen Fällen ohne unterschied, jeden* »*Recept eine gehörige Portion Minderers-geist oder Fliedermuss* »*und derg. zusetsen zu müssen, glaubt. Die durch solche Mittel* »*erzwungene Schweisse, dienen nur den Kranken zu quälen, neue* »*Erkältungen und Metastasen zu veranlassen, und das Uebel in* »*die länge zu ziehen*," l. c.

om eene volkomene oplossing der ontsteking te kunnen verwachten, en vooral wanneer men uitzweeting heeft te duchten, of deze reeds werkelijk is begonnen. Wat betreft andere aangeprezene middelen, als *laxantia*, *emetica*, baden en dergel., deze komen minder bij deze ontsteking te pas.

De *laxantia* zoo zeer door de Engelschen geroemd (hoewel vele reeds van hunne meening zijn terug gekomen), kunnen alléén, en dan nog slechts de zachtwerkende en zoogenaamde antiphlogistische, vooral ook de *mercurius dulcis*, van nut zijn, wanneer men in het begin der ziekte *sordes* bemerkt en af te voeren heeft, of wanneer aan het einde der ziekte de natuur de crisis door den stoelgang poogt te bewerken. Er doen zich wel eens galachtige verschijnselen voor, en dan kan vooral de *mercurius dulcis* met *rheum* dienen (1).

Overigens zijn de *laxantia* af te raden; vooreerst, omdat zij ligt de activiteit te zeer naar de ingewanden zouden kunnen lokken, en gevaarlijke ontsteking derzelve te weeg brengen; en ten andere, omdat het stoelgaan zelf den lijder zoo veel pijn veroorzaakt, en zoo ligt aan bekoeling blootstelt.

De *emetica*, door de Ouden reeds onder den vorm van *antimonium diaphoreticum ablutum* tot groote giften, en door de nieuwere als *tartarus emeticus* in groote dosis aanbevolen, zouden kunnen nuttig zijn om aanwezige *sordes* te ontlasten, en om eene critische beweging, vooral door zweet, te be-

(1) Langenbeck, l. c. pag. 472.

vorderen; ook zijn er waarnemingen van gelukkige genezing der ziekte bij deze behandelingswijze. Intusschen komt het ons voor, dat niet voor elken lijder, en voor elk geval, een *emeticum* past; het ontbreekt niet aan voorbeelden van kwade gevolgen der toegediende braakmiddelen. Wij gelooven dus liever de vroeger aangegevene beredeneerde behandelingswijze dezer ontsteking te moeten aanbevelen, en de *emetica* bij dezelve niet te mogen aanraden, vóórdat de ondervinding nader bewezen heeft in hoe verre, en in welke gevallen bepaaldelijk, de braakmiddelen nuttig zijn (1).

De *baden* eindelijk eischen te veel beweging van den lijder, en stellen denzelven te veel aan verkoeling bloot, dan dat men dezelve zou durven aanbevelen (2).

§ 72.

Welke algemeene middelen bij de *chronische rheumatische* gewrichtsontsteking zijn aan te wenden, laat zich gemakkelijk opmaken uit hetgeen bij de behandeling van de acute ontsteking is gezegd; dezelve zijn in zekere mate dezelfde als wij voor het tweede tijdperk derzelven hebben

(1) Onder anderen vinden wij *Tart. emetic.* aangeprezen in: HUFELAND und OSANN, *Journ.*, Januar. 1831. MOLL en VAN ELDIK, Tijdschrift enz. 1831, 1e st. *Bibliothèq. Thérapeut. etc.*, par L. J. BAYLE, tom. III, Paris 1835. *Revue Médicale*, Mai 1835, pag. 299.

(2) Verg. *Dict. de Méd. et de Chir. prat.* l. c. LANGENBECK, l. c.

opgegeven. Bij de *chronische* intusschen zijn de zweetdrijvende middelen meer op hunne plaats, *rob sambuci*, *spiritus Mindereri*, *sal ammon.* en de *zweetdrijvende kruiden.* Even zoo passen hier meer algemeen, de *narcotica*, als *dulcamara*, *hyosciamus*, *cicuta*, *belladonna*, *aconitum* enz.

Wij kunnen hier niet uitvoerig zijn omtrent de menigte geneesmiddelen, bij *chronische rheumatische* gewrichtsontsteking als *specifiek* en wonderdadig werkzaam aangeprezen en voor een deel waarlijk nuttig bevonden; voor een grooter deel wederom in onbruik geraakt.

Wij willen hier alleen de zeker niet nieuwe, maar misschien niet overbodige aanmerking maken, dat men met het gebruik der *specifica* ook hier voorzigtig zij, en, zich bij de aanwending derzelve altoos een beredeneerd doel voorstellende, voor elk geval zoodanige middelen kieze, als wezenlijk werkzaam zijn tegen de ziekelijke omstandigheden bij den lijder, welke men als oorzaken kan beschouwen van de te behandelen gewrichtsziekte.

Wij voor ons hebben ons, wanneer wij de toevlugt namen tot een zoogenaamd *specificum*, veelal wel bevonden bij het gebruik van *oleum jecoris aselli.*

§ 73.

Van veel belang is bij de rheumatische gewrichtsontsteking de aanwending van uitwendige en meer plaatselijke middelen, waarover wij thans moeten

spreken, en welke middelen verschillen naar dat de ontsteking acuut of chronisch is.

Bij de *acute rheumatische* gewrichtsontsteking, behooren tot dezelve vooral de *plaatselijke bloedontlastingen* door bloedzuigers.

Wel gelooven wij niet met BOUILLAUD, dat dezelve alleen de ziekte kunnen genezen, en raden dus ook niet aan om aan ieder der aangedane gewrichten een groot getal bloedzuigers te plaatsen, en met dezelve de ziekte van gewricht tot gewricht te vervolgen; maar wij rekenen de aanwending van dezelve in gegevene gevallen nuttig; bijv., wanneer na gedane aderlatingen de algemeene ontstekingstoestand genoeg gebroken, en geene belangrijke koorts meer aanwezig is, hierbij echter de plaatselijke ontsteking van één of twee gewrichten nog hevig is gebleven, zoodat men zelfs plaatselijke kwade uitgangen dier ontsteking moet vreezen. Hier komen niet alléén de bloedzuigers te pas, maar moet men dikwijls de nabloeding door weekmakende pappen of warm vochtig flanel bevorderen. Wij gaan hier voorbij, de aanwending van dampen door heet water, uit een mengsel van *alcohol* en *camphor* voortgebragt (1), de *compressie* en andere middelen, wier nut nog zoo weinig bevestigd is: wij voegen hier alleen bij, dat bij dezen vorm, droog flanel of dergelijke stof uitwendig kan worden aanbevolen, en dat ook buiten deze

(1) SCUDAMORE, *Traité sur la nature et le traitement de la Goutte, et du Rhumatisme, traduit de l'Anglais, augmenté par* GOUPEL, 2 vol. 8°., Paris 1823.

meestal geene uitwendige middelen kunnen worden verdragen (1).

De uitwendige middelen bij *chronische rheumatische* gewrichtsontsteking zijn behalve in gegevene gevallen, bloedzuigers, vooral *spaansche vliegpleisters* en *baden.*

De *spaansche vliegpleisters* doet men, zoo als men zegt, wandelen: men legt eene zoodanige pleister gedurende 24 uren op eenig lijdend gewricht, en opent alléén de opgehevene opperhuid. Na de genezing van deze, legt men weder elders eene pleister, en zoo vervolgens tot genezing toe, of zoo de genezing niet volgt, gaat men tot later op te geven behandeling over.

Onder de baden behooren:

1°. De eenvoudige *waterdamp-baden*, ook wel met bijvoeging van *alcohol* of specerijachtige kruiden; deze, hoewel hoogst nuttig, kunnen echter niet overal gemakkelijk worden aangewend. Men moet ze nemen gedurende omstreeks 1½ uur, en herhaalt dezelve naar omstandigheden, zorgende slechts de lijdende gewrichten, na het bad met droog flanel te omwikkelen.

2°. *Drooge dampbaden*, als van *benzoë*, *succinum*, *jenever-bessen*, *camphor*, hetzij op het geheele ligchaam, of op de lijdende gewrichten alléén

(1) *Spaansche Vliegpleisters*, door sommigen in bijna alle gevallen aangeprezen ter afleiding, passen natuurlijk geheel niet in het *inflammatoire* tijdperk, als vermeerderende slechts den ontstekingstoestand. Verg. LANGENBECK. l. c.

aangewend; men strooit daartoe deze zelfstandigheden op gloeijende kolen (de *camphor* op eene heete ijzeren plaat), en stelt het ligchaam of deel onder eene geslotene deken, of eigene toestellen, aan de ontwikkelde dampen bloot.

3°. *Douche baden* van zuiver of zwavelwater. Wij gelooven intusschen, deze niet sterk te moeten aanraden, als willende sommigen daarvan sterke congestiën naar het hoofd, ja zelfs beroerte gezien hebben.

4°. Het nut *van baden van lijm*, *wijnmoer*, *den draf van bier*, *zand* enz., is ons uit eigene ervaring geheel niet en uit waarnemingen van anderen te weinig bekend, om ze aan te bevelen.

5°. Wij hebben wel eens nut gezien van de *dierlijke baden*, vooral omwikkeling van het lijdende deel met eene versch uitgenomen warme pens; maar inzonderheid van het liggen van den lijder, gedurende eenige uren, in eene ongewasschen versche schapenvacht met het naakte ligchaam, waarbij dikwijls onder zeer overvloedig zweet de aandoening geheel verdween.

Als regel bij de *rheumatische* gewrichtsontsteking geldt nog, dat de lijder de zieke gewrichten geheel niet moet bewegen; eerst bij de herstelling worden voorzigtig van lieverlede meer en meer bewegingen in het werk gesteld, om de nageblevene stijfheid weg te nemen. Eindelijk dient nog, dat flanel, op het bloote lijf gedragen, een matige leefregel, vermijding van sterke dranken en vooral

van natte koude, ter voorkoming van herhaling der ziekte kunnen strekken.

Ontaardingen ten gevolge van rheumatisme, vooral chronische, vinden wij later ter behandeling weder (1).

(1) Men vindt het hier bijgebragte over het *rheumatisme*, bevestigd of tegengesproken, en overigens deze ziekte in het breede behandeld bij de volgende schrijvers. In de leerboeken der geneeskunde van SYDENHAM, *Opera medica* in 4°. Genève 1796. T. I. P. 300. — BAILLOU, *Op. medic. edit. a Tronchin* 4°. *Gen.* 1762. T. 4. p. 313. 331. 335. STOLL, *Ratio med.* — A. DE TRALLES, *de arte med. libri* 12. p. 350. — V. HOVEN, *Handb. der pract. Heilk.* 1805. — HECKER, *Kunst die Krankh. zu heil.* HILDEBRAND, *Ratio med.* pars 2_a. J. BEDINGFIELD, *A Compendium of medical practice*, Lond. 1816. KREIJZIG, *Handb. der pract. Krankheitslehre*, 2 th., pag. 477. VOGEL, *Handb. der Artzneiwissensch*, tom. 2, pag. 165. RAIMANN, *Handb. der Speciellen med. Prax. und Ther.* RICHTER, *Spec. Ther.*, bd. 1, 1 abth. Afzonderlijk behandeld in:

CATTIER, *de Rheumatismo ejusque natura et curatione*, Paris 1663. STAHL, *Diss. de Rheumatismo*, Halle 1707. DUMOULIN, *nouveau traité du Rheumatisme etc.*, 2e ed., Paris 1710. VOGEL, *Diss. de Rheumatismi Pathol.* GÖTT. 1765. PONSART, *Traité méthodique de la goutte et du Rhumatisme*, Paris 1770. LATONS, *Essai sur le Rhum.*, Paris 1803, en de Duitsche vertaling daarvan: VON FISCHER, 1806. *Mémoires de la Société médicale d'Emulation*, tom. 5, 1803. CHOMEL, *Essai sur le Rhum*: Paris 1813. A. LEROIJ *manuel de goutteux et rhumatisans* 8°. Paris 1803. Voorts nog gevallen opgegeven en bijzondere middelen aangeprezen in:

Acta Reg. Soc. med: Hafniensis vol. IV (T. Cantharid). HUFELAND *Journ.* bd. 17. 3 st. *Sublimaat-zalf*). HARLES *Neues Journ. d. ausl. Med. u. Chir.* Lipp. B. IV. st 1. (Arsenicum). HORN *Archiv. für med. Erf.* jahrg. 1809. 2 Heft. (Emetica). *The Edinburgh med. and surg. journal*. N. XI, Oct. 1814 (Emetica). *Idem.* 1 dl. 1815. G. VICUSSEUX, *de la Saignée et de son usage*, Paris 1815. TOWLER'S *Bemerk. über die cur des hitz. und chron. Rheum. durch aderlassung, aus d. Eng.* Breslau 1795. *The London med. Reposit.* N. 21

§ 74.

De behandeling der *jichtige* gewrichtsontsteking en der *jicht* zelve vordert eene groote oplettenheid.

Daar het wezen dezer ziekte door zoo vele vroegere en latere geneeskundigen zoo verschillend verklaard is, en door anderen alsnog geheel in het duister liggende opgegeven, is het wel niet te verwonderen, dat eene zoo groote menigte ongelijksoortige middelen en behandelingswijzen, tegen dezelve is aangeprezen, die door den eenen nuttig, door den anderen onwerkzaam of schadelijk bevonden, wel eens openlijk of heimelijk de verklaring afpersten, dat de jicht ongeneeslijk zou zijn.

Op grond van het vroeger aangegeven gevoelen omtrent het wezen dezer ziekte, zullen wij beknoptelijk eene, op dat gevoelen berustende, en ons door ervaring nuttig geblekene behandeling voor dezelve aangeven, en wel vooreerst de behandeling van de *jicht aanvallen* zelve, en daarna de middelen tot *genezing van de jicht*.

De behandeling van de aanvallen verschilt bij de *acute* en *chronische jicht*.

Bij de *acute* die eene wezenlijke plaatselijke ontsteking daarstelt, met algemeene overvoeding en verhoogde levenswerkzaamheid, mag men, bij een sterk, volbloedig voorwerp, en harden vollen pols, wel het meeste nut verwachten van eene in den

Sept. 1815. *The Dublin hospit. reports and communic. in med. and. surg.* en zoo vele andere.

beginne in het werk gestelde aderlating; men moet echter met deze niet te vrij zijn, en dezelve enkel bij de opgegevene omstandigheden in het werk stellen.

Inwendig kan men daarbij met nut *nitrum*, *cremor tartari*, later *murias ammoniae* toedienen; tevens bevele men de strengste rust, eenen schralen leefregel en verdunnenden, later ligt zweetdrijvenden, drank.

Bij zeer hevige pijn kunnen inwendig ook *narcotica* te pas komen, zoo als *opium* (vooral als *pulv. Doveri*), of, bij vrees voor congestiën naar het hoofd, *hyosciamus*, soms ook *aconitum*; terwijl bij *zenuwachtige* gestellen (*arthritis nervosa*), *moschus*, *asa foetida*, *castoreum*, *succinum*, *aether* enz. kunnen nuttig zijn (1).

Hoewel men met *laxantia* zeer voorzigtig moet zijn, kunnen deze te pas komen in die gevallen, waar aanwezige *sordes* dezelve vorderen, wanneer men de middelzouten, *tamarinde* en derg. geeft, doch niet lang mag laten gebruiken (2).

Wanneer nu de ontsteking genoegzaam vermindert en de tijd voor *crisis* daar is, dan eerst komen middelen te pas, die deze bevorderen.

(1) Verg. *Dict. de Méd. et de Chir.* l. c. Het gebruik van *Cortex Peruvianus*, door SYDENHAM tegen *periodische*, later door HELD en SMALL in *Spanje*, ook in de gewone *acute* jicht aangeprezen, en door A. LOOIJ na het aanzetten van bloedzuigers, en later meer in *Spanje* en *Frankrijk* met goed gevolg (zoo het heet) aangewend, kunnen wij hier niet dan ongepast rekenen, en bepalen het gebruik van dit middel tot de *chronische* jicht en bij zwakke voorwerpen.

(2) LANGENBECK l. c. pag. 493.

§ 75.

Na, of in plaats van algemeene bloedontlastingen, wier aanwending tot bijzondere gevallen bepaald is, zijn ter vermindering van hevige pijn *plaatselijke* bloedontlastingen door *hirudines* van groot nut. Deze, reeds vroeg geroemd (1) en aangewend, zijn vooral in lateren tijd weder ten hoogste aangeprezen, als makende de aanvallen der jicht korter en ligter, en kunnende somtijds dezelve met gunstigen uitslag voorkomen (*faire avorter*). Men zou dan volgens de Franschen, dezelve in genoegzame hoeveelheid van 10 tot 30 en bij herhaling om de aangedane gewrichten moeten aanwenden (2). Wij zagen in gegevene gevallen van de aanwending derzelve, in vrij grooten getale, somtijds zeer veel nut ter vermindering der hevige pijn en verdere ontstekings-toevallen.

Men moet overigens met dezelve voorzigtig zijn, even als met de aanwending van alle *plaatselijke* middelen bij dezen ziektevorm, ten einde geene verplaatsing der aandoening te bewerken, of de plaatselijke ontsteking te zeer te verminderen. De aanwending van *ijs-koud* water door GIANNINI (3) en anderen in omslagen of besproeijing aangeraden, komt ons gevaarlijk voor, als doende ligt de ontsteking van het gewricht ophouden, en ont-

(1) BAILLOU l. c.

(2) Verg. *Dict. de Méd. et de Chir. prat.* l. c.

(3) *Della natura degli febri et del meglior metodo di Cur.* Milan. 1805.

steking van edele inwendige ligchaamsdeelen ontstaan (1).

Anderen wilden *kokend-heet* water op de aangedane gewrichten hebben aangewend; doch deze wijze van behandelen, die trouwens weinige aanhangers vond, kunnen wij geen nut hoegenaamd toekennen.

Ook passen hier geene geestrijke wasschingen of vlugge smeersels, noch ook *rubefacientia* en *vesicatoria* (2). Zelfs laauwe baden, nat-warme specerijachtige stovingen en gewaste taf, zagen wij ook aanleiding geven tot vermeerdering der pijn, daar zij congestie naar de aangedane deelen te weeg brengen.

Ons voldeed nog het best *drooge warmte*, een compres verwarmd op eene met heet water gevulde flesch, flanel-inwikkeling, en derg.

Wanneer gedurende de behandeling, door eenigerlei oorzaak, de ontsteking zich uit de gewrichten naar eenig inwendig deel verplaatst, zoo ruime men die oorzaak op, behandele de nieuwe ontsteking door de algemeene ontstekingwerende middelen, en zoeke door mosterd-pappen, wrijving, borsteling, drooge koppen, prikkelende voetbaden, Spaansche vliegen of kokend-heet water, de activiteit weder naar de oorspronkelijke zitplaats der ontsteking te lokken en terug te leiden.

(1) Volgens JOLLY en LOMBARD zou ook hier de aanwending van koude op het hoofd de hevige pijnen kunnen verminderen. Zie *Dict. de Méd. et de Chir. prat.* AFFUSION.

(2) LANGENBECK l. c. pag. 495.

§ 76.

Bij de *chronische* jicht komen de *algemeene* bloedontlastingen geheel niet meer te pas, mag men minder ruim en minder dikwijls van *plaatselijke* bloedontlastingen gebruik maken (alles te minder bij de chronische die op acute gevolgd is), doch den lijder eenen eenigzins minder strengen leefregel vergunnen.

Ten aanzien van de *inwendige* middelen bij de *chronische* jicht aangeprezen, kunnen wij hier evenmin uitvoerig zijn als over die, bij de slepende *rheumatische* gewrichts-ontsteking genoemd; wij maken ten aanzien van het gebruik van *specifica*, dezelfde aanmerking en voorwaarden bij de *jicht*, als bij *rheumatismus*, en bepalen ons tot eenige weinige bijzonderheden over die middelen.

De *tinctura colchici*, zoo hooggeroemd, past niet bij eenen geprikkelden toestand der maag of aanmerkelijke ontsteking in de gewrichten, en wij kunnen over het geheel derzelver gebruik niet aanraden.

Betere gevolgen zagen wij van de door LANGENBECK (1) geroemde verbinding van *gumm. guajac.* met *flores sulphuris* en suiker.

Eene heerlijke uitwerking verkregen wij meermalen van het gebruik van *oleum olivarum*, tot vijf oncen om den anderen dag toegediend, wanneer de chronische jicht met hevige pijnen verzeld ging (2).

(1) L. c. pag. 494.

(2) YPEIJ Handb. der *mater. medica* door BOSSCHA, TIMMERS VERHOEVEN en BLANKENBIJL, *Dordr.* 1831, 2 st. pag. 491.

Bij dezen vorm der ziekte kunnen *uitwendig* drooge, somtijds bloedige koppen nuttig zijn; verder inwrijvingen met olieachtige middelen, *linimentum volatile* met *ung. Neapolitanum*, met *camphor* of met *laudanum*, wasschingen of zalven met andere *narcotica*, als *extr. belladonnae* en derg. bedeeld; berookingen met specerijen, *camphor*, *succinum of benzoë*, inwrijvingen met *ung. hydriodatis potassae;* waterdamp- gezwavelde- of zoodanige *douche* baden *(Wiesbaden, Aken)*, en eindelijk de bedekking der gewrichten met flanel, dat met gewaste taf is bekleed. LANGENBECK (1) zag ook veel nut van *wandelende spaansche vliegpleisters* op, of wanneer dit niet verdragen werd, nabij de aangedane gewrichten, soms van *fonticuli* en van *moxae*.

Wat betreft bijzondere plaatselijke gevolgen der jicht, als *oedema*, *jichtknobbels*, verzwering der zachte, ontaarding der harde deelen, en derg., deze zullen later op hunne plaats worden behandeld.

§ 77.

Het laat zich na al het aangevoerde met weinige woorden zeggen, hoe men de grondige genezing der jicht, zoekt te verkrijgen, terwijl men namelijk velerhande voor elk geval gepaste geneesmiddelen beredeneerd aanwendt; om bestaande ongesteldheden des ligchaams uit den weg te ruimen, zorge men vooral, dat men de overvoeding, die den grond legt

(1) L. c. pag. 496.

tot de jicht-aanvallen, voorkomt of verhelpt; men bevordere de af- en uitscheidingen, veroorlove slechts eenen schralen, verkoelenden en voedenden leefregel, doe, zoo het noodig is, eene aderlating, enz., bij welk alles de lijder zich voor uitspattingen, koude, natte lucht, en alles wat schadelijk kan zijn, zorgvuldig moet wachten.

Deze eenvoudige, onschadelijke behandeling zal veelmalen tot de grondige genezing der jicht toereikend zijn, en altoos de toevallen derzelve, en de hevigheid van derzelver aanvallen, wezenlijk kunnen matigen.

§ 78.

Om de *aanvallen minder in getal of in hevigheid* te maken, hebben anderen *purgantia* aangeraden, welke zij, met STOLL, onmisbaar rekenden ter voorkoming van verplaatsing der jicht naar de ingewanden; het valt echter ligt in het oog, dat men, door zoo doende eenen prikkel in de ingewanden te brengen, vooral wanneer men sterkere middelen gebruikt, nog te eerder aanleiding geeft tot ontsteking derzelve, en dat deze behandeling dus niet onbepaald, maar slechts in enkele gevallen is aan te prijzen.

Nog heeft men, om de *voorloopers* van den aanval, die dikwijls zeer bezwarend en dreigend kunnen zijn en die met den aanval zelven verdwijnen, des te spoediger te doen ophouden, aangeraden om den aanval uit te lokken en deszelfs begin te verhaasten door mosterd- of zuurdeegpappen, of wollen lappen, in enkel warm of met alcohol bedeeld water gedoopt, om

die gewrichten te slaan welke gewoonlijk door de ziekte worden aangedaan, of door een voetbad met mosterd, aschloog of *acid. hydro-chloricum* aan te wenden.

Wij ontkennen niet, dat deze behandeling soms kan nuttig zijn, en zouden dezelve ook op eigene ondervinding aanraden, wanneer vóór den aanval zeer verontrustende verschijnselen bestonden; bijv. hevige congestiën naar het hoofd, sterke hartkloppingen met pijn in de hartkolk, ongeregelde pols en aanmerkelijke benaauwdheid der ademhaling en derg., bij ligtere voorloopers echter zouden wij liever alleen den aanval willen zoeken te voorkomen of minder hevig te maken door de middelen, boven aangegeven (1).

(1) Wij kunnen omtrent dit onderwerp geene volledige verhandeling leveren, doch meenen genoeg gezegd te hebben om de kennis van gewrichts-ontsteking met *rheumatismus* en *jicht* zamengesteld, voor ons doel voldoende, toe te lichten, en de algemeene hoofdpunten bij de behandeling dezer complicatiën aan te geven. Voor het overige verwijzen wij nog omtrent de jicht, behalve naar de reeds hier, en bij de rheumatismus opgegevene schrijvers, naar de volgende:

HOFFMAN *Diss. de remed. podagr. genuinae et simplic. Hall.* 1797. HOFFMAN *Diss. de podagr,* 1700. MUSGRAVE *de Arthr. symptomatica* 1703. MUSGRAVE *de Arthrit. anomala* 1707. STAHL *de nova podagrae pathologia, Halle* 1704. PAULMIER *Traité méth. et dogmat. dc la Goutte, Angers* 1769. PONSART *Traité méth. de la Goutte et du Rheumatisme, Paris* 1770. REIL *de Arthr. anomala etc. Hales* 1796. BARTHEZ *des malad. Goutt., Paris* 1802. WARNER *Volständ. und deutl. Beschreib. der Gicht. a. d. Eng. Koningsbergen* 1770. CANDOGAN *Abhandl. über die Gicht a. d. Eng. Frankfurt* und *Leipzig* 1790. HORN'S *Archif* bd. IV. GRANT'S *Beob. über die Chir. Krankh. a. d. Eng.* bd. I. *Leipzig* 1784. WIL-

§ 79.

De behandeling der met andere ziekelijkheden als *scrofula*, *lues* enz. zamengestelde gewrichtsontsteking behoeft hier niet nader te worden ontwikkeld. Dezelve moet tegen de complicerende algemeene ongesteldheid naar bekende regelen zijn gerigt; wat de behandeling der plaatselijke ontsteking betreft, zij men bedacht, dat deze, ofschoon geëvenredigd moetende zijn aan den graad van ontsteking, zelden in den beginne zelfs streng *antiphlogistisch* zijn kan, maar dat, naardien de ontsteking veelal spoedig *chronisch* wordt, veeleer oplossende en afleidende middelen zullen te pas komen.

SON'S *Handb. über Entz. Rheum. und Gicht, Leipzig* 1809. KREIJSSIG *die Krankh. des Herzens* 1 th., *Med. Chir. Zeitung* 1808 bd. IV. *pag.* 359 (Calamus). HARLES *und* RITTER'S *Neues Journ. der ausl. med. chir. Litteratur* (Chinarinde). FICINUS in HORN'S *Archiv.* bd. IV. *Ueber kalkartige Concrementen und Verhärt. in der Gicht, a. d. Eng.* VON OSAM, *Berlin beij* SALSFELD. W. COMBE *Remark.* etc. *in the London med repository* V. VIII Decembre. GUILBERT *de la Goutte etc. (Extrait du Dict. des Sciences méd. t.* 19) *suivi de* JOHNSON *recherches pratiques etc., traduit de l'Anglais* in 8°, *Paris* 1820. SPEIJER *über das Heilverf. in fieberh. und entzündl. Krankh.* 1820.

2e. AFDEELING.

2e. HOOFDSTUK.

Over de ontsteking der verschillende omringende en zamenstellende deelen der gewrichten in het bijzonder.

§ 80.

Na hetgeen in het algemeen ten aanzien van eenvoudige en voorts van zamengestelde gewrichtsontsteking gezegd is blijft er nog over, om de wijzigingen aan te geven die deze ontsteking ondergaat, naar mate de verschillende omringende of zamenstellende deelen der gewrichten door dezelve zijn aangetast.

Wij zullen dan nog kortelijk moeten spreken:

1°. van de ontsteking van de *huid* en het onderliggend *celweefsel*, *slijmbeurzen* enz.

2°. van die der *banden*, *peesscheeden* en *peesvliezige uitbreidingen*.

3°. van die van het *synoviaalvlies* en

4°. van die der *kraakbeenderen en beenhoofden*.

Ontsteking van de huid, van het ondergelegen celweefsel en van de slijmbeurzen.

§ 81.

De *roosachtige* ontsteking die meer oppervlakkig tot de huid, in het bijzonder tot derzelver bovenvlakte, zich bepaalt, heeft de van elders bekende *verschijnselen*, welke wij hier met stilzwijgen voorbij gaan (1).

Wanneer tevens het onderliggende celweefsel is aangedaan, dan kan dit zijn ten gevolge van eene oorspronkelijke ontsteking der huid, aan de opgegevene verschijnselen kenbaar, of de ontsteking van het celweefsel ontstaat op zich zelve en kan dan wederkeerig roosachtige ontsteking der huid te weeg brengen. In alle gevallen is de roodheid aan de huid hier donkerder, en verdwijnt minder onder den drukkenden vinger; het deel is meer sterk gezwollen, de zwelling meer verheven en wel eens met eene spits; de pijn is stekend, kloppend, en het deel veel meer gespannen; de hardheid eindelijk, hoewel veerkrachtig, aanzienlijker, minder uitgebreid, maar meer, schoon niet geheel naauwkeurig, omschreven.

Hoe meer nu deze ontsteking eene *ware acute* ontsteking is, des te meer komen de verschijnselen met de gewone ontstekingsteekenen overeen, en

(1) Vergel. over de roosachtige ontsteking CHELIUS l. c. pag. 36 LANGENBECK l. c. I. bd. pag. 338 enz.

wijken des te meer af van de eigene teekenen van roos; naar mate de ontsteking minder acuut is, worden de verschijnselen, zoo als bij alle meer chronische ontstekingen, minder duidelijk, en hevig (1).

Wij moeten hier nog herinneren, dat bij deze ontsteking ook de nabij gelegene deelen ligt worden aangetast; zoo kunnen vooral de onderhuidsche slijmbeurzen (2) daardoor, even als door eene oorspronkelijke aandoening, in ontsteking geraken, kenbaar aan pijnlijkheid, vooral bij drukking en aanraking, en aan eene veerkrachtige, wanneer zij op zich zelve bestaat, omschrevene zwelling, ter plaatse waar men die slijmbeurzen vermoeden kan.

§ 82.

De roosachtige ontsteking, waartoe eene teedere, prikkelbare huid vooral voorbeschikt is, ontstaat, behalve door mechanische of chemische prikkels, natte koude en derg., ook in een daartoe geneigd voorwerp, dikwijls consensueel door gastrische ongesteldheid, ziekten van het poortaderstelsel, het gebruik van sommige spijzen, als mosselen (1), oesters, kreeften, onderdrukte gewone bloedvloeijingen, gemoedsaandoeningen, enz., wier schadelijk

(1) Verg. CHELIUS en LANGENBECK l. c. G. F. MOST *Encyklopädie etc. Leipzig* 1834. 5 Heft pag. 106.

(2) Over derzelver bewerktuiging en pathologie. Zie: BECLARD *Elém. d'anat. génér.* 2 Edit. *Paris* 1827, pag. 187. en SCHREGER *de Burs. mucos. subcutan.* 1825.

(1) Dat deze als voedsel moeijelijk te verteren zijn, en aan-

uitwerksel zich, zoo als op de huid in het algemeen, ook op de huid der gewrichten kan doen zien, vooral wanneer uitwendige prikkeling derzelver uitwerksel daarheen bepaalde.

Eindelijk ontstaat dikwijls eene consensuele roosachtige ontsteking der huid bij eenig lijden van dieper gelegene deelen, als ontsteking of etterverzameling.

De oorzaken van meer *ware* en dan ook tot het celweefsel doordringende ontsteking, zijn de gewone; als uitwendig aangebragte beleedigingen of mededeeling van de ontsteking uit andere gewrichtsdeelen.

De oorzaken van de ontsteking der *slijmbeurzen* zijn gelegen, of in eene mededeeling van de ontsteking van het celweefsel, of in uitwendige beleediging, als stooten, drukken en verwonding.

§ 83.

De meer oppervlakkige roosachtige ontsteking eindigt:

1°. in *oplossing*, wanneer de roodheid allengs verdwijnt, de huid zich rimpelt, en met sterke jeuking afschubt, het zij als een fijn stof, het zij in grootere stukken, terwijl eenige crisis door urine, zweet, *sedes* of wederver-

leiding kunnen geven tot toevallen van vergiftiging, is gebleken bij de in zoo vele opzigten hoogstbelangrijke proefnemingen van *Prof.* SCHULTZ in *Berlijn*, medegedeeld in zijn werk: *de Alimentorum concoctione experimenta nova. Berol.* 1834.

schijning van gewone bloedvloeijingen, soms daarbij komt;

2°. in *oedemateuse zwelling*, kenbaar aan de gewone verschijnselen;

3°. in *verettering* en *verzwering* gaat zij zelden over, ten ware bij verkeerde behandeling, of in slappe kwaadsappige voorwerpen.

De huid wordt dan donkerrood, glad, deegachtig, week, ligt indrukbaar, en de opperhuid wordt opgeheven en vormt blaasjes en puistjes; in andere gevallen bespeurt men den etter, onder de vlakgeblevene opperhuid in eene kegelvormige holligheid; de etter strekt zich dan zoo verre uit, als zich de huid gerimpeld, donkerrood en brijachtig voordoet, en bevindt zich tusschen de huid en ondergelegen spieren of peesvliezige uitspansels;

4°. wanneer het zoo verre gekomen is, is deze uitgang meer *versterving* te noemen, daar de huid afsterft en met gaten doorboord wordt, terwijl het celweefsel zich afscheidt.

Deze toestand bij oude en ziekelijke menschen vooral aan andere ligchaamsdeelen voorkomende en hoogst gevaarlijk, treft men, althans in zekere mate, ook bij de gewrichten aan, en het is gewis niet ongepast hier aan dezelve te herinneren.

De meer *ware*, dieper doordringende ontsteking gaat, in eenen ligten graad,

1°. in *verdeeling* over, waarbij dan de toevallen allengs verdwijnen; meermalen echter volgt, bij heviger graad van ontsteking,

2°. *verettering*, waarbij de etter meer of minder zich uitbreidt, en of eenen uitweg naar buiten zoekt en een ettergezwel vormt, of, bij vernietiging en verstikking van het celweefsel, de grenzen van het abces te buiten gaat en etterverzakkingen te weeg brengt, of nabijgelegene deelen aandoet en in ontsteking brengt;

3°. ook kan zij *uitzweeting* in het celweefsel ten gevolge hebben en oedemateuse zwelling om het gewricht veroorzaken, of

4°. aanleiding geven tot *verhardingen* in het onderhuidsche celweefsel, wanneer, behalve de harde zwelling, de ontstekingstoevallen verdwijnen;

5°. bij hevigen graad en minder juiste behandeling volgt er wel *versterving*.

Wat de ontsteking der onderhuidsche slijmbeursen betreft, deze kan in verettering, en in een soms aanzienlijk ettergezwel (1) overgaan, doch heeft ook dikwijls eene ophooping van vocht ten gevolge, waarover wij later bij het *boongezwel* zullen handelen.

Uit het gezegde zal het noodige tot *onderkenning* dezer ontstekingen der huid gebleken zijn; terwijl het tevens licht zal geven, ten aanzien van hetgeen bij dezelve te *voorzeggen* valt.

(1) Béclard l. c. pag. 169.

§ 84.

Wanneer de ontsteking *roosachtig* is, dan komt, behalve vermijding van koude, een antiphlogistische leefregel en uitwendig drooge warmte, zoo als verwarmd linnen of neteldoek, of flanel, eene matras met meel of kamillebloemen en derg., te pas.

Men moet zorgvuldig uitwendige natte middelen vermijden, behalve wanneer de aandoening geringer en van enkel uitwendige beleediging afhankelijk is, in welk geval koude omslagen van water of loodwater aangewezen zijn, of bij beginnende verettering, wanneer pappen te pas komen; vette middelen zijn geheel te mijden.

Is deze roosachtige ontsteking *zamengesteld* met, of een verschijnsel van andere ziekten, dan worden deze laatsten volgens de regelen behandeld; is zij met teekenen van gastrischen toestand verbonden, dan voegt somtijds een *emeticum*, gevolgd van verkoelende buikzuiverende middelen, *tamarinde* en *middelzouten*, benevens een schrale leefregel.

Is de roos ontstaan door koude en onderdrukte huiduitwaseming, dan gaat gewoonlijk eene ligtere of zwaardere catarrhale of rheumatische koorts met dezelve gepaard, en komen bij eenen antiphlogistischen leefregel, *nitrum*, of verkoelende laxeermiddelen, ook zachte *diaphoretica*, als *vlier-* en *kamillethee*, *spiritus mindereri* en derg. benevens voetbaden, te pas.

Is eene zuchtige zwelling voorhanden, dan doen zachte laxeer- en pisdrijvende middelen goede dienst;

en uitwendig kruidekussens, met wat *camphor* of wierookdampen, en inwikkeling in een flanellen windsel.

Het spreekt van zelf, dat men bij *verplaatsing* dezer ontsteking naar edele deelen dezelve weder naar de huid lokken moet, door warmte, spaansche vliegpleisters, mosterdpappen, *unguentum Autenrithii*, en inwendige zweetdrijvende middelen; waarbij men de opgevolgde inwendige ontstekingen op zich zelven behandelt door eene gepaste antiphlogistische geneeswijze.

Het gelukt veelmalen de teruggeweken ontsteking weder naar buiten te lokken op eene plaats der huid, eenigzins van de gewrichten verwijderd, wanneer men de prikkelende uitwendige middelen aldaar in plaats van op de gewrichten aanwendt.

Dit is verkieslijk, omdat de gewrichten ligt schade lijden, zoowel van de aanwending dier prikkelende middelen op dezelve, als van de daardoor op dezelve teruggevoerde ontsteking.

Gaat deze ontsteking in *verettering* over, dan moet men verzachtende pappen aanleggen en den etter vroegtijdig ontlasten. Bij eenen hoogen graad dezer aandoening, die wij gezegd hebben meer versterving te zijn, voorkomt of beteugelt men de zoo snel voortgaande verstikking van het celweefsel vooral door insnijdingen; men moet dan, en vooral niet te laat, op de plaats waar de etter verzameld is, eene incisie maken, groot genoeg om den etter en het verstorven celweefsel uit te laten; voorts dekke men de gemaakte ope-

ning losjes met pluksel, en zoeke eene spoedige granulatie te bewerken. Bij dezen staat van zaken komen dan inwendig en plaatselijk opwekkende, versterkende, bederfwerende middelen te pas, als *kina*, *minerale zuren* en derg. (1). —

§ 85.

Heeft men te doen met eene meer *ware* ontsteking, die zich ook tot het celweefsel uitstrekt, dan komt eene naar omstandigheden strengere antiphlogistische behandeling te pas; bij groote hevigheid door algemeene, meermalen door plaatse-

(1) Behalve de aangehaalde schrijvers vergelijke men over de *roos*. C. G. RICHTER, *Diss. de Erysip.* Gott. 1744. A. L. THIÈRENS, *Diss. de Erysip.* L. B. 1790. L. H. O. WINKEL, *Aphor. de cogn. et cur. Erys. Erl.* 1794. W. C. S. TERNE, *Diss. de Erys. natura.* 1795. SCHROËDER, *de Febribus, Erysipel.* Gott. 1771. J. A. TITTMAN, Leerb. der heelk., door V. D. HOUT, dl. II. pag. 1. 2e uitg. B. HOFFRICHTER, *Versuch über das Entsundungsf. und die Ents.* Breslau 1806. J. BROWN'S *Sämmtl. Werke, herausgeg. von* RÖSCHLAUB. Frankf. à m. 1806. 2e bd. K. SPRENGEL, *Handb. der Pathol.* 3e Aufl. Leipzig 1807. 2e th. SCHMALTZ, *Versuch einer med. Diagn.* Leipzig 1806. 1e abth. MARCUS, *Entw. einer Spec. Ther.* Nurenb. 1812. 3. TH. HILDEBRAND, *Ratio Medendi Pars. altera.* V. WEDEKIND, *Einige blicke in die Lehre von der Entz. und von dem Fieber überhaupt*, Darmst. 1814. A. G. RICHTER, *Spec. Therapie, nach seinen hinterlass. Papier.* 1e bd. 1 abth. BEDINGFIELD, *A Compend. of medic. practic.* DESSAULT, *Chir. Nachl.* bd. 2. T. 4. A. G. HUTCHINSON, *Practic. observ. on surgery* 2 Edit. Lond. 1826. CII. A. C. HUTCHINSON, *in Med. Chir. Transact.* 1814, V. 5. A. MARCUS, *Sp. Ther. Klinik und Staatsartzneik.* 1806. 2 bd. 2e st. HUFELAND, *Journ.* 1805. 22 bd. 2 st. 25 bd. 2 st. STRÖM, *Act. Reg. Soc. med. Havniensis.* V. 1. 1818.

lijke bloedlastingen, koude omslagen en inwendig ontstekingwerende middelen.

Na het wijken der hevige ontstekingstoevallen, kan men de volkomene oplossing der ontsteking aanmerkelijk bevorderen door kwikinwrijvingen (1); vooral hebben deze ook ons best voldaan bij nablijvende harde zwelling in het celweefsel, in verbinding met *camphor* enz.

Oedemateuze zwelling behandele men als bij de roosachtige ontsteking is opgegeven.

Zoodra men reden heeft te gelooven dat hier etter gevormd is, is het noodig, ter voorkoming van verzakking des etters of van ontsteking van dieper gelegene deelen, ten spoedigste den etter door eene insnijding te ontlasten, en volgens algemeene regelen met de meeste zorgvuldigheid de genezing te bewerken.

De opvolgende versterving bestrijdt men met de gewone, naar omstandigheden ontstekingwerende of opwekkende, middelen, waarbij men echter, uit vrees voor ontsteking der dieper gelegene gewrichtsdeelen met prikkelende middelen uiterst behoedzaam moet zijn.

De ontsteking der *slijmbeurzen*, meestal minder zuiver ontstekingachtig, behandelt men in het eerste tijdperk het best met bloedzuigers, later met kwikinwrijvingen, Spaansche vliegen enz.

(1) Callisen, l. c. pag. 84.

Ontsteking der banden, peesscheeden en peesvliezige uitbreidingen.

§ 86.

Wanneer de fibreuze deelen der gewrichten, *banden*, *pezen* en *peesvliezige uitbreidingen*, door ontsteking zijn aangedaan, dan is de pijn dikwerf allerhevigst, veranderlijk, diep zittend, minder toenemende door drukking dan door beweging, die daarbij ook bijna of geheel onmogelijk wordt; de warmte des deels is vermeerderd, de zwelling somwijlen meer zacht, meestal harder doch veerkrachtig, terwijl eindelijk de roodheid, hier *erysipelas sympathicum*, naar mate van de meerdere of mindere oppervlakkige ligging des lijdenden deels en van de medeontsteking der huid meer of minder merkbaar is.

Wat deze ontsteking bij *rheuma* en *arthritis* eigen heeft, zie men in het 1e *hoofdstuk*.

De pezen uit zich zelven minder voor ontsteking vatbaar (1), leveren echter, door uitwendig geweld, uitrekking enz. beleedigd, ontsteking verschijnselen op, die hunnen zetel vooral vestigen in de peesscheeden, met een synoviaalvlies bekleed (2) en bestaan in ligte of zwaardere pijn, moeijelijke beweging, en veelal zwelling of uitzetting der peesscheeden,

(1) BECLARD, l. c. pag. 414.

(2) BECLARD, l. c. pag. 416. Vergel. ook ROGNETTA, *Des lesions traumat. des tendons etc.* in *Archiv. Génér. de Médicine.* Fevrier 1834. pag. 206.

die eenigzins veerkrachtig is, bij lange pezen wel eens meer indrukbaar in den beginne, wanneer zich het uitgestorte vocht door de scheede verder uitbreiden kan, en omschreven, wanneer zij op zich zelve bestaat.

De slijmbeurzen, sereuze geslotene vliezen met een glibberig vetachtig vocht voorzien, aan de pezen gehecht of aanliggende, op plaatsen waar dezelve veel wrijving tegen de beenderen moeten lijden (1), zijn mede voor ontsteking vatbaar, die soms zeer hevig zijn kan, leverende dan dezelfde verschijnselen als de ontsteking der peesscheeden, behalve dat de zwelling hier anders gevormd, en de indrukbaarheid en elasticiteit dier zwelling, minder zijn; er kunnen op dezelve onderscheidene uitgangen volgen.

Nog moeten wij hier gewag maken van de ontsteking van het celweefsel, hetwelk zich bevindt tusschen den gewrichtsbeursband en het vliezig omkleedsel der gewrichten, gevormd door de banden, pezen en peesvliezige uitbreidingen, die het gewricht omringen (2). Deze ontsteking, meestal met gewrichtsontsteking verward, is dikwijls doodelijk. Zij doet zich kennen door ontstekingsteekenen, met zeer sterke spanning der gezegde banden, die zich sterk tegen de uitzetting van het tusschen beide gelegen

(1) Zie over deze BECLARD. pag. 194.

(2) *Dict. de méd. et de Chir. prat. Articulations* (*Malad. des*) pag. 373. 4e. D'ZONDI, *das freiwillige Hinken* enz. 1833. *Medic. Jahrb. der K. K. Oesterr. Staates* enz. 14 bd. *oder neueste Folge* 5 bd. 1e. st. pag. 36.

celweefsel verzetten, waarbij de beweging hoogst moeijelijk, meest onmogelijk, en ten gevolge van welke, zelfs een veranderde stand, vooral der onderste ledematen schijnt te volgen.

§ 87.

De *oorzaken* van de ontsteking der banden en peesvliezige uitbreidingen zijn (behalve jicht en rheuma, waarover wij hier niet handelen) wonden, kneuzing, ontwrichting en beleediging van allerlei aard; alsmede mededeeling van ontsteking uit andere deelen, ophooping van water of etter onder dezelve, en dergelijke.

Hetzelfde geldt van de ontsteking der peesscheeden en pees- slijmbeurzen.

§ 88.

De *uitgang* der ontsteking van banden en peesvliezige uitbreidingen is of in verdeeling of in verplaatsing, hetzij naar andere gewrichten, hetzij op inwendige deelen van hetzelfde gewricht; of in verettering van slechten aard, waarbij eene laagswijze afschilfering der vliezen plaats grijpt; of eindelijk in dikwijls beenige stijfheid of ook wel verslapping der banden of vliezen zelven (1), waarover nader bij gewrichtsverstijving of verslapping der banden.

De ontsteking der pezen of peesscheeden, wanneer dezelve niet in oplossing overgaat, heeft,

(1) BECLARD, l. c. pag. 410.

vooral als de aandoening meermalen terug komt of langer voortduurt, dikwijls aanmerkelijke ophooping van het overvloedig afgescheiden, en in hoedanigheid verschillend vocht, ten gevolge; of wanneer er eene meer etterachtige stof wordt afgescheiden, dan kan deze van slechte hoedanigheid zijn, en de peesscheeden of ook de pezen zelven vernielend aandoen.

De ontsteking der pees-slijmbeurzen niet tot oplossing gerakende, brengt eene bijzondere zwelling te weeg, door opgehoopt, verschillend gekleurd, geleiachtig vocht, die zich moeijelijk of althans traag laat oplossen, en welke soms vrij aanzienlijk kan worden, soms ook een meer etterachtig vocht bevatten; in het laatste geval kan er eën abces ontstaan, dat zich naar buiten opent, of er vloeit verzwering en vernietiging van de slijmbeurs en naastgelegene deelen uit voort (1). Kleine ophoopingen van vocht in de pezen of in de genoemde beurzen, *ganglion* of peesknoop genoemd, zullen wij later terug vinden.

De onderkenning van de ontsteking dezer verschillende deelen, te moeijelijker wanneer de ontsteking chronisch is of tevens andere deelen inneemt, moet uit de verschijnselen worden opgemaakt.

De voorzegging, te ongunstiger wanneer tevens de dieper gelegene fibreuze weefsels en vooral de gewrichts-beursband zijn aangedaan, regelt zich ook

(1) Beclard, pag. 194. Koch, *de morb. bursar. tendin. mucos Leip.* 1790. Monro. *A Discription with tables. of burs. mucos.* Rosenmuller. *Jcones et descript. burs. mucos. corp. hum. Lips.* 1799.

naar velerlei omstandigheden en kan hier niet in het breede in alle bijzonderheden worden behandeld.

§ 89.

De *behandeling* zij ook hier antiphlogistisch, te strenger bij meer hevige en acute ontsteking; na het ophouden der hevige ontstekingstoevallen, of bij een meer slepend verloop der ontsteking, dienen vooral ook kwik-inwrijvingen ter bevordering van eene volkomene oplossing.

Bijzonderheden die zich hierbij kunnen opdoen, laten zich behandelen volgens vroeger gegevene algemeene en voor elk geval oordeelkundig toegepaste regelen; wij kunnen echter niet te veel herinneren, dat men bij ophoopingen van eenige stof onder banden of peesvliezen, die schadelijke gevolgen kunnen doen vreezen, vooral geene insnijdingen ter ontlasting sparen moet. Hoogst belangrijk wordt de zoo even behandelde ontsteking, wanneer dezelve den eigenlijken beursband aandoet, en daarbij zoo ligt tot deszelfs binnenste bekleedsel, de *membrana synovialis*, doordringt.

De ontsteking van de membrana synovialis.

§ 90.

De ontsteking van dit vlies (1), hetwelk eenen gesloten zak vormende de gewrichtsdeelen op de

(1) Beclard, l. c. pag. 195.

wijze der weivliezen bekleedt, is hoogst belangrijk; vooreerst, omdat deze zak geene gemeenschap met de buitenwereld heeft en zich over al de inwendige gewrichtsdeelen heenslaat, waardoor de ziekte zich zoo ligt tot al die deelen uitstrekt; en ten andere, omdat de ontsteking van de meer bewerktuigde weivliezen (waartoe wij de *synovialis* kunnen brengen) zoo veel heviger is, en ergere gevolgen hebben kan dan die der fibreuze vliezen. Oorspronkelijk, of als gevolg van overplanting eener ziekte uit andere deelen, is deze ontsteking echter veelmalen van een slepend verloop.

In het begin doet zich bij dezelve eene geringe belemmering in de beweging voor, met eene niet sterke pijn, die zich eerst wel eens tot ééne plaats bepaalt, spoedig echter zich over het geheele gewricht uitstrekt, echter zóó, dat zij op ééne plaats van hetzelve het hevigste is, of althans dáár het minste drukking van den vinger verdraagt; later, dikwijls om den 8en of 10en dag (1), wordt dezelve het hevigst, en dikwijls onverdragelijk, waarbij zich dan koorts voegt. Bij echte acute ontsteking in sterke voorwerpen ziet men somtijds roodheid der huid en verhooging van warmte, uitwendig voelbaar. De beweging wordt onmogelijk; het gewricht zwelt op, zoo door de uitzetting der membrana zelve en van het naastgelegen celweefsel, als door vermeerderde afscheiding en ophooping van

(1) J. N. RUST, *Theor. pract. Handb. der Chir.* enz. *in alphab. Ordnung*, Berlin und Wien 1830. 2e bd. 1 Lieferung. *Arthromeningitis.*

het lidvocht; er ontstaat namelijk, na het wijken der hevigste ontsteking, welke eene vermeerderde afscheiding onmogelijk maakt, een gevoel van vochtgolving.

Deze golving is verschillend, even als de zwelling, naar de gedaante der verschillende gewrichten en derzelver omgeving met meer of minder de uitzetting belemmerende, en de zwelling harder makende banden en vliezen; zij wordt het duidelijkst waargenomen, waar de zachte deelen het minst wederstand bieden aan de zwelling. Intusschen voelt men geene golving van het vocht, omdat de bevattende vliezen meest verdikt zijn, en het bevatte vocht te lijmig is, om zoodanige vrije golving te kunnen maken; men voelt dezelve nog het best door, bijv. aan de knie, aan wederzijde van de knieschijf eene hand te leggen en bij afwisseling te drukken, waarbij men de beurtelingsche verschuiving van het vocht kan gewaar worden.

Dit uitgestorte vocht kan soms ook dunner, wateriger dan gewoonlijk zijn, hetwelk aanleiding geeft tot mindere glibberigheid der gewrichtsvlakken, en een geluid *(crepitatio spuria)* bij de beweging. Ook kunnen uit hetzelve dikkere stukken coäguleren, die later los in de gewrichten blijven, of zich aan het synoviaalvlies vasthechten, en met vaten voorzien worden (1).

Bij een meer *slepend* verloop der ziekte, hetzij van den beginne af aan bestaande, hetzij na acute ontsteking volgende, zijn de eigenlijke kenteekenen

(1) Rust, l. c.

van ontsteking, zoo als bij de chronische ontsteking in het algemeen, minder duidelijk uitgedrukt, en naar de vele graden van hevigheid der ontsteking, op menigerlei wijze gewijzigd.

De kleur der huid is hier meest onveranderd, het deel meer beweegbaar, de zwelling neemt langzaam toe, doch klimt dikwijls tot eene des te aanmerkelijker hoogte, er is geene of weinig koorts. Bij langer duur of herhaling der aandoening neemt de zwelling niet alleen in grootte, maar ook in vastheid toe, door de verdikking en structuurveranderingen van het synoviaalvlies en der gewrichtsbanden; daarbij voegen zich dan hevige pijn en eene koorts van hectisch aanzien, terwijl het gezwel openbreekt, met eenen uitteerenden vocht- of ettervloed (1).

Wanneer dieper gelegene gewrichten, b.v. het heupgewricht, zijn aangedaan, dan is de vochtgolving zelden, en de zwelling alleen door de spieren voelbaar; en zoo heeft de aandoening bij ieder bijzonder gewricht nog eigene verschijnselen, die wij hier niet alle mogen opgeven (2).

§ 91.

Eene *voorbeschiktheid* tot deze ontsteking bestaat vooral bij oppervlakkige, meer aan uitwendige beleediging blootgestelde, gewrichten; bij voorwerpen

(1) Vergelijk over deze ontsteking nog CHELIUS, l. c. pag. 117 en verv. LOGGER, l. c. pag. 280 en 286; RUST, l. c.

(2) Zie dezelve bij RUST, l. c.

die tot rheumatismus bijzonder geneigd zijn, in den middelbaren leeftijd en dien der puberteit, bij ontwenning aan de lucht en blootstelling aan guur weder en weêrsveranderingen, bij vrouwen in den tijd kort vóór, of nà, of onder het vloeijen der maandstonden, terwijl sterke gestellen ligter aan acute; slappe, ziekelijke, aan chronische ontsteking van dit vlies lijden.

Als *gelegenheidgevende oorzaken* zijn uitwendige beleedigingen van allerlei aard, verplaatsing van ziekten, vooral van ontsteking der andere gewrichtsdeelen, of ook inwendige oorzaken, als *rheuma* en *arthritis*, *lues* en derg. te beschouwen.

§ 92.

Deze ontsteking gaat slechts in ligte gevallen, of bij eene juiste behandeling in gezondheid over, wanneer de ontstekingstoevallen verdwijnen, het uitgestorte vocht opgenomen wordt, en het gewricht zijne vorige gedaante en de geschiktheid tot zijne gewone verrigtingen herkrijgt. Zeer ligt echter blijft er ophooping van het vocht in het gewricht bestaan (*hydrarthron*), of er ontstaat verettering met onderscheidene gevolgen; beiden worden te verderfelijker, wanneer, zoo als veelmalen gebeurt, de ontsteking *chronisch* is of wordt. Bij uitstorting toch van water of etter in het gewricht heeft men zeer gegronde vrees voor ontaarding of verzwering der inwendige gewrichtsdeelen en verslapping der banden.

Wanneer de ontsteking zich tevens tot de banden uitstrekt, zoo kunnen deze in verzwering geraken en verwoest worden, zoodat er ontwrichting mogelijk wordt; of dezelve kunnen worden verdikt, of in eene kraakbeenige zelfstandigheid veranderd, waarbij vaak uitstorting van *serum* in het celweefsel, en vergroeijing der *membrana capsularis* met de omringende deelen volgt; in dit geval blijft, behalve de gebogen stand des deels en de belemmering der beweging, eene gelijkmatige zwelling van het gewricht over, daar zich bovendien dikke lagen gecoaguleerde *lympha* op den binnenkant van het vlies hebben aangezet; somtijds schijnen de beeneinden uitgezet door de overdekking met de verdikte *membrana capsularis*, welke toestand ligt met zwelling der beeneinden uit inwendige oorzaken kan worden verward, ten zij men naauwkeurig kennis nemen en verkrijgen kunne van het vroeger beloop der ziekte.

Bij dezen toestand wordt de ziekte des te ligter terugkeerend en slepend (*tumor albus*) (1), waarbij eindelijk de gewrichtsdeelen alle lijden, *caries periphericа* aan de beeneinden ontstaat en ontaarding van de gewrichtsdeelen volgen kan, die wij later bij *arthrocace* nader zullen behandelen.

De ontsteking van het synoviaalvlies kan in den dood eindigen, vooral bij verbreiding over vele gewrichten tegelijk, hetwelk somtijds binnen weinige dagen plaats heeft, of, in het eerste tijd-

(1) Zie over deze ook, BECLARD, l. c. pag. 203. *Dict. de méd. et de Chir. prat.* pag 878.

perk, bij zeer hevige acute ontsteking en te sterke aandoening van het gansche organisme, of bij het verdere verloop en derzelver kwade gevolgen met hectische koorts.

Het verdient ten slotte nog herinnering, dat deze ontsteking zoo ligt en veelmalen zich tot de overige gewrichtsdeelen, zoo in- als uitwendig, uitstrekt, en daardoor des te verderfelijker gevolgen te weeg brengt.

§ 93.

De onderkenning dezer ontsteking opgemaakt zijnde uit de juiste kennis en vergelijking der verschijnselen en van het verloop der ziekte, spreekt het van zelf, dat zij in het algemeen eene zeer ongunstige voorzegging vordert, te meer, wanneer dezelve van inwendige oorzaken afhangt, chronisch is, en men minder slaagt in de spoedige oplossing, en alzoo met derzelver kwade gevolgen te kampen heeft, wier gunstigste uitgang nog *ankylosis* is, maar die dikwijls de wegneming des deels vorderen.

§ 94.

Ten aanzien der genezing geldt ook, dat men de oplossing beproeve, door alle mogelijke, naar de hevigheid der ziekte geëvenredigde, streng antiphlogistische middelen, zoo als algemeene en vooral plaatselijke bloedontlastingen; omslagen van koud- of loodwater, (bij ontsteking na uitwendig geweld);

voorts door inwendige ontstekingwerende geneesmiddelen en naar omstandigheden afleidende door den stoelgang, de pisafscheiding, het zweet, of nagebootste gewone bloedvloeijingen.

Bij het aanwezen van eenige algemeene inwendige ziekte-oorzaak, bestrijdt men deze door gepaste middelen. Rust des deels en een strenge leefregel zijn bovendien volstrekte vereischten.

Is de grootste hevigheid der ontsteking door dit een en ander gebroken, maar nog zwelling en uitstorting van vocht in het gewricht aanwezig, dan verkrijgt men nog dikwijls de oplossing door stoute inwrijvingen met kwikzalf (één of tweemalen daags twee scrupels tot één drachma), over en om de zwelling, en genoegzaam herhaald (1).

Bij den *chronischen* vorm passen vooral inwendig *calomel*, plaatselijk in het begin koppen of bloedzuigers.

In dezen vorm, ook wanneer reeds aanmerkelijke verdikking van het synoviaal vlies na acute ontsteking is ontstaan, doen bloedzuigers bij herhaling, telkens na het wijken der roosachtige ontsteking door de vroegere applicatie aangezet, zeer goede diensten. Is de ontsteking genoegzaam beteugeld en de zwelling zachter geworden, dan eerst ga men over tot de inwrijvingen van het *unguentum mercuriale*. Wanneer de levenswerkzaamheid in het gewricht tot eenen lagen trap gedaald en het blijkbaar noodig is dezelve door meer prikkelende middelen op te wekken, dan bezige

(1) RUST, l. c.

men, met de noodige voorzigtigheid en naar den graad der *atonie*, omslagen met *spiritus mindereri*, *balsamum opodeldoch*, *linimentum volatile*, eene pleister met *gummi ammoniacum* in *acetum scillae* opgelost, *tinctura cantharidum*, *oleum terebinthinae* enz.

Uitnemende dienst zagen ook wij veelmalen, wanneer zachtere middelen ontoereikend waren, van *vesicatoria* om geheel het gewricht of in deszelfs nabijheid aangelegd, en langen tijd met *unguentum sabinae* of *cantharidum* opengehouden (1), anderen willen vele derzelve, bij herhaling aangelegd en weder spoedig tot genezing gebragt, beter bevonden hebben.

De *moxae* of *cauteria* om het gewricht kunnen ook tot afleiding noodig worden en uitmuntende dienst doen (2), waarover meer bij *arthrocace* te zeggen valt.

Men houde hier echter, wij herhalen het, vooral in het oog, dat het moeijelijk is den juisten graad van activiteit in het gewricht te kennen, en dat men door te grooten prikkel, die geene afscheiding maakt, hier zoo ligt weder eene gevaarlijke, ja dikwijls doodelijke, ontsteking kan doen ontstaan.

Eene nagebleven stijfheid eischt *linimentum volatile*, baden, een drupbad en voorzigtige beweging.

Bij verettering, op *acute* ontsteking volgende, moet men den etter spoedig ontlasten, en de krachten ondersteunen.

Bij verettering na *chronische* ontsteking, of waar

(1) Chelius, l. c. pag. 180.
(2) Rust, l. c.

geheel het gewricht lijdt, handele men als later bij *arthrocace* zal worden aangeduid.

Ontsteking der kraakbeenderen.

§ 95.

Men is het niet eens omtrent het al of niet bestaan van eene ontsteking der kraakbeenderen; van de meer bewerktuigde en meer vaatrijke kraakbeenderen, welke niet tot de vorming der gewrichten bijdragen, heeft men de vatbaarheid voor ontsteking erkend (1), de gewrichts-kraakbeenderen echter zonder bloedvaten en zenuwen, heeft men ongeschikt voor ontsteking gehouden.

Wanneer men onbevooroordeeld de proeven en gronden nagaat, die onder anderen CRUVEILHIER (2) geeft, om te bewijzen dat de kraakbeenderen niet bewerktuigd zijn, maar even als het email der tanden meer een voortbrengsel van enkel secretie zijn, en eene onbewerktuigde laag vormen, bestemd tot bescherming der beenderen tegen wrijving, drukking enz., dan voorzeker zou men de gewrichts-kraakbeenderen op zich zelven geene vatbaarheid voor ontsteking kunnen toekennen.

Velen, zoo als ook RUSSEL (3), gelooven, op

(1) In RUST'S *Theor. pract. Handb. etc., Arthrochondritis.*

(2) *Dict. de Méd. et de Chir. prat. malad. des Articulations*, pag. 374.

(3) l. c. s. 171. LARREY, l. c. tom. II, pag. 424. LESAUVAGE in *Arch. gen. de med.*, Nov. 1835, pag. 268.

grond hunner waarnemingen, even min aan het bestaan der ontsteking in de gewrichts-kraakbeenderen; anderen, zoo als DÖRNER (1) houden slechts dan derzelver ontsteking mogelijk, wanneer door eenigerlei ziekelijke aandoening van buiten, dezelve in wezen veranderd en tot celstof overgegaan zijn.

Waarnemingen van RUST (2), BRODIE (3), HERBERT MAYO (4), DESAULT, BICHAT en anderen (5), volgens welke de kraakbeenderen, op velerlei wijze aangedaan, in eene roodachtige of grijze weeke massa veranderd, gezwollen, in verzwering geraakt (bij welke, volgens MECKEL (6), juist niet altijd verettering noodig is) of vernietigd waren, schijnen weder voor eenen ontstekingachtigen toestand in dezelve te pleiten.

CHELIUS (7) houdt eene oorspronkelijke ontsteking der kraakbeenderen mogelijk bij kinderen, bij welke deze meer rijk aan bloedvaten zijn, maar neemt dezelve bij volwassenen alleen ten gevolge van eene gedeeltelijke ontsteking van het synoviaalvlies, of van het sponsachtig beeneinde onder de kraakbeenderen gelegen, aan, gron-

(1) *De gravioribus quibusdam cartilaginum mutationibus*, Friburg 1798. pag. 52.

(2) *Arthrokakologie*, Wien. 1817. S. 12.

(3) L. c.

(4) *Saltzburg. med. chir. Zeit.* 1821. N°. 1. S. 14.

(5) Zie ook JOURDAN in *Dict. des Scienc. médic.* tom. II. *Articulation.*

(6) *Handb. der Mensch. Anat.*, Berlin 1815. 1 bd., S. 269.

(7) L. c., pag. 183.

dende zich op eigene waarnemingen, en op die van ALBERS, DESAULT enz.

Wij voor ons, onze eigene ervaring raadplegende, houden ons het liefst aan dit gevoelen van CHELIUS, nemen ongaarne, dan alleen bij kinderen, of althans zeer zelden (1), oorspronkelijke ontsteking in de zelfstandigheid der kraakbeenderen aan, en gelooven, dat dezelve meestal uitgaat van het been, door de kraakbeenderen bedekt, of van het gedeelte van het synoviaalvlies, dat de kraakbeenderen bekleedt (2).

(1) Zie ook BECLARD, l. c. pag. 430.

(2) MAGENDIE, GORDON, GENDRIN, (in *Anat. Beschreib. der Entz. und ihre Folgen*, Leips. 1828, tom. I. pag. 123 enz.), hebben wel het bestaan van zulk eene bekleeding der kraakbeenderen door het synoviaalvlies in twijfel getrokken of ontkend; doch tegenover hun gevoelen staat dat van NESBITT, W. HUNTER, BONN, BICHAT en anderen. Daarenboven nam CRUVEILHIER (*Dict. de méd. et de Chir. prat.* pag 374), zoowel als op andere plaatsen van het synoviaalvlies, ook op de oppervlakte der kraakbeenderen fungeuse lagen waar, uit de oppervlakte der kraakbeenderen voortgekomen; de roodheid, bij ontsteking aan de kraakbeenderen waargenomen, was enkel oppervlakkig, en hield op te bestaan in het kraakbeen zelf, (behalve in de kern, waarheen zich de vaten van de oppervlakte uitstrekten); de vezelachtige draden, die men zoo dikwijls aan de *membrana synovialis* heeft gevonden, hechten zich soms ook op de kraakbeenderen vast en heffen dan van dezelve op de plaats der aanhechting het bedekkend vlies op, dat alzoo duidelijk wordt. Eindelijk, wanneer men eene laag van kraakbeen aan de eene zijde afsnijdt en aan de andere zijde door omslaan poogt af te breken, of ook wanneer men een been in de lengte doorzaagt tot aan het kraakbeen en dan ook dit door midden wil breken, blijft in beide gevallen vereeniging tusschen de stukken over, door middel van het daardoor duidelijk geworden overtreksel van het synoviaalvlies, (verg. BECLARD, l. c. pag. 197), waarom men ook *à priori*

§ 96.

Van dezelve laten zich geene onderscheidende kenteekenen in het eerste ontstekingachtig tijdperk, (behalve eenigermate de plaatselijke diepzittende, bij beweging toenemende, bij rust verminderende pijn), aangeven, te minder daar tevens zoo ligt andere deelen zijn aangedaan. De kenteekenen van derzelver bijzondere gevolgen, als etterverzamelingen, vernietiging der kraakbeenderen, aandoeningen van andere gewrichtsdeelen enz., elders in onze verhandeling aangegeven, behoeven wij hier niet te herhalen. Wij herinneren alleen nog, dat deze ontsteking meestal langzaam verloopt, hoewel soms de toevallen zoodanig kunnen toenemen, dat dezelve acuut is te noemen (1). Ten aanzien der *genezing* valt aan te merken, dat, wanneer men niet reeds in het begin, door de ontstekingwerende methode de ontsteking kan oplossen, en de gevolgen daardoor vóórkomen, alle afleidende middelen zeer op hunne plaats zijn, en vooral kunstmatige zweren en het brandijzer (2).

mag aannemen, dat hetzelve zich, op de wijze der sereuze vliezen, over alle deelen in de holligheid, welke zij bekleedt, heenslaat.

(1) H. MAJO, *Medico-Chir. Transact.*, vol. XI § 1, pag. 104.

(2) CHELIUS, l. c., pag. 184, § 215. Verg. nog MOST, *Encyklopädie*, 5 Heft, 1834. 2 bd. *Infl.* pag. 91.

Ontsteking der beenderen.

§ 97.

De ontsteking der beeneinden in de gewrichten ontstaat of ten gevolge van de ontsteking van andere gewrichtsdeelen, of oorspronkelijk door plaatselijke oorzaken, als wonden, kneuzing en ander uitwendig geweld; of zij is afhankelijk van, of zamengesteld met bijzondere scherpte des ligchaams, *rheuma*, *arthritis*, *scrophula*, *lues*, *rachitis* enz.

De pijn is hier diepzittend, borend, knagend, veelal des nachts en vooral bij beweging toenemend, bij rust verminderend; zwelling is, buiten het geval van consensuele ontsteking der omringende gewrichtsdeelen niet aanwezig, en de kleur der huid onveranderd. Eerst wanneer de ontsteking zich tot de andere gewrichtsdeelen heeft uitgebreid, geeft de aandoening van deze zich door uitwendige teekenen te kennen (1). Bij een *slepend* verloop, zeer gemeen aan deze ontsteking, zijn de kenteekenen veel minder duidelijk en de ziekte wordt dan dikwijls, eerst door de gevolgen, die hier zoo verderfelijk zijn, erkend.

§ 98.

De uitgang van deze ontsteking is zelden eene gunstige oplossing. Meer gewoon is de verzwering, waardoor verzameling van etter in het gewricht

(3) Verg. CHELIUS, pag. 44 en 184; MOST, l. c.

ontstaat, die meestal van kwade hoedanigheid is, vooral bij complicatiën; de deelen des gewrichts worden door het voortgaande ziekte-proces, door den scherpen etter nog meer aangewakkerd, allengs verwoest, de kraakbeenderen vernietigd, de banden doorknaagd, weelderige uitspattingen, en allerlei aandoeningen in de andere gewrichtsdeelen te weeg gebragt, en alzoo wordt aanleiding gegeven tot gebreken, die wij later afzonderlijk zullen behandelen. In sommige gevallen volgt verharding der beeneinden, meestal met zwelling, inzonderheid bij de zamengestelde ontsteking, en eindelijk behoort tot de uitgangen *necrosis*, welke, hetgeen men ten onregte ontkend heeft, evenzeer aan de uiteinden als aan de ligchamen der beenderen voorkomt en daar veel meer dan *caries* wordt waargenomen.

De *voorzegging* bij deze ziekte is over het geheel, zoo als uit het gezegde blijkt, zeer ongunstig; het meerdere gevaar hangt vooral af van de meerdere hevigheid en meer gevorderden staat der ziekte, van derzelver zamengesteldheid enz.

§ 99.

Het hoofddoel bij de behandeling dezer ontsteking is de oplossing derzelve te beproeven, hetzij door de algemeene enkel antiphlogistische behandeling, of tevens door specifieke middelen tegen ziekten, waarmede de ontsteking moge zijn zamengesteld. Daar de kenteekenen der ontsteking echter zoo weinig en veelmalen zoo duister zijn, wordt de

behandeling van het eerste tijdperk der ziekte veelal verwaarloosd, en is daarenboven veelal ontoereikend tot voorkoming van hare gevolgen. Wat bij derzelver uitgangen te doen zij, zal worden aangegeven bij de behandeling der gebreken, die uit deze ontsteking ontstaan; waarbij wij hier alleen aanmerken, dat dikwijls eenige kunstbewerking, ter wegneming van het zieke gewricht of deel, kan noodig worden (1).

(1) Verg. A. COOPER, *on Exostosis*, *in Surgical Essays*, Lond. 1818, part. 1. RUSSELL, *Practical Essay on a certain disease of the bones, called necrosis*, Edinb. 1794. A. BONN, *Descript. Thesauri oss. morb. Hoviani*, Amst. 1783. ED. SANDIFORT, *Mus. anat. acad. L. B.* C. F. CLOSSIUS, *über die Krankheiten der Knochen*, 1798 en anderen.

2e. AFDEELING.

3e. HOOFDSTUK.

Wijzigingen of uitgangen van gewrichtsontsteking, welke gewoonlijk als bijzondere gewrichtsziekten worden behandeld.

I. Etterverzameling in of om de Gewrichten.

§ 100.

Over etterverzameling in of om de gewrichten, (*Abscessus articuli*, *Arthropyosis*, *Arthropyema*), het gevolg van eene algemeene of alléén plaatselijke ziekteaandoening, hebben wij bereids bij de gewrichtswonden en bij de ontsteking der verschillende gewrichtsdeelen gesproken en zullen op dezelve bij *arthrocace* terug komen; wij behoeven dus hier over dit gebrek slechts kort te zijn.

Tot de juiste kennis van deze aandoening en ter voorkoming van eene onberedeneerde behandeling van dezelve is het nuttig hetzelve te verdeelen,

naar de plaats die de etter inneemt, naar de oorzaken, die denzelven deden ontstaan en, naardat alléén de weeke, of ook de harde deelen zijn aangedaan. Wij onderscheiden alzoo:

1°. Eene *arthropyosis externa*, waarbij zich de etter in de omringende gewrichtsdeelen heeft opgehoopt, en eene *interna*, eene ettervorming en ophooping binnen de gewrichtsholte.

2°. Eene *arthropyosis post inflammationem simplicem*, gevolgd op éénvoudige gewrichtsontsteking, eene *arthropyosis post inflammationem complicatam*, welke een uitgang is van zamengestelde gewrichtsontsteking.

3°. Eene *arthropyosis partium mollium*, waarbij geene verzwering der harde deelen plaats heeft; en eene *arthropyosis cariosa*, bij welke de harde deelen in verzwering zijn geraakt, en welke men reeds *gevormde arthrocace* heeten mag.

4°. Eene *arthropyosis primaria*, door plaatselijk werkende oorzaken te weeg gebragt; en eene *arthropyosis secundaria*, waarbij de etter zich in, of om, één of meer (1) gewrichten verzamelt, na hoofdwonden, *operatiën*, aderlatingen, *fracturen* enz. (2).

(1) Zoo vond Dr. NASSE te *Bonn*, de *synoviaal-vliezen* van het heup-, knie-, opperarm- en borstbeenssleutelbeens-gewricht met goeden etter gevuld.

(2) Vergelijk over de *secundaire abscessen*, de belangrijke verhandeling van Dr. NASSE in RUST, *Magasin für die gesammte Heilk.*, 45 bd., 3 Heft, pag. 355. en onze *elfde* waarneming.

§ 101.

Het zou onnutte herhaling zijn, wanneer wij hier opgaven het verschillend verloop der ontstekingen, die etterverzameling in de gewrichtsdeelen kan ten gevolge hebben; wij spreken hier slechts van de etterverzameling als uitgang van ontsteking, en kunnen dus hier volstaan met eene beknopte opgave van de verschijnselen, waaraan men dit gebrek kent.

De *onderkenning* van hetzelve is namelijk dikwijls hoogst moeijelijk, zoo als bij diep gelegene gewrichten, bij geringe etterophooping, bij niet aanzienlijke verandering van den vorm des gewrichts, of bij zwelling van de zachte of harde gewrichtsdeelen, alsmede wanneer de groote pijnlijkheid des gewrichts geen naauwkeurig onderzoek toelaat.

Bij etterverzameling *om* het gewricht merkt men veelal, dat de pijn kloppend en de zwelling *oedemateus* is geworden, en dat deze een gevoel van vochtgolving aanbiedt, terwijl de huid dikwijls roosachtig ontstoken wordt.

Bij etterafscheiding *binnen* het gewricht doen zich dezelfde verschijnselen somtijds voor, doch krijgt men eerst zekerheid door de zwelling en vochtgolving. Wij koesteren steeds vrees voor dezen uitgang, wanneer zich eene bepaalde pijn in een afgelegen gewricht voordoet.

Gemakkelijker wordt het zeker, het aanwezen en de zitplaats des etters te kennen, wanneer men de voorafgegane ontsteking naauwkeurig heeft gadegeslagen.

§ 102.

Er zijn sommige gebreken, waarmede men de etterverzameling zou kunnen verwarren, van dezelve te onderscheiden:

1°. *Waterzucht des gewrichts;* deze onderkent men door de sterkere en duidelijkere vochtgolving, door de geringere pijn, die veelal eene tamelijke drukking toelaat, en door de vrijere en minder pijnlijke beweging. De huid is gezond, vertoont den natuurlijken *turgor*, is niet zoo week en deegachtig als bij een *absces.*

2°. *Bloedophoopingen* na verwonding; deze ontstaan plotseling.

3°. *Lipoma diffusum* en *hygroma cysticum*; deze laten zich erkennen door het langzaam ontstaan, het afzijn der pijn, en het ontbreken van vochtgolving bij het eerste, en door het naauwkeurig omschrevene der zwelling bij het laatste.

4°. *Tumores lymphatici;* zij laten eene vrijere en onpijnlijke beweging des deels toe, en vormen eene plaatselijke volle, halfronde verhevenheid, de huid is gespannen en het gewricht is niet gelijkmatig uitgezet. Zij kunnen echter in *arthropyosis* overgaan.

5°. *Fungus haematodes* en *medullaris* aan de gewrichten voorkomende, maken eene zwelling aan ééne plaats, waar de huid sterk gespannen is, de zwelling is veerkrachtig zonder

vochtgolving, de huid dikwijls van kleur veranderd.

6°. *Aneurysmata* laten zich door eigene kenteekenen en de kennis van den loop der slagaderen ligt van *arthropyosis* onderscheiden.

§ 103.

De *voorzegging* is over het geheel niet gunstig, daar er eene aanmerkelijke ontsteking moet hebben bestaan, om verettering te weeg te brengen, en de ontsteking vooral ook door het aanwezen des etters, indien deze van eene scherpe geaardheid is, zoo ligt voortduurt en onderhouden wordt; het spreekt van zelf, dat de voorzegging te ongunstiger is, wanneer de etter in het gewricht zich heeft opgehoopt, en wanneer de verettering op zamengestelde ontsteking is gevolgd. De gelukkigste uitgang ziet men nog bij kinderen, onder overigens gunstige omstandigheden, bij welke de genezing, of wier behoud met gewrichtsverstijving, nog soms na jaren lang lijden, gelukt.

In vele gevallen is de wegneming des gewrichts alléén in staat, den lijder te behouden.

§ 104.

Het doel der *behandeling* bij dit gebrek is, de etterafzondering te doen ophouden, en den reeds opgehoopten etter uit het gewricht te verwijderen.

Men voorkomt de verdere afzondering van etter,

wanneer men de ontsteking, die tot dezelve aanleiding gaf, naar behooren behandelt en beteugelt.

De verwijdering des etters, opgehoopt buiten of binnen het gewricht, geschiedt of door opslorping, of door ontlasting naar buiten.

De *opslorping* des etters, kan men verwachten, wanneer de ontsteking nier zeer *chronisch* is, de etter niet in groote hoeveelheid is opgehoopt, en er, vooral bij *arthropyosis interna*, nog geen *caries* bestaat; dezelve wordt het best verkregen door eene gepaste ontstekingwerende of afleidende behandeling (1).

Eene menigte *smeersels*, *wasschingen* en *pleisters*, bij dit gebrek aanbevolen, onderhouden grootendeels slechts de ontsteking en vermeerderen de etteräfscheiding. Wij zullen bij *arthrocace* breeder zeggen hoe men het best de *resorbtie* bevordert, en welke middelen men daartoe aanwendt, zoowel bij *arthrop. externa* als *interna*.

Blijft zich echter de etter ophoopen, of vindt men

(1) J. O'BEIRNE, M. D. Chir. aan het Richmond Chir. Hospitaal, (*the Dublin Journ. Med. and Chemic. Science*, vol. V, N⁰. XIV, March 1834), deelt 7 gevallen van verettering in verschillende gewrichten mede, die door het inwendig gebruik van *Mercurius Dulcis*, tot aan *salivatie* gegeven, genezen werden!! In eenige dezer gevallen was de verettering der gewrichtskraakbeenderen, na eene *synovitis* ontstaan; in andere was zij echter als oorspronkelijke ziekteaandoening voorhanden. In geen dezer gevallen had het gebruik van kwik kwade gevolgen, hoewel de zieken grootendeels *scrophuleus* waren, maar de genezing volgde spoedig, nadat er *salivatie* ontstaan was; de schrijver zoekt te bewijzen, dat deze aanwendingswijze van den *Mercurius* in de gewrichtsziekten nieuw is!!

bij het eerste bezoek van den lijder reeds eene groote ophooping van denzelven, dan is het noodig dat hij naar buiten ontlast worde; sommigen raden aan deze ontlasting aan de natuur over te laten; ons komt het voor, dat men veelal beter doet eene opening door de kunst te maken, zoo als wij reeds hebben gezegd en de wijze van handelen daartoe opgegeven bij gewrichtswonden, en waaromtrent wij nog bij *hydrarthron* een en ander zullen aanvoeren. Bij reeds aanmerkelijke verwoestingen geldt de behandeling der *arthrocace* (1).

(1) Vergel. DIEFFENBACH, in RUST'S *Theor. pract. Handb. Arthropyosis*. J. G. WIDDMAN, *de gen. struct. eorumque morb.*, Helmstad 1744. H. PARK, *on account of a new method. of treating diseases of the joint, of the knee and the elbow,* Lond. 1783. M. C. M., *Unters. des Baus und der Kr. der Schleimb.*, Nurnb. 1795. DOERNER, *de grav. guib. cart. mut.*, Tub. 1798. E. FORD, *Anm. über kr. des Huftgel. etc. aus dem Engl.*, Breslau 1795. D. MEYER, *de abscessibus ad coxam etc.*, Gött 1795. GÖTZ, *de morb. lig.*, Berl. 1799. J. BURNS, *on inflammation*, Lond. 1800. H. PARK and P. H. MOREAU, *Cases of the excision, of carious joint with observ. by* JAM JIFFRAY, Glasgow 1806. PALLETTA, *Advers. chir. prima,* Mediol. 1789. RUST, *Arthrokakolog.* SCHREGER, *Chir. Versuche*, bd. II; *Beiträge zur Nos. der Gelenkk.*, Nurnb. 1818. F. VOLPI, *Abhandl. über die Coxalgie*, in LANGENBECK'S *neue Bibl.*, bd. II, st. 4, § 501. EJUSDEM, *Med. chir. Beob. aus dem Italien.*, Weimar 1823.

II. Gewrichtswaterzucht, waterverzameling in de gewrichten.

§ 105.

De gewrichtswaterzucht, (*Hydrarthrus*, *Hydrarthrosis*), is eene ophooping van waterachtig vocht in de gewrichtsdeelen, ten gevolge van ontsteking derzelve, of van eene verhoogde levenswerkzaamheid, die zeer na aan ontsteking grenst. Het vocht is daarbij bevat of *binnen* de gewrichtsholte door het *synoviaal-vlies* bekleed, of bevindt zich *buiten* deze holte, en besloten in de cellen en tusschenruimten, tusschen de banden en pezen en peesachtige uitbreidingen in den omtrek des gewrichts; of hetzelve is tevens buiten en binnen de gewrichtsholte opgehoopt, al naar mate de ontsteking verschillende deelen had aangedaan (1).

Nemen wij den naam van *hydrarthrus* aan voor alle waterophooping in de verschillende deelen der gewrichten ten gevolge van ontsteking die in *exsudatie* is overgegaan, of althans van zeer ver-

(1) Het spreekt van zelf, dat eene zuchtige zwelling der huid om de gewrichten, vergezeld met eene algemeene *hydrops anasarca*, den naam van *hydrarthrus* niet verdient. De vochtverzameling binnen de *slijmbeurzen der pezen*, en in de *peesscheeden*, en de waterzucht der *onderhuidsche slijmbeurzen*, zijn niet onder *hydrarthrus* begrepen; andere gebreken, als het *luchtgezwel* bij geschotene wonden voorkomende, de verzamelingen van bloed of etter binnen het gewricht, door vele andere schrijvers ook tot deze klasse van gebreken gebragt, zijn van *hydrarthron* wezenlijk onderscheiden.

hoogde *activiteit* der afscheidende vliezen, zoo onderscheiden wij:

1°. Eenen *hydrarthrus externus*, waarbij het water buiten de gewrichtsholte is verzameld, van eenen *internus*, bij welken het vocht binnen die holte is opgehoopt (1).

2°. Eenen *hydrarthrus post inflammationem simplicem*, van eenen *hydrarthrus*, *post inflammationem complicatam*.

3°. Eene *hydrarthrosis absque carie*, die men ook dreigende *arthrocace* noemen kan, van eene *hydrarthrosis cum carie*, die reeds aanwezige *arthrocace* heeten mag.

Alle gewrichten des ligchaams zijn aan dit gebrek, hetwelk over het geheel niet zeer veelvuldig voorkomt, onderhevig (2); meer echter de zoodanige, waarvan het maaksel zamengestelder, de beweging menigvuldiger en belangrijker, de ligging oppervlakkiger is; om deze reden ontmoet men dit gebrek het meest, aan het knie-, voet- elleboog- en handgewricht, zeldzamer in het schouder-, het zeldzaamst, en volgens LASSUS (3) misschien nimmer, in het heupgewricht; ofschoon wij voor ons gelooven, dat het meerendeels aan miskenning, uit hoofde van de diepe ligging des heupgewrichts en van de kleine ruimte des beursbands moet toe-

(1) Verg. WERNER, *Chir. Vorf. und Anmerk.*, Leipzig 1727, pag. 211.

(2) V. WALTHER, l. c. 1 dl., s. 646.

(3) L. c. 1 dl., 2 st., pag. 63.

geschreven worden, dat men in dit gewricht die ziekte meer zeldzaam heeft geacht.

§ 106.

De *naaste* oorzaak van *hydrarthrus*, is eene *acute* of meermalen *chronische*, eenvoudige of zamengestelde, ontsteking van gewrichtsdeelen, die uit den aard hunner bewerktuiging tot eene *sereuze exsudatie* geneigd zijn; de ziekte is daarom meest een uitgang van ontsteking van het *synoviaal-vlies*, door welke het evenwigt tusschen afzondering en opslorping van het lidvocht verbroken wordt.

De ontsteking, die de waterophooping veroorzaakt, duurt zeer dikwijls in zekeren graad na reeds gevolgde vochtophooping voort; deels omdat de oorzaken der ontsteking nog voortwerken, deels daar de vochtophooping zelve een ontstekingsprikkel is; de *exsudative* ontstekingen bewerken immers gewoonlijk eene materiële afscheiding, voordat zij zelven ophouden.

Als *afgelegene* oorzaken, komen in aanmerking allerlei oorzaken van gewrichtsontsteking, als kneuzing, ontwrichting, verzuimde verstuiking, wonden, in het bijzonder gestokene (1), het veelvuldig knielen bij het kniegewricht, langdurig gaan enz.; de inwerking eener strenge koude, vochtige lucht, vreemde ligchamen binnen de gewrichten, plotselinge verkoeling, belette uitwaseming enz.; *catarrhale* en *jichtige aandoeningen* en *scrophula*, brengen

(1) Lassus, 1 dl., 2 st., pag. 61.

zelden gewrichtswaterzucht te weeg, ten zij tevens met andere aandoeningen des deels; zoo komen bij *arthrocace* of *arthropyosis*, door bovengenoemde *dyscrasiën* ontstaan, dikwijls tusschen de ontaarde deelen, waterverzamelingen voor (1).

Het menigvuldigst is *rheumatisme* en wel meermalen *acuut* de oorzaak van *hydrarthrus* (2); soms vestigt zich de *rheumatismus vagus* op het *synoviaalvlies*, of de omringende vliezen der gewrichten; ook kan dit gebrek het gevolg zijn van andere verplaatste ziekteprikkels, vooral van roosachtige ontsteking enz., en menigvuldiger, dan men over het geheel wel meent, op eenen teruggedrevenen druiper volgen (3).

§ 107.

De opgehoopte vloeistof is in den beginne dun, helder, ligtgeel; later ondergaat het vocht verscheidene veranderingen in kleur en *consistentie;* het verdikt zich, wordt donkerder geel gekleurd, doch behoudt niet zelden deszelfs helderheid; door de *resorbtie* van het *serum* krijgt het eene lij-

(1) RUST'S *Handb.*, l. c. pag. 153.

(2) MOST, l. c. 4 Heft., pag. 753. HYDROPS. CRUVEILHIER, l. c. RUST'S *Theor. pract. Handb. art. Hydrarthrus*, pag. 153. BELL, 3 dl., pag. 142. BOIJER, l. c. tom. IV, pag 452. V. WALTHER, 1 dl., § 647.

(3) LAGNEAU, *Traité prat. des mal. Syphilit.* 1828, pag 52. DE LA FAYE, l. c. 2 dl., pag. 345. Vergel. verder VAN SWIETEN, *Comm. in* BOERH., tom. III. pag. 385. BOIJER, tom. IV, pag. 456. CHELIUS, 3 dl., pag. 340. CRUVEILHIER, *Mal. des artic.* BRODIE, l. c. pag. 589.

11

mige, geleiachtige, of somtijds vetachtige hoedanigheid; eindelijk kan het zelfs in ware verdikking en verharding overgaan, en kraakbeenige, veerkrachtige, vetachtige, soms aard- of beenachtige massa's daarstellen, van ongelijk gemengd weefsel; is echter het *extravasaat* zoo zeer veranderd, dan houdt het gebrek op *hydrarthrus* te zijn, en zou meer naar *tumor albus*, *fungus articuli* gelijken; welk gebrek met *hydrarthrus* in wezen zoo veel overeenkomst heeft; en zijn de harde ligchamen wezenlijk kraakbeenig of beenachtig geworden, dan gelooven wij dezelve eerder afkomstig van buiten de *synovialis*, zoo als wij bij onze beschouwing van de *vreemde ligchamen in de gewrichten* nader zullen verklaren.

Dikwijls, volgens LASSUS (1) *steeds*, volgens BICHAT (2) *nimmer*, heeft het vocht, vooral bij verouderde gewrichtswaterzucht, een meer troebel, melkachtig aanzien, en laat grondzetsel terug.

Wanneer de ontsteking, die de uitzweeting veroorzaakt, in hooge mate blijft voortbestaan, kan ook het *exsudaat* bloedig gekleurd zijn; wij voor ons gelooven daaraan, of aan eene doorzweeting van bloed in het algemeen, door ons tweemalen waargenomen en door meerderen bevestigd (3), de soms meer roode of hoogroode kleur van het vocht te moeten toeschrijven, en niet zoo zeer aan eene

(1) 1 Dl. 2 st., pag. 61.

(2) L. c., pag. 548.

(3) CRUVEILHIER, l. c. CALLISEN, vol II, pag. 98.

verandering in de menging der bestanddeelen van het lidvocht (1).

Evenzoo kan bij eenen hoogen graad van ontsteking etterafscheiding van het synoviaal-vlies, of van andere deelen plaats grijpen, het vocht met etter vermengd zijn, en het gebrek meer tot *arthropyema* of *arthrocace* naderen.

Uit het hier en bij gewrichtsontsteking gezegde blijkt, dat de gewrichtswaterzucht zeer onderscheiden kan verloopen; nu eens heeft zij een zeer snel (2), veelmalen een slepend verloop (3); somtijds ook, wordt deze ziekte *periodiek* waargenomen (4).

§ 108.

De *gewrichtswaterzucht* is in derzelver ontstaan niet altijd en op alle plaatsen even duidelijk te herkennen, maar levert, zoodra zij eenige vorderingen heeft gemaakt en aan oppervlakkige gewrichten voorkomt, zeer duidelijke onderscheidingsteekenen op, welke de verwarring met andere gebreken minder mogelijk maakt.

De stompe, diepzittende *pijn* op een of ander punt des gewrichts, die in vele gevallen de waterzucht voorafgaat (5), blijft bestendig bestaan, zonder

(1) Bichat, tom IV, pag. 548.

(2) Cruveilhier, l. c.

(3) Boijer, tom. IV, pag. 456. Chelius, 3 dl., pag. 340. Lassus, 1 dl., 2 st., pag. 60. Tittman, 2 dl., pag. 193.

(4) Callisen, vol. II. pag. 99.

(5) Chelius, 3 dl., pag. 339.

evenwel veel in hevigheid toe te nemen, of wijkt somwijlen voor eenigen tijd. Na korter of langer tijdverloop volgt de opgegevene zwelling van het gewricht, welke verschilt bij uit- en inwendige gewrichtswaterzucht en bij verschillende gewrichten. In het algemeen is dezelve omschreven, zonder zich over de grenzen van de deelen die het vocht, bevatten, uit te strekken, zij is echter naauwkeuriger begrensd bij *hydrarthrus internus;* de zwelling behoudt den indruk van den vinger niet, ten zij het vocht zich ook in het onderhuidsche celweefsel hebbe opgehoopt; de vochtgolving is meer of minder duidelijk bij onderscheidene gewrichten, naar mate zich eene grootere of kleinere hoeveelheid vocht heeft verzameld; dezelve wordt onduidelijk bij aanwezige onderhuidsche waterzucht; de zwelling wordt bovendien door het vaste weefsel, de ongelijke dikte en stevigheid, en de verschillende aanhechtings-punten der banden en de ongelijke bedekking des gewrichts met spieren enz., meer of minder oneffen en met uitpuilende plaatsen voorzien, aan welke de vochtgolving het duidelijkst wordt waargenomen; bij *hyd. externus* is de zwelling meer effen; de uitgestrektheid der zwelling rigt zich over het geheel naar den omvang en de rekbaarheid der bevattende banden, of andere deelen.

De kleur der huid is bij dit gebrek onveranderd; later bij groote uitgebreidheid wordt zij aderspattig; de beweging des deels is moeijelijk en veroorzaakt pijn, vooral ter plaatse, waar de banden zich op de beenderen inplanten; daarenboven is het lid

half gebogen, en wijken de beenhoofden voor een gedeelte van elkander af, ofschoon dit laatste niet zoo spoedig plaats heeft.

Aan de *knie* kan het gebrek eene groote uitgebreidheid verkrijgen; de zwelling en vochtgolving zijn dan het duidelijkst aan de binnen- of buitenzijde der knieschijf. De knieschijf verdeelt de zwelling in twee afdeelingen, en ligt als een bewegelijk hard ligchaam tusschen de zijdelingsche golvende verhevenheden; bij groote vochtophooping is dezelve eenigzins naar voren gedrongen en springt terstond weder voorwaarts, wanneer men dezelve had terug gedrukt. Bij *hydrarthrus externus* is deze verplaatsing der knieschijf minder mogelijk, en staat dezelve door de zwelling der uitwendige gewrichtsdeelen meer vast; is echter tevens inwendige gewrichtswaterzucht aanwezig, dan is de veerkracht der knieschijf mede duidelijk, de vochtgolving is vrij blijkbaar, vooral bij de uitsteking des beens.

Bij het *heupgewricht* is de onderkenning moeijelijker; men moet daar dikwijls uit de oorzaken, het gestel van den lijder, den duur en het verloop der aandoening tot de natuur derzelve besluiten.

Aan den *voet* ontdekt men de zwelling en vochtgolving het best naar voren, naast de enklaauwen; aan den *schouder* even zoo het best naar voren, en in de okselholte, waar de beursband het meest vrij ligt; aan den *elleboog* nevens het *olecranon*, en aan de *hand* op de rug- en handpalmzijde van den handwortel.

Het aangevoerde, vergeleken met hetgeen wij

over andere uitgangen ven gewrichtsontsteking hebben aangevoerd, zal genoeg zijn om de onderkenning van *hydrarthrus*, van *fungus articuli*, *arthropyosis*, *arthrocace* enz., mogelijk te maken.

De *fungus articuli* onderscheidt zich door ontbrekende vochtgolving, door veerkrachtige deegachtige bleeke zwelling, door langeren duur en door grootere storingen van de verrigtingen des deels; in vergevorderden staat is de zwelling oneffen, deels hard, hier en daar met etterholten voorzien, bevat somwijlen *sarcomateuze* plaatsen, of kraakbeenige of beenachtige uitpuilsels.

Arthropyema en *arthrocace* zijn veelal langeren tijd vergezeld met duidelijke, dikwijls sterke ontsteking, met teekenen van *caries*, *hectische* koorts, verplaatsing der beeneinden enz.

§ 109.

De *voorzegging* is bij dit gebrek in het algemeen niet gunstig; deszelfs verloop is veelal langzaam en de werking der middelen onzeker, zoodat men dikwijls, vooral bij *hydrarthrus internus*, den overgang in *arthropyema*, *arthrocace* enz. niet verhoeden kan. De ziekte is zeer geneigd te *recidiveren*, daar bij dezelve de levenswerkzaamheid en de veerkracht der gewrichtsdeelen aanmerkelijk worden gestoord.

De *hydrarthrus* is op zich zelven een *secundaire* ziekelijke toestand, het gevolg van eene oorspronkelijke *dynamische* aandoening, en als zoodanig

veelal slechts te genezen, door eene krachtig ingrijpende of heelkundige bewerking.

In het algemeen moeten de oorzaken, de plaats, het verloop en de duur des gebreks, de vorderingen, die hetzelve reeds gemaakt heeft en de verwoestingen, die door hetzelve zijn aangerigt, benevens het gestel van den lijder, bij de voorzegging worden in aanmerking genomen en dezelve regelen.

§ 110.

De *behandeling der gewrichtswaterzucht* heeft ten doel de verdere uitstorting van vocht te voorkomen, en de verwijdering van het reeds aanwezige te bewerken.

Men regelt de behandeling in het algemeen naar de oorzaken, hevigheid en uitgebreidheid en het tijdperk van het gebrek, en naar de onderscheidene *individuele* bijzonderheden in elk geval.

Eene hoofdaanwijzing is de *matiging der levenswerkzaamheid.*

Is het gebrek pas ontstaan en snel verloopende, van uitwendige oorzaken afhankelijk, dan bezige men plaatselijke en algemeene bloedontlastingen, de stipste rust, streng diëet, inwendig verkoelende en verdunnende middelen; van eene zuivere ontstekingwerende behandeling, zoo als ter genezing van gewrichtsvlies-ontsteking is aangegeven, is hier veel nut te wachten. De juiste kennis van het wezen der ziekte, de ondervinding van BOYER, CHELIUS, CRUVEILHIER en anderen, gevoegd bij onze eigene ervaring, hebben ons van het uitste-

kend nut dezer behandelingswijze overtuigd, en wij zagen meermalen de *acute* waterzucht in weinige dagen tot volkomene genezing gebragt.

Kan men *catarrhus* of *rheuma* als oorzaak derzelve aanmerken, dan zijn dikwijls in het *eerste tijdperk*, zacht uitwasemende middelen, rust, matig diëet, *anodyna*, in gegevene gevallen door eene gematigde *Antiphlogistische* behandeling voorafgegaan, alléén voldoende om de genezing te bewerken.

Bij *scrophula*, *syphilis* enz. pare men met de plaatselijke behandeling, mede de werkzame middelen, tegen die *complicatiën;* over welk alles men het verhandelde bij de *gewrichtsontsteking* vergelijke.

Is de meer *acute* staat van het gebrek geweken, hetwelk men uit het afwezen van *pijn*, de gemakkelijkere beweging, en den soms verminderden omvang der zwelling kan opmaken, dan kan men de opslorping der uitgestorte vochten verhaasten, door wrijvingen met gewarmd flanel of inwrijvingen van *unguentum Neapolitanum*, om en beneden het aangedane gewricht.

Bij eenen meer *torpiden* toestand kieze men met oordeel en voorzigtigheid, ter bevordering der opslorping en tot versterking der deelen, en vermindering der neiging tot recidiveren meer prikkelende middelen, zoo als: *omslagen* van *sal. ammon* in *water* of *wijn* opgelost (STOLL), van *kalkwater*, *haringpekel* of *urine* (VAN GESSCHER), plaatselijke *dampbaden* van *azijn* met T^a. *benzoes*, eene *pap* uit *ranunculus pratensis* in *water* gekookt (STORK), *geestrijke wasschingen* of *linimenten* met *camphor*, ℞. *cantharidum* enz.;

zalven, als *ung. Jödii* (V. WALTHER), *pleisters*, als *empl. de galb. croc.*, van *gumm. ammon. in acetum squilliticum* (MOSHERHEIM), *kwik- belladonna-* en *gompleisters*, *empl. lythargyri compos.*, *colophonium* met wijngeest bevochtigd op vlas, *berookingen* van *gomharsen*, *inwikkeling* in *gewaste taf*, *dropbaden*, *douches*, *electriciteit* enz.; *elixer acid. Halleri*, (BRACH) (1).

Hierbij voege men, wanneer de ligging van het gewricht zulks toelaat, eene gelijkmatige drukking, door middel van een welsluitend verband (2), ook ons herhaalde malen als een belangrijk hulpmiddel voor de spoedige opslorping gebleken.

Inwendige afleidende middelen baten in den regel weinig, dan voor zoo verre zij dienen tot wegneming van *complicatiën*.

§ 111.

Neemt bij zoodanig eene behandeling het gebrek niet af, dan bestaat er aanwijzing tot het gebruik van meer indringende tegenprikkelende middelen, die ook dáár zijn aangewezen, waar men eerst in een gevorderd tijdperk der ziekte tot hulp geroepen wordt, en ook reeds de aandoening hare verwoestingen tot de kraakbeenderen en beenderen, heeft uitgestrekt.

Hiertoe kunnen dan dienen *vesicantia ambulantia*,

(1) Zie MOLL en VAN ELDIK, Tijdschrift enz. 1837, 6_e st., pag. 537.

(2) BELL, 3 dl., pag. 142. LASSUS, 1 dl., 2 st., pag. 63.

setacea (1) en het *cauterium potentiale* (2) of *actuale* (3), op het gewricht aangebragt.

Het zal van den staat des gebreks en niet minder van de oorzaak afhangen, of men van de zachtere afleidende middelen, en vooral van *spaansche vliegpleisters*, die tijdig aangewend zich zoo uitstekend nuttig betoonen, hier nog eenig nut zal kunnen verwachten; over het geheel meenen wij uit onze ervaring te mogen besluiten, dat wanneer men, na het verwijderen van den *acuten* ontstekingstoestand, de verdere genezing der gewrichtswaterzucht niet spoedig door bovengenoemde oplossende middelen verkrijgt, de aanwending van een *cauterium actuale*, *(brandijzer of moxa)*, niet moet uitgesteld worden, ten zij dan een *cauterium potentiale*, toereikend mogte schijnen of het *cauterium actuale* tegen aangewezen ware (verg. *Arthrocace*).

Wij toch zagen meermalen in dit *stadium*, bij het gebruik van minder sterk werkende middelen, wel voor eenigen tijd het gebrek in deszelfs voortgang schijnbaar gestuit worden, ja zelfs voor een gedeelte afnemen, maar veelal spoedig met meerdere snelheid toenemen, beenderen en kraakbeenderen aandoen, en alzoo dikwijls de hoop op genezing zelfs door genoemde sterker werkende middelen grootendeels vernietigd (4).

(1) LANGENBECK, bibl. II, 3, pag. 504.

(2) V. GESSCHER, 1 dl., § 761.

(3) RUST, in *Saltzb. Zeitung* III, pag. 173, 1813. Verg. over de aanwending dezer middelen onze *Arthrocace*.

(4) Hiervan zagen wij, bij eenen onzer vrienden en kunstgenooten

Wij kunnen het dus COOPER (1) niet toegeven, dat *vesicatoria steeds* toereikend zullen zijn tot genezing der gewrichtswaterzucht in dit tijdperk.

§ 112.

Mislukt het ook door deze behandeling den voortgang van het gebrek te stuiten, verzamelt het water zich in zulk eene hoeveelheid dat de beursband bovenmate gespannen is, de pijn en moeijelijkheid in de beweging hierdoor toenemen en ondragelijk worden, of bevindt zich tevens een vreemd ligchaam binnen het gewricht, dan kan er aanwijzing bestaan om het gewricht te openen en aan het bevatte vocht ontlasting te geven.

Men zij evenwel bedacht de doorboring der gewrichtsbeurs als eene hoogst gewigtige *operatie* te beschouwen (2), (ofschoon BROCHIER en RICHERAND zulks ontkennen) welke zoo dikwijls bij het

een treurig voorbeeld. Bij dezen ontstond in September 1831 een *acute hydrarthrus genu*, waarschijnlijk uit eene *rheumatische* oorzaak. De behandeling was van den beginne af aan streng *antiphlogistisch;* later werden oplossende inwrijvingen aangewend, afgewisseld met plaatselijke bloedontlastingen. Het gebrek bleef steeds toenemen; er openbaarde zich een meer algemeene ontstekingstoestand ook der harde deelen; er werden *vesicantia* aangelegd, zonder dat eenige verbetering ontstond, en de toestand des gewrichts is op dit oogenblik reeds zoo ellendig, dat de *amputatie* het eenig redmiddel voor zijn leven zijn kan.

(1) *On the Disease of the Joint*, Lond. 1807, pag. 61.

(2) BELL, 3 dl., pag. 142. CALLISEN, vol. II, pag. 100. BOYER, tom. IV, pag. 466. CHELIUS, 3 dl., pag. 341. MOST, verwerpt haar geheel.

bestaand lijden des gewrichts oorzaak worden kan, van opvolgende hevigere ontsteking met derzelver noodlottige uitgangen (1).

Genoemde slechte uitgangen zijn bijzonder te vreezen bij rheumatische oorzaken, en zij mag hier volgens velen (2) nimmer verrigt worden; wanneer echter de genezing op de genoemde wijze niet mogelijk blijkt zouden wij niet aarzelen ook hier de opening des beursbands te verrigten, en mogen van dezelve met de noodige voorzorg aangewend, veelal, ofschoon dan ook alléén *palliative* hulp verwachten.

In hoe verre men bij reeds bestaande *caries* de opening mag beproeven, zullen wij bij *arthrocace* nader uit een zetten.

§ 113.

De opening van het gewichtsvlies, het eerst door PARÉ voorgeslagen, verrigt men volgens RICHERAND met eene gewone, volgens LATTA met eene kleine, platte *troikart*, volgens RUSSEL met het *lancet*, volgens BOYER met eene smalle *bistorie;* CHAUSSIER verkiest de *troikart*, na de huid in eene dwarse plooi doorsneden te hebben.

Aan de opening der gewrichtsbeurs met eene niet te dunne *troikart* geven wij over het geheel de voorkeur boven die met het mes, welk laatste dan aangewezen is, wanneer het te ontlasten vocht taai

(1) L. c. HYDROPS, pag. 754.
(2) BELL, 3 dl., pag. 142. BOYER, l. c. pag. 466.

en dik is, of in de geleding zich tevens vreemde ligchamen voordoen.

Zijn er op de zwelling etterende plaatsen, door de aanwending van *bijtmiddelen*, *moxa* of *brandijzer* veroorzaakt, zoo kieze men deze plaatsen voor de *doorboring*, daar de opening hier daar het eerst weder sluit.

Na de ontlasting sluite men de wonde met een gepast verband, en make, bij het strengste dïeet en de stipste rust in half gebogene ligging, aanhoudend gebruik van koude omslagen, vooral van *loodwater* (1).

De raad van BOYER (2) om in de gemaakte opening een linnen strookje te leggen, of die van RUSSEL (3), om door een plukselprop bestendigen uittogt aan het vocht te geven, en hierbij tegelijk gebruik te maken van versterkende omslagen en eene sterke drukking, komt ons, uit hoofde der te vreezen ontsteking, ongepast voor en wij zouden liever des noods de kunstbewerking herhalen.

Eene hevige ontsteking kan, ook bij de beste voorzorgen, de kunstbewerking opvolgen en vordert dan eene krachtige *antiphlogistische* behandeling; gaat zij in verettering over, of verzamelt het water zich op nieuw, dan is de herhaling der kunstbewerking noodig.

(1) WARNER, *in Philos. Transact*, vol. 49, pag. 452. SCHLIGTING, *Acta Physico medico-natural. curiosa*, tom. VIII, pag. 69. TRIÖEN, *Obs. med. chirurgic.*, pag. 134. *Recueil period. de la Soc. de medic.*, 1797, tom. II, pag. 197.

(2) L. c., tom. IV, pag. 466 enz. LASSUS, l. c. pag. 55.

(3) *Ueber die Krankheiten des Kniegel.*, *aus dem Eng.* 1817.

Is de vrees voor ontsteking geweken en de wonde tot genezing gebragt, dan trachte men door de boven aangegeven middelen het verbroken evenwigt tusschen uitzweeting en opslorping te herstellen, herhaling van het gebrek te voorkomen, en dus, zoo mogelijk, de ziekte *radicaal* te genezen.

Bij *hydrops articuli externus* is de *paracenthesis* niet noodig; men behoeft daar slechts aan eenige gedeelten, door eenen steek met het *lancet* of de *acupunctuur-naald*, ontlasting te bezorgen, wanneer, hetgeen zeldzaam is, het gebrek tot zulk eene hoogte kwam dat de *operatie* noodig werd.

Heeft de *hydrarthron*, of liever de ontsteking der gewrichtbeurs waarvan zij een gevolg was, zich ook tot de beenderen en kraakbeenderen uitgestrekt, zijn *caries*, *fistulae*, *fungus* enz. ontstaan, hetwelk wij meer aan de mededeeling en het *chronisch* verloop der ontsteking van alle gewrichtsdeelen, dan wel aan de prikkeling van het tot bederf overgaande vocht (1) (dat toch nimmer in het levend ligchaam tot eene ware ontbinding overgaat) toeschrijven, dan komt de behandelingswijze te pas van deze uitgangen der gewrichtsontsteking.

(1) V. GESSCHER, 1 dl., § 757.

III. a. Arthrocace.

§ 114.

De wijzigingen of uitgangen van gewrichtsontsteking, die als bijzondere gewrichtsziekten onder eigene benamingen voorkomen, worden te regt onder den algemeenen naam van *Arthrocace* beschreven; wij verstaan dus onder dezelve de verwoestingen, die in de onderscheidene, vooral ook in de harde gewrichtsdeelen, kunnen plaats grijpen; en waarbij onder de vele, naar omstandigheden verschillende, meer of minder kenschetsende verschijnselen veelmalen ook eene, van uitwendig geweld onafhankelijke, volkomene of gedeeltelijke verplaatsing van de beenderen der geleding ontstaat. Men heeft daarom deze ziekte ook bestempeld met den naam van *vrijwillige ontwrichting*, (bij aandoening van het heupgewricht, *vrijwillig hinken*) en met zoo vele andere benamingen, welke *één* verschijnsel der ziekte en niet den waren aard derzelve aanduidende, in het algemeen, even als vele definitiën van de aandoening, onvoldoende waren; wij laten dezelve dan hier achterwege (1) en bepalen ons bij den thans vrij algemeen aangenomen naam van *Arthrocace*.

Wij zouden ons bestek verre te buiten gaan, wanneer wij hier een beredeneerd verslag wilden

(1) Men vindt dezelve in: J. N. RUST'S *Arthrokakologie*, Wien, 1817 en in J. N. RUST, *Theor. pract. Handb. der Chir. etc.*, Berlin u. Wien, 1830, 2 bd. pag. 304.

geven van alles, wat over deze ziekte in vroegeren en lateren tijd is geschreven (2), en wij zijn overtuigd dat onze krachten ontoereikend zijn, om over deze aandoening, over welke nog zoo veel onder de eerste heelkundigen getwist wordt, eene volledige verhandeling te leveren; wij kunnen hier ter plaatse slechts pogen eene bijdrage te leveren tot de juiste kennis van dit gebrek, door eene nadere beschouwing en beoordeeling van *eenige* schrijvers, die vooral in onzen tijd de meeste aandacht trokken en aanhangers vonden, en door eene bescheidene opgave van ons gevoelen, steunende op redenering en ervaring.

Wij zullen hierbij de ziekte niet alleen in het algemeen beschouwen, maar ook bepaald de *coxarthrocace* trachten toe te lichten.

§ 115.

Het wezen of de naaste oorzaak en de zetel der ziekte. — Wij kunnen omtrent alle de gevoelens dienaangaande niet uitvoerig zijn, en behoeven dit te minder, daar zij in het breede bij verschillende schrijvers kunnen worden nagesla-

(2) Behalve eenige schrijvers, later van tijd tot tijd te noemen, vindt men zeer vele opgegeven, onder anderen in RUST'S *Arthrokakologie*, RUST'S *Handbuch*, l. c. Nieuwe Prijs-verhand., bekroond door het Gen. ter bev. der Heelk. te Amsterd., 6 dl. *Annalen der Chir. Abtheil. des allgem. Krankenh. in* Hamb. *herausg. von* Dr. J. C. G. FRICKE, 2 bd., pag. 21 etc. Eene vertaling van dit stuk vindt men in MOLL en VAN ELDIK, Tijdschr. etc. 1835, 4e, 5e en 6e stuk.

gen; laat ons alleen de voornaamsten ter toetse brengen.

Onder hen bekleedt eene eerste plaats Prof. J. N. RUST, wiens *monographie* in de handen van elken heelkundige en wier inhoud te bekend is om hier in het breede te worden opgegeven. Wij kunnen ons dus tot het volgende bepalen.

RUST verstaat onder eene zoogenaamde vrijwillige, *spontane* of van zelve gevolgde ontwrichting, eene allengs ontwikkelde *abnormiteit* des gewrichts, welke eene volkomene of onvolkomene afwijking der beeneinden uit derzelver natuurlijke verbinding, ten gevolge heeft, waarbij de verschillende vorm van het gebrek alleen te zoeken is in het verschil der aangedane gewrichten, en in de onderscheidene graden van het gebrek zelf. Hij stelt verder:

1°. Dat de ziekte voornamelijk aan de geledingshoofden der beenderen zich voordoet, en

2°. dat zij aanvankelijk als een zuiver *dynamisch* lijden, te weten als eene ontsteking van het zeer vaatrijk mergvlies (*periosteum internum*, *tela medullaris Blumenbachii*) met neiging tot verzwering, en later als *caries profunda*, *centralis* zich openbaart (1).

(1) *Arthrokakol.*, § 24. Hij houdt zich zoo zeer aan dit gevoelen, dat hij, toegevende (*Theor. pract. Handb.*, II. pag. 306 in de noot) dat het oorspronkelijk lijden ook van het heupgewricht omringende zachte deelen kan uitgaan, er echter bijvoegt, dat men dan oorspronkelijk met eene andere gewrichtsziekte, als *Hydrarthron* enz. te doen heeft, en *niet* met *Arthrocace;* zoo gebruikte hij (*Arthrokakol.e* § 41) *caries centralis* en *arthrocace* als *synonyma.*

Verder (1) zegt hij zelf, dat deze aandoening van het geledingshoofd bij uitsluiting eene *caries centralis* is, die van het middelpunt uitgaande zich naar den omtrek uitbreidt, en de naburige zachte en harde deelen mede in de vernieling doet deelen.

Daar de waarde van de verhandeling van RUST over *Arthrocace*, vooral afhangt van het al of niet voldingend bewezen zijn van zijn gevoelen omtrent het *wezen* en den oorspronkelijken *zetel* des gebreks, moeten wij vooral *dat* gevoelen, door velen onvoorwaardelijk aangenomen, naauwkeurig aan redenering en ervaring toetsen.

De gronden, bijgebragt voor het gevoelen, *dat de oorspronkelijke zetel dezer ziekte is in het ziekelijk veranderd bovenste einde des dijebeens* (bij *Coxarthrocace*) zijn ons al dadelijk niet voldoende voorgekomen. Dezelve zijn namelijk:

1°. *De ziekelijke verandering van het gewrichtshoofd, geeft zich dikwijls genoeg te kennen door pijn en zwelling.*

Die *pijn* en *zwelling* zijn intusschen niet *altijd* duidelijk (2), dezelve zijn veelmalen zoo zeer aan alle gewrichtsdeelen gemeen, dat het wel niet mogelijk is, uit dezelve tot den oorspronkelijken zetel der ontsteking te besluiten; inzonderheid is dit moeijelijk bij dieper gelegene gewrichten, en wanneer bij oppervlakkiger gewrichten pijn en zwelling aan het beenhoofd duidelijk schijnen, is het nog

(1) *Arthrokak.*, § 25.

(2) RUST getuigt dit zelf, l. c. § 23, N°. 1.

gewaagd eene oorspronkelijke aandoening van het beenhoofd zelf, althans eene *inflammatio centralis*, aan te nemen, daar beide verschijnselen beter te verklaren zijn uit ontsteking van de *membrana synovialis*, die den beursband en mede het been omkleedt.

2°. *De ervaring leert, dat vele verwijderde oorzaken van dezen ziektevorm, als jicht, klierziekte, rachitis en dergelijke dyscrasiën, vooral het beengestel, en inzonderheid de geledings-einden der lange beenderen aandoen.*

Tegen dezen grond staat over, dat er gevallen van *arthrocace* voorkomen, waar geene zoodanige voorbeschikkende *dyscrasie* te erkennen was (1), kunnende veelmalen een uitwendig geweld alléén als oorzaak der ziekte worden aangegeven, en niet alle genoemde *dyscrasiën* bij voorkeur in de beenhoofden hunnen zetel vestigen; zoo is het b. v. van de *jicht* bekend, dat dezelve primitief vooral de *fibro-sereuse* deelen der gewrichten aantast; en dat zich, wanneer dezelve de beenhoofden aandoet, aan de *peripherie* derzelve eene kalkaardige stof aanzet, zoodat die beenhoofden aanmerkelijk in omvang zwellen, zonder dat er evenwel bij de doorzaging iets ziekelijks in het inwendige des beenhoofds wordt aangetroffen (wij bezitten vele *specimina*, die dit bewijzen); zoo heeft verder eene *rheumatische* gewrichtsontsteking, zetelende oorspronkelijk in de gewrichtsvliezen immers ook

(1) Observatiën ten bewijze van het hier gezegde, hebben wij medegedeeld, in onze 5ᵉ en 6ᵉ waarneming.

dikwijls *arthrocace* ten gevolge. Van de *scrophula* is het waar, dat deze dikwijls de beenderen aandoet, en zwelling derzelve te weeg brengt, en dat deze zwelling veelal ontstaat ten gevolge van ontsteking der *membrana medullaris* (*spina ventosa*); maar de ondervinding leert tevens, en talrijke exemplaren bij ons voorhanden bevestigen het, dat die zwelling bijna altijd aan de *diaphysis* der langronde beenderen voorkomt; en zoo zij zich ook aan de beenhoofden voordoet, zulks dan toch alléén plaats grijpt aan zeer sponsachtige beenhoofden (b. v. de dijbeensknokkels), en naar onze ondervinding, *nimmer* aan het dijbeenshoofd.

Wij trekken intusschen niet in twijfel, dat *scrophula* eene veelvuldige oorzaak van *coxarthrocace* is, maar houden het er voor, dat dezelve *primitief* meer de geledingsbeurs aantast, *secundair* het beenhoofd aandoet, en wel aan deszelfs *peripherie*, waardoor *caries* of *necrosis peripherica* ontstaat.

De *rachitis* doet wel de beenhoofden zwellen, maar brengt op zich zelven geene gewrichtsontsteking te weeg.

3°. *Lijkopeningen bewijzen de juistheid van de stelling.*

Wanneer wij met de lijkopeningen, door RUST opgegeven, vele door anderen (1) en ook door ons zelven gedaan vergelijken, dan blijkt het in tegendeel dat de oorspronkelijke zetel der aandoening op verre na niet *altoos* is in het beenhoofd.

(1) Zie FRICKE's *Annalen*, l. c. pag. 74 etc. DZONDI, *Wie kann man das freiwill. Hinken in seinem Etstehen erkennen etc.*, Halle 1833, pag. 51. RUST's *Handb.*, l. c. pag. 339 enz.

Een groot bewijs tegen de meening van RUST is toch, dat men *praeparaten* heeft, zoo als hij zelf aanhaalt (1), waarin de heupkom doorboord en door *caries* vernield is, terwijl het beenhoofd weinig of niet van die aandoening heeft geleden; in deze gevallen moet men immers den oorspronkelijken zetel der aandoening wel zoeken in de heupkom en niet in het beenhoofd. RUST echter noemt dit eene onjuiste *conclusie*, omdat het daarbij dikwijls ontbreekt aan eene naauwkeurige lijkopening, en meermalen aan de ziektegeschiedenis; zoo was in eene dergelijke aandoening, bij zijne verhandeling afgebeeld (2), de *caries* van het *acetabulum*, (hetwelk zoo doorboord was, dat het beenhoofd in het bekken indrong) een gevolg van *caries* der lendenwervelen, en veroorzaakt door etterverzameling in het bekken.

Uit dit geval kan echter geen besluit worden afgeleid, vermits de vernieling van het gewricht *secundair* heeft plaats gehad, en de vraag alleen het ontstaan der *primaire arthrocace* betreffen kan; hierom gelooven wij dat zoodanige *praeparaten* wel degelijk als bewijzen tegen RUST te mogen aanmerken, daar dergelijke gevallen door geloofwaardige mannen en zeer juist zijn opgegeven (3).

RUST blijft intusschen ook het bewijs schuldig voor zijn beweren, dat de bij lijken gevonden velerlei aandoeningen van andere gewrichtsdeelen, enkel de gevolgen zijn van de aandoening des beenhoofds,

(1) *Arthrok.* § 26.

(2) l. c. III, *Kupfert.*

(3) Zie FRICKE, DZONDI en RUST's *Handb.*, l. c.

of in vele gevallen ook gelijktijdig voorhanden zijnde *complicatiën* van het gebrek (1).

§ 116.

Zoo nu de door RUST aangevoerde gronden, niet voldingend bewijzen, dat de ziekte voornamelijk aan de geledingshoofden der beenderen zich voordoet, dan bewijzen zij nog minder, *dat de oorspronkelijke ontsteking zetelen zoude in het inwendig mergvlies.*

Hiertegen toch pleit vooral ook weder het bevinden bij lijkopeningen; zoo vonden wij in het lijkje van een tienjarig meisje, in het laatste *stadium* van *coxarthrocace*, na aanwending van het *cauterium actuale* overleden, aanmerkelijke verwoesting van alle gewrichtsdeelen; het *acetabulum* doorboord en een *congestie gezwel* in de lies; het dijbeenshoofd was aanmerkelijk in omvang afgenomen door *necrosis* en *caries peripherica*, en vertoonde bij de doorzaging *inwendig* niets ziekelijks.

Bij een tweede voorwerp, even als het vorige in het laatste tijdperk van *coxarthrocace*, zoo het scheen door *scrophuleuse* oorzaak, overleden, vonden wij nagenoeg hetzelfde.

Nog bezitten wij de beenderen van een' volwassen man, wiens ziektegeschiedenis wij echter missen. Bij de sectie vonden wij de banden des heupsgewrichts verwoest, het gewricht met etter gevuld en *necrosis peripherica* van het dijbeenshoofd, terwijl het *acetabulum* mede verwoesting had geleden.

(1) *Arthrok.*, § 25.

Zelfs moeten wij verklaren, hoezeer in de gelegenheid geweest zijnde om vele *arthrocacen* te zien en te behandelen, en om lijkopeningen te doen, en voorts eene niet onbelangrijke verzameling van zieke beenderen bezittende, nog *nimmer* bij *coxarthrocace caries centralis* te hebben aangetroffen, en evenmin een gezwollen, maar veeleer een in omvang verminderd dijbeenshoofd in lijken te hebben gevonden.

Het gevoelen van RUST is daarenboven uit zijne eigene verhandeling tegen te spreken, b. v.

Hoe heeft men de stijfheid, ligte vermoeijing en vermeerdering der pijn, bij betasting (1) alléén uit *inflammatio centralis* te verklaren?

Hoe het ophouden der pijn na eenige dagen, terwijl stijfheid en zwakte nablijven, welke bij beweging verminderen (2)?

Hoe de *periodieke* en nachtelijke verheffingen der pijn, alsmede bij weêrverandering (3)?

Hoe kan bij dezelve het gebrek eerst na jaren in het tweede tijdperk overgaan, terwijl de slepende gang alléén, van de eerste verschijnselen, was overgebleven (4)?

Laat zich de buiten- of binnenwaartsdraaijing van den voet in het eerste stadium, reeds uit *inflammatio centralis* verklaren (5)?

Wanneer RUST zegt, dat somtijds de verlenging

(1) *Arthrok.*, § 44.
(2) *Arthrok.*, § 45.
(3) l. c. § 46.
(4) l. c. § 48.
(5) l. c. § 48.

des deels in het tweede tijdperk ontbreekt, en dit verklaren wil uit gelijktijdige aanwezige *caries* der bekkenbeenderen, waardoor het zieke gewrichtshoofd ruimte verkrijgt om naar boven te wijken (1), is ons deze verklaring zeer gezocht voorgekomen, en wilden wij wel bewezen zien, dat hier slechts eene *complicatie* bestaat, en de *caries centralis* oorspronkelijk en op zich zelve aanwezig was.

Hoe heeft men de verschijnselen bij *omarthrocace* uit *inflammatio centralis* te verklaren, als ook de pijn op eenigen afstand, en derzelver vermeerdering bij ligte drukking (2)? — en de later zoo duidelijke zwelling der overige gewrichtsdeelen, duidt deze niet aan, dat de zachte deelen des gewrichts, vooral de *m. synovialis*, oorspronkelijk waren aangedaan, waarom ook de beweging zoo uiterst pijnlijk is?

Hoe verklaart men, naar RUST, bij *omarthrocace* het verschil der pijn, die dan eens op één punt bepaald, dan weder over het geheel gewricht verspreid is (3)?

Hoe ontstaat juist primitief *caries centralis* aan het boveneinde van den *radius*, door menigvuldige rekking der gewrichtsbanden, bij het trekken aan den arm van kleine kinderen (4)? Duidt deze oorzaak niet veel meer op eene oorspronkelijke aandoening der gewrichtsvliezen?

(1) l. c. § 52.
(2) l. c. § 81.
(3) l. c. § 91.
(4) l. c. § 103.

Waarom volgt bij *inflammatio* en *caries centralis* niet meermalen *anchylosis vera?* Waarom meer gewrichts-verstijving door stijfheid der banden, die geneesbaar is door *infrictiones mercuriales* of *oleosae* (1)?

Wanneer een uitwendig aangebragt, en vooral op de naast omringende deelen van het gewrichtshoofd aangewend hevig prikkelend middel dikwijls in weinige dagen, somtijds reeds in weinige minuten, alle pijn kan verdrijven, en het tegennatuurlijk gesteld gewrichtshoofd schijnbaar in zijnen natuurlijken toestand en plaats kan terug brengen (2), pleit dit voor ontsteking en zwelling van het beenhoofd, hetwelk zoo spoedig niet kan ineenkrimpen, of voor eene aandoening der zachte deelen?

Zelfs het nut van *kwik-inwrijvingen* in het eerste tijdperk (3) schijnt ons een bewijs tegen RUST.

Na het gezegde blijkt het dan voldoende, dat het gevoelen van RUST niet *door naauwkeurige waarnemingen aan het ziekbed en door lijkopeningen bewezen is* (4), en dat hij dus ten onregte stelt (5) *dat de ziekte in de eerste periode altoos alléén een zuiver dynamisch, en in het verloop eerst een meer organisch beenlijden is, hetwelk bij uitsluiting deszelfs eersten zetel alléén in de geledingshoofden der beenderen heeft; hier, door ontsteking van het mergvlies, eene caries*

(1) l. c. § 187.
(2) l. c. § 24.
(3) l. c. § 140.
(4) l. c. § 25.
(5) l. c. § 26.

profunda, centralis daarstelt, die zich dan naar de peripherie uitbreidt, en zoo voortgaande, niet alléén de geledingshoofden van binnen af aan doet ontaarden en vernielt, maar ook de nabij gelegene zachte en harde deelen mede in het verderf sleept, en te gelijk ten gevolge van de vergrooting van het beenhoofd, door carieuse opzwelling, deszelfs ontwrichting als een verschijnsel, dat niet kan wegblijven, met zich voert.

§ 117.

In een ander uiterste verviel Prof. C. H. DZONDI (1). Handelende over het *vrijwllig hinken*, verklaart hij, dat het deel, hetwelk het eerst en het naast door de (volgens hem éénige) oorzaak van dit gebrek aangedaan, tot ontsteking gebragt, en zoo het punt wordt, van uit hetwelk de verwoesting zich op de overige gewrichtsdeelen uitbreidt, *nimmer* het gewrichtshoofd is, *noch* de *synovialis*, *noch* het kraakbeen; de oorspronkelijke zetel der ziekte, hoewel niet altoos op dezelfde plaats, is dan nimmer *in* de gewrichtsholte (2), maar steeds *de uitwendige oppervlakte van den gewrichtsbeursband*, en deszelfs geheele omtrek, zoowel het beenvlies, dat de streek om de geledingskom bedekt, als dat, hetwelk het bovenste deel van het dijbeen omgeeft (3), alzoo eene vlakte, waarvan het

(1) l. c.
(2) l. c. pag. 38.
(3) l. c. pag. 52.

heupgewricht het middelpunt uitmaakt en die zich naar alle rigtingen een' duim breed buiten den rand der heupkom en aan het dijbeen tot aan den grooten draaijer uitstrekt, geheel of gedeeltelijk. Aanvankelijk is slechts de *oppervlakte van den beursband* en van het beenvlies aangedaan, en bij minderen prikkel en geringere *reäctie*, ontstaat eene ontstekingachtige aandoening, maar geene eigenlijke ontsteking; eerst bij hevige ziekteprikkels en krachtigere terugwerking, lijdt het inwendig weefsel dezer deelen, en ondergaat wezenlijke ontsteking en verwoesting.

Deze ontsteking om het gewricht zou namelijk veelmalen in verettering overgaan; en de oorspronkelijke zetel des etters altoos *buiten*, en nooit *in* de gewrichtsholte zijn; DZONDI's geoefende vinger voelde dan ook in deze tweede periode der ziekte, eene vochtgolving in de diepte, en wanneer hij dan bijtijds diep genoeg eene insnijding maakte, zag hij etter ontlasten, zonder dat de beursband gekwetst of de geledingsholte geopend was (1).

Wij bekennen het gevoelen van DZONDI op grooten prijs te stellen, voor zoo verre wij ook *om* het gewricht den oorspronkelijken zetel der ontsteking

(1) Ons zijn *twee*, in dit opzigt zeer belangrijke waarnemingen medegedeeld, die het gevoelen van DZONDI gedeeltelijk bevestigen, waarbij namelijk ontsteking en etterverzameling *op* de gewrichtsbeurs verschijnselen van *coxarthrocace* opleverden, en waar, in navolging van DZONDI, insnijdingen werden gemaakt tot op den beursband; er had toen uitvloeijing van eene ruime hoeveelheid etter plaats, en alle ziekteverschijnselen waren spoedig verdwenen.

aannemen, doch dat deze *altoos buiten* het gewricht zou zijn, daartegen bewijzen niet alléén redeneringen, maar ook zoo vele waarnemingen van anderen (1) en onze bevinding bij het lijk van een' knaap, in een vergevorderd tijdperk van *coxarthrocace* overleden, in hetwelk de gewrichtsbeursband geheel was, zonder eenige opening, dan een klein gaatje aan de benedenzijde, waardoor zich etter uit het gewricht had ontlast, zoo als dezelve ook vele verwoestingen in het heupgewricht had aangerigt, en zelfs tot in het bekken was doorgedrongen; hier zal wel niet de oorspronkelijke zetel der ontsteking *buiten* den beursband zijn geweest; want ware dit, en had dezelve in de opvolgende verettering *secundaire ontsteking* binnen het gewricht voortgebragt, dan zou deze band ongetwijfeld meer hebben moeten lijden.

De eenzijdigheid van het gevoelen van DZONDI zal verder blijken, wanneer wij hem zullen hooren over de oorzaken des gebreks.

§ 113.

Prof. J. VON WATTMANN (2) noemt den ziekelijken toestand, welke *coxalgie* (*coxarthrocace*) veroorzaakt, eene langzaam of snel toenemende *congestie*, welke

(1) Zie de aangehaalde schrijvers.

(2) *Medic. Jahrb. des K. K. Oestenr. Staates etc.*, *herausgegeben von Dr.* A. J. FREYH. VON STIFT, *und redigirt von Dr.* J. N. EDLEN VON RAIMANN, 14 bd. *oder Neueste Folge*, 5 bd. I st. pag. 86. *Diagn. Erört. über Coxalgie.*

vroeg of laat tot ontsteking klimt, en die of in uitzweeting van lympha, of in verettering eindigt, en alle eigendommelijke gevolgen met zich voert. Deze *congestie* en *ontsteking* kunnen het gewricht, of de nabij liggende deelen alléén, of beiden tegelijk aandoen; zij kunnen slechts bij eenige streken van dezelve bepaald zijn, of zich in het vervolg verder uitbreiden; terwijl alléén bij hevige inwerking der ziekte-oorzaken het gebrek reeds dadelijk een' grooteren omvang inneemt. Naar mate nu de verschillende omringende of zamenstellende gewrichtsdeelen zijn aangedaan, en naar mate die aandoening meerder of minder hevig is, verschillen ook de toevallen, waarover wij later breeder spreken. Dit gevoelen komt beter overeen met de theorie van ontsteking en met de ondervinding zelve, zoo als wij later zullen zien.

§ 119.

Prof. C. B. TILANUS (1) neemt ook aan, dat de oorspronkelijke zetel des gebreks kan zijn in *onderscheidene* gewrichtsdeelen, en behandelt dezelve bij de ontstekingen. Hij spreekt van dit gebrek bij de *zamengestelde* ontsteking; hiertegen zoude aan te voeren zijn, dat gewrichtsontsteking door *plaatselijke* oorzaken ontstaan, en zonder *eenige complicatie*, ook *arthrocace* kan ten gevolge hebben, zoo als wij zelf waarnamen (2), en zoude men zich dus opper-

(1) Schets der Heelkunde enz., Amsterd. 1835, § 199 enz.

(2) Zie onze 5e, 6e en 9e Waarneming.

vlakkig met deze stelling niet kunnen vereenigen, zoo niet onder het woord *zamengesteld*, (gelijk wij weten, dat het doel des schrijvers is), zoowel de *meervoudige zitplaats* als de oorzaak verstaan werd.

§ 120.

Dr. LESAUVAGE (1) houdt de vrijwillige ontwrichting enkel een gevolg van éénen *uitgang* van gewrichtsontsteking, van *hydrarthron* namelijk, die de banden uitzet, ontwrichting mogelijk maakt, en daarbij soms verwoestingen veroorzaakt (2). Waarnemingen en lijkopeningen bevestigden hem in zijn gevoelen. Intusschen gelooven wij, dat, hoezeer *arthrocace* zeer dikwijls voorafgegaan wordt door, of gepaard gaat met gewrichtswaterzucht, echter dit niet altoos het geval is, daar bij vele lijders geene waterverzameling in het gewricht duidelijk is, en bij lijkopeningen velerlei verwoestingen der gewrichtsdeelen gevonden werden zonder teekenen van *hydrarthron;* hetgeen trouwens reeds te vooronderstellen is uit de kennis van de ontsteking, die verschillende deelen kan aandoen en verschillende uitgangen kan hebben.

(1) *Mém. théor. et prat. sur les luxat. dites spontanées, ou consécutives, et en partie sur celle dù femur* in *Arch. gén. de méd.* Nov. 1835, pag. 357.

(2) Dit ook was reeds CAMPER'S gevoelen; zie hierover zijnen Brief aan B. HUSSEM, over het mankgaan der kinderen, 1782.

§ 121.

Dr. J. C. G. FRICKE (1), alleen van het lijden des heupgewrichts handelende, stelt de oorspronkelijke aandoening mede in de omringende en zamengestelde gewrichtsdeelen, doch neemt twee onderscheidene vormen dezer ziekte aan.

Bij de ééne heeft in den beginne geene ontsteking plaats, en lijden oorspronkelijk *(primair)* de zenuwen en spieren der dij; er bestaat bij dezen vorm des gebreks, dien hij *coxalgie* noemt, eene eigene aandoening der spieren, waardoor zij in hunne verrigtingen worden gestoord, en welke of in de spieren zelven gelegen is, of in de vermindering van het vermogen van terugwerken van eenige zenuw-afdeelingen, waardoor de spieren niet meer aan den wil onderworpen blijven, en het lijdend been zijne normale plaatsing en lengte verliest. Deze aandoening *(coxalgie)* kan echter in de gevolgen *(secundair)* in eene ontstekingachtige aandoening van het heupgewricht overgaan. In dat geval volgt de andere ziektevorm, of dezelve bestaat van den beginne af aan; en wanneer zich duidelijke teekenen van ontsteking van het heupgewricht vertoonen, dan geeft hij de ziekte den naam van *coxarthrocace*. Beide vormen kunnen ook te gelijk voorkomen.

Dit gevoelen van FRICKE zou oppervlakkig tot

(1) *Annalen der Chir. Abth. des alg. Krankenh. zu Hamb.*, l. c. waaruit het stuk van *arthrocace* is overgenomen, in het Tijdschrift van MOLL en VAN ELDICK, 1836, 4e en 6e stuk.

de kennis en behandeling der *arthrocace* al zeer voldoende schijnen, daar echter, zoo als wij later zullen zien, nog al een en ander valt aan te merken op de verschijnselen, die hij bij beide ziektevormen waarnam, en ten grondslag van derzelver onderscheiding stelde, kunnen wij hetzelve niet onvoorwaardelijk aannemen, ofschoon hulde doende aan de groote verdiensten van zijne bijdrage tot de juistere kennis van dit gebrek.

§ 122.

Wanneer wij nu al deze gevoelens nagaan, en zoo vele andere, hier niet alle te noemen (1), en wij dezelve met onze ervaring vergelijken, dan komen wij gereedelijk tot de overtuiging, *dat de ziekte, arthrocace genoemd, zeer vele vormen telt*, en dat men, met een éénzijdig gevoelen omtrent derzelver wezen en zitplaats, zich aan vreesselijke dwaling in de onderkenning en behandeling blootstelt.

§ 123.

Wij hebben gezien, dat de verschillende omringende en zamenstellende deelen der gewrichten, alle, hoewel in onderscheidene mate, voor ziekelijke aandoeningen en voor ontsteking en derzelver gevol-

(1) Wij vermelden hier nog slechts de door J. A. ALBERS en W. A. FICKER beantwoorde Prijsvraag, *Worin besteht eigentlich das Uebel etc.*, Wien. 1807.

gen vatbaar zijn; dat velerlei oorzaken die ontsteking kunnen te weeg brengen, en dat deze zich ligt van het eene tot het andere en tot alle gewrichtsdeelen uitstrekt, en dat alzoo, door eenen geringen ziekte-prikkel, in de gevolgen zich een groot kwaad in de gewrichten kan ontwikkelen. Het is daarom, dat wij ons gaarne vereenigen met het gevoelen van hen, die aannemen, *dat de oorspronkelijke zetel van arthrocace in verschillende, en zoowel in de omringende als zamenstellende gewrichtsdeelen kan zijn;* te meer daar de ziekte, naar mate ook dat zij aan onderscheidene deelen begint, een zoo verschillend verloop houdt, en zoo onderscheidene verschijnselen vertoont, en de lijkopeningen mede dikwijls eene oorspronkelijke aandoening van verschillende gewrichtsdeelen, in onderscheidene gevallen, aantoonen.

Wij stellen de ziekelijke verandering dier deelen, die den grond legt tot het ontstaan van *arthrocace*, in eene *ziekelijke wijziging der levenswerkzaamheid*, en kunnen ons geene *arthrocace* denken, zonder dat eenige *ontsteking* vooraf ging. Naar mate die ontsteking meer of minder *acuut*, eenvoudig of zamengesteld is, en verschillende deelen oorspronkelijk aandoet, volgt meer of minder zeker, en onder verschillende verschijnselen, en in onderscheidene vormen, de *arthrocace* zelve. In zeer vele gevallen kan ontsteking in verschillende gewrichtsdeelen voorkomen, zonder kwade gevolgen achter te laten; in andere echter, vooral wanneer oorspronkelijk de inwendige gewrichtsdeelen, inzonderheid het ge-

wrichtshoofd, door ontsteking zijn aangedaan, en te meer zóo die ontsteking zamengesteld was, volgen er meermalen, en soms noodzakelijk, zoodanige ziekelijke aandoeningen der gewrichten, welke de *arthrocace* kenmerken. In eenige gevallen volgt onmiddellijk op de ontsteking de genoemde ziekelijke verandering en verwoesting der gewrichtsdeelen, in andere wederom heeft de ontsteking eerst een' anderen uitgang of wijziging, zoo als *water-* of *etterafscheiding* in de gewrichten, of ziekelijke verandering der omringende gewrichtsdeelen (*tumor albus*), welke niet tot genezing komende in verwoesting der gewrichtsdeelen (*arthrocace*) overgaan, zoodat deze als het ware het *laatste tijdperk* van genen uitmaakt.

Er blijft thans over op te geven, *wat wij bepaaldelijk verstaan door de ziekelijke verandering en verwoesting der gewrichtsdeelen, welke wij Arthrocace noemen.*

§ 124.

De naam *arthrocace* beteekent ons een gebrek, eene *kwaadaardige ziekelijke aandoening des gewrichts, waardoor de gewrichtsdeelen worden verwoest, en het gewricht in zijn zamenstel en zijne verrigtingen gestoord.*

Arthrocace is derhalve niets anders dan ontsteking der gewrichtsdeelen zelven, die meestal meer dan één weefsel heeft ingenomen, en eenen uitgang gekozen heeft van verschillenden, naar mate der oor-

zaken meer of min kwaden, aard; het is derhalve waar, dat de verhoeding der *arthrocace* vooral afhangt van de reeds vermelde goede behandeling der meer eenvoudige gewrichtsontstekingen, of van enkele harer uitgangen, als *hydrarthron* enz., en dat, door in zekere mate het tijdperk van ontsteking bij de *arthrocace* op te nemen, wij ontheven zijn van de juiste grens aan te geven tusschen de ontsteking en de eigenlijke kwaadaardige verwoesting, zoowel als tusschen deze en de eenvoudige uitgangen in *hydrarthron* enz. (1).

§ 125.

Tijdperken der ziekte. — Bij de beschouwing der ziekte komt de verdeeling in tijdperken het eerst in aanmerking.

Het is allezins doelmatig en nuttig, zekere *tijdperken*, die de ziekte doorloopt, vast te stellen; echter is het geene gemakkelijke taak, zoodanige verdeeling in perioden te maken; zoo als dan ook,

(1) Meermalen blijft de ziekelijke aandoening des gewrichts in zeker tijdperk staan, terwijl zij evenwel den naam van *arthrocace* behouden moet: zoo kunnen wij dus ook die aandoening *arthrocace* noemen, waarvan TILANUS (l. c.) spreekt, bij welke ten gevolge van ontsteking, oorspronkelijk zetelend op of in den beursband, deze in verzwering geraakt, en ontwrichting plaats grijpt, zonder opvolgende verzwering der harde deelen, in welk geval, zelfs eene nieuwe heupkom kan gevormd worden, en het lid eenigzins bruikbaar zijn. Wanneer hier de ontsteking zoo verre den beursband heeft verwoest, dat ontwrichting mogelijk wordt en zulks kenbaar is, dan heet de aandoening met regt *arthrocace*.

onderscheidene Heelkundigen in hunne verdeeling zeer uit een loopen.

Rust (1) neemt *vier* perioden aan: het *stadium prodromorum*, *dolorificum*, *inflammatorium*, het *stadium subluxationis*, *prolongationis articuli*, het *stadium luxationis*, *exarticulationis* en het *stadium ulcerosum*.

Deze verdeeling steunt op rust's eenzijdig gevoelen omtrent het wezen en den oorspronkelijken zetel der aandoening; wij kunnen dezelve niet goedkeuren, omdat de verschijnselen, ten grondslag dezer verdeeling gelegd, niet altoos aanwezig zijn, en in die orde voorkomen, als rust dat opgeeft; zoo ontbreekt veelmalen de verlenging des deels, als ook de ontwrichting en zonder dat deze laatste aanwezig is, hebben reeds meermalen verettering en verzwering plaats (2).

Wij komen op een en ander bij de verschijnselen terug.

(1) L. c., § 43.

(2) Zoo vonden wij onder anderen nog onlangs bij een volwassen mannelijk voorwerp, in het laatste stadium van *coxarthrocace* overleden, het *acetabulum* en dijbeenshoofd aanmerkelijk verwoest, het eerste zelfs met onderscheidene openingen tot in het bekken doorboord, waardoor een *congestie-abces* onder de *fascia lata*, aan de voorvlakte der dij, was ontstaan; de beursband evenwel, hoewel aan de binnenvlakte in verzwering zijnde, was geheel gebleven, uitgenomen eene kleine opening aan deszelfs onderrand; deze band hield het dijbeenshoofd, niettegenstaande de ronde band reeds vernietigd was, nog in de heupkom bevestigd. Zie ook bij j. f. kerst, Heelkundige Mengelingen, Utrecht 1835, de ziekte en lijkopeningsgeschiedenis van p. b.

§ 126.

DZONDI (1) heeft *drie* tijdperken aangenomen, de periode van *ontsteking*, die van *ettermaking*, en die *van het uittreden van den etter* of *van organische verwoestingen*.

Deze verdeeling komt ons juist voor en doelmatig voor de onderkenning en behandeling van den ziektevorm, welke DZONDI beschrijft; wanneer namelijk de uitwendige gewrichtsdeelen in ontsteking geraken, en deze zulke kwaadaardige gevolgen heeft dat er vrijwillig hinken volgt, zal er na de ontsteking in het algemeen eerst verettering en dan verzwering volgen, ten ware de ontsteking van de omringende gewrichtsdeelen, zonder eerst in verettering te eindigen, zich dadelijk tot de inwendige gewrichtsdeelen voortplantte, wanneer er *arthrocace* zou kunnen volgen, zonder een tijdperk van verettering.

§ 127.

Wanneer echter TILANUS (2) ook *drie* tijdperken aanneemt, dat van *ontsteking*, dat van *ettering* en dat van *verzwering*, kunnen wij die verdeeling niet zoo geheel aannemen.

Wanneer namelijk (zoo als hij ook stelt), de ontsteking van verschillende omringende en zamenstellende deelen beginnen kan, dan meenen wij te

(1) L. c. § 4.
(2) L. c., CHELIUS en CALLISEN hebben ook *drie* perioden.

mogen gelooven, dat niet altoos tusschen het tijdperk van ontsteking en dat van verzwering (*arthrocace*) een tijdperk van ettering bestaat, b. v. er kan gewrichtsontsteking aanwezig zijn, uitgaande in *hydrarthron*, die wederom, zonder een eigenlijk tijdperk van verettering, verwoesting der gewrichtsdeelen door langzame *verzwering* enz., ten gevolge heeft; of ook door andere oorzaken ontstaat dadelijk op de ontsteking van de gewrichtsdeelen, vooral wanneer het beenhoofd is aangedaan, de kwaadaardige verwoesting dier deelen (*arthrocace*), zonder dat er een tijdperk van verettering aan die verwoesting duidelijk vooraf ging (1).

§ 128.

Wij zouden geneigd zijn om ons, even als FRICKE (2), aan *geene* perioden bij deze ziekte te houden; wanneer wij niet genoodzaakt waren, *voor als nog* onder *arthrocace* niet alléén die kwaadaardige aandoening en verwoesting der gewrichtsdeelen (*arthrocace* zelve), maar ook de voorlopers derzelve, ontsteking en derzelver gevolgen, op te nemen.

Tot voorkoming dus van verwarring, omtrent het wezen, de onderkenning en de behandeling der ziekte, stellen wij *twee tijdperken* vast.

(1) Deze objectie zoude echter vervallen, indien door ettering niet bepaald de vorming van waren etter alléén, maar iedere ziekelijke afscheiding van vocht na ontsteking verstaan werd, hetgeen welligt de meening van den schrijver is.

(2) l. c.

1°. Het *eerste tijdperk* houdt in zich *ontsteking* of eenigen *uitgang van ontsteking*, welke nog niet de genoemde kwaadaardige ziekelijke verandering en verwoestingen in de gewrichten heeft daargesteld, doch dezelve kan, en meer of min noodzakelijk moet, ten gevolge hebben; welk tijdperk men *dat van dreigende arthrocace* of *der voorboden van arthrocace*, zou kunnen noemen.

2°. Het *tweede tijdperk* is daar, wanneer de genoemde ziekelijke veranderingen en verwoestingen der gewrichtsdeelen reeds wezenlijk bestaan; dat dus het tijdperk van aanwezige, wezenlijke *arthrocace* zou kunnen genoemd worden.

§ 129.

Verschijnselen. — Veelvuldig en velerlei zijn de *verschijnselen*, die de onderscheidene gewrichtsaandoeningen, die men *arthrocace* noemt, zouden kenschetsen; en geen wonder, wanneer men nagaat dat dezelve moeten verschillen, naar mate men met ons *eerste* of *tweede* tijdperk te doen heeft, en dat dezelve in ieder dier tijdperken door de zitplaats en oorzaken weder zoo veelvuldig gewijzigd moeten zijn.

Wij kunnen al die verschijnselen, door onderscheidene schrijvers opgegeven, hier niet in alle gewrichten nagaan, vermits wij hier slechts eene *bijdrage* leveren tot de kennis der ziekte uit hare

verschijnselen, en zullen dus alléén eenige der *hoofdverschijnselen* bij de *coxarthrocace* nader toelichten, hetwelk zeker de beste weg is, om éénmaal een duidelijk beeld van de verschillende vormen, waaronder zich de ziekte kan voordoen, daar te stellen.

§ 130.

Pijn. — De pijn, een *meestal* bij deze ziekte aanwezig verschijnsel, doet zich of *aan het aangedane gewricht zelf*, of *aan verwijderde gewrichten* of *plaatsen des deels* voor.

Wat de *plaatselijke pijn* aan het aangedane gewricht zelf voorkomende betreft, deze verschilt naar den *zetel* der ziekte, waar de *arthrocace* begint, en naar den verschillenden *aard* en het onderscheiden *verloop* derzelve; somtijds is de gewrichtsaandoening in het begin met weinige pijn vergezeld, dan eens ontbreekt dezelve geheel (1) of zij komt eerst later voor; dan eens heeft het omgekeerde plaats.

(1) Zoo hebben wij voor een paar jaren, de lijkopening gedaan bij een' veertigjarig man, die aan hectische toevallen overleden was, het gevolg (zoo als de Practicus, die hem behandeld had, meende) van een uitgebreid *koud abces* aan de voorvlakte der dij. Tot elks verwondering werd aanmerkelijke verwoesting van het heupgewricht aangetroffen, hetzelve was naar binnen doorboord en er was eene aanzienlijke hoeveelheid etter onder de *fascia* verzakt. De lijder had, naar de verzekering van den Practicus, zoowel als van de familie des overledenen, nimmer over *eenige* pijn in de zieke heup geklaagd. Wij bewaren het *specimen*.

De lijder klaagt somwijlen over pijnen (bij aandoening van het heupgewricht) in het geheele lijdend been, zonder eene bepaalde zitplaats derzelve te kunnen opgeven; in eene stille houding houdt de pijn op, en is slechts bij het gaan of bij hevige beweging des deels te bemerken; het heupgewricht zelf is zonder pijn, en wanneer men de liesstreek of het geheele bekken onderzoekt, vindt men slechts pijn bij aanraking van die plaatsen, waar zich spieren bevestigen, die eene meerdere krachtinspanning bij de beweging des beens moeten uitoefenen; de pijn is het ergst, wanneer men het zieke been sterk naar achteren buigt; aan de vóórzijde, bij de aanhechting der spieren, die van het bekken komen, en als men de dij sterk tegen den buik aanvoert, aan de achterzijde. Eene korte poos na de beweging verdwijnt de daardoor veroorzaakte pijn, en de betasting des deels wordt zonder ongemak verdragen.

Bij kinderen neemt men dikwijls, zonder eenig ander ziekteteeken, een zeker angstig en waggelend gaan waar, waarbij het ééne been veel naar den buik wordt opgetrokken, het kind heeft echter bij betasting, drukking en beweging geene pijn; eerst later, wanneer de gang slepend wordt, klagen de lijders over pijn, of geven dezelve op andere wijzen te kennen, bij geringe buiging des beens, op dezelfde wijze en plaatsen als boven beschreven is.

Zoodanige pijn gelooven wij met FRICKE afhankelijk te zijn van eene aandoening der spieren enz.

welke wij met hem *coxalgie* kunnen noemen, door verschillende oorzaken te weeg gebragt, waarbij het gewricht nog gezond is, doch waaruit ligt schadelijke gevolgen kunnen voortkomen, een *prodromus* van op handen zijnde *coxarthrocace*.

Wanneer er een *wezenlijke ontstekings-toestand der gewrichtsdeelen* (*arthrocace*, eerste tijdperk) aanwezig is, is de pijn in het algemeen duidelijk *in* de gewrichtsdeelen zelven, duurt ook bij rust voort, wordt vermeerderd door drukking op die deelen, en vooral bij beweging, zoo als het over elkander slaan der dijen; dezelve maakt eindelijk geene tusschenpoozen, dan voor zoo verre de aard der ontsteking zulks medebrengt.

In hoe verre de pijn verschilt naar de zitplaats, den aard en het verloop der ontsteking, hebben wij in het hoofd dezer afdeeling breeder gezegd (1).

§ 131.

Eene meer of mindere hevige *pijn aan verwijderde gewrichten*, zoo als bij *coxarthrocace aan de knie*, wordt onder de meestal aanwezige eigene kenteekenen van *arthrocace* gesteld, doch er heerscht groot verschil in de opgave der plaats, waar, en van den tijd, wanneer dezelve voorkomt, en vooral in de verklaring dier pijn.

Eenigen, zoo als ALBERS, zoeken de oorzaak derzelve in de voortplanting der ontsteking van den *nervus ischiadicus* op den *popliteus*; LANGENBECK

(1) Verg. TILANUS, l. c. § 101 en verv.

zoekt derzelver zetel in den *nervus saphenus*. Men nam namelijk waar, dat de pijn niet altoos bij de knie bepaald was, maar zich ook aan andere plaatsen des beens deed gevoelen (1), zoo als aan de binnenzijde van het been, in de kuit of hielen, aan de zool, of op den rug des voets, of ook aan de teenen.

Anderen, veelmalen de pijn bij het kniegewricht bepaald opmerkende, zochten eene andere verklaringswijze, door *sympathie* tusschen de gewrichten of tusschen zekere weefsels.

Het komt ons voor dat uit de verschillende plaats, uit de hevigheid en uit den tijd, waarop de verwijderde pijn zich voordoet, welligt eenige meer gegronde gevolgtrekkingen, tot de juistere kennis der verschillende vormen van dit gebrek zijn te maken.

Somtijds is aan de knie, bij drukking of sterke beweging, pijn bemerkbaar, alléén bij de aanhechting der spieren om de knie, even als wij die aan het bekken bij *coxalgie* hebben beschreven, terwijl zich geene pijn in het kniegewricht of elders aan het been doet gevoelen, noch ook teekenen van heupgewrichtsontsteking aanwezig zijn; hier zijn alléén *prodromi* van *coxarthrocace*.

Wanneer er ontsteking bestaat, en deze oorspronkelijk of in het verloop de omringende gewrichtsdeelen aandoet, kan dezelve zich natuurlijk ook ligt mededeelen, aan de nabij gelegene *zenuwen*, of de ontstokene deelen kunnen de zenuwen drukken,

(1) BRODIE, FRICKE enz. en wij zelven, zie *Obs.* X.

of op eenigerleiwijze prikkelen, en alzoo de aanleiding geven tot pijn in verwijderde deelen, die dan niet bij het kniegewricht alléén bepaald, maar den loop der zenuwen volgende, meer verspreid is (1).

Wanneer zich nu bij *coxarthrocace* geene zulke verwijderde en verspreide pijn voordoet, besluiten wij, dat er geene, of althans geene hevige ontsteking der omringende gewrichtsdeelen bestaát in de nabijheid der groote zenuwen naar het been loopende en omgekeerd; en wanneer wij den loop dier zenuwen in het oog houden, en den zetel van de hevigste pijn opmerken, zoo kan dit ons voeren tot de kennis van den oorsprong dier pijn, of van de zitplaats der ontsteking om het gewricht.

Intusschen is deze wijze van verklaren der kniepijn niet toereikend. De pijn b. v. is dikwijls zoo zeer bij de knie bepaald, dat men derzelver zitplaats niet kan zoeken in éene zenuw, die zich met zoo vele takken uitbreidt; en eene zoodanige bepaalde kniepijn volgt dikwijls eerst later in het verloop der ziekte, zoodat dezelve wel veroorzaakt scheen door aandoening van de inwendige gewrichtsdeelen.

Wedemeijer (2) verhaalt een geval waarin, ten gevolge van *coxarthrocace*, het lijdend dijbeenshoofd ontwricht en op het darmbeen verplaatst was, waar het de in verettering geraakte zachte deelen had doorboord, en met vleesch-tepeltjes bedekt zijnde zigtbaar was; de aanraking van het dijbeenshoofd veroorzaakte hier hevige pijn, en *niet* de betasting

(1) Wattman, l. c.

(2) Zie fricke, l. c.

der *condyli.* Sommigen (1) meenden zulk eene pijn te moeten verklaren uit eene zekere *sympathie*, misschien dezelfde, als waardoor de jeukende pijn aan den mond der *urethra* ontstaat; bij het aanwezen van steenen in de blaas, de pijn in de luchtpijp bij longtering enz. Dzondi (2), die het verschijnen der kniepijn als een teeken beschouwt van het op handen zijnde, of begonnen tijdperk van ettervorming, zoekt die pijn in eene *sympathie* tusschen de *membranae fibrosae.*

In den laatsten tijd eindelijk, is door STROMEYER (3) eene niet onwaarschijnlijke uitlegging aan de kniepijn gegeven, door aan te nemen, dat dezelve van de *contractuur* des *musculus psoas* en *iliacus internus* afhangt, welke *per reflexum* door het ruggemerg de zenuwen van het gevoel aandoet, even zoo als zij zelve (de contractuur) ontstaan is uit den *reflexus* van de irritatie der zenuwen in het zieke gewricht op de zenuwen van beweging. Zoo is er pijn in den nek bij de *contractie* van den *musculus sterno-cleido-mastoïdeus*, en houdt die pijn op, wanneer de spier is doorgesneden. Stromeyer neemt daarom aan dat de kniepijn zoude ophouden, zoodra de pezen van de *psoas* en *iliacus intern.* aan den kleinen draaijer werden afgesneden (4); *quod experientia probandum.*

(1) Zie FRICKE, l. c.

(2) l. c.

(3) Stromeyer, *Ueber Paralyse der Jnspirations-muskeln*, Hanover 1836, pag. 93 et seqq.

(4) Casper's *Wochenschrift*, 1837, pag. 342.

Zoude men intusschen niet mogen aannemen, dat zoodanige bepaalde pijn aan de knie, slechts oppervlakkig en niet in het gewricht voorkomende, en vooral bij eene duidelijke *rheumatische* of *arthritische* heupgewrichts-ontsteking ontstaande, een gevolg van *sympathie* tusschen de *membranae fibrosae* is, en alzoo voor zich zelve nog geene inwendige gewrichtsontsteking kenmerkt? dat echter pijn bij de knie bepaald, en diep in dat gewricht doordringende, eene hevige aandoening, ja welligt verwoesting der inwendige deelen van het heupgewricht te kennen geeft?

§ 132.

Zwelling. — De meerdere of mindere *grootheid*, de onderscheidene *hoedanigheid* en *plaats* der zwelling in verschillende gevallen van *arthrocace* (van ons eerste tijdperk af gerekend), het geheel ontbreken derzelve in sommige gevallen, of het aanwezig zijn van aanmerkelijke zwelling van den beginne af aan, (en dus niet alleen in het tweede tijdperk van RUST, door uitwijking van het dijbeenshoofd, of in het derde stadium, door etter ophoopingen); dit alles spreekt mede voor den zeer verschillenden vorm, waaronder *arthrocace* kan beginnen en bestaan, en het is tot de kennis dezer ziekte van het uiterste belang, die zwelling naauwkeurig te kennen en juist te beoordeelen.

Er komen gevallen voor, waar volstrekt geene ontstekingachtige zwelling aanwezig is; de bil des

lijdenden deels is geheel vlak, zoodat de groef achter den grooten draaijer is verdwenen, de inspanning der bilspieren, die zich verslapt voordoen, brengt de natuurlijke ronding derzelve niet terug; de bilplooi hangt hier als het ware lager, door den verslapten staat der spieren; ook aan het been zelf is die verslapping duidelijk. Deze vormverandering, die ook bij verlamming der onderste ledematen voorkomt, kan eene *coxalgie* naar FRICKE, maar ook de voorboden van *artrhocace* teekenen.

Bij ontsteking der onderscheidene gewrichtsdeelen (uit- en inwendige), kan als verschijnsel van deze, eene meer of minder aanmerkelijke en uitgebreide zwelling bestaan, uit welker grootheid, gedaante, en plaats, in vergelijking met andere ziekteverschijnselen, somtijds veel licht is te verkrijgen, ten aanzien van den zetel en aard en het verloop der ontsteking; hiertoe komt eene juiste kennis der gewrichtsontsteking te pas, over welke wij vroeger hebben gesproken. De groef achter den grooten draaijer is dan eens wel, dan eens niet verdwenen, en de bilplooi al of niet verplaatst; bijzonder door zwelling of uitpuiling van den *trochanter*.

Nog kan er zwelling bestaan, ten gevolge van uitgestorte en opgehoopte water- of etterstof, van verplaatsing van de beenderen der geleding, van verdikking der omringende of zamenstellende deelen der gewrichten enz., welke alle een naauwkeurig onderzoek vereischen.

§ 133.

Beleedigde beweging. — De bewegelijkheid des gewrichts lijdt op onderscheidene wijze en in verschillenden graad bij dit gebrek. In het *stadium prodromorum* van *coxarthrocace*, waar het ééne been verslapt is en verlengd schijnt, en het ligchaam zich meer op de gezonde zijde buigt, kan, hoewel in mindere mate, toch dit lijdende been worden gebruikt; de lijder laat bij het gaan de zwaarte des ligchaams niet op de geheele voetzool, maar meer op den binnenrand derzelve vallen, het been wordt nagetrokken, en de gang is *slepend*. Men kan het zieke been van den lijder soms vrij naar alle zijden bewegen, zonder dat deze beweging, evenmin als de bewegingen van den lijder zelven, pijn in het gewricht veroorzaakt.

Bij ontsteking van het heupgewricht en derzelver gevolgen, (dat is *coxarthrocace* van ons eerste tijdperk af aan) is de beweging veel meer beperkt en pijnlijk. Wanneer men het zieke been van den lijder poogt te bewegen, klaagt hij altoos over pijn, somtijds zelf zoo, dat daardoor alle beweging onverdragelijk is; doch ook buiten dien is die beweging veelmalen niet, of slechts zeer beperkt te verrigten, doordien sommige gewrichtsdeelen gezwollen zijn, of geene uitstrekking of buiging toelaten; en in het bijzonder de *musc. psoas major* en *iliacus internus* zamen getrokken zijn.

Wanneer de lijder poogt te gaan, zoo wordt het zwaartepunt des ligchaams bijkans niet op het zieke

been overgebragt; hij raakt slechts met eén klein deel van den voet, of met de teenen den grond; het draaijen van het dijbeenshoofd in de heupkom houdt op, en de gang is *hinkend.*

§ 134.

Het *hinken* heeft deszelfs grond of in het *hoog pijnlijke der beweging*, waarom de lijder, elke beweging mijdt, of in eene soort van *onware gewrichtsverstijving*, of in den *veranderden stand der gewrichtsdeelen* (1).

Wanneer men nu aan zoodanigen hinkenden lijder de dij voorzigtig beweegt, en die beweging, hoewel hij over pijn klaagt, vrij uitgebreid kan bewerkstelligen, dan heeft men te denken aan *ontsteking in het gewricht*, waarbij echter de beursband en omringende deelen niet zeer medelijden, te minder naar mate men de beweging uitgebreider kan uitvoeren. Is echter bij die pijnlijkheid de bewegelijkheid wezenlijk beperkt, zoo heeft men te denken aan eene ontstekingachtige aandoening der gewrichtsbeurs of van de omringende deelen; vooral van het celweefsel, tusschen den hals des dijbeens en de darmbeenderen gelegen, waardoor eene soort van *onware gewrichtsverstijving* ontstaat. Er bestaat namelijk dikwijls in het begin der ziekte, wanneer men nog geene ware *anchylosis* kan aannemen, eene onbewegelijkheid van het dijbeen in het heupgewricht, door de zwelling van het celweefsel om het gewricht

(1) Verg. WATTMANN, l. c.

gelegen; dezelve wordt ligt over het hoofd gezien, daar de lijder de ligchaams-bewegingen met gemak schijnt te volbrengen. Wanneer men echter bij ontbloote deelen die beweging naauwkeurig beschouwt, zoo ziet men, dat met elke beweging van het been te gelijk en in gelijke mate ook het darmbeen van dezelfde zijde wordt bewogen; buigt de zieke de dij, zoo rijst het bovenste voorste darmbeensuitsteeksel, de achterzijde des darmbeens daalt, de lendewervelen rigten zich naar buiten; strekt de lijder de dij uit, zoo treedt genoemd uitsteeksel naar voren en beneden, terwijl de achterzijde des bekkens oprijst, en met de lendewervelen voorwaarts wijkt, waardoor deze naar voren gebogen worden; beweegt de lijder de zieke dij naar de gezonde, zoo zakt aan de zieke zijde het darmbeen naar beneden, en hetzelve rijst aanmerkelijk, als de dij van de andere wordt verwijderd. Ligt de lijder op den rug, zoo bemerkt men, dat bij de buiging van de zieke dij ook het voorste bovenste darmbeensuitsteeksel van de gezonde zijde naar boven rijst, terwijl het gezonde been stil blijft liggen; dat bij de uitstrekking der zieke dij ook de achterrand der darmbeenskom van de gezonde zijde van het bed zich verheft, zonder dat de plaatsing van het gezonde been wordt veranderd; dat bij nadering van de zieke dij tot de gezonde, de heup aan de gezonde zijde opwaarts bewogen, daarentegen nederwaarts getrokken wordt, wanneer de zieke dij van de andere wordt verwijderd.

Staat de lijder bij dit onderzoek op den voet der

gezonde zijde, zoo verschijnt het heupgewricht der gezonde zijde als rustpunt voor de verschillende bewegingen des bekkens, welke aan hetzelve door bewegingen der lijdende dij worden medegedeeld (1).

Dat eindelijk de beweging lijdt bij *subluxatie* of *luxatie*, in het algemeen bij *veranderden stand der gewrichtsdeelen*, is duidelijk genoeg, en hoe deze gekend wordt is van elders bekend.

§ 135.

Veranderde lengte van het zieke lid. — Men is het niet eens, of er bij onze ziekte al dan niet verlenging en verkorting des lijdenden deels voorkomt, in hoe verre en hoedanig die lengteverandering zich voordoet, en aan welke oorzaak men de bestaande lengteverandering moet toeschrijven; wij zullen deze punten eenigermate zoeken toe te lichten.

§ 136.

I. Komt er bij onze ziekte al dan niet wezenlijke lengteverandering van het lijdende deel voor? — Rust neemt, zoo als bekend is, in het algemeen *verlenging* des deels aan in de eerste tijdperken der ziekte, *verkorting* in de laatste perioden.

Wanneer wij echter in aanmerking nemen, dat

(1) Verg. WATTMAN, l. c.

het gevoelen omtrent het wezen van *arthrocace*, hetwelk RUST ten grondslag legt van deze stelling, onjuist is, en daarbij opmerken dat de verlenging en verkorting dikwijls geheel ontbreekt, valt het van zelf in het oog, dat er te onregte een bepaald verband tusschen de tijdperken der ziekte en deze verschijnselen door hem is aangenomen.

BRODIE, DZONDI, WATTMAN en FRICKE, nemen insgelijks, hoewel niet zoo algemeen, aan, dat er zoowel eene *wezenlijke* verlenging als verkorting des beens kan bestaan.

TILANUS (1) noemt daarentegen de verlenging alléén schijnbaar, door veranderden stand van het bekken te weeg gebragt; welk laatste gevoelen ons te algemeen toeschijnt. Wanneer wij namelijk mogen gelooven, dat door ophooping van vochten in het gewricht, of door aanzwelling van den platronden band en van het celweefsel onder het lidvochtvlies, die vooral door woekerenden groei ten gevolge van slepende ontsteking kan plaats hebben, het dijbeenshoofd naar buiten kan gedreven worden, of dat hetzelve dieper in de heupkom kan dringen, door aanmerkelijke verkleining van het beenhoofd, of door vernieling van de heupkom, dan moet in die gevallen zoowel *ware verlenging* als *verkorting* volgen.

Wij meenen dit door het volgende betoog te kunnen bewijzen.

(1) L. c. § 217.

§ 137.

De dijbeens-hals namelijk (*Fig.* I, *a b*) maakt met het dijbeen (*b c*) eenen stompen hoek (*a b c*); het punt *b* staat zoo veel lager dan *a*, als het stuk *d b* van de loodlijn uit *a* (*d d*) afgesneden door de horizontale lijn uit *b* (*b e*) lang is. Wordt nu het dijbeenshoofd (*a*) uitgedreven tot in *f*, dan wijkt het punt *b* buiten- en benedenwaarts tot in *g*; trekt men nu uit *g* loodregt op de loodlijn (*d d*) eene lijn (*g h*), dan wijst het stuk (*e h*) van de loodlijn aan, hoe verre het punt *b* tot *g* gedaald is, en dat er dus zoo veel verlenging des beens moet gevolgd zijn.

Was in tegendeel het dijbeen ingeweken, zoodat het punt *f* in *a* en het punt *g* in *b* was verplaatst, dan was er eene verkorting gevolgd = *e h* (1).

Er kan dus verlenging of verkorting plaats hebben. — Intusschen is het waar, dat die verlenging en verkorting in het algemeen niet groot kunnen zijn, daar de hoek, dien de hals des dijbeens met deszelfs ligchaam maakt, bijna regt is, en dus bij uit- of inwaartswijking van het hoofd des dijbeens, de groote draaijer meer naar buiten of

(1) Het valt duidelijk genoeg in het oog, dat het punt *a* niet tot in *f* kan uitwijken, of er moet reeds *luxatie* gevolgd zijn; intusschen dacht het ons beter, deze afbeelding eenigzins overdreven voor te stellen, om onze meening duidelijker te maken; wij hebben alléén willen aantoonen, dat men niet de *mogelijkheid* van ware verlenging kan loochenen, maar dat er verlenging (hoezeer dan ook met de maat niet te onderkennen) volgen *moet*, wanneer het dijbeenshoofd, uit het niet verwoeste *acetabulum*, in de rigting van den hals wordt uit- en nederwaarts gedreven.

binnen bewogen wordt, dan er wel verlenging of verkorting des beens volgt; ook kunnen er omstandigheden zijn, die het dijbeenshoofd bij deszelfs uit- of inwaartswijken eene andere rigting doen aannemen, dan die van den hals des dijbeens, zoo als door afknaging van den rand des *acetabulums* enz., om welk een en ander de ware verlenging of verkorting, al is het ook bewezen dat zij bestaan kan, toch niet wel kan worden aangetoond door metingen, die tot dus verre bij dit gebrek allergebrekkigst zijn, en deze geringe *ware* verlenging of verkorting, tot nog toe van geen practisch nut voor de *diagnosis* zijn kan; de verlenging toch van het lid, zoo als dezelve als *symptoma morbi* wordt waargenomen (1, 2—3 duimen) is alléén van den scheeven stand des bekkens afhankelijk.

§ 138.

II. In hoe verre en hoedanig doet zich die lengteverandering voor? — RUST en DZONDI nemen aan, dat er *aanmerkelijke* verlenging en verkorting kan bestaan, en noemen die lengteverandering *wezenlijk bestaande;* WATTMANN en FRICKE onderscheiden eene *ware* en eene *schijnbare* verlenging en verkorting; de *ware* zoude het gevolg zijn van veranderde plaatsing des beenhoofds in de heupkom, de *schijnbare* van veranderden stand des bekkens; FRICKE vond *altoos* bij zijne *coxalgie* eene *schijnbare* en *ware* verlenging, bij *coxarthrocace* eene *schijnbare* verlenging en *ware* verkorting.

Dit groote verschil in de opgave der lengteveran-

deringen vindt, dunkt ons, verklaring in de *wijze*, waarop men het zieke deel mat.

RUST legt zijnen lijder regt uit op eene tafel, en vergelijkt dan den onderlingen stand der beide groote draaijers, kniën en hielen; of zijnen lijder op beide voeten latende staan, lette hij op of een der kniën gebogen en vooruit stond, om daaruit de hoegrootheid der verlenging of verkorting af te leiden; wanneer men echter bedenkt dat het bekken, zoowel naar voren en achteren als ter zijde bewegelijk, eene aanmerkelijke helling kan aannemen, en daardoor den onderlingen stand der *trochanteres*, kniën en hielen eene groote verandering kan ondergaan, zonder dat er uit- of inwijking des dijbeenshoofd heeft plaats gehad, (zoo als een gezond mensch dat doet bij het rusten op één been) loopt het van zelf in het oog, dat RUST veelmalen *schijnbare* voor *wezenlijke* verlenging of verkorting moet hebben genomen, en dat er op zijne opgaven deswege geen staat kan worden gemaakt.

DZONDI zet den lijder op een' stoel zoo verre naar achteren, dat juist de kniën er voor uitkomen, zorgende dat de beenen *parallel* aan elkander, regt naar voren, gerigt zijn, en het bekken van achteren eene regte (regthoekige) dwarslijn (*Fig.* II, *a b*) vorme, met de dijen (*c e* en *d f*), waarop hij den onderlingen stand der kniën, en na het opheffen der onderbeenen, die der hielen vergelijkt. Deze meting vrij onduidelijk opgegeven, is hoogst moeijelijk, omdat men zich niet gemakkelijk hier kan overtuigen, of men den lijder in zoo-

danige rigting geplaatst heeft, dat beide *acetabula* even ver van genoemde dwarslijn (*a b*) verwijderd zijn, en ook omdat het moeijelijk is, den lijder gedurende de meting met zekerheid in die plaatsing te houden; en is het eene *acetabulum* verder van die dwarslijn (*a b*) verwijderd dan het andere, zoo moet daardoor het eene been verder dan het andere vooruit komen.

WATTMANN en FRICKE (1), de misrekening bij eenen scheeven stand des bekkens willende voorkomen, sloegen voor, de meting te doen van de *spina anterior superior ileï* af, tot aan eenig punt des beens, den binnensten of buitensten dijbeensknokkel, enklaauwen enz. Zij meenden op deze wijze de *ware* van de *schijnbare* verlenging of verkorting te kunnen onderscheiden, en geloofden dat het zieke been, aldus gemeten, wezenlijk langer of korter was, door uit- of inwijking van het dijbeenshoofd, wanneer de maat der beide beenen aldus verschilde, doch dat die verlenging of verkorting *schijnbaar* was, en het hoofd des dijbeens niet uit- of ingeweken was, wanneer de maat, aldus genomen, aan beide beenen gelijk was.

§ 139.

Deze meting zou juist zijn, wanneer het dijbeen in het *acetabulum* niet anders bewegelijk was, dan

(1) Verg. ook Dr. A. L. RICHTER, in V. GRAEFE *und* V. WALTHER'S *Journ. f. Chir. u. Augenh.*, 23 bd., 2 Heft, pag. 277. Wij hebben dit later ook gevonden overgenomen in MOLL en VAN ELDIK'S Tijdschr. 1836, 4e stuk.

bij in- of uitschuiving, zoo als de stukken van eenen verrekijker; wanneer wij echter het *scelet* beschouwen, vinden wij, dat de *spina anterior superior ileï* (*Fig.* III *en* IV, *a*) het beweegpunt van het dijbeenshoofd in de heupkom (*b*) en eenig punt van het been (*c*) drie punten daarstellen, die niet in ééne lijn gelegen zijn, maar door twee lijnen (*a b* en *b c*) vereenigd eenen hoek (*a b c*) daarstellen, zoowel naar voren (*Fig.* III) als ter zijde (*Fig.* IV); dat die hoek aan verandering onderhevig is en scherper wordt, wanneer het bekken naar voren (*Fig.* III), of naar de zijde (*Fig.* IV) overbuigt, stomper, wanneer hetzelve achterover of ter zijde opwaarts bewogen wordt; daar nu, bij grooter en kleiner worden van dien hoek (*a b c*) ook de driehoekszijde (*a c*), aan dien hoek tegenovergesteld, grooter of kleiner wordt, zoo volgt daaruit, *dat alléén door verbuiging des bekkens, de maat, naar* FRICKE *en* WATTMANN (*a c*) *genomen, kan veranderd worden, zonder dat er uit- of inwijking des beenhoofds bestaat.*

Wanneer wij voorts aannemen, dat er een aanmerkelijke scheeve stand des bekkens plaats had, en dus de hoek (*a b c*) aanzienlijk werd veranderd, dan moet ook van zelf de lijn *a c* groote verandering in lengte ondergaan; laat ons aannemen, dat *a c* alzoo 6 lijnen moest worden verkort; stellen wij ons echter daarbij voor, dat bij dien scheeven stand des bekkens eene heupgewrichtsaandoening bestond, waardoor het dijbeenshoofd zoo verre naar beneden was gedreven, dat de lijn *a c* geen verschil teekende, tusschen de beide beenen, hoezeer deze

schijnbaar zoo ongelijk lang waren, dan blijkt ons, *dat de maat van* FRICKE *en* WATTMANN *onveranderd kan zijn, ofschoon er uitdrijving of inwijking des beenhoofds aanwezig is.*

Hunne maat derhalve is niet toereikend, om de *ware* van de *schijnbare* verlenging te onderscheiden; de verandering in lengte op hunne maat aangewezen, teekent niet altoos *ware* lengteverandering, en wanneer zij met hunne maat *geene* lengteverandering vonden, was daarom de bestaande lengteverandering niet altoos alleen *schijnbaar.*

Het laat zich even zoo aanwijzen dat FRICKE dwaalt met te stellen, dat met de *schijnbare verlenging* bij *coxarthrocace* steeds eene ware geringe verkorting gepaard gaat.

Wanneer er namelijk eene groote *schijnbare* verlenging van het regterbeen plaats heeft, zoodat de regterhiel b. v. twee duimen beneden den anderen uitsteekt, dan moet de *spina anterior superior ilei* (*fig.* III en IV *a*) aanmerkelijk gedaald zijn; bij zulk eenen scheeven stand des bekkens nu zullen de beenen, wanneer zij hunne natuurlijke rigting ten aanzien van het bekken behouden, naar de linkerzijde der tafel, waarop de lijder ligt, gerigt zijn; wanneer men echter gaat meten is men gewoon de beenen uit te rekken, dezelve *parallel* te doen liggen met de lengte-as van het bovenlijf; hierbij verandert de scheeve stand des bekkens niet altijd, en dan draaijen dus de dijbeenderen in de heupkommen, de hoek (*a b c*) van de linkerzijde, en dus de maat van FRICKE en WATTMANN (*a c*),

wordt grooter, die aan de regterzijde kleiner, en zoo zal de maat *(a c)* aan het regterbeen aanmerkelijk korter zijn, dan die van het linkerbeen. Hier heeft men dus naar FRICKE *schijnbare verlenging*, *met ware verkorting*, zonder dat er uit- of inwaartswijking van het hoofd des dijbeens plaats had. Wij komen nader hierop terug.

§ 140.

WATTMANN trekt door de loodlijnige as des ligchaams, van het voorhoofd tot tusschen de beide hielen loopende *(a b fig.* V), regthoekig eene lijn *(c d)*, loopende van het eene voorbovenste darmbeensuitsteeksel naar het andere; hij let daarop, hoe veel een der hoeken bij de kruising dier lijnen gemaakt *(a e c* en *a e d)* grooter of kleiner is dan de andere, en besluit daaruit, in eene regte rede, tot de hoegrootheid van de schijnbare verlenging of verkorting des deels.

Ook deze meting is onjuist, dezelve duidt alléén aan hoe verre de *spina anter. super. ilei* aan de eene of andere zijde beneden de dwarslijn is gedaald, maar niet de hoegrootheid der schijnbare verlenging, dat is, van de nederdaling des beens; het been namelijk zakt niet lager, naar mate dat uitsteeksel *(fig.* IV *a)*, maar wel naar mate de heupkom *(b)* daalt, en de daling van die beiden is niet gelijk.

Wanneer toch het bekken ter zijde nederwaarts gebogen wordt, dan beweegt het zich in de ver-

eeniging met de lendewervelen (*fig.* VI *d*), het beweegpunt (*d*) is gemeen aan de verschillende deelen des bekkens; trekt men nu uit dat punt (*d*) lijnen, naar dit voor-bovenste darmbeensuitsteeksel (*d a*) en naar de heupkom (*d b*), dan heeft men twee cirkelstralen, die ongelijk lang, en in onderscheidene rigting gelegen zijn, doch één *centrum* hebben; wordt nu het bekken gebogen, en beschrijft men alzoo met beide stralen cirkelbogen (*a g* en *b h*), dan spreekt het van zelf, dat het punt *a* en het punt *b* niet gelijkmatig naar beneden dalen; men vindt dit bewezen door lijnen, op de lengte-as des ligchaams (*l m*), loodregt getrokken uit *a* (*a e*), *b* (*b f*), en dan uit *g* (*g i*) en *h* (*h k*); terwijl namelijk bij de beweging, *a* loodregt is gedaald = *e i*, is *b* loodregt gedaald = *f k*. Of stellen wij ons voor, dat, in *fig.* XI, *c e* de lengte-as des ligchaams, *d* de *conjunctura sacro-lumbalis*, *a* de *spina anterior sup. ilei* en *b* de heupkom ware, dan laat men *a* eenen boog beschrijven tot in *g*, zoodat dit punt nu zoo verre beneden de horizontale *d f* is gekomen, als het vroeger daar boven stond, en dat de koorde *a g* loodregt staat op *d f*, dan wijst deze koorde *a g* de daling van *a* aan; het punt *b*, heeft intusschen eenen boog beschreven *b h*; trekt men nu uit *h* op de horizontale *e b*, eene lijn *h p*, dan wijst deze de nederdaling van het punt *b* aan.

In dit geval is dan het boven-voorste darmbeensuitsteeksel veel meer gedaald dan de heupkom, want:

$$\begin{array}{l} a\,d : b\,d = a\,g : b\,h \\ a\,d < b\,d \\ \hline \text{derhalve } a\,g < b\,h \\ \text{wederom is } \quad b\,h < h\,p \\ \hline \text{en } a\,g < h\,p. \end{array}$$

De *hoegrootheid der nederdaling des voor-bovenste darmbeens-uitsteeksel*, de verandering van den hoek *a e c* of *a e d* (*Fig.* V) teekent dus niet de hoegrootheid van de *schijnbare verlenging* des beens.

Men heeft bij de metingen niet zoo zeer te doen met den hoek, dien het bekken met het voorlijf maakt, maar met de hoeken, die de beenen, zoo ter zijde als voor, met het bekken vormen.

Het blijkt uit het aangevoerde omtrent het gebrekkige der metingen, dat er wel niets stelligs tot dus verre te bepalen is, in hoe verre en hoedanig zich lengte-veranderingen in onderscheiden gevallen van *arthrocace* (in den ganschen omvang) voordeden.

§ 141.

III. Aan welke oorzaken moet men bestaande lengte-verandering toeschrijven? — Bij het groote verschil van gevoelens en opgaven, omtrent het *wezen* der ziekte, waarover wij handelen, omtrent het *al* of *niet* voorkomen van lengteveranderingen bij dezelve, omtrent de hoedanigheid en hoegrootheid dier veranderingen, en bij het gebrekkige van de meting derzelve, was het wel zeer moeijelijk de oorzaken op te geven, die lengte-ver-

anderingen konden bewerken. Die oorzaken werden daarom zeer onderscheiden voorgesteld; wij zullen eenige pogen toe te lichten.

Men heeft gesteld, dat er *ware verlenging* kan plaats hebben:

1°. door eene *passive uitzakking van het dijbeenshoofd uit de heupkom, zonder gewrichtsontsteking*, maar door eene verslapping van spieren en gewrichtsbanden veroorzaakt. LARREY (1) zegt, dat de verlenging ontstaat door de verslapping der omringende gewrichtsdeelen, uit de zwelling en ontsteking van het *synoviaalvlies* en *ligamentum teres*. SCHREGER (2) en CHELIUS (3) nemen deze verslapping der banden mede aan; de gronden tegen de *uitzakking* op die wijze zullen nader volgen;

2°. bij *vernieling van den beursband, van den ronden band, of van die deelen, welke de verbinding tusschen het dijbeen en bekken bevestigen*, en na welker verwoesting het dijbeen dus kan naar buiten of beneden wijken, waarvan LARREY en CHELIUS spreken;

3°. bij *vernieling van den onderrand van het acetabulum*, waardoor het hoofd des dijbeens naar beneden kan uitwijken, en waarvan LANGENBECK mede gewaagd;

(1) L. c.

(2) *Archiv. f. pract. medic. und klin.* VON HORN etc., IX bd., 2 Heft.

(3) *Handb. der Chirurg.*, b. 1, § 198.

4°. bij *water- of etterverzameling in het gewricht*, waardoor de gewrichtsbanden verslapt worden, en het dijbeenshoofd naar buiten gedreven wordt. Van deze oorzaak spreken ook J. L. PETIT (1), CAMPER (2), V. SWIETEN (3).

5°. Er zoude ook verlenging des beens kunnen volgen, *door zwelling der inwendige gewrichtsdeelen*, waardoor de ruimte in de heupkom verkleind, en het dijbeen genoodzaakt wordt naar buiten te wijken.

Zoo gaven VALSALVA, MONRO (4), DE GORTER (5), VAN DER HAAR (6), DE HAEN (7), VERMANDOES (8), SCHWENKE (9), CALLISEN (10), PLENCK (11), PORTAL (12), als oorzaak der verlenging op, de ontsteking, zwelling en ontaarding der *vetmassa* in de heupkom gelegen;

(1) *Traité des Maladies des os.*, tom. 1, pag. 11 en 38.

(2) Over het mank gaan der kinderen, Vaderl. Letteroef. 1782.

(3) *Comment. in* H. BOERHAVII *aphor.*, Lugd. Bat. 1742, tom. 1, § 362, pag. 601.

(4) REIMARUS, *Diss. de tumore ligament. circa articulos etc.*, Lugd. Bat. 1757, § 52.

(5) *Chir. repurg.*, lib. II, CI, N°. 178.

(6) Genees- en Heelk. Mengelschr. I, pag. 178 enz.

(7) *Rat. medendi* P. IV, Vendob. 1779, C. IV, pag. 125.

(8) *Journ. de méd. Chir. et Parm.*, Paris 1786, tom. 66.

(9) *Haematologia s. sanguinis historia, et accedit observ. anatomica de acetabuli ligamento interno etc.*, Hagae com. 1742, pag. 204.

(10) *Syst. Chir. hodiernae*, tom. II, pag. 584, Haffniae 1800.

(11) *Lehrsätze der Pract. Wundarzneyk.*, Wien. 1799, pag. 232.

(12) *Beob. über die Natur und Behandlungsart der Rachitis*, pag. 200.

DU VERNEY (1) en CLOSSIUS (2), zochten die oorzaak in ontsteking en zwelling van den beursband; BOYER (3), in de zwelling der kraakbeenderen, van het *ligamentum teres* en van de *glandula synovialis*. VOLPI (4) verklaarde de aanzienlijke verlenging uit de zwelling der kraakbeenderen, zoowel van die in het knie- en voet- als in het heupgewricht. TSCHEPIUS (5) vond eens de heupkom meer dan half gevuld met eene sponsachtige massa.

6°. Eindelijk zoude verlenging ontstaan door *vergrooting van het dijbeenshoofd*, waardoor het niet meer in het *acetabulum* ruimte vindende, noodzakelijk naar buiten moest wijken (RUST).

De omstandigheden 2—5 hier aangegeven, kunnen meerendeels eene buitenwaartsche verplaatsing van het hoofd des dijbeens bewerken, maar geene ware verlenging daarstellen, die door eenige meting is aan te toonen; hierop evenwel moeten wij toepassen, wat wij van de *mogelijkheid* tot ware verlenging in § 136—137 gezegd hebben. De vergrooting van het dijbeenshoofd (6) is nimmer bewezen en bestaat nooit bij *coxarthrocace*.

(1) *Traité des malad. des os*, Paris 1751, tom. II, pag. 16 en 238.

(2) *Ueber die Krankh. der Knochen*, Tubingen 1798, § 171.

(3) *Leçons sur les mal. des os*, Paris 1803.

(4) In LANGENBECK'S *Neuer Bibl.*, bd. II.

(5) *Diss. singular. exh. casum de amput. femoris non cruenta*, Hal. Magd. 1742, § 18.

§ 142.

Eene *ware verkorting des deels* gelooven wij mogelijk:

1°. wanneer het beenhoofd door de ziekelijke aandoening in omvang is verkleind.

FRICKE voert hier weder eene even weinig afdoende proefneming aan, waarbij hij, het dijbeenshoofd aanmerkelijk verkleind en hetzelve in de heupkom terug gebragt hebbende, geene verkorting van het been ontdekte; hetzelve was alléén 2½ lijn korter, toen het gansche hoofd was afgezaagd; strijdig hiermede neemt hij, zoo als nader blijken zal, aan, dat er wel verkorting des beens kan volgen, als, bij ontsteking in het gewricht, het dijbeenshoofd met geweld door de spieren in de heupkom wordt gedrongen;

2°. bij verwoesting van de heupkom, waardoor dezelve dieper geworden is, of derzelver bovenrand vernield is, en het dijbeenshoofd meer naar binnen en boven kan indringen;

3°. bij verbuiging in de heupkom, door WATTMANN waargenomen; door de weekheid der beenderen was namelijk de omtrek van de heupkom, van rond, eirond geworden, zoodat het dijbeens hoofd verder naar boven kon wijken;

4°. kan er ook verkorting des beens volgen, door eene veranderde rigting van den hals des dijbeens op het ligchaam van hetzelve.

Dzondi, op deze verbuiging doelende, zegt, dat, bij den *sympathischen* ontstekingstoestand van den dijbeenshals, dezelve door de zwaarte des ligchaams kan ontstaan, zoodat de hoek (*Fig.* VIII *a*), dien de hals des dijbeens met het ligchaam van dat been maakt, van stomp, regt of scherp wordt. Na al hetgeen omtrent gewrichtsontsteking gezegd is, klinkt deze stelling minder vreemd, vooral ook, daar wij gezien hebben, dat er eene verbuiging van de heupkom zelve kan plaats hebben. Wij durven niet bepalen of zuivere ontsteking alléén die verbuiging van den hals des dijbeens mogelijk maakt; Dzondi voert echter aan, dat hij die verbuiging veelmalen heeft waargenomen, en wij zelven bezitten een aantal dijbeenderen, aan welke de genoemde hoek zoodanig veranderd en regt of scherp is. Wij hebben gevonden, dat daarbij ook steeds de hals aanmerkelijk verkort was, zoodat het dijbeenshoofd nader aan het ligchaam van dat been was gekomen; bij sommige exemplaren is geen spoor meer van den hals aanwezig. Uit den stand en de verhouding van het bovenste gedeelte des dijbeens tot het bekken, laat het zich gemakkelijk opmaken, hoe, bij aanwezige beenverweeking *(mollitiës ossium)*, deze verandering aan den hals des dijbeens kan plaats grijpen.

Wij hebben dezen veranderden stand van den hals des dijbeens reeds aangeteekend gevonden in de geschiedenis van eene lijkopening eener mankgaande vrouw, in *Act. physico-med. Acad. caes.*

Leopold. Carol. naturae curiosorum, vol. 9, pag. 235; (Noriberg 1752) (1).

Eene dergelijke verbuiging van den hals des dijbeens is, door Engelsche geneeskundigen en onder anderen door R. W. SMITH, als eigenlijdig beschouwd, zonder voorafgaande ontsteking, alléén door eene sterke zamentrekking der spieren ontstaande, en eene ziekte daarstellende, door hen *malum coxae senile* genoemd, die geheel onderscheiden zoude zijn van *coxarthrocace*. Omtrent dit onderwerp is, door Prof. WERNHER (2) te Giessen, onlangs eene belangrijke bijdrage geleverd in de mededeeling eener waarneming, waaruit hij, naar zijn inzien, ook bepaalde gevolgtrekkingen afleidt, ter onderscheiding dezer ziekte van *coxarthrocace*; naar onze meening, maakt zij echter eene van hare veelvuldige vormen uit, waarbij de ontsteking zeer chronisch verloopt, en hare primitive zitplaats in het beenvlies, de gewrichtsbanden en spieren heeft, die zich zamentrekken en den hals des dijbeens, door de ontsteking van het beenvlies reeds eenigzins verweekt, gemakkelijk verbuigen kunnen. WERNHER zelf loochent de ontsteking niet geheel en al (3), maar zegt dat de symptomata bij dit gebrek slechts eene geringe, bij uitstek chronisch verloopende, ont-

(1) Zie ook SANDIFORT, *Diss. de Vitiis Cong. Art. Coxae. etc.* 1836, L. B.

(2) In SCHMIDT'S *Jahrbücher der in- und ausl. ges. Medicin* 1836, N°. 10 sqq., overgenomen in MOLL en VAN ELDIK'S Tijdschrift, 5e suppl. band, 1e st. 1837.

(3) Zie Tijdschr., l. c. pag. 72, 76.

steking aanduiden; geheel het verloop van het aangevoerde ziektegeval, en zoo ook de met vrucht aangewende behandeling bewijzen, naar ons inzien, niets anders, dan dat de patient lijdende was aan eene chronische rheumatische gewrichtsontsteking, waarbij de hals des dijbeens, ten gevolge der aanhoudende spierzamentrekking, was verbogen, en die zonder doelmatige behandeling zeker in *arthrocace* (2de tijdperk) zoude overgegaan zijn. Hoe sluipende dikwijls de ontsteking zelfs tot in haar laatste *stadium* kan verloopen, hebben wij reeds vroeger opgemerkt; overigens behooren de verdere ziekelijke veranderingen aan het dijbeenshoofd, door SMITH bij lijkopeningen gevonden, naar ons inzien, te huis tot de ziekte door ons later onder den naam van kraking der gewrichten beschreven.

§ 143.

FRIÇKE spreekt nog van eene verkorting des beens, die bij *coxarthrocace* zou voorkomen, vermits de spieren der dij, tot vermeerderde en aanhoudende zamentrekking opgewekt, het zij dan door de ontstekingspijn alléén, het zij doordien zich deze ontsteking ook tot de spieren had uitgebreid, het dijbeen met kracht en aanhoudend opwaarts trekken, ten gevolge waarvan het hoofd dieper in de heupkom indringt, terwijl de kraakbeenige deelen tevens worden inééngedrongen.

Wij ontkennen geheel en al, dat er *zoo* verkorting zou kunnen volgen, omdat het dijbeenshoofd,

(volgens de proeven van WEBER) (1), altijd volkomen in de heupkom past, zoo lang hetzelve niet van alle kanten afgeknaagd, of de kom uitgevreten is, en omdat de kraakbeenderen voor geene ineendrukking vatbaar zijn.

Hij zegt, om zijne stelling te bewijzen, dat men bij zich zelven willekeurig schijnbare verlengingen, ware verkortingen van één been kan te weeg brengen, wanneer men, op den grond op den rug liggende, het eene been poogt langer te maken dan het andere; doch na hetgeen wij, omtrent zijne wijze van meten, gezegd hebben, kan de lijn *a c* *Fig. III*, *IV* (zijne maat) hier veranderd worden, door den scheeven stand des bekkens, bij die inspanning gevolgd, en door den dus veranderden hoek *a b c;* en behoeft die verandering van de lijn

(1) E. WEBER heeft door proefnemingen aangetoond, dat het dijbeenshoofd in de kom van het heupgewricht, noch door de spieren, noch door de gewrichtsbeurs en banden wordt tegengehouden, maar door dezelfde kracht van de drukking der lucht, door welke de kwikzilver-kolom in de Barometers-buis wordt opgehouden; wij hebben zijne proefnemingen herhaald, en gezien, dat bij het lijk ten minste, de drukking der buitenlucht het voornaamste middel is, waardoor het dijbeenshoofd in deszelfs geledingsholte wordt gehouden; alleen willen wij in bedenking geven, of men uit deze proefnemingen op lijken, zoo geheel tot hetzelfde bij levenden mag besluiten? Het *cavum acetabuli* is bij levenden geen volstrekt luchtledig, maar houdt althans dampvormig synoviaal vocht in; bij het lijk condenseert zich dit, en is er dus meerder lucht ledig, en een meerder overwigt der dampkringsdrukking van buiten. Zie hierover MULLER'S *Archiv. f. Anatomie*, 1836, 1 st. FRORIEP'S *Notizen*, N°. 996, 997. Algem. Konst- en Letterb., 1836, N°. 5. MOLL en VAN ELDIK, Tijdschrift, 5e suppl. band., 1 st., pag. 65 in de noot.

a c niet uit indringing des hoofds in de heupkom te worden verklaard.

Het hangt ook mede van deze wijze van meten af, dat FRICKE, bij eene proefneming op een lijk, de beide beenen 2½ tot 3 lijnen verkort zag, wanneer hij een' breeden riem om het bekken, over beide *trochanteres* aangelegd en vast zamengesnoerd had. Wanneer men aldus eenen riem aanlegt, dan steunt dezelve op de *trochanteres*, op de schaambeensvereeniging, en achter tegen het onderdeel des bekkens in de streek van de *ligamenta sacro-spinosa* en *sacro-tuberosa* (verg. *Fig.* V *f. g.*).

Nu vragen wij, of ook niet bij het zamensnoeren van den riem, die vastere punten vindt op de beide *trochanteres*, de *pubis* kan worden naar beneden gedrukt, terwijl het achterste des bekkens wordt in de hoogte bewogen; ons schijnt dit, bij de bewegelijkheid des bekkens en uit de beschouwing van genoemde deelen niet onmogelijk, en zoo zou dan daardoor de maat van FRICKE (*a c*) kunnen worden verkort.

Deze vooroverkanteling des bekkens zou ook het gevolg kunnen zijn van den ongelijken afstand van de *pubis* (*Fig.* IX *b.*) en de steunpunten des riems aan de achterzijde (*c c.*) van de lijn, die de *trochanteres* vereenigt en als de spil der beweging kan beschouwd worden (*a a*); en welke afstand bij het zamensnoeren des gordels meer gelijk zou moeten worden. Immers neemt men twee staafjes *a b* en *c d* (*Fig. X*), waarvan het eene *c d* verschuifbaar is, in eene opening *e* van het andere staafje

a b. Laat *c d* zoodanig geplaatst zijn, dat *d e* langer is dan *e c*, en brengt men nu eene koord over de vier einden *a c b* en *d*, en snoert dezelve aan, dan zal zich het staafje *c d* zóó verplaatsen, dat *e c* en *e d* gelijk worden.

Dit blijkt mede uit het volgende voorstel:

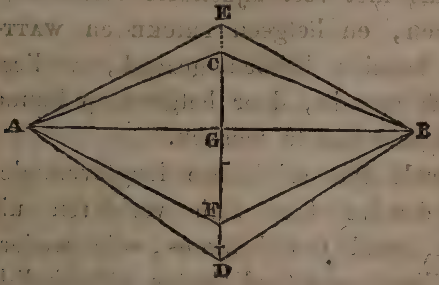

De hier geteekende staafjes (A B en C D), verplaatsen zich, door eene koord over derzelver einden te spannen, tot dat zij zoodanigen onderlingen stand hebben ingenomen, dat deze koord, het kortst mogelijk kan zijn, hetwelk geschiedt, wanneer de staafjes elkander in het midden kruisen (en derhalve G E en G F gelijk zijn).

Dat is:

$$AE + AF < AC + AD.$$

Immers:

$$AE^2 = < AG^2 + GE^2 \qquad AD^2 = > AG^2 + GD^2.$$
$$AC^2 = < AG^2 + GC^2 \qquad AF^2 = > AG^2 + GF^2.$$

$$AE^2 - AC^2 = GE^2 - GC^2 \qquad AD^2 - AF^2 = GD^2 - GF^2.$$

Nu is $GE - GC = GD - GF$.

Maar $GE + GC < GD + GF$.

Derhalve $GE^2 - GC^2 < GD^2 - GF^2$.

Men krijgt dus $AE^2 - AC^2 < AD^2 - AF^2$.

Nog is natuurlijk $AC^2 + AF^2 = AC^2 + AF^2$.

Men krijgt alzoo $AE^2 + AF^2 < AD^2 + AC^2$.

Of $AE + AF < AD + AC$.

Dezelfde beweging kan het bekken bij de proef van FRICKE maken, niet door verschuiving tusschen de *trochanteres*, maar door kanteling (1).

§ 144.

Wat betreft de *schijnbare verlenging of verkorting*, omtrent deze valt niet veel bijzonders met zekerheid op te geven, en hetgeen FRICKE en WATTMANN te dien aanzien hebben gezegd, verliest veel van deszelfs waarde, door hetgeen op hunne *wijze van meten* valt aan te merken.

Wat de oorzaak dier schijnbare lengteverandering betreft, dezelve laat zich verklaren uit eenen scheeven stand des bekkens, die wederom van verschillende omstandigheden afhankelijk kan zijn.

WATTMANN gelooft, dat die scheeve stand des bekkens inzonderheid veroorzaakt en gewijzigd wordt door het celwijsweefsel, dat het gewricht omringt, en hier of daar door *congestie* en ontsteking aangedaan wordt.

(1) Eerst onlangs kwam ons in handen een opstel van Dr. B. GAEDECHENS te Hamburg, na de bekrooning van onze verhandeling uitgegeven in *Zeitschrift fur die ges. Medicin.*, von DIEFFENBACH, FRICKE und OPPENHEIM, bd. VI, Heft 1, Sept. 1838, *die Physiologie des Hüftgelenkes in ihrer Beziehung zur Lehre von der Coxarthrocace*, waarin de dwaling van FRICKE, betreffende de verkorting van het been bij *coxarthritis* door de *contractie* der spieren, mede wordt aangetoond en dezelfde verklaring gegeven, uit den draai van het bekken om het gewrichtshoofd, waardoor de *spina ilii* voorwaarts bewogen wordt.

Is het celweefsel, onder het gewricht gelegen, aangedaan, dan wordt het dijbeen, als door eene tusschengeschovene wig, naar buiten gedreven, en van het gezonde been verwijderd; de lijder kan het zieke been niet weder aan het gezonde doen naderen, dan door het bekken aan de zieke zijde te laten zakken, waardoor dan het been schijnbaar *langer* wordt. Is het celweefsel, *boven* het gewricht gelegen, aangedaan, zoo wordt het boven den hals uitstekende einde des dijbeens van het bekken verwijderd, en het onderbeen over het gezonde gekruist; om dus het zieke been *parallel* met het gezonde te plaatsen, trekt de lijder aan de zieke zijde het bekken op, en zoo volgt er dan schijnbare *verkorting* van het zieke been. Is het celweefsel, *achter* het gewricht gelegen, ontstoken en gezwollen, dan draait zich de dij naar voren, en staat de voet *binnenwaarts*; is dat, aan de voorzijde des gewrichts gelegen, aldus gezwollen, dan draait de dij zich achterwaarts, en staat de voet *naar buiten*.

Schijnbare lengte-verandering teekent, volgens WATTMANN, aandoening der deelen *buiten*; ware lengteverandering aandoening van de deelen in het gewricht gelegen.

Wij voor ons zijn geneigd, uit de contractie des *musc. psoas* en *iliac. int.* alleen, den scheeven stand van het bekken, en dus de schijnbare verlenging te verklaren (1).

(1) STROMEIJER, l. c. pag. 95.

§ 145.

Na alzoo te hebben gezien, dat er *ware lengteverandering* kan bestaan, dat dezelve echter in de meeste gevallen *zeer gering* is; dat bij de *gebrekkige wijze van meten*, het niet zeker is, *in hoe verre* en *hoedanig* dezelve bestaat, dat de *oorzaken* dier lengteverandering menigvuldig zijn, dat het moeijelijk of onmogelijk is de *ware* van *schijnbare* lengteveranderingen te onderkennen, en dat men omtrent deze laatste ook nog zoo weinig zekers weet, blijkt het wel ten volle, dat dit schijnsel voor alsnog van weinig waarde is geweest voor de juistere kennis van *arthrocace*, en dat, indien door hetzelve over het wezen dezer ziekte eenig licht zal verspreid worden, eene juistere meting gevorderd wordt.

Het is echter hoogst moeijelijk eene *goede wijze van meten* bij dit gebrek te vinden, vooral uithoofde van de bewegelijkheid van het bekken en gedurige verandering van rigting bij het voorwerp.

Tot eene juiste meting van de onderste ledematen zou vereischt worden, dat men, om alle verwarring met schijnbare lengteveranderingen voor te komen, en alléén de *ware* te kennen, zoodanige punten van meting koos, dat de maat geene verandering kon ondergaan, door verandering der hoeken *a b c* (*Fig.* III *en* IV); wij kunnen echter zoodanige punten niet vinden, bij het zoo diep gelegen heupgewricht, en er blijft niets over, dan twee punten te kiezen, van het gewricht verwijderd, één

aan het bekken en één aan het been, zoo als FRICKE en WATTMANN, en deze meting zal kunnen gelukken, wanneer men maar rekening houdt van de verandering, die bij scheeven stand des bekkens, veroorzaakt wordt in de hoeken *a b c* (*Fig.* III *en* IV), en in de maat *a c*. Dit echter is wederom niet uitvoerbaar, vooreerst, omdat het moeijelijk zijn zal, een middel te vinden om die verandering der hoeken te meten, en ten andere, omdat die meting, met de berekening, die daarbij noodig zou zijn, wel te omslagtig zou wezen om *algemeen* te kunnen worden gedaan.

Het is daarom, dat men zou moeten trachten die verandering der hoeken, zoo mogelijk, voor een oogenblik te doen ophouden, en dan de meting te bewerkstelligen, waartoe men welligt op de volgende wijze eenigermate zou kunnen geraken.

Men legge den lijder op eene effene tafel (*Fig.* VII in de rigting *a b*); men plaatse om zijne beenen heen een werktuig, bestaande uit twee houten staven (*c d* en *e f*), regthoekig vereenigd aan eene dwarsstaaf (*g h*), die door eene opening in de eerstgenoemde staven gaat, zoodat deze op de dwarsstaaf in- en uitwaarts verschuifbaar zijn; *g h* is in graden verdeeld. Op *c* en *e* staan aan het boveneinde, loodregt (in *i i*) staven (*i k*), waarvan eene afzonderlijk is afgebeeld, en die in graden verdeeld zijn; deze staven gaan door eene opening in een stuk hout (*l*), zoodat dit op- en nederwaarts kan bewogen worden; hetzelve bevat eene vierkante opening, eenigzins schuin naar de staaf afhellende

(*m*). Door deze openingen gaat eene dwarsstaaf (*n o*) in graden verdeeld, aan welke, in het midden, eene lange loodregte staaf (*p q*) is bevestigd, welke beneden *n o* in graden is verdeeld, en welke weder loopt door eene opening in een klein dwarsstaafje (*r s*), ook in graden afgedeeld.

De deelen, waaruit het werktuig bestaat, moeten niet buigbaar zijn, en door *schroeven* in den gegeven stand onderling kunnen worden bevestigd.

Alles nu los in één geplaatst zijnde, schuift men de zijstaven (*c d* en *e f*) gelijkmatig aan beide einden naar binnen op de staven *g h* en *n o*, zoodat de staven *i k* tegen het bekken aansluiten, en de staaf *p q* midden over de schaamsbeensvereeniging loopt, namelijk wanneer niet ééne zijde des bekkens door de ziekte verbreed is (waarover straks). Men schuive nu de stukken (*l l*) op de staven (*i k*) zoo verre naar beneden, en brenge het gevormde raam in die rigting, dat de staaf *n o* op de beide voorbovenste darmsbeens-uitsteeksels rust, en bevestige de schroeven. Terwijl nu door de helpers het bekken in dezelfde rigting wordt bevestigd gehouden, brengt men beide beenen (zoo mogelijk) langs en op gelijken afstand van de staaf *p q*, den afstand metende op het dwarsstaafje *r s*. De beenen nu in die rigting even zoo bevestigd zijnde, beweegt men het staafje *r s* naar onderscheidene punten der beenen, en zie nu of en hoe veel, de stand dier punten aan de beide beenen verschilt, hetwelk men in de graden op *p q* kan vinden.

Wanneer nu eens het eene dijbeen naar buiten was geweken, en dus de zijstaaf (*c d* of *e f*) aan die zijde verder van de schaambeensvereeniging verwijderd bleef, dan zou, indien men de zijstaven *c d* en *e f* even ver van de staaf *p q* hadde gebragt en bevestigd, de staaf *p q* niet over het midden van de schaambeensvereeniging loopen; men zou dan moeten opletten, hoe veel graden die afwijking der staaf *p q* van de schaambeensvereeniging bedroeg, om alzoo de buitenwaartswijking des dijbeens uit de heupkom te vinden, en men zou dan het been aan de verbreede zijde des bekkens zoo vele graden minder van *p q* moeten verwijderen, om de lengteverandering des beens te meten, hetwelk op het dwarsstaafje *r s* zou te vinden zijn; of de staaf *p q* op de schaambeensvereeniging bepalende, zou men aan de breedste zijde des bekkens, de zijstaaf *c d* of *e f* minder nabij aan de staaf *p q* kunnen brengen, daardoor de uitwijking des *trochanters* kennen, en het zieke been even zoo vele graden bij de meting der lengteverandering, meer moeten verwijderd houden van *p q*.

In de meeste gevallen, is het intusschen onmogelijk het zieke been naar believen zoodanig te bewegen, als hier boven voorondersteld werd; men zou dan het instrument aangelegd en het bekken bepaald hebbende, het zieke been in den stand, dien het heeft, moeten bevestigen; voorts het gezonde been in dezelfde plaatsing en op denzelfden afstand van de staaf *p q* zoeken te brengen, en alzoo de meting verrigten.

Wij hebben in dit werktuig, dat slechts eene *proeve* is van een verbeterd meetwerktuig, de staaf *p q* ook boven *n o* verlengd, om den scheeven stand des bekkens, des noodig geoordeeld, te kunnen vinden; men zou daartoe *p q* in de rigting van de lengte-as des ligchaams kunnen brengen van het boveneinde des borstbeens over den navel en de schaambeensvereeniging, en dan den afstand van een of ander der voorbovenste darmbeens-uitsteeksels van de dwarsstaaf *n o* meten.

§ 146.

Ontwrichting. — Na hetgeen over het wezen en den zetel van de ziekte, waarover wij spreken, alsmede over de verlenging des deels bij dezelve is aangevoerd, zal het wel niet noodig zijn, in het breede te betoogen, dat RUST eenzijdig is, wanneer hij stelt, dat in het algemeen bij *arthrocace* ontwrichting volgt, en hij zelfs een eigen *stadium luxationis* heeft aangenomen.

Wel is waar, er kan ontwrichting volgen, en men dezelve dikwijls waarneemt (1); doch dezelve ont-

(1) CAMPER (*over het mankgaan, enz.*, p. 113) zegt, dat in Holland van 28 menschen, één, VAN DER HAAR, (*Gen. en heelk. Mengelschr.* voorrede, pag. 6) dat van 20 één mank gaat; BERKHEY (*Nat. Hist. van Holl.*, 2 d. 2 st. pag. 850, 1008 en 1609) rekende op de eilanden *Terschelling* en *Ameland* op 10 menschen één hinkende. Even zoo is derzelver aantal groot in *Bremen* (ALBERS), *Engeland*, *Schotland*, *Polen* en *Duitschland* (RUST); wanneer men nu van deze afrekent de zoodanigen, die mank gaan, ten gevolge van ontwrichting door uitwendig geweld, welke zeldzaam is (MOR-

staat niet altoos (2) zoo als volgt uit de kennis van de ziekte zelve, en zoo als blijkt uit waarnemingen en lijkopening van RICHTER, LARREY CHELIUS, alsmede van ons zelven (*obs.* in § 166 enz.) waarbij aanzienlijke verwoestingen der gewrichtsdeelen gevonden werden, zonder bestaande ontwrichting.

RUST dwaalt mede in de opgave van de *oorzaak* der ontwrichting, die hij zoekt in de onbewezen vergrooting van het beenhoofd, hetwelk daardoor niet meer in de heupkom kan bevat blijven, en alzoo naar buiten wijkt.

Wij hebben gezien, dat er velerlei oorzaken bestaan, die het dijbeenshoofd naar buiten kunnen drijven, en deze zelfde oorzaken kunnen *ontwrichting* ten gevolge hebben, wanneer zij in staat zijn, het dijbeenshoofd zoo verre naar buiten te verplaatsen, dat het, geholpen door de werking der spieren, bewegingen of andere omstandigheden, over den

GAGNI, *de sed. et caus. morb. Epist.* 66 N°. 3, 4; VAN DER HAAR, l. c. I. pag, 178.) van eene breuk van den hals des dijbeens, of van aangeborene ontwrichting, dan moeten er wel vele voorwerpen onder de hinkenden zijn, bij welke eene *vrijwillige ontwrichting*, aanleiding tot het mankgaan gaf; VAN DER HAAR (Haarl. verhand. d. VIII st. 1, pag 307; ook in *Samml. auserl. Abhandl. für pract. Aertze*, *II a.* 2 *St*, pag. 9) gelooft, dat, onder 100 ontwrichtingen van het dijbeen, 99 uit inwendige oorzaken ontstaan.

(2) DZONDI, FRICKE, TILANUS, WATTMANN l. c. en anderen. LARREY verwerpt het aannemen van *spontane* ontwrichting in de groote geledingen, omdat de kraakbeenderen daartoe niet genoeg kunnen opzwellen, *Clinique Chirurg. etc.* en *Med. Chir. Zeit.*, Febr. 1835. De wezenlijke ontwrichting ontstaat, volgens hem, altoos ten gevolge van eene bijzondere mechanische oorzaak.

rand van het *acetabulum* kon worden verplaatst; vooral werkt daartoe mede de vernieling van de bevestigende banden, en hierdoor alleen kan ontwrichting worden te weeg gebragt. De *rigting*, in welke het ontwrichte beenhoofd zich verplaatst, kan verschillend zijn, zoo als uit de kennis der gewrichten en der oorzaken van de ontwrichting van zelf volgt.

De *gevolgen van de ontwrichting* zijn zeer verschillend; het zal afhangen van de hevigheid en van den aard der aandoening der gewrichtsdeelen, van het verschil der aangedane deelen, van het al of niet voortduren der ziekteoorzaken, van de behandeling, en van de mogelijkheid om de ziekelijke aandoening tot staan te brengen, enz. of het uitgeweken beenhoofd zich meer of minder eene nieuwe heupkom vormen en het gebruik des deels eenigermate hersteld worden kan, dan of de verwoesting zal voortgaan, zoodat zelfs het leven des lijders kan bedreigd worden.

§ 147.

Uit het tot hiertoe verhandelde kan nu worden afgeleid, dat tot daarstelling der *arthrocaçe*, in het tweede tijdperk, zekere teekenen van ziekelijke aandoening en verwoesting der gewrichtsdeelen gevorderd worden, welke niet eigen zijn aan eenvoudige gewrichtsontsteking, of derzelver bovengenoemde uitgangen.

Deze teekenen zijn hoofdzakelijk de volgende.

Behalve dat er veelmalen duidelijke *water-* of *etterophoopingen* in of om het gewricht zich voordoen, is ook veelal de *gedaante des gewrichts veranderd*, door *ontaarding* of *vernieling* der verschillende gewrichtsdeelen; er ontlast zich *etter*, veelal van *slechte geaardheid*, naar buiten, de sonde teekent *caries* of *necrosis*, er zijn *hectische verschijnselen;* de *beweging van het deel* in het zieke gewricht is belemmerd en hoogst *pijnlijk*, men bemerkt daarbij zekere *schuring der beenderen tegen elkander* of een *krakend geluid;* er bestaat meestal eene *bepaalde pijn* diep in een nabij gelegen gewricht; *de gewrichtseinden der beenderen zijn veelmalen onderling verplaatst*, zoodat er *ontwrichting* kan hebben plaats gegrepen enz. Hoe meer van deze verschijnselen zich voordoen, des te zekerder wordt men van het bestaan van het tweede tijdperk van *arthrocace*; zijn er slechts weinige, dan heeft men toch reden genoeg om het ergste te vreezen.

§ 148.

Verwijderde oorzaken. — De *verwijderde oorzaken* van *arthrocace*, in den geheelen omvang, zijn elders bij *gewrichtsontsteking* en hare uitgangen of wijzigingen opgegeven, en wij behoeven daarover hier alleen in eenige bijzonderheden te treden.

Wij hebben gezien, dat er zekere ongesteldheden des ligchaams zijn, die of de gewrichtsdeelen meer voorbeschikt maken tot ontsteking, of ook zoodanig

compliceren, dat er bij den lijder eene wezenlijke voorbeschiktheid ontstaat, tot den verderfelijken loop en uitgang der ontsteking, die de eigenlijke *arthrocace* daarstelt, en hoewel er gevallen voorkomen, waarin de *ware arthrocace* (het tweede tijdperk) op eenvoudige ontsteking volgde (1), moest men spoedig erkennen, dat in de meeste gevallen velerlei gecompliceerde ontsteking het begin van *arthrocace* uitmaakt (2).

(1) PETIT, *Mém. de l'Acad. des Sciences* 1722, pag. 159. SABATIER, *Mém. de l'Acad. de Chir.*, tom. 5, pag. 791. DESAULT, *Chir. Nachl. übers. von* WARDENBURG, 1e bd., 2 th., pag. 162. BOETCHER, *Abh. von den Kr. der Knochen etc.*, Köningsb. 1702, 3 th., pag. 204. JAEGER, *Funfzig Chir. practische Cautelen etc.*, Frankf. a. m. 1788, pag. 147. JUSTAMOND, *Chir. Werke übers. von Michaëlis*, Leipz. 1791, pag. 328. BAYLAND, *Med. pract. Abhandelung.* Wien. 1790, pag. 211. PALETTA, l. c. pag. 31. PLATTNER, l. c. pag. 1194. DU VERNEY, l. c. tom. II, pag. 245. *Chir. Vorfälle*, Gott. 1777, bd. 2, pag. 248. V. D. HAAR, l. c. pag. 203. FORD l. c. pag. 173 en 174. ANDREAE BONN, *Descr. thes. oss. morbos. Hoviani*, Amst. 1783, pag. 28.

(2) LARREY zoekt de oorzaak van *arthrocace* in *scrophula* of *rheumatismus* (*Clin. Chir. etc.*). Dat de ziekte veel bij *scrophuleuse* voorwerpen voorkomt, beweren PORTAL *Beob. über die Natur und Behandl. der Rachitis*, pag. 200 en 203, en KORTUM, *de vitiis scrophul.*, tom. II, pag. 336. ALBERS, (l. c. pag. 18) zag *coxarthrocace* enkel ten gevolge van *jicht*, en NELS nam die aandoening aan vele gewrichten tegelijk waar, door jicht veroorzaakt (HUFEL. *Journ.*, 16 bd., 3 st., pag. 173). Door *rheumatismus* ontstond *arthrocace*, volgens V. D. HAAR (l. c. pag. 30). PLATNER, Observ. lib. I, pag. 155 etc. TALLOPIUS, (*de Luxatione*, c. 13, tom. II p., pag. 85). FICKER, *Preisfrage worin besteht etc.*, pag. 78. DU VERNEY, l. c. tom. II, pag. 16. SABATIER, (*Mém. de l'Acad. royal etc.*, Paris 1774, tom. XV, pag. 343). Bij *syphi-*

Er komt dan veel oplettendheid en oordeel te pas om het al of niet bestaan van *conplicatiën* te kennen; en men hoede zich vooral in deze voor eenzijdigheid opdat men niet, zoo als onder anderen DZONDI, tot een partijdig gevoelen gebragt worde, omtrent het wezen der ziekte, en derzelver geneeswijze.

DZONDI toch ontkent alle andere voorbeschikkende en gelegenheid gevende oorzaken geheel en al, en gelooft, dat de eenigste oorzaak van *coxarthrocace* gelegen is in eene *skorie*, en dat alle gewrichtsgebreken niet door eenen *skorischen* prikkel te weeg gebragt, ook niet het karakter van het vrijwillig hinken hebben. *Skorie* of *skorischen* prikkel noemt hij, door eenen verlammenden schadelijken invloed, teruggedrevene huiduitwaseming, vooral in den tijd, waarin dezelve met meerdere levendigheid plaats heeft, zoo als bij het zweeten, of ook bij het gewoon uitwasemen. Deze onderbreking en terugdrijving der huiduitwaseming, met eene mindere

litische zag ze RUST, (*Arthroc.* § 28). Ook ten gevolge van teruggedrevene huiduitslagen of verplaatsing van andere ziekten, werd *arthrocace* waargenomen door SCHUCIDER, *chir. geschicht:* 1763, 2 bd., pag. 77. V. D. HAAR, l. c. pag. 17, 22 en 196. PALETTA, *Advers. chir. prima*, pag. 31. ALBERS, l. c. pag. 20. PLATTNER, *Inst. chir.*, § 1194. FORD, *Observ. on the Diseases of the Hipjoint etc.*, pag. 161. THOM, *Erfahr. und Bemerk. aus der Arzney- etc. Wissenschaft*, Frankf. a. m. 1799, pag. 105. FICKER, l. c. pag. 81, in *Ephem. natur. curios*, cent. V, obs. 20. *Hildani* cent. VI, obs. 91. MAURICEAU, *Traité des mal. des femmes grosses, Edit. Camper*, pag. 381, p. 239. DE LA MOTTE, *Traité des accouch.*, obs. 405, 6, 9 en 432. PUZOS, *Mém. sur les dépots laiteux*, pag. 350.

of meerdere verlamming van het huidorgaan verbonden, wordt gewoonlijk door verkoeling, (waarvoor hij vele oorzaken opgeeft) te weg gebragt.

De *skorische* prikkel werkt naar zijne meening op de organen verlammend (b. v. op het oog of het oor) en tevens prikkelend op de zenuwweefsels, waardoor terugwerking op denzelven volgt; door deze *reactie* wordt de prikkel ontlast door zweet, en de gezondheid hersteld; zoo niet, dan pogen die organen, door eene andere af- en uitscheiding (hier ettering), denzelven uit den weg te ruimen, en er ontstaat dan heupgewrichtsontsteking door *skorische* prikkels.

Wanneer DZONDI had beweerd, dat eene heupgewrichtsontsteking (en *arthrocace*) veelmalen, vooral bij kinderen, door onderdrukte huiduitwaseming en plaatselijke verkleuming kan ontstaan, en dat het daarom van hoog belang is die oorzaak te mijden, zouden wij hem gaaf toestemmen; maar zijne eenzijdigheid en de gezochte (hier en daar vrij ouderwetsche) verklaringswijze van zijn gevoelen zal wel niet ligt iemand kunnen bevallen, te minder als hij verder wil verklaren, dat de oorspronkelijke zetel der ontsteking *altoos buiten op den beursband* is.

De *skorische* prikkel namelijk (zegt hij) wordt bij deszelfs indringen van buiten naar binnen tegengehouden, door de digtere *fibreuze* vliezen, die de organen (spieren, beenderen enz.) omkleeden, en welke de teruggedrevene huiduitwaseming (den *skorischen* prikkel) in den regel niet doorlaten; deze vliezen moeten dus eerst ontstekingachtig geprik-

keld worden, voor dat de organen, die zij beschermen, tot ontsteking geraken. Dit moet, dunkt ons, vreemd klinken aan ieder, die, bij onderdrukte huiduitwaseming, minder aan *verplaatste stof*, dan aan *verplaatste levenswerkzaamheid* denkt, en zich niet kan voorstellen, dat de *fibreuze* vliezen, *cordons* zijn voor *skorie*. Wij nemen dan liever aan; dat de ontsteking waarmede *arthrocace* begint, verschillend gecompliceerd kan zijn, dat bij kinderen dikwijls eene *scrophuleuse*, bij volwassenen eene *rheumatische* ontsteking voorkomt enz.

§ 149.

Onderkenning. — RUST, FRICKE en anderen hebben zich veel moeite gegeven, om de *arthrocace* in derzelver verschillende tijdperken te onderkennen van andere aandoeningen, die met dezelve eene meerdere of mindere overeenkomst hadden.

Wij, die de *arthrocace* niet houden voor een zoo geheel *bijzonder*, van alle andere aandoeningen wezenlijk verschillend, gebrek, maar derzelver wezen zoeken in ontsteking en derzelver gevolgen, wij hebben bij gewrichtsaandoeningen in het algemeen te onderzoeken, of er gewrichtsontsteking bestaat, of deze *acuut* of *chronisch* en al dan niet *zamengesteld* is, waar dezelve zetelt, of en welke mindere gunstige uitgangen derzelve reeds bestaan, en of al dan niet reeds teekenen van ons tweede tijdperk van *arthrocace* aanwezig zijn.

Wanneer derhalve *eene sterke kwetsing van het heupgewricht of der omliggende deelen*, of *een ischias*

nervosa Cotunni (1) of eene *phlegmasia alba dolens* (2) voorkomt, dan bemoeijen wij ons niet zoo zeer om, zoo als RUST zeer uitvoerig gedaan heeft, eene grens te trekken tusschen deze en *arthrocace*, welke grens veelmalen niet bestaat, maar wij houden ons overtuigd, dat deze aandoeningen ligt *arthrocace* ten gevolge kunnen hebben; wij behandelen dezelve daarom uiterst naauwkeurig, vooral acht gevende op den graad der levenswerkzaamheid, als of wij met het eerste tijdperk van *arthrocace* te doen hadden. Bestaat er *om het gewricht etterverzameling*, dan zoeken wij de bron van dien etter (3) en de gevolgen dier ophooping op te sporen, om daarnaar de behandeling in te rigten, en niet zoo zeer om te bepalen of de aandoening al dan niet *arthrocace* heeten mag.

(1) Zie WEDEMEIJER'S waarnem. over de *sacrocoxalgie*, vooral met betrekking tot de verwarring met *Ischias*, in VON GRÄFE *und* V. WALTHER *Journal*. V.

(2) Lezenswaardig zijn; *Unters. über die Natur und Behandl. der Phlegmasia alba*, *von* Dr. EISENMAN, in V. GRÄFE *und* V. WALTHER *Journ.*, 22 bd., 1 Heft. *Beiträg. zur Erkentniss. und Behandl. der Phlegm. alb. dol.* Dr. SCHREIBER, in V. SIEBOLD'S *Journ. f. Geburtshülfe etc.*, 13 bd., 3 st., pag. 447.

(3) In de *Revue Médic.*, Nov. 1834, pag. 172, komt voor eene *Mémoire sur les abcès symptom. qui accompagnent les dénudations et caries du rachis, et sur les signes, qu'offre le siège extérieur de ces collections purulentes, pour remonter, par la voie anatomique, à la désignation précise des vertèbres affectées, par* B. SAINT HILAIRE. De etter, uit de zijopening der ruggegraat voorkomende, zou den loop der zenuw volgen, en zoo zoude men, uit de plaats der etterophooping, tot den oorsprong van denzelven kunnen besluiten.

Wij hechten dan ook niet zoo veel waarde aan de onderscheiding van *arthrocace* en *tumor albus*; bestaan er bij *fungus articuli* nog geene teekenen van ziekelijke aandoening en verwoesting der gewrichtsdeelen, die ons tweede tijdperk van *arthrocace* kenmerken, dan noemen wij de ziekte *tumor albus*, *fungus articuli* of ook het eerste tijdperk van *arthrocace;* zijn die teekenen echter daar, dan is het *arthrocace in den striktsten zin;* even zoo denken wij over *hydrarthron* enz.

Het blijft echter van veel belang *arthrocace* te onderkennen van gebreken, welke, eenige verschijnselen met dezelve gemeen hebbende, echter in wezen geheel van *arthrocace* verschillen, en derhalve ook eene geheel andere behandeling vorderen, dan deze. Zoodanig zijn:

1°. *Het aangeboren hinken bij kinderen.* Dit gebrek laat zich onderkennen, door dat men, zonder pijn te veroorzaken, het hoofd des dijbeens langs de vlakke heupkom kan op- en nederschuiven, vermits de beweging des deels vrij is, en het kind zich wel bevindt, terwijl men evenmin vroeger voorafgaande als bij het onderzoek aanwezige teekenen van ziekelijke aandoening der gewrichtsdeelen ontdekte; bij het gaan raakt de geheele voetzool den grond (1).

2°. *De onderlinge afwijking van de beenderen des bekkens* laat zich, wanneer dezelve aanmerkelijk is, zeker gemakkelijk onderken-

(1) Zie over dit gebrek onze eerste Afdeeling.

nen. In den beginne echter is de onderkenning wel niet mogelijk, het afzijn van alle ontstekingsteekenen om, of in het heupgewricht, zoude echter wegens het aanwezen van *coxarthrocace* kunnen gerust stellen, hoewel men den lijder naauwkeurig zou moeten in het oog houden, tot dat men tegen kwade gevolgen zeker was.

3°. Eene *ontwrichting door uitwendig geweld* laat zich van vrijwillige ontwrichting op zich zelve ligt onderkennen; men vergete echter niet, dat men bij elke ontwrichting eenige reden heeft gewrichtsontsteking te vreezen, die, eens daar zijnde, eene (hoewel dan niet zekere) voorbode van *arthrocace* is.

§ 150.

Voorzegging. — Er zijn zoo vele bijzondere omstandigheden, die de *voorzegging* regelen, dat wij te wijdloopig zouden worden door daaromtrent in alle bijzonderheden te treden; het *tijdperk*, de *oorzaken* en het *verloop* der ziekte, de *ligchaamstoestand* van den lijder en het *verschil der gewrichten*, door de ziekte aangedaan, wijzigen bijzonder de voorspelling. Men zij over het algemeen voorzigtig, dat men zich zelven en den lijder niet te veel belove; want, ofschoon de natuur nog in hopeloos schijnende gevallen het leven redden, ja zelfs eenigermate het gebruik des deels herstellen kon, kan men zich te weinig van den toestand des gewrichts verzeke-

ren, en is men te weinig zeker, de ziekelijke aandoening tot staan te kunnen brengen, dan dat men eene vermetele voorspelling van herstel zou mogen wagen.

§ 151.

Behandeling. — Wij kunnen ons ten aanzien der *behandeling* van *arthrocace* niet vereenigen met zoodanige heelkundigen, die, op grond van een partijdig gevoelen omtrent het wezen der ziekte, eene even eenzijdige behandelingswijze voorschreven, welke, of te weinig afdoende in vele, voor herstelling vatbare, gevallen eenen noodlottigen uitgang niet kan voorkomen en dezelve eerder bevorderen moet (1), of te hevig, en alléén voor de ergste aandoening geschikt, vele lijders, die door zachtere middelen te genezen zijn, aan de vreesselijke, en dan wreed te noemen, aanwending van het brandijzer onderwerpen, waaruit nog dit nadeel voortvloeit, dat de aangebragte prikkel, te groot zijnde, eene overprikkeling, en uitblussching der vitaliteit te weeg brengt, en alzoo niet van de, ter genezing noodzakelijke, *reactie*, gevolgd wordt (2).

Wanneer er vele graden en vormen van *arthro-*

(1) Zie *Observ.* XII. De behandeling van DZONDI behoort hiertoe.

(2) Zoodanig is de behandelingswijze door RUST gevolgd. Dit toonde reeds voor vele jaren Dr. G. J. POOL aan. Zie Nieuwe Prijsverh., bekroond door het Gen. ter bev. der Heelk. te *Amsterdam*, 7 deel, 1 stuk.

cace voorkomen, en deze naam zoo velerlei gewrichtsaandoeningen in zich sluit, dan is natuurlijk eene algemeene behandelingswijze op alle gevallen niet toepasselijk, maar moet de geneeswijze in ieder geval met oordeel en voorzigtigheid worden gewijzigd.

Wij zullen pogen eene schets van zoodanige beredeneerde behandelingswijze te geven.

Wanneer wij *arthrocace* (in den geheelen omvang) mogen onderscheiden, in *dreigende arthrocace* (het tijdperk der voorboden), en in *eigenlijke arthrocace* (reeds aanwezige *arthrocace*), dan moet het doel der behandeling zijn:

1°. *De voorboden zoo veel mogelijk uit den weg te ruimen*, en zoo de eigenlijke *arthrocace* (het tweede tijdperk) te voorkomen; of

2°. De *reeds aanwezige arthrocace* (het tweede tijdperk) op de beste wijze te genezen, of minder verderfelijk te maken.

§ 152.

Behandeling in het eerste tijdperk. — Om de eigenlijke *arthrocace*, het tweede tijdperk, te voorkomen, moet men de aandoeningen, die dezelve dreigen, het eerste tijdperk of de voorboden, naar eisch behandelen en derhalve aanwezige gewrichtsontsteking, of uitgang van deze, die nog geene ware *arthrocace* hebben daargesteld, zoo mogelijk tot een gelukkig einde brengen.

I. Ontsteking. De behandeling van gewrichts-

ontsteking hebben wij vroeger in het breede opgegeven; wij herinneren thans alléén aan eenige aanwijzingen, aan welke men tot dat einde moet voldoen.

1°. *Het verwijderen der oorzaken* geldt inzonderheid ook voor zoodanige ziekelijkheden of scherpten, welke de ontsteking tot eene *zamengestelde* maken. Het belangrijke van dezen regel is erkend, door zoo velen, die in *arthrocace* zoo velerlei *specifieke* middelen aanraden (1), en zien wij bevestigd in zoo vele waarnemingen van gelukkige genezingen van *arthrocace*, door middelen, welke, bij eene zamengestelde, vooral *chronische* ontsteking, van nut zijn (2).

2°. *De matiging der levenswerkzaamheid en de vermindering van den ontstekingstoestand* geschiedt naar de bekende regelen; wij veroorloven ons hier alléén eenige aanmerkingen omtrent de voorname middelen, daartoe bij de *coxarthrocace* strekkende.

(1) RUST hecht zeer veel aan dezen regel, l. c. § 130 enz. Het *Extractum Pampinorum Vitis*, door P. FRANK aangeraden en door RUST (§ 133) met nut gebruikt, zal daarom niet in alle gevallen van nut zijn. Wij voor ons zagen het *subcarbonas ferri* meermalen zeer werkzaam ter wegneming van de hevige pijn, bij eene aandoening, die wij wel tot eene *coxarthrocace* mogen brengen; doch bij dezelve was de pijn niet plaatselijk in het heup- of kniegewricht, maar verspreid en volgende den loop der zenuwen.

(2) Zoo zag Dr. MUNZENTHALER, nadat vergeefs allerlei middelen beproefd waren, en toen het aanwenden van het brandijzer werd afgeslagen, binnen 3 maanden bij een driejarig knaapje volkomene genezing, enkel door het inwendig gebruik van *levertraan*, HUFELAND'S *Journal*, Mai 1834, pag. 86.

a. Algemeene bloedontlastingen door aderlatingen. Het komt ons voor, dat deze, bij dreigende *arthrocace*, te veel worden verwaarloosd; bij sterke en volbloedige voorwerpen, bij belangrijke uitwendige beleediging, bij eenvoudige, en zelfs bij zamengestelde *(jichtige* of *rheumatische)* ontsteking, deden wij veel malen en met goed gevolg, ééne of meerdere aderlatingen; en wij meenden veelmalen ons gevoelen bevestigd te zien, dat men daardoor de noodzakelijkheid, om herhaald vele bloedzuigers aan te zetten, aanzienlijk kan verminderen.

b. Plaatselijke bloedontlastingen door bloedzuigers of koppen (1), bijna algemeen aangeprezen in dit gebrek, zagen wij ook van heerlijk gevolg; de aanwending van een groot aantal bloedzuigers vonden wij over het algemeen heilzamer, dan het aanzetten van een geringer aantal. In het laatste geval moest de aanwending veel menigvuldiger worden herhaald, en dit laat zich verklaren. Immers wij zien ontsteking in het algemeen beter tot oplossing geraken, wanneer men de noodige bloedontlastingen in eens verrigt in groote hoeveelheden, dan, wanneer men herhaalde kleine bloedontlastingen maakt. Bij de aanwending van bloedzuigers heeft men bovendien te denken aan eene plaatselijke *irritatie* door den beet der bloedzuigers, en aan meerdere plaatselijke *congestie* dien ten gevolge; deze prikkeling maakt misschien het herhalen der plaatselijke bloedontlasting te eerder

(1) Larrey verkiest de laatste (*Clin. chir. etc.*).

noodig, ten zij men tegelijk vele bloedzuigers aanzette, en alzoo, door de meerdere ontlasting, de levenswerkzaamheid zoo zeer vermindere, dat de prikkel van den beet der bloedzuigers daarbij niet in aanmerking kan komen (1).

Intusschen moeten, in vele gevallen, ook de bloedzuigers in grooten getale herhaalde malen worden aangewend, zoodat, bij hevige en diepzittende ontsteking, wel 20—40 bloedzuigers kunnen noodig worden, den eenen dag om het heupgewricht aan de achterzijde, den anderen in de liesstreek, aangezet, tot dat de ontsteking nalaat. Wanneer men echter met eene zoo hevige ontsteking te doen heeft, dat men kan voorzien, dat de herhaalde aanzetting van vele bloedzuigers noodig zal zijn, is het beter ééne of meer aderlatingen te doen voorafgaan. De aanwending van bloedige koppen is bij dit gebrek over het geheel moeijelijker te verrigten (b. v. in de liesstreek, bij zeer gebogen stand des deels enz); dezelve zou echter boven bloedzuigers de voorkeur verdienen, wanneer men, inzonderheid bij een *chronisch* verloop der ziekte, tevens met de bloedontlasting eene grootere afleiding wilde maken, waartoe zeker het aanzetten der kopglazen zeer goed dient.

c. *Koude*, plaatselijk aangebragt, bleek ons, buiten de gevallen, waarin de aanwending derzelve om

(1) Lisfranc, onderscheidt het uitwerksel van het aanzetten der bloedzuigers, naar het getal derzelve. *Clinique de M. le Prof.* Lisfranc, *recueilli par* M. G. Durand, *in Revue méd.*, Mai 1835, pag. 167 enz.

bijzondere redenen niet aangewezen is, zeer dienstig, en de aanwending derzelve, naar de manier die FRICKE bezigt, zeer geschikt.

Men plaatst namelijk eenen hoepel over het bekken van den zieke zoo hoog, dat het dek tevens daarop kan rusten; aan dezen hoepel hangt men nu ééne of meerdere varkensblazen, met stukjes ijs en water, of met eenig ander koud mengsel gevuld, zoodat zij de aangedane plaats slechts los bedekken en den lijder weinig hinderlijk zijn.

d. Is de hevigheid der ontsteking gematigd, zoodat er geene bloedontlastingen en plaatselijke koude meer noodig zijn, en heeft men daarbij nog eenige vrees, dat de ontsteking nog niet tot oplossing geraken zal, dan is de aanwending van *kwikmiddelen* ten hoogste aan te raden, inzonderheid wanneer men eene *scrophuleuse* of *syphilitische complicatie* vermoedt; men moet daarbij zoo noodig, nu en dan, nog kleine plaatselijke bloedontlastingen, vooral door koppen, bewerkstelligen.

Men kan dan *calomel* inwendig toedienen, naar omstandigheden, of in kleine hoeveelheden, of in zoo groote *dosis*, dat er stoelgang door volgt (1);

(1) Dr. PHYSICK geeft eerst een *purgans mercuriale*, zet, wanneer het heupgewricht rood en gezwollen is, vele bloedzuigers aan, en onderhoudt voorts eenen rijkelijken stoelgang door *cremor tart.* en *jalappe* (wij zouden zulk eene afleiding naar het darmkanaal niet algemeen durven aanraden). De zieke wordt daarbij in eene doelmatige rust gehouden. Deze behandeling zou niet passen bij eene *constitutio scrophulosa*, en waar reeds verettering bestaat. *Einige Bemerk. über Morbus coxarius, nebst einem Berichte über* Dr. PHYSICK'S *Behandlungsart dieser Krankh. von* J. RADOLPH, *Med. chir.*

of men bezigt het *kwik* tevens, of alléén, *uitwendig* in inwrijvingen van *unguentum mercuriale*, of in een *emplastrum mercuriale* om het gewricht geslagen (1).

e. Wanneer intusschen deze ontstekingwerende behandeling alleen te kort schiet, b. v. wanneer de ontsteking diep zetelt, zamengesteld is, een slepend verloop heeft aangenomen enz, dan wordt er veelal eene andere behandelingswijze gevorderd, namelijk eene zoodanige, die door *tegenprikkeling* de levenswerkzaamheid van de aangedane gewrichtsdeelen, mag afleiden.

Hier heeft dan de heelkundige, na aanwending der noodige *antiphlogistica*, te kiezen uit velerlei middelen.

1°. De aanwending van *prikkelende smeersels* om het gewricht, als van *linim. volat.* met *camphor* enz. bedeeld; wij kunnen echter deze niet aanbevelen, omdat zij niet bepaaldelijk alleen op de huid prikkelend werken, maar langzamerhand de levenswerkzaamheid in het geheele aangedane deel opwekken, en dus de ontsteking in de inwendige deelen zouden kunnen vermeerderen; van den anderen kant, brengen zij wederom geene genoegzame prikkeling der huid te weeg, om daardoor de activiteit naar buiten af te lei-

Zeit. May, 1834. Beilage; en *the American Journ. of medical sciences etc.* N°. XIV. Feb. 1831.

(1) Dr. EBEL zou *arthrocace* nog in het tweede *stadium* (van RUST) genezen hebben door *sublimaatbaden*. FRORIEP'S *Notizen, enz.* B. 37. pag. 192.

den, zoodat men van de prikkelende smeersels genoegzaam niets verwachten kan, en daarbij voor nadeelige uitwerkselen te vreezen heeft; derzelver aanwending is alleen heilzaam bij zwakte van den geledingstoestel, zoo als *na arthrocace.*

2°. *Vesicatoria* op het gewricht, of op eenigen afstand van hetzelve aangelegd, en somtijds, vooral bij gecompliceerde ontsteking, eenigen tijd opengehouden, kunnen wezenlijke afleiding te weeg brengen, en hierdoor van veel dienst zijn. Zoo zagen wij onlangs bij *cheirarthritis*, tegelijk met *febris tertiana catarhalis* ontstaan, en na deze voortdurende, welke zetelde in den gewrichtsbeursband en de beenuiteinden van het linker handgewricht, en zeer snel verliep, de beursband aanmerkelijk gezwollen, en door etter of water uitgezet. Na herhaalde plaatselijke bloedonlastingen door *hirúdines*, werd een *vesicatorium* rondom het gewricht aangelegd, en gedurende een paar weken de huid in verettering gehouden, waarna een volkomen herstel volgde. De aandoening des gewrichts scheen in een *critisch* verband te hebben gestaan met de koorts.

Bij eene hevige ontsteking van het regter schouder gewricht, zetelende in het opperarmbeenshoofd, en vooral ook in de geleding van het sleutelbeen met het *acromium*, en zonder bekende oorzaak, bij eene 24 jarige, gezonde vrouw voor-

komende, waarbij het opperarmbeenshoofd op het gevoel pijnlijk gezwollen was, met pijn in den elleboog en loomheid des deels, gelukte ons mede de volkomene herstelling door plaatselijke veelvuldige bloedontlastingen, inwrijvingen van *ung. neapolitan.* en het voortgezette gebruik van *vesicantia;* nablijvende loomheid van den arm verbeterde door *dierlijke baden* (1).

3°. *Cauteria* door *tartarus emeticus*, *lapis causticus*, *lapis infernalis*, *moxa* of het *brandijzer*.

Wij wenden namelijk *niet zoo algemeen* het brandijzer aan als RUST, en gelooven, dat in vele gevallen de andere genoemde middelen ter *cauterisatie* boven hetzelve te verkiezen zijn; wij kiezen uit dezelve naar mate een meer of minder hevige en snelwerkende prikkel noodig en geoorloofd is; en dit hangt weder af van het gestel en de krachten van den lijder, van de oorzaken, den aard en het tijdperk der ziekte, van het gewricht, waaraan dezelve voorkomt, enz.

Wij veroorloven ons, ter regtvaardiging en opheldering van ons gevoelen, eene uitweiding over *cauteria* in het algemeen, om daarna over ieder derzelven een afzonderlijk woord er bij te voegen.

Het doel, dat men zich bij *arthrocace* van de aanwending van *cauteria*, zoowel *potentialia* als *actualia* voorstelt, schijnt ons te zijn:

(1) BRACH prijst het uitwendig gebruik van *elixer acid. Halleri* tot inwrijving zeer aan; het brengt eene soort van gierstuitslag te weeg, en kan dus afleidend werken, zie *Med. Zeitung, von dem Verein in Preussen*, 1837, N°. 21, MOLL en V. ELD., Tijdschr., XVI, 6, 536.

1°. *Opwekking der levenswerkzaamheid* in de deelen, waarmede hetzelve in aanraking komt, of ook in dieper gelegene deelen.

a. In de deelen, waarmede het *cauterium* in aanraking komt, brengt het eene meer of minder hevige prikkeling, ontsteking en verettering te weeg, waardoor de levenswerkzaamheid van dieper gelegene deelen wordt afgeleid, en de uitwendige deelen, in verettering gerakende, de afscheiding in de inwendige deelen (van water of etter) door eene *actio vicaria* overnemen.

b. In dieper gelegene deelen wordt, wanneer de prikkel zoo verre doordringt, en wel dadelijk of allengs, naar mate de prikkel meer of minder snel en doordringend werkt, de *activiteit* van zenuwen en vaten opgewekt, waardoor de *resorbtie* van uitgestorte vochten wordt bevorderd, en de heeling van door verwoesting aangedane vaste deelen begunstigd.

2°. *Vernieling van organische zelfstandigheid.* Men doodt de huid oppervlakkig, of doet de vernieling dieper doordringen, naar mate men of alléén etterafscheiding op de gebrande plaats bedoelt, of ter ontlasting van vochten, de holte, waarin dezelve bevat zijn, wil openen.

Het vermogen, dat de *cauteriën* allen bezitten, om de organische stof te vernietigen, te dooden, is tegelijk de oorzaak, het *element* van derzelver prikkelende, de levenswerkzaamheid verhoogende, werking.

§ 153.

Wanneer het aan den eenen kant waar is, dat men niet aarzelen moet een *cauterium* aan te wenden, wanneer zachte middelen te kort schieten, moet men echter, van den anderen kant, dezelve achterwege laten, wanneer men met zachte middelen tot zijn doel kan geraken, en dient men, een *cauterium* aangewezen zijnde, met oordeel en voorzigtigheid één der bovengenoemde middelen ter *cauterisatie* te kiezen. Het middel, ter afleiding gebezigd, moet altoos geëvenredigd zijn, niet alleen aan de oorzaken, den aard, het verloop, het tijdperk en de plaats des gebreks, maar vooral ook aan de krachten en het gestel van den lijder (1). Kiest men een te weinig krachtig *cauterium*, dan zal men nog meer schaden; en het gebrek des te sneller en verderfelijker voortgang doen hebben. Immers bij geringe kracht van *reageren* zal eene geringe prikkeling deze meer vernietigen, dan verhoogen, en er zal geene *reactie* ontstaan. Dringt de prikkel des *cauteriums* te veel in de diepte door, dan heeft men soms te vreezen, dat het niet genoeg *deriverend* zal werken, en dat de ontstekingstoestand in de diepte, die oorzaak is of worden zal van uitstorting of vernieling, eenen hoogeren graad van hevigheid verkrijgen, en des te verderfelijker gevolgen hebben zal. Eindelijk vergete men

(1) De ondervinding heeft ons geleerd, hoezeer men dwaalt, wanneer men het hier gezegde vergeet, en dadelijk tot het *brandijzer* als *unicum* en *ultimum refugium* besluit, (zie *observ.* IV).

niet, dat de *irritatie* der *cauteria* (vooral der sterk werkende) niet alléén plaatselijk is; de pijn, bij derzelver aanwending, doet het *sensorium commune* aan en geeft eenen schok aan het gansche *organisme*, en de opgewekte *activiteit* des *gecauteriseerden* deels kan zich voortplanten op een ander deel, dat met het eerste door *contiguiteit* of *consensus* in verband staat; van dit weder op een derde, enz.; men moet derhalve bij de aanwending eens *cauteriums* zich regelen naar de krachten, *irritabiliteit* en *sensiliteit* des lijders (1).

§ 154.

Men *verdeelt* de *cauteria* in *actualia* en *potentialia*, naar mate zij, of door uitstrooming van warmtestof, of door een eigen, de organische stof doodend, vernielend vermogen werken.

Van de *actualia* is men gewoon het *gloeijend ijzer*, of de *moxa* te gebruiken; onder de *potentialia* (die weder in *metallica*, *terrea*, *acida* en *alcalina* verdeeld worden) gebruikt men bij *arthrocace*, onder de *metallica*, den *lapis infernalis* of *tartarus emeticus* en van de *alcalia* den *lapis causticus*.

Het *effect* van het *cauterium actuale* en *potentiale* is, door RUST vooral, zeer onderscheiden opgegeven, en het is niet te ontkennen, dat men geheel andere uitwerkselen ziet van het brandijzer en van een stuk *lapis causticus*, dat men op de huid laat smelten; doch wij nemen daarom niet aan, dat er zulk een

(1) Zie POOL, l. c.

onderscheid in *wijze* van werking en in *uitwerkselen* van beiden bestaat, als RUST wil. Eene vergelijking van beide *cauteria* zal ons gevoelen duidelijk kunnen maken.

1°. Het *cauterium actuale* werkt door uitstrooming van warmtestof. De prikkel, door hetzelve plaatselijk te weeg gebragt, is hevig en snel doordringend, terwijl de plotselinge en hevige pijn, bij de aanwending, eene hevige *excitatie* op het *sensorium commune* uitwerkt.

Het is daarom, dat, wanneer de noodige kracht om dien prikkel te verduren en op denzelven te *reageren* niet ontbreekt, snel eene hevige *active* ontsteking op de aanwending volgt; doch wanneer die kracht ontbreekt, en de prikkel betrekkelijk te hevig en doordringend is, zal men, zoo als de ondervinding leert, die gunstige uitkomst missen (verg. onze *Obs.* IV.).

Wij gelooven niet met RUST, dat het brandijzer alléén, omdat het door warmtestof, het beginsel van alle leven, werkt, opwekkend (*belebend*) zou werken.

Het *cauterium potentiale*, dat men te partijdig heeft beoordeeld, omdat men den *lapis causticus*, als *representant* van alle bijtmiddelen heeft voorgesteld en beschouwd, werkt door een, de organische stof vernielend, doodend vermogen, dat alle bijtmiddelen bezitten, doch dat tevens (zoo als reeds gezegd is) het *element* uitmaakt van derzelver prikkelende, de levenswerkzaamheid verhoogende werking; terwijl de aangrenzende organische deelen aan de vijandelijke, vernielende werking van het *causticum* wederstand

bieden en in hoogere activiteit geraken, werkt ook deze strijd opwekkend op het gansche *organisme*.

De plaatselijke prikkel van hetzelve is minder hevig, en minder snel doordringend, en de indruk, door deszelfs aanwending op het *sensorium commune* te weeg gebragt, minder krachtig en plotseling; deze kan zelfs bijkans ontbreken, of ontstaat eerst later en slechts allengs. Het is daarom, dat er minder hevige *reactie* (ontsteking, enz.) op de aanwending van een *cauterium potentiale* volgt; doch men verkrijgt niettemin *active* ontsteking, in alle gevallen, waar de prikkel in evenredigheid was met de kracht van *reageren*, en men het *causticum* doelmatig aangewend heeft. Wij gelooven niet met RUST, dat het *cauterium potentiale*, de *vitaliteit* verminderend, *verzwakkend* werken zoude, omdat het, *chemisch* ontledend, vernielend op het *organisme* werkt. Wanneer men een stuk *lapis causticus* op de huid laat smelten, doet men hetzelfde (doch langzamer en minder hevig) dat men zou uitwerken, als men, met het brandijzer, eene korst maakte, deze wegnam, de raauwe vlakte weder brandde, de nieuwe korst weder wegnam, enz.; men doodt gedurig wederom dat gedeelte van de, aan het reeds gedoode (de korst) grenzende, levende stof, hetwelk weldra in verhoogde *activiteit* komen, op den aangebragten prikkel *reageren*, en eene grens tegen de vernieling daarstellen zou. De *potassa caustica* namelijk vormt geene harde korst, waardoor derzelver dieper doordringen zou verhinderd worden; maar allengs door de reeds opgeloste *organische*

stof dieper dringende; zoo lang nog eene genoegzame hoeveelheid van het bijtmiddel vrij is, verwoest zij even zoo lang de levende stof, waarmede zij in aanraking komt; de ter zijde wegvloeijende bijtende stof vernielt de huid in den omtrek, en van daar de uitgebreide en diepe, vuil uitziende ettervlakte. Men voorkomt dit alles, als men den *lapis causticus* doelmatig aanwendt (waarover later) of den *lapis infernalis*, die eene drooge korst maakt, bezigt.

2°. Het *cauterium actuale* werkt niet alleen op de plaats, waarmede het in aanraking komt, maar de ter zijde uit hetzelve uitstroomende warmtestof prikkelt ook den omtrek der *gecauteriseerde* plaats; de prikkel werkt dus over eene groote vlakte, meer en heviger bij het *brandijzer*, dan bij de *moxa*.

Het *cauterium potentiale* werkt onmiddellijk alléén op de plaats der huid, waarmede het in aanraking komt; men zou echter eenigermate het *cauterium actuale* kunnen nabootsen, wanneer men, een *cauterium potentiale* plaatsende, de huid in den omtrek met een meer verdund *bijtmiddel* prikkelde.

3°. De *pijn* ontstaat, bij de aanwending van het *cauterium actuale*, meer plotseling en in heviger graad, doch bestaat in die mate slechts zeer korten tijd, hetwelk minder geldt van de *moxa*; dit alles laat zich verklaren, door den hevigen en snel doordringenden prikkel des vuurs.

De pijn van een *cauterium potentiale* ontstaat langzamer en is minder hevig, doch meer aanhoudend; hetgeen alles minder geldt van den *lapis infernalis;*

de verklaring hiervan vindt men in de wijze van werken der *cauteria potentialia.*

4°. De *korst*, die een *cauterium actuale* maakt, is hard en droog; de dooding of vernieling der organische stof bepaalt zich tot eene zekere diepte en in den omtrek dier vernieling, en is omtrent gelijk aan de uitgestrektheid der aanraking van het *cauterium* met de huid; de opvolgende *verettering* maakt de korst weldra los; er ontstaat afscheiding van goeden etter, uit een zuiver *ulcus*, er volgt geene uitputtende verettering, en er blijven geene belangrijke likteekenen na.

Dit alles gebeurt, indien de toestand der krachten voor den hevigen prikkel berekend is; wanneer echter het *cauterium actuale*, eenen betrekkelijk te grooten prikkel heeft te weeg gebragt, dan zal men, in plaats van deze gunstige uitkomsten te verkrijgen, eene zich allengs verder uitstrekkende verzwering en versterving der deelen te weeg brengen, (verg. onze *Obs.* IV).

Wanneer men een *cauterium potentiale* aanwendt, te hevig werkend, naar de kracht van *reageren* van het *organisme*, of wanneer men hetzelve ondoelmatig aanwendt, zal men eene weeke, pappige brandkorst, langzaam volgende, slechte verettering, verzwering, zich diep en ver uitstrekkende versterving, uitputting en een slecht likteeken te vreezen hebben; in een geschikt geval, en doelmatig gekozen en aangewend, zal een *cauterium potentiale*, geene dier onaangename gevolgen na zich slepen, (vergel. onder anderen onze *obs.* I, II en III, FRICKE l. c. enz).

§ 155.

De *indicatiën* vóór, en de *contra-indicatiën* tegen de aanwending van een of ander der beide soorten van *cauteriën*, moeten derhalve in het algemeen afhankelijk zijn, van de snelheid en hevigheid, waarmede de prikkel moet werken, zoowel plaatselijk als op het gansche *organisme*. Wij zullen thans nog aangeven, waar en hoe men het best ieder der gebruikelijke *cauteriën* aanwendt.

De *tartarus emeticus*, als *cauterium* aangewend, brengt *erythema* op de huid te weeg, er ontstaan puistjes en zweren, die hevige pijn veroorzaken en zeer gevoelig zijn. De werking des prikkels is langzaam, doch aanhoudend, en men kan dezelve uitbreiden en heviger en aanhoudender maken, (wanneer men den *tartarus emeticus* meer uitgebreid, *geconcentreerd* en aanhoudend aanwendt), zoo zelfs, dat de puisten in *gangraen* geraken.

Dit *causticum* past dus, wanneer men over eene grootere uitgestrektheid (b. v. bij ophooping van vochten, die men wil doen *geresorbeerd* worden, zie onze *observ.* I), eenen prikkel wil aanwenden, die niet plotseling hevig werken mag, maar die liever allengs en aanhoudend klimmen moet (1). Wij hebben gelukkige uitkomsten van derzelver aanwen-

(1) Wanneer op de uitwendige aanwending van den *tartarus emeticus* braking of buikloop volgt, zoo als men vooral waarnam, als het middel op het benedenste gedeelte van de ruggegraat werd aangewend, bedaart men deze verschijnselen door de wassching van de plaats der aanwending met *looistof*, MOLL en VAN ELDIK, Tijdschr., Jan. en Febr. 1831, pag. 93.

ding verkregen, en deze in onze I^e^, IIe en IIIe *observatie* voor een gedeelte medegedeeld.

Men gebruikt dit *bijtmiddel*, onder den vorm van *emplastrum* of van *unguentum*. Het *emplastrum* (1), zamengesteld uit ééne once eenvoudige pleistermassa en één tot twee drachmen *tartarus emeticus*, al of niet met *opium* vermengd (2), welk laatste het *effect* van den *tartarus emeticus* niet schijnt te verminderen (*observ.* III.), heeft het voordeel, dat het meer bepaald blijft op de vlakte, die men *cauteriseren* wil, dan het *unguentum*, dat door wrijven en verschuiven des verbands of der kleedingstukken ligt te ver met de huid in aanraking komt (3). Voor het *unguentum* neemt men op ééne once *ung. simplex*, één tot twee *drachmen tartarus emeticus*, waarvan wij *twee* tot *drie* malen daags eene inwrijving maken.

Lapis causticus. De nadeelen, die men aan *cauteria potentialia*, in het algemeen heeft toegeschreven (244), passen vooral op den *lapis causticus*, wanneer deze op de gewone wijze wordt aangewend. Daar dit *bijtmiddel* geene harde korst maakt (zoo als de *lapis infernalis*), die de onder dezelve gelegene deelen tegen de vernielende werking des

(1) Het werkt spoediger na het aanwenden van een *sinapisme*, MOLL en VAN ELDIK l. c.

(2) *Empl. opiato. stibiat.*, zie MOLL en VAN ELDIK, Tijdschrift enz., 15^e^ jaarg., 1^e^ st., pag. 15, 1836.

(3) WOLLF bezigde het *emplastrum* met nut bij gewrichtsontsteking, (VON GRÄFE und VON WALTHER'S *Journ.*, Bd. V, Heft 3, p. 449.)

bijtmiddels beschut, dringt het, door de *organische* stof, die het reeds gedood heeft, dieper in en vernielt dezelve alzoo tot eene meerdere diepte. De aanwending der *potassa caustica* is dus dan verkieslijk, wanneer men de dooding der organische zelfstandigheid meer tot in de diepte bewerken wil (b. v. tot opening van *abscessen*); men kan dezelve echter ook zoo aanwenden, dat zij minder diep inwerkt; en den *lapis infernalis* in werking meer gelijk wordt.

Om den *lapis causticus* minder diep te doen doordringen, en om voor te komen dat dezelve ook in den omtrek verwoestingen aanrigt, legge men (1) een dik zamengevouwen stukje linnen, ter grootte van de te maken fontenel, in eene *geconcentreerde* oplossing van *lapis causticus* bevochtigd, op de huid, ter plaatse waar men de afleiding verlangt; bedekke het met een *compres*, en bevestige het eene en andere door kleefpleisters-strooken. De lijder gevoelt dan, na eenige minuten, een gevoel van branding, dat spoedig in hevige pijn overgaat; dit vermindert na één of twéé uren, en keert niet, althans niet hevig terug; na eenige (4 tot 5 soms 8 tot 12) dagen, laat de verbrande huid los, hetwelk men soms door eene laauwe verweekende pap bevordert, en de ettervlakte heeft een goed aanzien; men verkrijgt eene goede verettering, en onderhoudt dezelve door een genoegzaam aantal erwten, bij kinderen van 10 tot 20,

(1) Fricke l. c., bluff *Leistungen etc. der Medicin in Deutschl., im Jahre* 1832. Pag. 232.

bij volwassenen meer (1). Zeer geschikt laat zich de *potassa* in den vorm van het zoogenaamde *Weener bijtmiddel* (een mengsel van *calx viva* met *potassa*) aanwenden; het vloeit niet weg gelijk de *potassa* alléén, en heeft in weinige minuten uitgewerkt.

Lapis infernalis nadert in deszelfs uitwerkselen het meest onder de bijtmiddelen het *cauterium actuale.* Op wonden aangebragt, maakt hij eene witachtige korst, die gewoonlijk reeds na eenige uren los wordt; op de huid veroorzaakt dezelve eene zwarte, vaste brandkorst, die eerst later los laat. Deze drooge korst, die dadelijk ontstaat, belet het diep doordringen der doodende kracht van het bijtmiddel, en de *organische* stof, onder de brandkorst, geraakt spoedig in *reactie* en *active* ontsteking.

Het middel past derhalve, wanneer men spoedig, doch oppervlakkig vernieling der stof en *reactie* wil te weeg brengen, en wanneer men daarbij zeker wil zijn, dat het bijtmiddel niet te uitgebreid verwoestingen zal aanrigten of andere nadeelen, meer aan andere *caustica* eigen, zal aanbrengen (2).

De aanwending kan geschieden òf door er de huid bij herhaling mede aan te raken, óf er strepen mede te trekken, of door het bijtmiddel meer aanhoudend door eene opening in eene pleister op de huid te laten werken *(pflasterkörbe)* of ook in

(1) Over *kalium metaal* als *cauterium*, zie V. GRÄFE en V. WALTHER'S *Journ.*, 14 Bd., 4 Heft., pag. 627.

(2) Eene waarneming van genezing van *arthrocace*, door *helsteenfontenellen*, van A. PESANT te *Westmaas*, zie MOLL en V. ELDIK, Tijdschr., Jan. en Febr. 1834.

oplossing, zoo als wij van den *lapis causticus* hebben gezegd, of in eene deeg.

Moxa. De *moxa* maakt eenigermate den overgang van den *lapis causticus* op het *brandijzer*. Dezelve werkt door uitstrooming van warmtestof, doch niet plotseling; de warmte, die dezelve aan het deel mededeelt, klimt van eene aangename warmte allengs tot den hoogsten graad van hitte, waardoor ten laatste eene brandkoorts ontstaat. De *moxa* bewerkt alzoo eene trapswijs vermeerderde prikkeling en opwekking der *vitaliteit*, die zich van de oppervlakte naar de diepte uitstrekt, de prikkel schijnt echter niet zoo diep door te dringen als die van het gloeijend ijzer; de brandkorst is dunner en oppervlakkiger bij de *moxa*, de uitstraling van warmte in den omtrek en de prikkel daardoor te weeg gebragt, is geringer dan bij het brandijzer. De indruk door den brandcylinder op het *sensorium* is ook niet zoo plotselijk en doordringend als van het brandijzer, de pijn echter is niet minder hevig en aanhoudender dan van het brandijzer. Men kan de *moxa* omtrent in alle gevallen aanwenden, waar men het brandijzer kan gebruiken; zij is echter te verkiezen, wanneer men langer, gevoelig, plaatselijk en oppervlakkig bij belangrijke zwelling der beenhoofden aan oppervlakkige gewrichten, als het kniegewricht, enz., wil inwerken (1).

Over de wijze van aanwenden, hebben wij hier niets bijzonders aan te merken (2).

(1) LARREY schijnt de *moxa* te verkiezen, (*Clin. Chir.*)

(2) Vergel. deswege RUST'S *Theor. pract. Handb.* (*cauterium*).

Het *brandijzer* eindelijk werkt het meest snel, hevig en doordringend, en brengt daarbij, door uitstraling van warmtestof in den omtrek der *gecauteriseerde* plaats aanzienlijke *irritatie* te weeg, terwijl de indruk van deszelfs aanwending op het geheel *organisme* plotseling en hevig is.

Het is hieruit duidelijk, dat hetzelve niet in alle gevallen noodig is, en dat het in vele gevallen zelfs niet *mag* aangewend worden; het is alleen noodig en geoorloofd, wanneer men de door genoemde zachter werkende middelen niet tot zijn doel kan geraken.

Het brandijzer, dat RUST gebruikt (het *prismatische*) en zijne wijze van het aan te wenden (strepen trekkend) schijnt verkieslijk, wanneer men in groote uitgestrektheid branden (b.v. langs de ruggegraat of over een groot absces) of met het ijzer diep doordringen wil (tot opening van abscessen). Men mag echter de aanwending van zulk een hevig middel wel niet uitgebreider doen, dan volstrekt noodig is; ook kan eene uitgebreide verbranding en overvloedige verettering verderfelijk zijn, en wij neigen derhalve meer tot de manier van FRICKE in al die gevallen, waar de bovengenoemde redenen voor de wijze van RUST niet bestaan.

Wij zouden dan raden (1) een kogelvormig, achter in een dik vierkant uitloopend, van *koper* ge-

LISFRANC, (*Revue médic.*, *Mai* 1835, pag. 167,) raadt de *moxa* van *artemisia japonica*, die van zelve verbrandt, bij welke de *irritatie* minder diep doordringt, en de zweer meer uitgebreid wordt.

(1) Wij wendden tot dus verre een *prismatisch brandijzer* op de

maakt brandijzer op die plaats aan te zetten, waar men de *fontenel* begeert, en het daar eenige seconden, terwijl men het draaijend en kantelend op de plaats beweegt, te laten inwerken; men verkrijgt zoo eene genoegzame vernietiging der huid tot het daarstellen van een *fontenel*, en de omtrek wordt tevens, door de uitstroomende warmte aanmerkelijk *geïrriteerd*; des noodig kan men op eenigen afstand, ook een tweede ijzer appliceren (1).

Eindelijk heeft men nog in den laatsten tijd de aanwending van in kokend water heet gemaakte brandijzers, (*cauterium ex aqua fervida*) of van kokend water zelf, aanbevolen; zoodanig een *cauterium* maakt eene verbranding in den 3en of 4en graad met eene dikkere of dunnere brandkorst, die spoediger of trager loslaat.

§ 156.

Een hoofdvereischte bij de behandeling van gewrichtsontsteking is ook wel eene strenge *rust* van het deel, en vermijding van alle beweging in het gewricht; men verkrijgt deze, door den lijder op een effen bed (vooral eene matras) in horizontale ligging te houden, (vergel. onze *observ.* II en III),

wijze van RUST aan, en hebben eenige uit onze veelvuldige waarnemingen van genezing medegedeeld in onze V, VI, VII, VIII en IX waarneming.

(1) Verg. over *Caut.* RUST'S *Theor. pract. Handb.*, in *voce* en *lapis caust.* en *lap. infern.*; over *cauterisatie* door *fluida*, V. GRÄFE und V. WALTHER'S *Journ.*, 16 Bd., 1 Heft.

of wanneer de lijder onrustig is, door het aanleggen van eenig verband of werktuig.

Men kan in vele gevallen bij *coxarthrocace*, met een verband het zieke aan het gezonde been bevestigen, waardoor echter de buiging van het bovenlijf op de dijbeenderen, en alzoo de beweging in het gewricht niet verhinderd wordt, om dit te doen (en welligt om eenigermate de drukking van het dijbeenshoofd in de heupkom (1) te verminderen?) kan het werktuig van HAGEDOORN (2) door DZONDI verbeterd (3), worden aangelegd; men heeft echter daarbij te zorgen, dat men geene geweldige uitstrekking beproeve, maar alleen zich vooreerst verzekere van eene rustige houding des zieken beens, en later allengs de uitstrekking voorzigtig bewerke (4).

§ 157.

II. De behandelingswijze der *uitgangen van ontsteking*, welke, schoon nog geene ware *arthrocace* (2e tijdp.) zijnde, deze dreigen, of reeds laten vermoeden, heeft reeds elders hare plaats gevonden; ten opzigte van *etterverzameling*, om of in het

(1) Bij ontsteking des gewrichts niet ongewoon. Zie ook FRICKE l. c.

(2) Leerboek der heelk. verbanden van STARK, Amsterd. 1817, 3 dl., pag. 127, plaat X.

(3) Leerb. der heelk. verbanden van STARK, 3 dl., pag. 132, plaat XII.

(4) Deze langzame uitstrekking is een gedeelte van de behandelingswijze van Dr. PHYSICK. *The Amer. Journ. of the medical sciences etc.*, N°. XIV Febr. 1831. *Med. Chir. Zeit.* 1834. May.

gewricht, past intusschen hier een afzonderlijk woord. Men heeft, wanneer men van die etterverzamelingen bij *arthrocace* spreekt, onderscheid te maken tusschen zoodanige etterophoopingen, welke *oorzaak* van ware *arthrocace* (2e tijdperk) kunnen worden en die in ons *eerste tijdperk* voorkomen, en dezulke, welke *gevolgen* van ware *arthrocace* zijn of dezelve vergezellen, en die in ons *tweede tijdperk* zich voordoen. Beiden zijn dikwijls moeijelijk te onderscheiden, ook bij een naauwkeurig opsporen en vergelijken van de oorzaken der ziekelijke aandoening en van de aanwezige en vroegere verschijnselen; doch die onderscheiding is van het grootste belang bij de behandeling. Wij spreken hier ter plaatse van de etterverzamelingen in ons *eerste tijdperk*, later van die in het *tweede*.

§ 158.

Wanneer die etterverzameling bestaat *om het gewricht*, na de ontsteking der omringende gewrichtsdeelen, en zich te kennen geeft, door de kloppend gewordene pijn, soms door eene zuchtige zwelling op de plaatsen der etterverzameling, en door het gevoel van vochtgolving (waartoe, bij diepe ligging des etters, een geoefende vinger vereischt wordt), wanneer daarbij de vergelijking van de oorzaken en verschijnselen der voorafgegane ontsteking het duidelijk maken, dat de etter buiten het gewricht zetelt, dan is het noodig dezelve door kunst te ontlasten, daar anders deze opgehoopte etter, dik-

wijls zeer diep en op den beursband gelegen, en door de natuur moeijelijk te ontlasten, verdere ontsteking veroorzaakt, of verzakkingen maakt, en ware *arthrocace* te weeg brengt (1).

De regelen, die men daarbij, vooral wanneer de etter diep en op den beursband ligt, heeft in acht te nemen, zijn:

1°. Dat men tijdig insnijde, en zich daarvan niet late terug houden, wanneer *duidelijke* vochtgolving ontbreekt; deze is toch, bij diep gelegen etter, hoogst moeijelijk te voelen, en wanneer men al eens geenen etter vond, dan zou de insnijding op zich zelve niet zoo nadeelig zijn, als wanneer men, bij aanwezigen etter, de *incisie* verwaarloosde.

2°. Men verrigte de insnijding op de juiste *plaats*, het best in het midden der vochtgolving; zoo geene golving gevoeld wordt, op de plaats, waar de kloppende pijn zich voordoet; en zoo ook deze laatste ontbreekt, op die plaats, waar in de laatste dagen de hevigste pijn gevoeld werd, of nog bij drukking zich vertoont.

3°. Men verrigte de insnijding niet met een *lancet*, maar met eene bolle *bistourie*; derzelver rug zij niet geheel regt, maar loope, eenen halven duim van de punt af, in eenen stompen hoek schuins naar de snede; de snede zelve buige zich, ter zelfde hoogte als de hoek dien de rug maakt, in ééns met eenen

(2) *Observ.* X en XI. — LARREY, *Clin. Chir.* — DZONDI l. c.

boog (buik) naar achteren en naar de punt. Met zulk een werktuig loopt men minder gevaar, dieper gelegene deelen te kwetsen; en wordt de opening in de diepte groot genoeg, om den etter, zoodra men tot dezelve heeft ingesneden, vrij te doen uitspuiten, en denzelven later ook eene vrijere ontlasting te bezorgen.

4°. Men verrigte de insnijding op die *wijze*, dat men, zonder te groote opening in de bekleedselen te maken, de opening der etterholte groot genoeg make, en daarbij geene dieper gelegene deelen kwetse; men zette daartoe de bovengenoemde *bistourie* bij het heupgewricht, evenwijdig met het been, en met de punt naar boven, op de plaats der insnijding aan, zoodat het buikig deel der snede op die plaats rust; voorts ligte men, terwijl men de snede in het deel drukt, het hecht van het mes in de hoogte, zoo verre, dat het mes loodregt staat op de plaats, waar men heeft ingesneden, en het hecht alzoo ¼ cirkel heeft beschreven; de buik der snede is daarbij snijdend in de diepte gedrongen. Wanneer er nu etter langs het mes uitpuilt, bewege men de snede nog een weinig tot vergrooting der opening in de etterholte (1).

Wanneer zich etter om het gewricht heeft opgehoopt, voortkomende van *afgelegene deelen*, b. v. bij *spondylarthrocace*, dan is de opening van de etter-

(1) Vergel. DZONDI l. c., zoo ook de afbeelding.

holte, ter voorkoming van gewrichtsontsteking, wel mede aangewezen; doch dan dient men, tot duurzaam goed gevolg, de verdere ophooping van etter te voorkomen, dat is, derzelver afscheiding op afgelegene plaatsen te doen ophouden.

§ 159.

Wanneer er etter *in het gewricht* is opgehoopt, dan is het wel hoogst moeijelijk te onderkennen, of daarbij niet reeds zoodanige ziekelijke toestand der inwendige gewrichtsdeelen heeft plaats gegrepen, dat de ontlasting des etters niet meer in staat is om die ziekelijke aandoening te beteugelen.

Was de etterverzameling duidelijk het gevolg van eenvoudige *acute* ontsteking; had de ontsteking, voor zoo verre het in dien toestand mogelijk is, opgehouden te bestaan, en was de etterverzameling aanmerkelijk, dan zouden wij eene tijdige en met voorzigtigheid gedane insnijding, als bij de gewrichtswonden en *hydrarthron*, ter ontlasting aanraden, en daarna onderzocht willen hebben, of er ontstekingwerende of afleidende middelen noodig waren, ter beteugeling der ziekelijke aandoening der gewrichtsdeelen.

Bestond er echter nog aanzienlijke ontsteking, was deze zamengesteld, dan zouden wij, zoo de etterophooping niet te groot was, de opening door het mes niet verrigten, maar liever eene ontstekingwerende en afleidende behandelingswijze aan-

wenden, zoo als wij vroeger hebben aangegeven; zoo echter deze behandeling niet toereikend was, of de etterophooping zoo aanzienlijk mogt zijn, dat men de opening des beursbands door de natuur moest vreezen, dan zoude ook hier de opening met het mes noodig zijn. Wanneer men echter in aanmerking neemt, hoe moeijelijk het is een eenvoudig *arthropyema* (zonder *arthrocace*, 2^e. tijdp.) als zoodanig te onderkennen, en dat bij dezelve toch altoos te hooge *activiteit* als oorzaak dier etterafscheiding aanwezig is, zal het in de meeste gevallen wel het best zijn, liever te beproeven om de *resorbtie* te bevorderen, en eene afleiding naar buiten te bewerken, en alzoo naar omstandigheden één der vroeger genoemde *cauteria* aan te wenden.

§ 160.

Behandeling in het tweede tijdperk. — In het *tweede tijdperk*, dat is bij reeds aanwezige *arthrocace*, is het doel der behandeling in het algemeen, *de ziekelijke aandoening des gewrichts tot staan te brengen, en derzelver gevolgen zoo veel mogelijk minder schadelijk te maken*, of zoo dit niet gelukt en het leven bedreigd wordt, *het lijdend gewricht zoo mogelijk weg te nemen.*

I. *Om de ziekelijke aandoening in het gewricht tot staan te brengen en derzelver gevolgen, zoo veel mogelijk, minder schadelijk te maken*, heeft men met oordeel en voorzigtigheid aan vele aanwijzingen te

voldoen, ofschoon de volkomene herstelling zelden gelukken zal (1).

1°. *De behandeling van het eerste tijdperk* komt naar omstandigheden ook hier nog gewijzigd te pas; men bestrijde dan nog de oorzaken van ontsteking, en behandele deze, zoo het noodig is, met eigenlijke ontsteking werende middelen, of en vooral bezige men genoegzaam sterke tegenprikkels, om de ziekelijk gewijzigde levenswerkzaamheid van de inwendige gewrichtsdeelen af te leiden.

2°. Eene hoofdaanwijzing is in dit tijdperk de natuur te helpen in *het verwijderen van al, wat als schadelijk moet worden uitgeworpen*, zoo als etter en afgescheidene harde of zachte deelen.

Wanneer de etter zich reeds eenen weg gebaand heeft uit het gewricht, tot in de omliggende deelen, en ophoopingen heeft gemaakt, dan is het noodig derzelver ontlasting door kunst te helpen; wanneer men de ontlasting aan de natuur overliet, dan zou de etter langer een ziekteprikkel te meer blijven, en, door verzakkingen, ver uitgebreide verwoestingen kunnen te weeg brengen.

(1) De gelukkige uitkomsten der tot in dit tijdperk gevorderde *arthrocace* moeten wel meestal op rekening van eene verkeerde *diagnosis* gesteld worden; een groot gedeelte der lijders, die door RUST werden *gecauteriseerd*, hadden *nimmer arthrocace* in dit tijdperk gehad, en de waarnemingen van zoo vele hedendaagsche schrijvers strekken ten bewijze, dat hunne *diagnosis* der gewrichtsziekten nog veel te wenschen overlaat.

In dit tijdperk echter is de eenvoudige ontlasting des etters zeker niet toereikend om genezing te weeg te brengen; behalve de ophooping van etter bestaat hier toch ziekelijke aandoening en verwoesting der inwendige gewrichtsdeelen, en deze eischen de aanwending van eenen genoegzaam sterken tegenprikkel, om de ziekelijk gewijzigde levenswerkzaamheid des gewrichts te matigen en naar buiten af te leiden. In plaats van dus eene opening met het mes te maken, hebben wij liever een *causticum* of het brandijzer tot dat einde aangewend, waardoor wij aan beide genoemde aanwijzingen te beter voldeden. Bij een zeer *chronisch* verloop der ziekte, was zelfs de aanwending van eenig (voor het *individueel* geval berekend) *cauterium*, ook zonder de opening van het *absces* toereikend, terwijl hetzelve eene afleiding naar buiten bewerkte, en de *resorbtie* bevorderde, (vergel. onze *Obs.* I, II, III, V.)

Was de etter verre naar buiten doorgedrongen, zoo bewogen wij over de uitpuiling, door denzelven te weeg gebragt, in de nabijheid van het gewricht, een *prismatisch* brandijzer, met eene voortgaande beweging en sterke drukking, tot dat de etter naar buiten drong, en wij zagen daarvan het beste gevolg (*Obs.* X).

Ontlastte zich de etter aldus niet, dan maakten wij even als RUST (1) in de brandvlakte eene opening met het *lancet*.

(1) *Arthrok.*, § 180. Over het verschil in gevoelen, of men *al*, dan *niet* de opening aan de natuur mag overlaten, en de beste wijze van die opening door kunst te maken. § 173 enz.

Ligt de etter diep, is de etterholte groot, en de *activiteit* der uitwendige deelen gering, dan maakten wij, wanneer er geene aanwijzing was voor een zachter *cauterium* (b. v. van de *tart. emet.*), met een kogelvormig brandijzer, ééne of twee brandvlakten, of met een *prismatisch* ijzer eene streep, stieten daardoor, nadat de bekleedselen in ontsteking waren geraakt, en wanneer de *resorbtie* dan nog niet plaats greep, eene lange gloeijende *sonde* in en weder naar buiten, en bragten dan door de openingen een op de zijden uitgerafeld strookje linnen, om genoegzame ontsteking in de etterholte te weeg te brengen, hetgeen gewoonlijk na 24 uren, soms na 2, 3 of 4 dagen, het geval was (1).

Bij zeer uitgebreide en *fistuleuse* etterholten, bij welke de vorige behandelingswijzen te vergeefs zijn aangewend, leggen wij de holte geheel of gedeeltelijk met het mes open. Men heeft daarbij niet te vreezen voor schadelijke gevolgen door den vrijen toegang der lucht; men heeft meer nadeel te duchten, wanneer eene kleine opening gemaakt wordt, waardoor de lucht wel kan indringen, maar deze en de etter niet vrij kunnen worden ontlast, en alzoo des te meer schadelijke prikkels worden (2).

De verdere behandeling der geopende etterholte is die van groote *abscessen* met beenbederf, waarover wij hier niet uitvoerig mogen zijn (3).

(1) Rust, l. c. § 181, waar hij deze behandelingswijze verdedigt.
(2) Rust, l. c. § 175 en 184.
(3) Rust, l. c. § 182.

Wij behoeven hier ook niet op te geven, hoe men de natuur helpt in het verwijderen van afgezonderde en vreemd gewordene harde of zachte deelen (1).

3°. Het is van het uiterste belang in dit tijdperk, de *krachten* van den lijder door geneesmiddelen en voedsel te schragen, terwijl men voortgaat door algemeene middelen bestaande *scherpten* of *ziekelijkheden* te verbeteren.

4°. Tot verbetering der vreesselijke *verzwering*, die dikwijls in dit tijdperk voorkomt, dienen, behalve deze algemeene doelmatige behandeling, die plaatselijke middelen, welke bekend zijn als heilzaam ter verbetering van slechten etter; onder deze hebben wij het *chloruretum sodae* of *calcis* (2) en mede het *creosot* (3) met zeer goed gevolg gebezigd, zoowel in inspuitingen in eene etterholte, als in omslagen op eene etterende vlakte.

(1) RUST l. c., § 184.

(2) A. G. LABARRAQUE, over het gebruik van de *chlor. de soude et de chaux*, vertaald en met aanmerkingen toegelicht, door A. H. V. D. BOON MESCH, Leyd. 1827, GRÄFE *und* V. WALTHER'S *Journ. etc.*, 15 Bd., 2 Heft, pag. 304, *über den Chlorkalk, und seine Med. Anwend. von* Dr. E. GRÄFE.

(3) Verg. over hetzelve HUFEL. *und* OSANN'S *Journ.*, Jan. 1834, pag. 79. *Beob. über die Med. Wirk. des Creosots, von* Prof. REICH, HUFEL. *und* OSANN *Journ.*, April 1834, pag. 77. *Heilverf. mit dem Creosot*, Dr. F. J. SIEBENHAAR. *Revue médic.*, Janv. 1835. *Efficacité de la suie dans les ulcérations diverses.* P. BLAND, in *Revue méd.*, Juin 1834. *La suie considerée comme succédance de la créosote.*

5°. Een voornaam vereischte bij de behandeling in dit tijdperk, is het in acht nemen van *stipte rust des deels*, ten einde voor te komen, dat de zieke gewrichtsdeelen door beweging worden geprikkeld, en om de natuur gelegenheid te geven, door gewrichtsverstijving een gelukkig einde aan de ziekte te maken; men kan hier met nut van werktuigen gebruik maken, waarover wij vroeger hebben gesproken.

6°. *Wanneer het beenhoofd reeds ontwricht is*, en er geene aanwijzing of mogelijkheid bestaat om hetzelve weg te nemen, dan poge men het gebruik des deels, zoo veel mogelijk te herstellen. Men bepale daarom door verbanden of werktuigen het beenhoofd op deszelfs nieuwe plaats, en bewerkstellige eene doelmatige drukking en voorzigtige beweging, om het vormen van eene nieuwe gewrichtsholte te bevorderen. Het spreekt van zelf, dat men hierbij de ziekelijke aandoening der gewrichtsdeelen heeft in acht te nemen en met zorg te behandelen.

Sommigen hebben aangeraden pogingen te doen, om het ontwrichte beenhoofd in de heupkom terug te brengen (1). LESAUVAGE (2) wil dit beproefd

(1) F. PLATER, *Observ. libri tres*, Bazil 1614, pag. 144. V. D. HAAR, WINTER en HARLIEF, *Jahrb. der Deutsche Med. und Chir.*, Bd. III.

(2) In *Arch. gén. de méd.*, Nov. 1835, pag. 179. Dr. HEIJNE heeft ons onlangs verhaald eenige gelukkige kuren, door de repositie van verouderde *luxatiën* gemaakt te hebben.

hebben, omdat het hem gebleken is, dat het gewrichtshoofd, zelfs na ontwrichting, dikwijls met eene ivoorharde korst bedekt werd, en alzoo zeer goed weder in het heupgewricht zich kon bewegen. Anderen (1) wilden volstrekt *geene* pogingen tot *repositie* doen.

Wij voor ons gelooven, dat men de repositie niet beproeven mag, op grond van de kennis der oorzaken, die de ontwrichting te weeg brengen.

Stellen wij, dat de ontwrichting was veroorzaakt door ziekelijke aandoening der heupkom of der deelen in dezelve gelegen en door verkleining der heupkom, en dat men zich (hetwelk wel niet mogelijk is) al eens kon overtuigen, dat het dijbeenshoofd en de banden niet hadden geleden, zoodat er geene vrees was, dat deze zich tegen de herstelling of tegen duurzame genezing verzetten zouden, dan zal de gewrichtsholte of niet ruim genoeg geworden zijn, om het beenhoofd weder op te nemen, of te zeer geleden hebben, zoodat de beweging van het teruggebragte beenhoofd aanleiding zal geven tot herhaalde ontsteking en verwoestingen.

Nemen wij aan, dat de ontwrichting was gevolgd, door ophooping van water of etter, waardoor het dijbeen was naar buiten gedreven, dan zou men de *repositie* niet mogen beproeven, omdat het te vreezen zou zijn, dat de gewrichtsdeelen zoo ziekelijk zouden zijn aangedaan, dat de *repositie* onmogelijk was, of aanleiding tot herhaalde ontsteking en derzelver gevolgen zou geven, en omdat de

(1) Rust l. c., § 166.

gewrichtsbanden te zeer zouden hebben geleden, om een duurzaam herstel met grond te kunnen doen verwachten.

Was de ontwrichting veroorzaakt door ziekelijke aandoening des beenhoofds, en kon men zich ook hier wederom overtuigen, dat de heupkom en banden gezond waren, dan zou ook de *repositie* onmogelijk, of ook weder van nadeelige gevolgen zijn.

Wanneer eindelijk de ontwrichting was veroorzaakt door vernieling of zelfs door verlies van veerkracht der banden, en men daarbij al eens, met eenigen grond, de heupkom en het beenhoofd gezond kon vooronderstellen, dan zou de *repositie* nog eene te onzekere uitkomst beloven. *Vooreerst* immers zou men moeten vreezen, dat het dijbeenshoofd na de *repositie* niet genoegzaam in de heupkom zou bepaald worden, om verdere ontwrichting voor te komen. *Ten andere* zouden de gewrichtsdeelen, bij zoo verslapte banden, meer drukking en scheuring lijden, dan in den gezonden staat, hetwelk weder tot ziekelijke aandoening aanleiding zou kunnen geven; het is namelijk gebleken, dat de banden van het heupgewricht, en vooral de *ronde band* zoodanig zijn geplaatst en aangehecht, dat daardoor de te sterke drukking en wrijving van de heupkom tegen het gewrichtshoofd wordt voorgekomen (1).

(1) Vergelijk verder over de *repositie: Observ. clin. sur les dif. de la taille et des membres etc. accompagné d'un atlas in 4⁰ de 60 planches etc., par le Prof.* DELPECH *et* Dr. FRINQUIER, gerecenseerd in *Med. chir Zeit.*, März 1835, pag. 425. DELPECH, *Orthomorphie etc.*

§ 161.

II. Hoewel de natuur nog somtijds in schijnbaar hopelooze gevallen in staat bleek te zijn, om den voortgang der ziekelijke aandoening en verwoesting te beteugelen en dezelve te doen ophouden, zoodat de lijder kon blijven voortleven, met behoud van het lijdend deel, hoewel dit misvormd of minder bruikbaar mogt zijn, zoo zijn deze gevallen te zeldzaam, en is er over het algemeen te veel vrees, dat de ziekte eenen doodelijken uitgang zal hebben, dan dat men niet ernstig bedacht zou zijn *om het lijdende gewricht weg te nemen*, zoodra daartoe aanwijzing bestaat.

Deze *aanwijzing* nu bestaat in het algemeen daar, waar eene gepaste behandeling niet in staat is geweest, om de ziekelijke aandoening en verwoesting der gewrichtsdeelen tot staan te brengen, maar in tegendeel die verwoesting en de uitputtende verettering steeds voortgaan de krachten te ondermijnen, en alle hoop op behoud des deels, of des levens, wegnemen.

De *mogelijkheid* en de *wijze* van verwijdering des lijdenden gewrichts hangen af van de oorzaken en van het verloop der gewrichtsziekte, en zijn vooral verschillend, naar mate dit of dat gewricht is aangedaan.

Was de zetel der ziekte in de knie of den voet, of in den elleboog of de hand, dan zou men de *amputatie* moeten verrigten; of zoo het knie- of elleboogge-wricht was aangedaan, dan zou men te kiezen heb-

ben, tusschen de *afzetting des deels* en de *uitneming van het knie- of elleboog gewricht.*

Was het schoudergewricht aangedaan, dan zou er niets overschieten, *dan de uitneming des deels uit het gewricht*, of liever de *afzaging van het beenhoofd* (1).

Het is hier de plaats niet, om te dezen aanzien breed uit te weiden; aan het oordeel van den Heelkundige moet worden overgelaten, om, in onderscheidene gevallen, naar omstandigheden op de best mogelijke wijze te kiezen. Alleen mogen wij niet nalaten op te merken, dat de goede uitslag niet zoozeer van de wijze, waarop de kunstbewerking wordt uitgevoerd, dan van de straks aangestipte oorzaken afhangt. In de meeste gevallen wordt de verwijdering van een groot, door *arthrocace* verwoest, gewricht gevolgd, door hervatting der kwaal met een spoediger beloop in een ander, of door de ontwikkeling van eene reeds sluimerende ziekte in gewigtige ingewanden, vooral in de longen; snel verloopende longteering is zoo niet zeldzaam het gevolg der *amputatie*; dit is toe te schrijven aan de veelvuldigheid der scrofuleuse kwaadsappigheid en geneigdheid tot vorming van *tubercula*, als oorzaken van het oorspronkelijk gebrek. Men zij dus steeds met de voorspelling omtrent het nut, dat van de kunstbewerking te wachten is, omzigtig

(1) Eene waarneming van de wegneming van het hoofd en den hals des dijbeens, met ongelukkigen uitgang, vonden wij door LEOPOLD medegedeeld in FRORIEP's *Notizen* 1836, N°. 1048, pag. 219. Tijdens ons verblijf te Amsterdam, zagen wij deze operatie aan het schoudergewricht, door den Hoogleeraar TILANUS verrigt, door den besten uitslag gevolgd worden.

en veroorloove zich hoogstens het uitzigt op een gelukkigen uitslag, in gevallen, waar het lijden eenvoudig door uitwendige beleediging is aangebragt, zuiver rheumatisch is of afhankelijk van de verplaatsing eener snel verloopende ziekte, die hier mede volkomen is geëindigd.

III. b. Fungus Articuli.

§ 162.

Door *fungus articuli*, *arthrospongus*, *arthrospongosis*, *tumor albus*, *anchylosis spuria*, *arthrophyma adinochondrium*, *intumescentia massae adiposae*, *glandulosae et cartilaginum articuli*, *sponsgezwel* of *witte zwelling der gewrichten*, verstaat men gewoonlijk eene langzame, sponsachtige, pijnlijke zwelling onder de huid om eenig gewricht, waarbij de huid in den beginne natuurlijk gekleurd of wit is, later roodblaauw wordt en in verzwering geraakt, en welke aandoening uitloopt op eene geheele oplossing der zachte en vernieling der harde gewrichtsdeelen (1).

(1) HIPPOCRATES en CELSUS gewagen er van; afzonderlijk behandelden dit gebrek: J. A. ENCKELMANN, *de fung. art.*, Argentor 1749. B. BELL, *Abh. von den Geschwüren*, Leipz. 1779. BÖTTCHER, *Abh. von den Krankh. der Knochen etc.*, Koningsb. 1789, tom. II. HEBENSTREIT, *Zuzätze zu* B. BELL'S *Abh.*, Leipz. 1793. D. V. GESSCHER, Proeve over de voorn. langd. gezwellen, II en V afd. RUSSEL, *a Treatise on the morbid. aff. of the kneejoint*, Edinb. 1802. J. HIRDMANN, *Diss. on white swelling of the joints*, London 1802. T. R. G. PALOUS, *Observ. et idées relat. aux tum. bl. des art.*, Paris 1802. BEERENDS, *de fungo art.*, Frankf. 1804. THOMASSEN A THUESSINK, Waarnemingen in het *Nosoc.* te Gron., Geneesk. Mag., 5 dl. 1 st., pag. 133. J. A. H. NICOLAI, *Mémoire sur les tum. blanches des artic. couronné*, Paris 1827.

Men geraakt in eenen doolhof, wanneer men verschillende schrijvers hoort, over het wezen, de zitplaats, de verschijnselen en oorzaken der ziekte waarvan wij spreken.

Callisen, die de zitplaats van het gebrek gelooft te zijn of in het celweefsel, of in de het gewricht omringende vliezige bandachtige uitbreidingen, of in het beenweefsel zelf, heeft onderscheidene soorten van dit gebrek opgegeven, en den *fungus* en *arthrocace* voor dezelfde ziekten gehouden.

Chelius behandelt *gonarthrocace* onder den naam van *tumor albus genu.* Bell verdeelt den *fungus articuli* in twee soorten: eene *scrophuleuse*, die zijnen zetel heeft in de beenderen; eene andere *rheumatische*, die oorspronkelijk in de zachte deelen der gewrichten zetelt.

Rust houdt de *arthrocace* van *tumor albus* wezenlijk verscheiden, daar de *eerste* eene ziekte der harde, de *laatste* eene ziekelijke aandoening van de zachte gewrichtsdeelen is; daar bij de *arthrocace* de aandoening en verwoesting van binnen naar buiten, bij *tumor albus* van buiten naar binnen voortgaat; de *arthrocace* veelal het gevolg is van eene *scrophuleuse*, de *tumor albus* van eene *rheumatische diathesis*, en eindelijk beiden in verloop en verschijnselen verschillen.

Het komt ons voor, dat men den strijd lang zou hebben kunnen doen eindigen, wanneer men zich niet zoo zeer had beijverd, om voor iedere gewrichtsaandoening eenen afzonderlijken *naam* te vinden, en om dan tusschen die onderscheiden genoemde

aandoeningen bepaalde grenzen te trekken, die uit den aard der zaak niet bestaan.

§ 163.

Fungus articuli namelijk, eene gewrichtsaandoening die met ontsteking begint en uitloopt op de geheele verwoesting des gewrichts, mag men, na hetgeen wij gezegd hebben, *arthrocace* noemen, zoowel de *rheumatische* als de *scrophuleuse*, *jichtige*, *syphilitische* enz. Wil men den naam van *tumor albus* of *fungus articuli* behouden, wij keuren dat goed, voor zoo verre men daardoor niet eene geheel bijzondere gewrichtsziekte verstaat, maar slechts ééne der vele vormen van *arthrocace* wil beteekenen.

Wij verdeelen dan ook den *fungus articuli*, even als de *arthrocace*, in twee tijdperken.

In het *eerste tijdperk* heeft er zamengestelde, vooral *scrophuleuse* of *rheumatische* ontsteking plaats van de omringende zachte deelen des gewrichts, inzonderheid van het celweefsel; deze ontsteking kan zich nu ook tot andere deelen uitbreiden, en dan in *hydrarthron* of *verettering* uitgaan.

In het *tweede tijdperk* is er eene aanmerkelijke uitzweeting en ophooping van wei- of geleiachtige stof in het omringende celweefsel, die reeds eenigermate in het eerste tijdperk begonnen is, waardoor de sponsachtige zwelling veroorzaakt wordt, en er ontstaat eene ziekelijke aandoening en verwoesting der gewrichtsdeelen, zoodat de aandoening met regt *arthrocace* kan genoemd worden.

Een en ander wordt duidelijk bij de beschouwing der verschijnselen en hetgeen bij de lijkopening gevonden werd.

Deze vorm van *arthrocace* komt aan de meeste gewrichten der ledematen voor, het meest echter aan de knie, niet zoo dikwijls aan het voet- of elleboog-, zeldzamer aan het schoudergewricht, aan de vingeren of hand; zeer zelden aan het borstbeeneinde van het sleutelbeen. De aandoening komt veelmalen voor en is zeer gevaarlijk, zoodat zij, tot eene zekere hoogte gekomen, veelmalen de gansche vernieling des gewrichts en zelfs den dood ten gevolge heeft; derzelver verloop is meestal zeer langzaam, en men houdt dezelve veelal in den beginne voor eene eenvoudige *scrophuleuse rheumatische* of *jichtige* aandoening; intusschen begint zij somwijlen met eene *acute* ontsteking.

Wanneer, zoo als meestal, de ziekte van den beginne af aan, een *chronisch* verloop houdt, dan bemerkt de zieke in het *eerste tijdperk*, na veelmalen lang voorafgegane dwalende *rheumatische* of *jichtige* aandoeningen, eene moeijelijke trage *beweging* van het gewricht, eene zekere volheid en vermeerderden omvang van de huid en van het celweefsel, op eenige plaats van het gewricht, of over de gansche geleding; voorts zwaarte en vermoeidheid van het deel, vooral nadat hetzelve eenigen tijd in rust is geweest; de warmte der huid is vermeerderd, zonder kleurverandering. Er ontstaat *pijn* aan het gewricht, die, meer of minder hevig, dan eens oppervlakkig is, dan weder

dieper doordringt, en gewoonlijk langzaam toeneemt. Deze pijn bepaalt zich somtijds bij eenige punten, doch is meermalen over het geheele gewricht uitgestrekt; dezelve neemt toe, bij de buiging en uitstrekking des deels, en strekt zich dan overal tot de pezen en banden uit. Het lid neemt eene *gebogene houding* aan, de lijder klaagt, dat de pezen te kort zijn, welk alles een gevolg is van de beginnende *ophooping van wei-* of *geleiachtige stof* om het gewricht; er ontstaat allengs eene kleurlooze, veerkrachtige *zwelling*, die een bedriegelijk gevoel van *vochtgolving* aanbiedt, en geheel het gewricht, zelden eene omschrevene plaats van hetzelve, omringt, en zich aan de knie het duidelijkst rondom de knieschijf voordoet. Er volgt eindelijk zulk eene stijfheid van het gewricht, dat men ware *anchylosis* zou vermoeden.

In dezen toestand kan het gebrek zeer lang verblijven, zonder dat de belangrijkheid van de aandoening wordt vermoed; de pijnen nemen af, en de moeijelijkheid der beweging, en een onaangenaam gevoel van verdooving in de geleding blijven alléén over; echter bemerkt men bij den lijder veelal eene treurige stemming des gemoeds, en zijn aanzien teekent eenen bedenkelijken toestand. In andere gevallen gaat het gebrek langzaam, doch geregeld voort, onder afwisseling van schijnbare verbetering en verslimmering.

Tweede tijdperk. De zwelling neemt aanmerkelijk toe, en wordt regt *sponsachtig*-veerkrachtig, en het schijnt of ook de beeneinden gezwollen zijn;

de zwelling is indrukbaar, doch behoudt den indruk der vingeren niet; zij wordt pijnlijk bij de aanraking; de *pijn*, die blijft voortduren, neemt vooral op eenige punten toe; even zoo wordt de huid op enkele punten *glinsterend* rood-blaauw, en laat, daar zij dunner wordt, de bloedvaten doorschijnen, die zich als blaauwe strepen voordoen; de vermeerdering van pijn en wankleurigheid worden het eerst bemerkt aan de plaatsen, waar de zwelling is begonnen. Het deel blijft bestendig gebogen, en kan slechts met ondersteuning van de hand en onder hevige pijn gebogen worden; hetzelve vermagert beneden het lijdende gewricht, de spieren worden dunner, de huid wordt slap en bleek; er ontstaat daar eene *oedemateuse* zwelling, terwijl het gewricht in omvang toeneemt, en het deel een slecht aanzien verkrijgt. De pijn wordt meer en meer hevig, vooral tegen den nacht, bij weêrsverandering en bedwarmte, en het geheele gestel wordt ontstemd en ziekelijk. Later verandert de zwelling, tot eene groote uitgebreidheid geraakt, van aanzien; zij wordt oneffen van oppervlakte; de meest verhevene en pijnlijke plaatsen worden week, dun en rood-blaauw. Men gevoelt op deze plaatsen eene onduidelijke vochtgolving en de aanraking dier verhevene punten veroorzaakt eene hevige pijn in de diepte. Het deel wordt beneden het gewricht zeer *oedemateus*, de lijder is geheel ziekelijk, er ontstaat koorts, het gansche ligchaam vermagert; dorst, onrustige slaap en nachtzweet plagen den lijder; het gezwel breekt open,

dikwijls op vele plaatsen tegelijk; de etter is soms in den beginne kleverig, weiaardig en als met gestold eiwit vermengd; somtijds is zij van gewone goede hoedanigheid, doch wordt spoedig vuilgeel, roodachtig, dun en stinkend; er ontstaan bloedingen uit de *absces*-openingen; deze *abscessen* vormen spoedig *fistuleuse* gangen en holen; met de *sonde* voelt men de deelen week en doordringbaar, en gangen naar verschillende rigtingen gaande, uit welke *ichor* kan gedrukt worden; in de diepte voelt men de beenderen *carieus*. De omvang van het gezwel vermindert intusschen niet, zoo zich hier één *absces* sluit, breekt daar weder één open; onder afwisseling van betere en slechtere verschijnselen, nemen de krachten des lijders af, en eindelijk maken *colliquative* toevallen een einde aan het vreeselijk lijden.

§ 164.

De met *acute* ontsteking beginnende *fungus articuli* heeft eenigzins andere verschijnselen, voordat zij een *chronisch* verloop aanneemt. Bij dezelve ontstaat dikwijls vóór het verschijnen der zwelling *rheumatische* koorts, met huivering, afwisselende hitte, zweet en pijn in de leden en gewrichten. Na eenige dagen gevoelt de lijder meer bepaald aan één gewricht pijn, die de beweging van hetzelve hindert, en bij de ligtste aanraking vermeerdert; het gewricht is licht-rood, zeer heet en gezwollen. De zwelling onderscheidt zich van die bij *chro-*

nisch beginnende *fungus articuli*, doordien zij meer warm, helder-rood, meer over het gewricht verbreid is, de huid mede aandoet en pijnlijk is. Na acht of meer dagen verminderen de koorts en onstekingstoevallen, en er volgt thans een *chronische* toestand met afwisselend vermeerderde warmte, en met roodheid en zwelling des gewrichts, welke laatste minder warm, maar week en sponsachtig wordt.

Bij de *lijkopeningen* treft men in het *eerste tijdperk* een grooter aantal bloedvaten, en meer bloedrijkheid in de kleine vaten van het celweefsel om het gewricht aan. Dat celweefsel schijnt zelf in grootere hoeveelheid aanwezig te zijn, althans men vindt naast en tusschen de pezen en banden eene groote hoeveelheid van eene massa, die met het celweefsel veel overeenkomst heeft, deze stof is wit-geel. De dieper gelegene deelen zijn weinig veranderd, aan derzelver oppervlakte alléén eenigzins vaat- en bloedrijker, hier en daar met vlekken, op welke men eenige afzetting van de genoemde geleiachtige stof waarneemt.

In het *tweede tijdperk* vindt men onder de huid, en in het celweefsel eene meer vaste geleiachtige stof, waarin witte, vezelige strepen, die naar verschillende rigtingen loopen, zich vertoonen.

Het aantal bloedvaten is geringer, dan in het *eerste tijdperk;* wanneer men echter de bloedvaten met gekleurde stof opspuit, ziet men duidelijk, dat de bovengenoemde witte strepen niet anders zijn dan bloedvaten, die zich beginnen te sluiten. De spekachtige zelfstandigheid is weeker dan de huid en

pezen; de uitwendige bekleedselen zijn aan de binnenvlakte geheel met dezelve bedekt, en overigens onveranderd. Op die plaatsen, waar zich vele groote vaten bevinden, is de genoemde stof met roode vlekken bezet, waarin men eene weeke, blaauwachtige, kaasachtige massa waarneemt; naar deze vlekken verloopen de bloedvaten inzonderheid, en verspreiden zich daar in takjes; later is de huid aan eenige plaatsen blaauw en week; er bestaat *oedema* beneden het gewricht; verzwering van de zwelling om hetzelve en *fistuleuse* gangen.

In het celweefsel onder de huid is eene verzameling van bruin bloedig vocht, de zachte deelen zijn opgelost bijna vloeibaar, kleverig-slijmig op het aanvoelen. De pezen, banden en het beenvlies zijn met eene kaasachtige, spekachtige, witte zelfstandigheid bedekt; de beursband is week, rood en dikker, aan de binnenzijde deszelven heeft zich eene weeke, aschgraauwe zelfstandigheid aangezet.

De beenvlakten zijn, wanneer zij in verzwering zijn geraakt, van beenvlies ontbloot, ruw en met *ichor* bedekt; er bestaan pijpzweren, die in verschillende rigtingen de spekachtige zelfstandigheid doordringen en zich tot de kraakbeenderen en beenderen uitstrekken; deze gangen en holligheden zijn van binnen met eene fijne weeke huid bekleed, die bloed- en vaatrijk is, vooral dan, wanneer men de vaten opspuit. Het aantal vaten in den *fungus* is geringer dan vroeger, de aderen zijn groot, de slagaderen bijna geheel gesloten (1).

(1) *Revue Médicale*, May 1835, door LISFRANC.

§ 165.

Ten aanzien der oorzaken van dit gebrek, verwijzen wij naar de gewrichtsontsteking. Alles wat aanleiding geeft tot het ontstaan van zamengestelde, inzonderheid *scrophuleuse*, *rheumatische* of *jichtige* gewrichtsontsteking, kan oorzaak van *fungus articuli* worden.

§ 166.

Men kan den *fungus articuli* verwisselen:

1°. met eenvoudige ontsteking van de omringende gewrichtsdeelen; men onderkent echter deze van den *fungus articuli* door de verschijnselen en het verloop der aandoening en het gestel van den lijder;

2°. met *hydrarthron*; dit laat zich onderscheiden door een veelal meer *acuut* verloop der ziekte; door eene meer begrensde zwelling en door een duidelijker gevoel van vochtgolving; de zwelling verandert, bij beweging van het gewricht en veranderde ligging des deels, eenigzins van gedaante; de beweging is niet zoo pijnlijk en moeijelijk; de huid is bewegelijk, niet gekleurd en veelal niet heet.

Verzameling van etter, *ichor* of bloed, onderkent men door de voorafgegane hevige ontsteking, en de kenteekenen van den overgang in verettering, alsmede door de opsporing der oorzaken.

§ 167.

De *voorzegging* is in het algemeen bij dit gebrek ongunstig. Alléén in het *eerste tijdperk*, wanneer de ontsteking alléén uitwendig zetelt, en met nog niet verouderd *rheumatisme* gecompliceerd is, kan men onder eene goede behandeling ook het behoud van het gebruik des gewrichts hopen. Is echter de ontsteking meer diepzittend, *chronisch* geworden, of met verouderd *rheumatisme*, *jicht*, *scrophula* enz. gecompliceerd, dan is het te vreezen, dat de genezing niet, of althans niet met het behoud van het gebruik des gewrichts mogelijk is; zeer zelden wordt het gebrek genezen, zonder opvolgende, meer of minder volkomene gewrichtsverstijving.

Het gevaar voor het leven in de laatste tijdperken wordt grooter, naar mate de aandoening meer verouderd en de verwoesting der gewrichtsdeelen aanmerkelijker is; en hangt mede vooral af van den aard en den duur eener algemeene kwaadsappigheid, van de belangrijkheid des aangedanen gewrichts, en deszelfs afstand van den tronk.

Wanneer men wegens de aanzienlijke verwoesting der gewrichtsdeelen tot de *amputatie* besluit, dan is deze wel het eenige, maar toch nog zeer onzekere middel, om het leven des lijders te redden, daar het gebrek zich dikwijls later aan een ander gewricht weder vertoont.

§ 168.

Het *doel der behandeling* bij deze aandoening moet zijn, de ontsteking, waarmede dezelve begint, te doen ophouden, en de gevolgen derzelve te voorkomen; of zoo dit niet mogelijk is, en er *fungus articuli* volgt, deze zoo mogelijk tot staan te brengen, of des noods het zieke gewricht weg te nemen; de behandeling verschilt dus in de onderscheidene tijdperken.

In *het eerste tijdperk* behandelt men de bestaande ontsteking, naar de vroeger bij *gewrichtsontsteking* en *arthrocace* opgegevene regelen; men heeft uit de menigte uit- en inwendige geneesmiddelen bij *fungus articuli* aanbevolen, en welke te veel zijn, om ze hier op te noemen, met oordeel en voorzigtigheid te kiezen, zoo als wij vroeger op verschillende plaatsen hebben aangeraden.

Wanneer men den *chronischen* ontstekingstoestand vermindert, voorkomt men natuurlijk mede de verdere vochtophooping, en maakt de opslorping, van het reeds afgescheidene, des te mogelijker; om aan beide aanwijzingen te voldoen, past vooral afleiding naar de huid, het zij door aanwending van *spaansche vliegpleisters*, met opvolgende ettering, het zij door het gebruik van *cauteriën*.

Heeft men reden te gelooven, dat de ontsteking geheel verdwenen is, en is de zwelling gering, dan kunnen, benevens eene doelmatige inwendige behandeling, uitwendig oplossende middelen soms de genezing bewerken, als *spiritus mindereri*, eene

pleister van *gumm. ammon.* met azijn, eene zalf uit *ossengal*, *olijfolie* en *keukenzout* (in eene blaas aan de warmte blootgesteld, tot dat de massa tot eene zalf geworden is): *pulvis colophonii* op vlas gestrooid en met *wijngeest* bevochtigd *jödium* enz.; *kwikmiddelen* passen hier uit-, of inwendig om bekende redenen *niet*.

In het *tweede tijdperk* past de behandeling voor ons *tweede tijdperk van arthrocace* aangegeven.

Wanneer reeds pijpzweren aanwezig, de omringende gewrichtsdeelen ontaard zijn, de huid overal ziekelijk veranderd, rood, fungeus, het lid onder het lijdende gewricht zeer vermagerd, in eene algemeene uittering te wachten of aanwezig is, dan is het niet meer te verwachten, dat men de ziekelijke aandoening kan tot staan brengen, en mag men alléén nog, hoewel niet altoos, het behoud des levens hopen van de wegneming des gewrichts, door de *amputatie* des deels.

Zal men echter tot deze besluiten, met eenige gegronde hoop op goede uitkomst, dan moeten de krachten des lijders niet zoo zeer gezonken zijn, dat hij de *operatie* en derzelver gevolgen niet zou kunnen doorstaan, de oorzaken der aandoening zijn uit den weg geruimd en geenerlei kwaadsappigheid meer bestaat; en eindelijk alle overige gewrichten gezond en vrij zijn van *fungus articuli* zelfs in ligteren graad. Bestond er namelijk nog algemeene kwaadsappigheid, of had de aandoening zich ook reeds aan eenig ander gewricht geopenbaard, dan zou men te vreezen hebben, dat na de *amputatie*,

het gebrek zich weder elders ontwikkelde. Het is noodig na de *amputatie* eene *fontanel* aan het deel te onderhouden. Het spreekt van zelf, dat het gewricht genoegzaam van den tronk moet zijn verwijderd, om de *amputatie* mogelijk te maken.

Men vergelijke verder over dit gebrek, onze proeve van *arthrocace;* hetgeen wij over *fungus articuli* gezegd hebben, is slechts een aanhangsel op genoemde proeve.

IV. Waterzucht der onderhuidsche slijmbeurzen, (*hygroma cysticum*).

OOK WEL GENOEMD:

Hydrarthrus externus, bursalis of marsupialis.

§ 169.

De *onderhuidsche slijmbeurzen (bursae mucosae subcutaneae)*, bij oudere schrijvers weinig bekend, door GOOCH, CAMPER, ASSALINI, LÖDER, ROZENMULLER, BICHAT en BÉCLARD beschreven, kunnen, door vochtverzamelingen ten gevolge van ziekelijk verhoogde afscheiding uitgezet wordende, een gebrek daarstellen, hetwelk bij vroegere schrijvers veelal onder den naam van *fungus*, bij latere onder dien van *boongezwel*, *wolfsgezwel*, *lupia* enz. bekend is; het eerst evenwel, is het naauwkeurig en volledig beschreven, en deszelfs ware zitplaats aangetoond door

SCHREGER (1), van wien het den naam van *hygroma cysticum, hydrops bursarum mucosarum* ontvangen heeft. Ook VAN GESSCHER (2) spreekt reeds van de zitplaats van het *boongezwel* in zekere slijmbeurzen aan het voorste gedeelte van het knie-dij-elleboog- en schoudergewricht geplaatst (3).

Men vindt de onderhuidsche slijmbeurzen, het menigvuldigst aan groote gewrichten, van daar dan ook, dat deze waterverzamelingen het meest aan het knie- en elleboog voorts aan het voet- en handgewricht, aan de geleding der vingeren, en aan de heup en den schouder voorkomen.

Ook kunnen deze beurzen zich toevallig ontwikkelen op plaatsen, waar de huid veel drukking ondergaat, als bij verkrommingen der ruggegraat, horrelvoeten; onder het likteeken van een *geamputeerd* been, hebben wij haar (even als nog onlangs bij horrelvoeten) met BÉCLARD (4), waargenomen.

In den gezonden staat bevatten deze slijmbeurzen slechts eene geringe hoeveelheid weiachtig vocht;

(1) *De Burs. mucos subcut.* 1825, en in *Chir. Versuche*, Bd. II, pag. 245.

(2) 1 dl., § 651.

(3) De zitplaats van het *boongezwel* is zeer verschillend aangegeven door onderscheidene auteurs. Zoo beschouwt V. WALTHER (V. WALTHER und V. GRÄFE, *Journ. etc.*, Bd. IV, Heft 3, pag. 370), hetzelve als een *beursgezwel*, waarvan de inhoud in eenen nieuw gevormden zak besloten is; COOPER (l. c. pag. 74) vergelijkt het met den *peesknoop*, en zoekt deszelfs zitplaats in de slijmbeurzen der pezen; RUSSEL (l. c. pag. 171) meent, dat het vocht bevat is tusschen de fijne plaatjes van het onderhuidsche celweefsel enz.

(4) l. c. pag. 189.

grijpt er, door eene of andere oorzaak, eene betrekkelijk te groote afzondering plaats, dan openbaart zich langzamerhand eene steeds omschrevene, zich nimmer over het geheele gewricht uitbreidende, zwelling op de plaats der slijmbeurs, welke zwelling vochtgolving vertoont, zonder deegächtig te zijn of den indruk des vingers te behouden, welke echter later meer gespannen en hard wordt, door de verdikking van de beurs en het bevatte vocht, en waarbij de huid meestal onveranderd van kleur is, en geene pijn wordt waargenomen. Somtijds echter is de huid in den beginne rood, en gaat eene ontstekingachtige pijn vooraf, of wanneer het gebrek zonder duidelijke ontstekingsteekenen is ontstaan, kunnen bij groote uitgebreidheid en spanning der zwelling, pijn en eenige roodheid later het gebrek vergezellen. Deze gezwellen nemen tot eene zekere bepaalde grootte toe, en rigten zich hierin grootendeels naar den omvang der slijmbeurs (1); zij hebben gemeenlijk eene ronde, eironde, peer- of kegelvormige gedaante, schijnen somwijlen als in tweeën verdeeld enz.

Naar mate van het verschil der plaats, welke zij innemen, en van de uitgebreidheid van het gebrek, verhinderen zij meer of minder de gemak-

(1) CAMPER wil zulk een gezwel ter grootte van een kinderhoofd, en 1½ pond vocht bevattende, hebben gezien. Een geval van LENTIN, (LÖDER's *Journ. f. Chir. etc.*, Bd. 1, pag. 60) waarin na eene uitwendige beleediging, in 12 jaren, aan de hand een groote *tumor*, met vette kaasachtige zelfstandigheid gevuld, zich ontwikkelde, behoort misschien niet hier.

kelijke beweging van het gewricht, en gaat daarmede niet zelden pijn gepaard.

§ 170.

Niet aan alle gewrichten is de kennis dezer vochtverzamelingen even gemakkelijk; hoe oppervlakkiger zij liggen, hoe uitgebreider zij reeds geworden zijn, des te gemakkelijker is de erkenning; zoo zal men zich aan het voet- knie- en elleboog gewricht niet ligt vergissen, minder gemakkelijk is de onderkenning aan het schouder- en heupgewricht.

Aan het *kniegewricht* vormt het gezwel eene weeke, meer of minder veerkrachtige, omschrevene zwelling op de knie, en heeft deszelfs punt van aanhechting op de knieschijf, die het somwijlen verre in uitgebreidheid overtreft; het kan zich echter ook meer naar de zijde of den onderrand der knieschijf bevinden, en zeer onderscheidene gedaanten hebben, daar de slijmbeurs één-, twéé- of driedubbeld, of als door een *septum* in de lengte verdeeld kan zijn; ook kunnen meerdere beurzen als het ware aaneenhangen, zoodat op eene kleinere een meer uitgebreide zak zit, die naar beneden afdaalt; men heeft daarom wel den zetel des gebreks gezocht in de beurs van het *ligamentum patellae;* v. WALTHER (1), houdt het gebrek voor eenen *tumor cysticus*, en ontkent het bestaan van de slijmbeurs der knieschijf, die echter bij dieren en bij den

(1) *Journ. f. Chir. u. Aug.*, Bd. IV, Heft 3, pag. 390.

menschelijken *foetus* niet alléén gevonden (1), maar ook door ons steeds bij volwassenen is aangetroffen (2).

In zekere mate heeft het *hygroma cysticum* dezelfde verschijnselen aan andere gewrichten; uit deze kenteekenen, de opsporing der oorzaken en de beschouwing van het verloop der ziekte, zal men zich veelal van den aard des gebreks kunnen vergewissen.

§ 171.

De naaste oorzaak van het *hygroma cysticum* is eene verhoogde werkzaamheid, of een ontstekingachtige staat van de wanden der slijmbeurzen, waardoor ook hier de evenredigheid tusschen opslorping en afscheiding verbroken wordt; deze ontstekingachtige toestand is dikwijls, vooral in den beginne, zeer duidelijk; in andere gevallen schijnt zij *chronisch* en is, bij de geringe gevoeligheid der aangedane deelen, niet of naauwelijks te bemerken.

De veranderde levenswerkzaamheid nu kan weder het gevolg zijn van uitwendige beleedigingen, verstuiking, vallen, slaan, aanhoudende drukking, schuring, sterke huidprikkels enz.; evenzoo kunnen *metastases*, *scabies*, *erysipelas*, *syphilis*, *scrophu-*

(1) Verg. SCHREGER, l. c. Taf. II, III.

(2) Indien men voorzigtig laag voor laag de bekleedselen doorsnijdt, mislukt het *nimmer* deze slijmbeurzen aan te treffen; doorsnijdt men in ééne snede de huid, dan snijdt men tegelijk de beurs door, naardien zij in de onderste huidlaag als het ware besloten ligt.

la, vooral *catarrhale*, *rheumatische prikkels* en *jicht*, en volgens CHELIUS (1) het veelvuldig gebruik van kwik of langzame loodvergiftigingen oorzaken van dit gebrek worden. Het menigvuldigst evenwel is het boongezwel het gevolg van geringe, maar tevens aanhoudend werkende, uitwendige oorzaken, als drukking en schuring; zoo ziet men ze het meest voor de knieschijf, bij personen, welker beroep het veel liggen op de kniën vordert. Het gebrek ontstaat voorts dikwijls ten gevolge van andere gewrichtsziekten, hetzij dezelve de zachte of harde deelen aandoen, vooral wanneer daarmede ontsteking en verzwering vergezeld gaat. Naar mate deze of gene oorzaak tot het ontstaan van dit gebrek heeft aanleiding gegeven, is deszelfs verloop en uitgang onderscheiden. Gemeenlijk gaat de ontwikkeling traag voort; jaren verloopen niet zelden, vóór dat het gezwel eene beduidende grootte heeft bereikt, somwijlen verdwijnt het na de aanwending van geneesmiddelen of zonder bekende reden zeer spoedig (2). Hoe duidelijker overigens de ontstekingstoestand van het vlies is, des te sneller is de aangroei van het gebrek; bij eene trage toeneming kan het dikwijls eene aanmerkelijke uitgebreidheid verkrijgen (3); in dit geval ondergaan de wanden der beurs en het bevatte vocht aanmerkelijke veranderingen; de eerste kunnen zich aanmerkelijk verdik-

(1) l. c. pag. 333.

(2) BECLARD, l. c. pag. 189.

(3) VAN GESSCHER, Proeve over de langd. gezwell. LOGGER, pag. 245.

ken, lederachtig vast, ja zelfs kraakbeenachtig worden. Wanneer de vloeistof, in de slijmbeurzen bevat, reeds in den gezonden staat verschillen kan, zoo als men dat heeft waargenomen, zoo geldt dit vooral van het ziekelijk opgehoopt *fluïdum;* dan eens, vooral bij *rheumatische* oorzaak, is het in den beginne dun, helder, licht van kleur (1), somwijlen, inzonderheid na *idiopatische* ontsteking, is het bloediger (2) of geel, en wordt bij den langeren duur niet zelden taai, dik, kleverig, geleiachtig; de stof kan zeer consistent en bijna vast worden, en eene uit vele lagen, of bijna hoornachtige plaatjes bestaande massa vormen. Somwijlen wordt de slijmbeurs als geheel opgevuld aangetroffen met kleine korrelachtige, of meer platte, gladde, meer of minder harde, kraakbeenige, hoornachtige of beenige, deels vrij liggende, deels aan eenen steel vast zittende ligchaampjes, ter grootte van eene garstekorrel of grooter. Deze, door MONRO (3) het eerst gevonden, zijn door sommigen voor *hydatides* aangezien, en met den naam van *acephalocystis plana* bestempeld; doch zij schijnen meer overeenkomst te hebben met die kraakbeenige ligchamen, welke men binnen groote gewrichten aantreft. Bij het boongezwel zijn zij misschien uit gestold eiwit gevormd (4), of is somtijds derzelver oorsprong buiten het inwendig vlies der beurs, en ontstaan

(1) BELL, 3 dl., pag. 139.

(2) VELPEAU, *Anatomie des Regions*, tom. II, pag. 510.

(3) *A description of all the Bursae mucosae* Edinb. 1788.

(4) CHELIUS, 3 dl., pag. 333 en 334.

zij derhalve als de vreemde ligchamen in de gewrichten; tot nog toe heeft men ze voornamelijk slechts in de slijmbeurs aan het ellebooggewricht, nimmer in die van de knie aangetroffen (1).

Dergelijke ligchaampjes worden ook in de slijmbeurzen der pezen gevonden, en zijn door CRUVEILHIER (2) als eene soort van beursgezwellen beschreven. Deze komen het meest aan de hand- en duimgeleding voor, zijn op deze plaatsen van veel meer gewigt dan bij het boongezwel, en de wegneming derzelven gaat niet zelden met gevaarlijke, het leven bedreigende toevallen vergezeld (3).

Niet zelden, vooral in een gevorderd tijdperk, voegt zich bij het boongezwel meer *acute* ontsteking, die, in verettering en verzwering overgaande, uitvloeijing van eene lijmige, met etter vermengde vloeistof te weeg brengt, lastig te genezen fistelopeningen daarstelt, of uitstortingen onder de huid of andere stoornissen kan veroorzaken.

§ 172.

Over het geheel is de voorzegging bij dit gebrek niet ongunstig; gemeenlijk laat het zich vroeger of later tot genezing brengen; maar het zal van de oorzaak en van den duur en staat des ge-

(1) VELPEAU, l. c. tom. II, pag. 510.

(2) CRUVEILHIER, *Essai sur l'anat. pathol. et général.* 1816, vol. I, pag. 306.

(3) CRUVEILHIER, l. c. VELPEAU, l. c. tom. I, pag. 421. CHELIUS, 3 dl., pag. 334. BECLARD, l. c. pag. 195.

breks afhangen, of men deze door eenvoudiger of krachtdadiger middelen spoedig of laat zal verkrijgen.

Het zuiver *hygroma cysticum idiopathicum*, door niet zeer hevige oorzaken ontstaan, is gemakkelijk te genezen; heeft het gebrek reeds lang onder afwisselende verbetering en verslimmering geduurd, is het gepaard met *dyscrasiën* of met andere gewrichtsziekten, zoo is het moeijelijk volkomen te genezen, daar de verdikte beurs en het taaije vocht zich tegen de opslorping verzetten. De voorzegging wordt ongunstiger, wanneer het gezwel de gewrichtsdeelen in ontsteking heeft gebragt, of in verettering geraakt zijnde, de etter van slechte hoedanigheid verwoestingen in de omringende deelen heeft aangebragt.

§ 173.

Het doel bij de genezing der *boongezwellen* is:

1°. te gelijk met de herstelling van de natuurlijke levenswerkzaamheid der slijmbeurs, de opslorping van het aanwezige vocht te bewerken, of

2°. waar dit niet gelukt of mogelijk is, na de ontlasting der vloeistof, eenen gepasten ontstekingsgraad te weeg te brengen, die vergroeijing van de wanden der beurs ten gevolge heeft.

Bijaldien het gebrek pas ontstaan, van uiterlijke oorzaken afhankelijk is, en zwelling, pijn en ont-

steking haar vergezellen, dan passen hier plaatselijke bloedontlastingen, omslagen van koud of loodwater enz., later kwikinwrijvingen.

Bij een slepend verloop, of wanneer de ontsteking door de *exsudatie* zelve, of door *antiphlogistica* verminderd of grootendeels verwijderd, maar de opslorping van het uitgestorte vocht nog niet gevolgd is, moet men de opneming van dit laatste door meer oplossende en prikkelende middelen bevorderen, als door inwrijvingen met *linimentum hydrargyro-ammoniacale*, later met *camphor* en *opium* oplossende pleisters, het mengsel van HEISTER (1), warme dropbaden of douches, een drukkend verband (2), lang opengehoudene Spaansche-vliegpleisters (3) enz.

Door de aanwending van een mengsel van harst en brandewijn, met eene groote vlaswiek aangelegd, en tweemalen daags met brandewijn bevochtigd, tot zoo lang zij van zelve afvalt, hebben wij dikwijls zoodanige gezwellen, hoewel gemeenlijk niet zeer spoedig, tot volkomene oplossing zien geraken.

(1) *Instit. Chir.*, vol. I, pag. 344.

℞. *Lythargyri* unc. vi. *Bol. Arm.* dr. i. *Mastich. Myrrhae* ăă unc. β. *Acet. vini* libr. i. *M.* coq. per ¼ hor.

S. met compressen warm aan te leggen, met eenige drukking.

(2) In HORN'S, NASSE'S und WAGNER'S *Archiv. f. Med. Erfahr.* 1835, Nov., Dec., S. 1040.

(3) Het nut van *vesicantia* en de snelle opslorping van de afgescheidene vloeistof door dezelve, zagen wij onlangs bevestigd bij 2 *hygromata cystica patellaria*, beide door uiterlijk geweld ontstaan, en spoedig in omvang toegenomen, en waarbij een belangrijke graad van ontsteking aanwezig was; binnen 8 à 10 dagen was al het vocht opgeslorpt.

Wasschingen met *spiritus mindereri*, *spiritus salis ammoniaci*, met een, in dit laatste bevochtigd, sluitend verband gepaard, of met eene oplossing van *sal ammoniac*, komen VAN GESSCHER (1) van alle middelen het werkzaamst voor, en zijn ons ook nu en dan van dienst geweest, en even zoo de aanwending van compressen, met eene sterke oplossing van *sal. ammoniac* in rooden wijn (BOIJER) bevochtigd; werkzamer evenwel hebben wij de *sal. ammoniac*, op de volgende wijze gebezigd, gevonden, vooral bij langdurige waterverzameling in de slijmbeurzen aan het kniegewricht. Met eenen zes- tot achtmaal dubbeld gevouwenen, in eene oplossing van *murias ammoniae* bevochtigden doek, sla men het gezwel zachtjes, twee of driemaal daags, met twintig slagen beginnende, en tot tachtig of negentig opklimmende, en bedekke hierna het gezwel met een in dergelijke oplossing bevochtigde *compres*, door een wel sluitend verband bevestigd. Eindelijk behoort gewis onder de beste plaatselijke middelen de voortgezette aanwending van eene pleister-massa uit *gumm. ammoniac*, in *acetum squillae* opgelost; van welk middel wij zeer vele, en dikwijls reeds zeer spoedige gunstige gevolgen gezien hebben.

Is met dit gebrek een algemeen oorzakelijk lijden des ligchaams, als *jicht*, *rheumatisme* enz. verbonden, dan zullen te gelijk zoodanige middelen moeten aangewend worden, die ter bestrijding dezer ongesteldheden zijn aangegeven; bij complicatie met

(1) l. c. 1 dl., § 655.

jicht wil CHELIUS het gebruik van *vinum seminis colchici* nuttig gezien hebben (1).

§ 174.

Niet altijd zal op deze aangegevene wijze de genezing gelukken; het gebrek blijft soms op dezelfde hoogte staan, of neemt in omvang toe, brengt lastige bezwaren te weeg, hierdoor ontstaat er aanwijzing tot de kunstmatige ontlasting van het vocht, en het verwekken van eene *adhaesive* ontsteking (2).

Wat deze *operatie* betreft, zoo moeten wij in het algemeen aanmerken, dat zij, op eene doelmatige wijze verrigt, zelden met die gevaarlijke toevallen vergezeld gaat, waarvoor men in vroegere jaren zoo zeer vreesde; ons ten minste is het nimmer mislukt door dezelve eene blijvende genezing te bewerken, en misschien moet men de bovenmatige vrees voor het openen dezer gezwellen toeschrijven aan de verwisseling van dit gebrek, met waterzucht der gewrichten en andere gebreken.

Eene veelvuldige ondervinding heeft zelfs geleerd, dat hoe vroegtijdiger men, na de vruchtelooze aanwending der genoemde oplossende middelen, tot deze *operatie* besluit, zoo veel te spoediger de

(1) l. c. 3 dl., pag. 337. GIERL, *Med. Chir. Beob.* 1827, pag. 55.

(2) In gevallen waarin de ontsteking dezer beurzen in verettering overgaat, handele men als bij de ontsteking der gewrichtsdeelen in het bijzonder is aangegeven, en zal men, bij vroegtijdige opening van het gezwel, dikwijls te gelijk grondige genezing van het gebrek verkrijgen.

genezing dikwijls door onmiddellijke *adhaesie* der wanden kan bewerkt worden.

Verschillende manieren zijn hiertoe aangegeven. MONRO, die het indringen der lucht vreesde, vergenoegde zich met het gezwel te doorsteken; CAMPER wil de opening door eene insnijding, somtijds met het *causticum*, reeds door PURMANN aangeraden, bewerken; anderen willen het herhaald inbrengen van naalden *(acupunctuur)* heilzaam hebben bevonden (1), of eene opening met het *lancet* aan het laagste gedeelte des gezwels, gevolgd van een drukkend verband en de aanwending van zamentrekkende middelen (2), of van inspuitingen, het inleggen van een seton, het prikkelen met het stompe einde van eene sonde, het inleggen van pluksel na insnijdingen (3). Eindelijk is bij ontaarding der beurs de geheele wegneming (4) of gedeeltelijke (5) uitroeijing derzelve door wegsnijding van deszelfs voorste gedeelte aanbevolen.

Wanneer het gebrek niet verouderd, het gezwel niet groot, en het vocht dun is, of alléén de spoedige ontwikkeling des gebreks tot de *operatie* doet besluiten, terwijl men de wanden der beurs nog niet kan vooronderstellen ontaard te zijn, dan kan men zich vergenoegen met na verschuiving der huid

(1) FRICKE, in *Annal. der Chir. Abth. des alg. Krankenh.* in *Hamb.*, 2 Bd., 1833, pag. 1—20.

(2) SCHREGER, *Chir. Versuche* II. pag. 243.

(3) BRODIE, l. c. pag. 351.

(4) V. SIEBOLD, in *Samml. Chir. Beob.* II, pag. 322.

(5) V. WALTHER'S *Saltzb. Med. Chir. Zeit.* 1814, I. pag. 416.

de beurs met het lancet te openen, en daarna drukking en zamentrekkende middelen aan te wenden. Wanneer echter het doel niet alléén is om het vocht te ontlasten, maar tevens om het inwendige vlies der beurs op te wekken tot opvolgende ontsteking en *adhaesie*, dan komt eene meer prikkelende behandeling te pas, waarbij steeds in het oog te houden is, dat zulk eene behandelingwijze, te onvoorzigtig aangewend, ligt om de nabijheid des gewrichts, zeer schadelijk kan worden, zoodat men altoos aan de zachtste middelen de voorkeur dient te geven.

Over het geheel verkiezen wij daartoe het doortrekken van een *seton* door het gezwel (1) waarvan de band zoo lang moet binnen gehouden worden, tot dat overigens geheel de holte gesloten en de vergroeijing der wanden voltrokken is.

Deze wijze van handelen bezit het voordeel, dat men de ontsteking geheel meester is, haar zoo noodig naar willekeur kan vermeerderen of beteugelen; iets, dat men bij andere middelen, vooral bij het doen van inspuitingen, grootelijks mist; de hevige ontsteking en overvloedige verëttering, welke deze laatste handelwijs zoo dikwijls opvolgt, kan hier zelden plaats grijpen. Even zoo, en bijna om dezelfde reden, is de seton boven de aanwending van het bijtmiddel verre te verkiezen. Heeft men echter door den langen duur en de vastheid van het gezwel reden om te vermoeden dat de zak zeer verdikt is, dan moet men deze door eene insnijding

(1) CALLISEN, vol. II., pag. 114.

ontblooten en gedeeltelijk uitpellen, de wonde met pluksel opvullen, en zoo door granulatie de genezing trachten te verkrijgen; is de zak nog niet zeer ontaard, dan zal het voldoende zijn slechts een gedeelte van den voorsten wand weg te nemen, en het gelukt dan nog somwijlen eene genezing door *adhaesie*, ten minste grootendeels, te verkrijgen.

Eindelijk is het bij de opvulling der onderhuidsche slijmbeurzen met kraakbeenachtige of harde ligchamen voldoende het gezwel door eene ruime insnijding te openen, dezelve te ontlasten, en, naar mate van de gesteldheid der beurs, derzelver vergroeijing of vernietiging door een der boven aangegevene middelen te bewerken.

Velpeau (1) verhaalt den eenvoudigen afloop en den gelukkigen uitslag dezer operatie bij eenen patient, in 1824 in *l'Hopital de la Faculté* verpleegd, bij wien zich op ieder *olécranon* een dusdanig gezwel bevond, hetwelk op de aangegevene wijze door Professor bougon behandeld, en tot eene spoedige volkomene genezing gebragt werd.

V. Gewrichtsverstijving.

§ 175.

Gewrichtsverstijving (*Anchylosis*) (2) noemt men dien toestand van een gewricht, waarbij deszelfs beweegbaarheid *geheel* of *gedeeltelijk* verloren is.

(1) l. c. T. 1. pag. 381. Tittman, 2 dl., pag. 197. Bell, 2 dl., pag. 142.

(2) Celsus, *de Medic.*, lib. V, C. 18, § 18.

Op deze bepaling des gebreks is gegrond eene *verdeeling* der gewrichtsverstijving in *ware* of *volkomene*, in *onware* of *onvolkomene*; aan eene volkomene aaneengroeijing der beenhoofden met elkander, geeft men dan den naam van *ware*, terwijl, wanneer er nog slechts eenige beweging tusschen de geledingsvlakten overig is, die toestand *onware* gewrichtsverstijving geheeten wordt.

CHELIUS (1) en CRUVEILHIER (2) houden deze verdeeling voor ongepast en verwerpelijk, omdat volgens de meening in het bijzonder van den eerstgenoemden slechts de *ware anchylosis* eene op zich zelve staande ziekte uitmaakt, en de belemmerde beweging, bij de *onware* gewrichtsverstijving, slechts een toeval van eenige andere ziekte is, waarnaar het geneesplan geregeld moet worden.

De gronden voor deze zijne meening komen ons evenwel van te weinig belang voor, om eene door vroegeren en lateren op goede gronden aangenomene en behoudene verdeeling te verwerpen, te meer daar de volkomene aaneengroeijing der beenhoofden van een gewricht even zoo slechts de uitgang eener voorafgegane gewrichtsziekte is; als de belemmerde beweging bij de onware, en dus de gewrichtsverstijving, in den eigenlijken zin, het zij dan *ware* of *onware*, slechts een toeval of een uitgang eener nog bestaande of voorafgegane ziekte, geene ziekte op zich zelve uitmaakt.

(1) 3 dl., pag. 13.

(2) In *Dict. de méd. et de chir. prat. Malad. des articulations.*

§ 176.

Alle gewrichten zijn aan dit gebrek onderhevig; het meest evenwel komt hetzelve aan scharnier-geledingen voor, zoowel uit hoofde van derzelver grootere aan elkander rakende geledings-vlakten, als van de meer beperkte beweging, welke zij toelaten; maar bovenal, omdat deze geledingen, door derzelver meerdere zamengesteldheid en bewerktuiging, veelvuldiger de zitplaats zijn van al die ziekten, welke *anchylosis* ten gevolge kunnen hebben. Wij zien dezelve dan ook het meest aan het knie- (1) elleboog- voet- en handgewricht, minder aan het heupgewricht en schoudergewricht, nog zeldzamer aan de onderkaak en schaambeens-geleding, aan welk laatste gewricht wij haar tweemaal hebben aangetroffen, éénmaal in een geval van *sectio caesarea*, en in een voorwerp aan *febris puerperalis* overleden; meermalen aan de heilig-darmbeensgeleding (2), aan de ruggegraat komt zij zeer menigvuldig, zoowel tusschen de wervelen alleen als tusschen deze en de ribben voor, zeldzamer aan de halswervelen; het zeldzaamste is de vergroeijing des eersten met den tweeden halswervel, of van den eersten met het achterhoofd, ofschoon wij haar ook daar, even als VAN DE WIJNPERSE (3), zagen.

(1) RUSSEL, (*On the morbid. affections of the knee-joint*, pag. 262), ontkent dit.

(2) SANDIFORT, *Observ.*, lib. II, pag. 115.

(3) *De Ancyl. pathol. et curatione* 1783.

Over het geheel evenwel komt zij menigvuldiger aan de ledematen (1), dan aan den tronk voor, en meer aan een enkel gewricht, dan aan meerdere te gelijk; de voorbeelden eindelijk van volkomene gewrichtsverstijving, van het meerendeel of van alle gewrichten te gelijk, zijn zeer zeldzaam (2).

§ 177.

Menigvuldig zijn de oorzaken der gewrichtsverstijving; al wat in staat is de gladheid der geledingsoppervlakten van een gewricht te verminderen of weg te nemen, ontsteking in dezelve voort te brengen, het lidvocht te verminderen of te veranderen, de banden, omringende spieren, pezen enz. hunne rekbaarheid en veerkracht te ontnemen, kan oorzaak van haar ontstaan zijn.

De aanhoudende rust van een gewricht komt hier het eerst in aanmerking; zij is niet alléén eene noodzakelijke voorwaarde tot iedere gewrichtsverstijving, maar zij is ook dikwijls alléén oorzaak derzelve (3); dit zien wij bij beenbreuken, ont-

(1) V. SIEBOLDS *Chirurg.*, 1 Bd. 1 st., pag. 89 en 90.

(2) Zie hierover LE ROUX, *Journ. de méd. chir. et pharm.* 1815, tom. 33, pag. 231 enz. *Journ. des Savans* 1693, pag. 310 FOURNIER, in *Dict. des sc. méd. Cas rares*, tom. IV, pag. 245. F. LAUTH, *Histoire de l'anat.*, tom. II. V. D. MONDE, *Journ. de méd.*, tom. XII, pag. 272. PORTAL, *Anat. médic.* 1804, tom. I, pag. 14.

(3) Indien wij aan de verhalen van reisbeschrijvers geloof mogen hechten, dat de *Indische Fakirs*, uit een Godsdienstig beginsel, zich veroordeelen, om, soms jaren achtereen, in eenen zekeren stand onbewegelijk te blijven staan, dan is het niet te verwonderen, dat men, na verloop van dien tijd, bijna alle geledingen *geanchyloseerd* heeft aangetroffen.

wrichtingen, verstuikingen en alle andere ziekten, welke zich gedurende eenen geruimen tijd tegen de beweging van een gewricht verzetten, als aanhoudende kramp, of stuipachtige zamentrekking der spieren (1), *aneurysmata*, beenuitwassen, abscessen, beurs- en andere gezwellen, aan of in den omtrek der gewrichten, enz.

De gedwongene staat van onbewegelijkheid, waarin zich het gewricht hierbij bevindt, brengt eene verminderde afscheiding van vocht, binnen de *m. synovialis*, peesscheeden en slijmbeurzen voort; al deze deelen, en met dezelve de omringende vezelachtige banden, pezen, celweefsel enz., verkrijgen eene zekere stijfheid en onuitrekbaarheid, welke de spieren, door langdurige rust mede reeds verzwakt, niet in staat zijn te overwinnen. Wanneer de huid en het onderliggende celweefsel door verbrandingen, versterving, abscessen, zweren enz, verwoest zijn geweest, en daardoor een aanmerkelijk verlies van zelfstandigheid is ontstaan, en een ingetrokken likteeken gevormd, bovenal wanneer de huid met de onderliggende pezen is vergroeid, dan ontstaat de verstijving op eene nog meer *directe* wijze. Eindelijk gaat niet zelden de veerkracht der gewrichtsbanden in *hoogen ouderdom* van zelf verloren: zij worden stijf, droog en omkorsten zich met phosphorzuren kalk, worden kraakbeenachtig, en verbeenen, en stremmen dus zeer de beweging. Alle genoemde oorzaken hebben, ten minste in den beginne, onware gewrichtsver-

(1) V. GESSCHER beschrijft dit gebrek afzonderlijk onder den naam van *zamentrekking* of *opkrimping* der ledematen, l. c. 1 dl., § 1591.

stijving ten gevolge, ofschoon deze na langer tijdverloop dikwijls in volkomene kan overgaan.

De ware gewrichtsverstijving is gemeenlijk het gevolg van ontsteking der eigenlijke gewrichtsdeelen, gewrichtswaterzucht, *arthrocace*, gewrichtswonden en kneuzingen, zamengestelde beenbreuken en ontwrichtingen, ontsteking der banden, hetzij dan *acute*, *chronische* of *specifieke*, als *rheumatische*, *syphilitische* en bovenal *jichtige* (1), beenbederf, beenuitwassen enz.

§ 178.

De wijze, waarop de beenuiteinden zich bij de gewrichtsverstijving vereenigen, is onderscheiden naar de oorzaak; volgt zij op ontsteking der *m. synovialis*, dan zien wij de beenhoofden gemeenlijk door band-, vlies- of vleeschachtige strooken met elkander vereenigd, waarin zich later beenpunten vertoonen enz. Bij ontsteking der kraakbeenderen, die in verzwering, verettering of beenbederf overgaat, en waar zich *anchylosis* vormt, ontstaat de verbinding door vleeschtepeltjes, door welker groei en ontwikkeling van beide zijden eene volkomene ineensmelting der beenderen volgt. Aan de ruggegraat zien wij dikwijls eene *anchylosis* door inkokering, waar eene geheele of slechts halve beenige scheede vele wervelen, soms alle, aan elkander verbindt; iets dergelijks zagen wij meermalen aan de heiligdarmbeens-vereeniging, terwijl in beide deze gevallen

(1) Brodie, l. c. pag. 636. Logger, l. c. pag. 268.

de gewrichtsoppervlakten zelven ongeschonden en vrij blijven. Bij versche beleedigingen, wonden, ontwrichtingen of beenbreuken, ontstaat er ten gevolge der opvolgende ontsteking, eene meer onmiddellijke vereeniging, door uitstorting van *plastische* stof, welke zeer spoedig in kraakbeen en been overgaande, de gewrichten onbewegelijk verbindt.

De *ware* gewrichtsverstijving, die somwijlen beenbreuken, op eenen kleinen afstand van het gewricht plaats hebbende, opvolgt, moet niet, zoo als PETIT (1) VAN GESSCHER (2) en PLATTNER (3) meenden, aan de uitstorting van beenweer binnen de gewrichtsholte, maar veeleer aan den onbewegelijken toestand des gewrichts, en bovenal aan de voortplanting der ontsteking tot in de gewrichten, toegeschreven worden.

§ 179.

De *anchylosis* is een gebrek, over het geheel gemakkelijk te erkennen, door de volkomene of gedeeltelijke onmogelijkheid, om het aangedane gewricht te kunnen bewegen. Bij een oppervlakkig onderzoek evenwel, zoude deze toestand verward kunnen worden met de zoo pijnlijke ontsteking der *synovialis* en gewrichtskraakbeenderen, bij welke de pijnen bij de minste beweging zoo zeer toenemen, dat al de spieren, die aan beide been-

(1) Ziekten der beend., door HOOGVLIET, 1751, 1 dl., pag. 328.
(2) l. c. 1 dl., § 1486.
(3) l. c. § 1214.

deren zijn vastgehecht, zich onwillekeurig, stuipachtig en met zoo veel kracht zamentrekken, dat dikwijls alle pogingen, om het gewricht te bewegen, vruchteloos zijn (1); wanneer men evenwel, alle voorafgegane omstandigheden en oorzaken in het oog houdende, slechts zeer ligte pogingen tot beweging van het gewricht aanwendt, dan zal men niet gemakkelijk kunnen dwalen.

Indien het dus over het geheel gemakkelijk is *anchylosis* te onderkennen, zoo vinden wij soms meer zwarigheid in de juiste onderscheiding van *volkomene* of *onvolkomene*.

Zoo lang er nog éénige beweging, hoe gering dan ook, te bewerken is, is er eene onware gewrichtsverstijving; maar deze bewegelijkheid bestaat niet alléén bij enkele stramheid der uitwendige deelen, maar ook daar, waar de gewrichtsvlakten der beenderen door eene, nog voor een gedeelte rekbare, cel- of vezelachtige stof geheel of ten deele met elkander vereenigd zijn, en deze onderscheiding is, zonder naauwkeurige vergelijking der oorzaken, niet wel mogelijk.

In gevallen waar men in het geheel geene beweging kan bewerkstelligen bestaat, omgekeerd, niet altijd ineensmelting der beenderen; de strakheid en spanning, van al de zachte deelen, en de zamentrekking der spieren kunnen in dien graad zijn, dat alle pogingen om het gewricht te bewe-

(1) Een voorbeeld van dergelijke misvatting, vinden wij aangeteekend door SANSON, in *Dict. de Méd. et de Chir. prat. Anchylose.*

gen vruchteloos zijn; hier wordt dus de onderkenning moeijelijk. Men moet voornamelijk hier in het oog houden, dat, waar geene volkomene zamengroeijing der beeneinden bestaat, steeds de pogingen tot beweging des deels met pijn vergezeld gaan, het gewricht gemeenlijk meer gezwollen is, en de zachte deelen meer indrukbaar zijn. Bestaat daarentegen eene volkomene *anchylosis*, dan is iedere poging tot beweging even zoo onmogelijk, maar gaat met geene pijn van het gewricht vergezeld; dit laatste is gemeenlijk op het gevoel hard, en men ontdekt geene indrukbare zwelling aan hetzelve; soms kan men door de huid de ongelijke vergroeijing der beide beenderen waarnemen; eindelijk moet ons het verloop en bovenal de oorzaken in dezen licht verschaffen.

In den regel mag men eene volkomene *anchylosis* verwachten, waar hevige uitwendige oorzaken hebben gewerkt, als na geschotene gewrichtswonden, zamengestelde beenbreuken en ontwrichtingen, verder na beenbederf enz.; onware *anchylosis*, waar toevallig gebreken in den omtrek des gewrichts zich langen tijd tegen deszelfs beweging hebben verzet, als bij *fracturen* in de *diaphysis*, gezwellen om de geleding, verzweringen en versterving der huid, verbrandingen enz.

§ 180.

De gewrichtsverstijving is een *toeval* of *uitgang* eener andere ziekte, en heeft dus geene uitgangen of gevolgen, dan die, welke door de nog bestaande

oorzaken mogten voortgebragt worden; over het geheel evenwel volgt er, wanneer de ziekte-oorzaak geweken is, vermagering van het deel, niet zelden zuchtige zwelling, aderspatten enz. Zij gaat met belangrijke bezwaren voor den lijder gepaard, zoo als moeijelijke beweging van borst en ledematen, bezwaren in de kaauwing en spraak, naar mate zij aan den tronk, de ledematen of onderkaak, plaats heeft.

§ 181.

De voorzegging bij gewrichtsverstijving op zich zelve beschouwd is niet ongunstig, wanneer het ontstaan derzelve als een gewenschte uitgang eener kwaadaardige ziekte te beschouwen is.

Wat evenwel de hoop op herstel der beweging betreft, deze is bij de volkomene gewrichtsverstijving, in het geheel geene, bij de onware zeer gering; immers toch alléén zoodanige gewrichtsverstijvingen, die het gevolg van aanhoudende rust der geleding zijn, zonder organische verandering der gewrichtsdeelen, zien wij tot volkomene genezing geraken; bij eene voortgezette *rationele* behandeling evenwel, zal het niet zelden gelukken, daar, waar slechts eene flaauwe beweging bestaat, de bewegelijkheid van het gewricht nog aanmerkelijk te verbeteren. Verder zal de herstelling bij ondiepe geledingen beter gelukken, dan bij scharniergewrichten, gemakkelijker bij jeugdige, dan bij bejaarde voorwerpen, en over het geheel is de voorzegging het gunstigst, wanneer de gewrichtsdeelen

het minst veranderd en ontaard zijn, het minst in hun zamenstel geleden hebben, en het gebrek korter heeft geduurd.

§ 182.

Het is over het geheel gemakkelijker eene gewrichtsverstijving te voorkomen, dan dezelve weg te nemen. Niet altijd echter is het geoorloofd haar ontstaan tegen te gaan, zoo als in gevallen, waar zij zich als een gelukkige uitgang eener gewrichtsontsteking voordoet, wanneer men veeleer door de stiptste rust aan het deel te geven, haar ontstaan moet begunstigen. De pogingen, welke men hier mogt aanwenden om vergroeijing der beenvlakten te voorkomen, zouden de noodlottigste uitgangen en den dood ten gevolge kunnen hebben; men zal zich hier geheel moeten bepalen, om bij de strengste rust van het deel, hetzelve te gelijk eene zoodanige plaatsing te geven, dat het, na het voltooijen der vergroeijing, het minst hinderlijk voor den lijder is, en hem nog de meeste dienst kan verschaffen; derhalve bij het heup- en schoudergewricht in eene uitgestrekte, bij het elleboog- en handgewricht in eene half gebogene rigting.

Wanneer men echter geene nadeelige gevolgen te vreezen heeft van aangewende pogingen tot behoud der bewegelijkheid des gewrichts, dan verzuime men niet bij tijds die pogingen naar behooren in het werk te stellen. Zoo trachte men bij verbrandingen, gangreen enz., ingetrokkene likteekenen

te voorkomen; bij fracturen, die digt aan een gewricht grenzen, en bij ontwrichtingen, bewerkstellige men gedurende de behandeling ligte bewegingen.

De *genezing* der gewrichtsverstijving bepaalt zich wel alléén tot de *onware;* doch ook in die gevallen, waarin men over het bestaan van *ware* of *onware anchylosis* in het onzekere is, moeten mede die middelen aangewend worden, die wij ter genezing der onvolkomene zullen aangeven. Bij de behandeling, die omzigtig aangewend, zeker niet schaden kan bij volkomene aaneengroeijing der beeneinden, zal het steeds blijken in hoe verre men in de *diagnosis* heeft misgetast.

§ 183.

Het voornaamste middel, om aan eene geleding derzelver natuurlijke bewegelijkheid te hergeven, is, om haar geringe, langzamerhand in uitgestrektheid toenemende *bewegingen* mede te deelen; deze toch met behoedzaamheid aangewend, verwekken eene vermeerderde afscheiding des lidvochts, en herstellen te gelijk de veerkracht der ingetrokken vaste deelen. Deze bewegingen moeten door vreemde hulp verrigt worden; zij gaan in het begin met een krakend geluid vergezeld, het gevolg van den droogen staat des gewrichtstoestels, waardoor men zich evenwel niet te veel moet laten afschrikken.

Bij deze bewegingen voege men het gebruik van verzachtende, laauw warme, slijmachtige baden;

dierlijke baden hebben ons en vele andere uitnemenden dienst gedaan; dampbaden, *douches*, die echter voorzigtigheid vereischen, drooge wrijvingen, met warm gemaakt flenel of met warme olieachtige middelen, drie of viermalen daags; stovingen met eene oplossing van *mur. ammoniae*, haringpekel (1), minerale baden, mercuriaal-inwrijvingen, zeeppleisters (2) en zeepbaden (3), dropbaden (4), in één woord alle zoodanige middelen, die, eenen ligten prikkel te weeg brengende, te gelijk de zamengetrokkene deelen rekbaarder kunnen maken (5).

Vermeerdert bij zoodanig eene behandeling de bewegelijkheid van het gewricht, dan geve men ook meerdere uitgebreidheid aan de gezegde bewegingen. Is evenwel de stramheid der deelen zoo sterk, dat deze bewegingen met de handen alleen niet kunnen worden volbragt, dan moet men van werktuigen gebruik maken, die zacht maar aanhoudend werkende het gewricht in eene rigting trachten te buigen, tegenovergesteld aan die, waarin de ziekte het had gebragt. Het komt hier minder op de kracht, dan wel op de aanhoudendheid der vermogens die wij bezigen aan, en van daar, dat men bij geduld gemeenlijk door éénvoudige middelen hierin zal

(1) Bernstein, Heelk. Woordenb., 3 dl., *Anchylose.*

(2) Jourdan, in *Dict. des Sc. méd.*, tom. II, *Anchylose.*

(3) Le Dran, *Observ.*, 93 et 94, pag. 254.

(4) Duverney, Gebr. der beend., pag. 296.

(5) Maloet, in *Mém. de l'Acad. royal des Sc.*, 1728, pag. 197, Clerk, *Hist. nat. de l'homme dans l'état de malad.*, tom. II. Bake, in lentfrink's Geneesk. Tijdschrift, 2 dl., pag. 337. pl. III. pag. 149.

slagen; als, bij verstijving des elleboogsgewricht, door het dragen van een, langzamerhand zwaarder gewigt in de hand des lijdenden arms, waarvan wij met FABRICIUS en HILDANUS veel vrucht hebben gezien, even als van het optrekken van eenig gewricht door eene katrol bij schouder- en elleboogsgewrichts-verstijving; bij verstijving van het kniegewricht, het hangen van gewigt aan het benedendeel der dij, en aan het bovendeel des onderbeens, met eene zoo veel mogelijk *horizontale* vaste ligging des deels enz.

Deze behandeling heeft ons in gevallen, die wij voor genezing vatbaar achten, zelden te leur gesteld, en wij hebben nimmer tot andere *orthopedische* werktuigen onze toevlugt genomen; als het meest bruikbare naar onze meening evenwel noemen wij onder anderen den uitrekstoel van JALADE LA FOND (1), voor de *anchylosis* der kniegeleding. Blijft intusschen de aangegevene behandeling geheel vruchteloos, of bragt zij hevige pijn en zwelling te weeg, dan stake men het geneesplan veeleer, dan den lijder aan herhaalde ontsteking en derzelver uitgangen bloot te stellen (2).

Dat bij de behandeling der gewrichtsverstijving tevens de nog aanwezige oorzaken in aanmerking

(1) *Recherches prat. sur les principal. deformités du corps humain* etc., 1826; ook afgebeeld en beschreven in *Chir. Kupfert*, Heft 52, pl. 264.

(2) Nog zouden herhaalde insnijdingen in alle rigtingen in den omtrek des gewrichts zijn aangewend. (GIDHELLA in GERSON und JULIUS *Magazin*, Mars 1827).

genomen, en met gepaste middelen bestreden moeten worden, behoeft geen betoog.

§ 184.

Deze behandelingswijze volgen wij bij de *onware* gewrichtsverstijving; de *volkomene anchylosis* is een gebrek, hetwelk de heelkunde als *ongeneeslijk* moet opgeven, niettegenstaande een enkel geval soms door eene kunstwerking verbeterd is; dit had plaats in een geval van J. REA-BARTON, Heelmeester aan het hospitaal van *Pensylvanie* te *Philadelphia*, die door eene gewaagde operatie, eene gewrichtsverstijving van het heupgewricht tot aanmerkelijke verbetering bragt (1).

Bij een' een en twintig jarigen matroos was namelijk, ten gevolge van eenen val, (wiens behandeling verzuimd was), eene *ware anchylosis* der regter heupgeleding in eenen regten hoek ontstaan; BARTON besloot eene nieuwe geleding te vormen. Hiertoe maakte hij twee elkander overkruisende insnijdingen aan het bovendeel des dijbeens, zoodat hij dit laatste, omstreeks de ruimte tusschen den grooten en kleinen draaijer bevat, ontblootte, en daarna met eene smalle schrobzaag het dijbeen afzaagde, het deel eene behoorlijke rigting gaf, een *fractuur*-verband aanlegde, en door bewegingen de hereeniging der gescheidene beenvlakte voorkwam. Eene opvolgende belangrijke ontsteking

(1) *On the treatment of anchylosis, by the formation of artificial joint*, in *North American med. and surgical Journ.* April 1827.

week na eenige dagen, en de lijder genas in den tijd van vier maanden volkomen, zoodat eene nieuwe geledingholte, ter plaatse der doorzaging met beenige omkorstingen omzet, zich gevormd had, en de lijder zonder eenige hulp een groot eind weegs gaan kon; hierbij was hij in staat het been vier en twintig duim vooruit, en zes en twintig duim naar achteren te zetten, hetzelve twintig duim buiten- en binnenwaarts te bewegen, en de dij zes duim van buiten naar binnen te doen draaijen; de lengte van het deel was weinig verminderd.

De uitslag dezer operatie, die BARTON mede op andere gewrichten wil toepassen, is zonder tegenspraak allergelukkigst, en doet het vernuft des uitvinders eer aan; maar was de operatie inderdaad aangewezen? Voorzeker niet: wij hebben het geval slechts aangehaald, als eene dwaasheid der kunst, die nergens haar onvermogen belijden, maar op leven en dood werkzaam zijn wil, en wij wenschen in het belang der menschheid dat elk heelkundige zich volkomen vereenigen moge met de uitspraak van SANSON (1) te dezen opzigte. Hij zegt: » *Cette question sera résolue affirmativement par toutes les personnes, qui pensent qu'il faut parvenir à remédier à tout; elle sera résolue en sens contraire par les praticiens en plus grand nombre, qui croient que la prudence et la raison ne permettent d'employer un remède, qui fait courir au malade le risque de perdre la vie, qu'autant que la maladie, contre la-*

(1) *Dict. de méd. et de chir. part anchylose.*

quelle on l'emploie, est elle-même mortelle, et je me range volontiers à ce dernier avis (1).

VI. Kraking der gewrichten.

§ 185.

Na gewrichtsaandoeningen van velerlei aard, in het bijzonder na ontsteking der *membrana synovialis*, volgt niet zelden *eene langzame opslorping, verdunning en geheele vernietiging der gewrichtskraakbeenderen*, welke, eenmaal ontstaan zijnde, onafhankelijk van de oorzaak die haar voortbragt blijft voortduren, en alsdan eene ziekte op zich zelve uitmaakt.

Hoe menigvuldiger en gewigtiger de bewegingen des lijdenden gewrichts zijn, des te spoediger gaat deze slijting voort; eindelijk worden de kraakbeenderen door de aanhoudende schuring geheel vernietigd, en de van dit bekleedsel beroofde beenhoofden, elkander onmiddellijk aanrakende, en aan deze zelfde schuring verder blootgesteld, worden, ten koste van derzelver buitenste beenlaag, met eene gladde, beenachtige, later ivoorharde korst bezet, terwijl hunne gedaante tevens zeer veranderd wordt.

Dikwijls ziet men hierbij, vooral zoo wij meenen

(1) Zie verder over *anchylosis*: G. H. MUELLER, *de ancylosi* 1707. REYMARUS, *de ancylosi* 1783. BUCHNER, *de ancylosi* 1743. V. DOEVEREN, *Diss. de ancylosi* 1783. G. F. WEDDING, *de Ankylosi* 1833, Berlin.

na *arthritische* ontsteking, den omtrek dezer hoofden, met eene aanmerkelijke hoeveelheid ongelijke ruwe beenzelfstandigheid bezet, en den hals van het dijbeen verbogen en verkort, zoodat de hoek, die dezelve met het ligchaam vormt, somtijds scherp wordt, zoo zelfs dat men een dergelijk voorwerp wel eens voor eene verouderde, zonder verkorting herstelde breuk van den hals des beens zou kunnen houden (1).

Aan het heupgewricht, waar wij dit gebrek zeer vele malen waargenomen en onderzocht hebben, en waaraan het, zoo het ons schijnt, het menigvuldigst voorkomt, zagen wij deze nieuwgevormde beenstof aan den rand van het dijbeenshoofd nu eens onmerkbaar met dit laatste in één vloeijende, dan eens zigtbaar er van afgescheiden, en als een krans er om heen liggen; gemeenlijk vonden wij ook hierbij de heupkom vergroot, op sommige punten mede ivoorachtig glad, en op deszelfs rand ook dikwijls met beenuitwassen bezet.

Verder is dit gebrek waargenomen aan het schoudergewricht, minder in de scharniergeledingen; in het gewricht van het koot- en schuitvormig been zagen wij het tweemalen.

Deze gewrichtsaandoening komt zoo veelvuldig voor, dat wij in alle *pathologische* kabinetten van eenige uitgebreidheid, een aanzienlijk getal beenderen door hetzelve aangedaan hebben aangetroffen, en het is om deze reden, zoowel als uit

(1) BÉCLARD, l. c., pag. 436. CRUVEILHIER, in *Nouv. Bibliot. medicale*, 1836, XII *Bulletin de la Societé anatomique.*

hoofde van de menigvuldige verwarring dezer ziekte met *rheumatismus*, *jicht*, *arthrocace* enz., dat dit gebrek eene bijzondere melding verdient.

Het behoeft intusschen naauwelijks gezegd te worden, dat het gebrek niet altoos als zoodanig blijft bestaan, maar dikwijls aanleiding kan geven tot gewrichtsontsteking en derzelver uitgangen, of zelfs een uitgang of een gevolg van gewrichtsontsteking is.

§ 186.

Men kent deze ziekte aan eene bijzondere stijfheid in het lijdende gewricht, gepaard met moeijelijke, pijnlijke beweging, vooral des morgens; hierbij gevoelt en hoort de lijder duidelijk eenige kraking bij iedere beweging, zonder eenig verschijnsel van plaatselijke ontsteking.

Dit gebrek is door den grooten waarnemer VAN GESSCHER, ofschoon niet in deszelfs waren aard gekend, opgemerkt en afzonderlijk beschreven, onder den naam van *kraking der gewrichten* (1), welken naam wij ook bewaard hebben.

Eene ontbering en verdunning van het lidvocht, afhankelijk van eene algemeene uitdrooging des ligchaams of van scheurbuik, neemt VAN GESSCHER als de oorzaken van dit gebrek aan; met CRUVEILHIER (2) evenwel houden wij deze langzame vernietiging der geledings-kraakbeenderen liever voor een

(1) L. c. 1 dl. § 1493.

(2) *Dict. de Méd. et de Chir. prat. Maladies des Articulations.*

gevolg van *rheumatische* en in het bijzonder van *jichtaardige ontsteking* (1) der *m. synovialis*, ten gevolge waarvan misschien de onderhouding en herstelling der gewrichts-kraakbeenderen gestoord, en, de opslorping door de gedurige drukking en schuring vermeerderd wordende, de kraakbeenderen eindelijk geheel verdwijnen.

Deze verdunning der kraakbeenderen openbaart zich mede somwijlen alleen, als het gevolg van gevorderden ouderdom (2), vermoeijende en aanhoudende ligchaamsbewegingen, enz.

§ 187.

De verdunning der geledingskraakbeenderen is een gebrek, dat weinig, ja bijna geene behandeling toelaat; het bestrijden der algemeene oorzaken kon slechts het ontwikkelen dezer ziekte in een ander gewricht tegengaan, maar nimmer het verlies des kraakbeens herstellen.

Eene ontstekingwerende of afleidende behandeling door *vesicantia*, *setons*, ja zelfs door het *cauterium actuale* is vruchteloos, zoo niet met schade aangewend, en kan slechts wegens bijkomende toevallen en aandoeningen aangewezen zijn.

Bepaalt de ziekte zich slechts tot één gewricht, dan late men het deel in de stiptste rust verkeeren;

(1) De woekering van beenstof in den omtrek pleit mede hiervoor. Wij zouden misschien de ziekte bijna geheel als een gevolg van *Chronische Jicht* kunnen beschouwen.

(2) BÉCLARD, l. c. pag. 435.

hierdoor zal men, ten minste het gebrek misschien in deszelfs voortgang stuiten, en zeer zeker de soms zoo hevige pijnen afweren, en den toestand van den lijder dragelijker maken. Alle plaatselijke middelen vermogen tot herstelling des gebreks zelven niets, zij doen of het gebrek verergeren, of zijn, op zijn best genomen, zonder nut.

VII. Verslapping der banden.

§ 188.

De verloren of verminderde vastheid en veerkracht van alle, een gewricht mede zamenstellende, omgevende en versterkende banden, het gevolg van gewrichtsaandoeningen van allerlei aard, als *verwonding*, *kneuzing*, *verstuikingen*, *ontwrichting*, *ontsteking*, *waterzucht* enz., is als uitgang of gevolg dezer genoemde ziekten bij dezelve in het bijzonder beschouwd, en even zoo de doelmatigste behandeling ter bestrijding van dit ongemak, aangegeven; alleen merken wij nog kortelijk in het algemeen aan, dat daar, waar dit gebrek onafhankelijk van voorafgegane gewrichtsaandoeningen bestaat, in het algemeen rust, zamentrekkende, prikkelende versterkende middelen te pas komen, als *linimenta volatilia* met *camphor*, wasschingen met *spirituosa*, drooge wrijvingen, berookingen met *camphor*, *thus*, *olibanum*, aromatieke en dropbaden, *rubefacientia*, *elec-*

triciteit, *galvanismus*, enz., gepaard met een wel sluitend verband of steunend werktuig, en matige oefening.

VIII. Jichtknobbels. (*Tophi*).

§ 189.

Bij de beschouwing der jicht in het algemeen hebben wij reeds over de wijze van ontstaan, den aard en de toevallen, waartoe deze *producten* aanleiding geven, gesproken; er blijft ons dus hier alleen nog over met een enkel woord van de bijzondere behandeling te gewagen, waartoe zij aanleiding kunnen geven.

De kunst kent tot nog toe geene middelen, welke het vermogen bezitten om de ware kalkaardige jichtknobbels op te lossen (1), meestal moet men zich

(1) Hoewel ook in het algemeen geene *specifieke* inwendige middelen bekend zijn, in staat om deze knobbels tot oplossing te brengen, hebben wij zeer veel nut gezien van het langdurig gebruik van *Asa foetida*, bij eene vrouw van 42 jaren. Bij dezelve had zich, na herhaalde jichtaanvallen, die in den laatsten tijd zich het meeste bij het regter heupgewricht hadden bepaald, eene allengs toenemende harde zwelling om dat gewricht vertoond, die eindelijk den gang bijna onmogelijk en hoogst pijnlijk maakte, en die wij bij ons bezoek (in het begin van 1834) beenächtig hard, oneffen en van aanmerkelijke grootte vonden. Na 4 weken ongeveer begon de beweging mogelijk en allengs veel gemakkelijker en minder pijnlijk te worden, en wij lieten haar, nog eenen geruimen tijd de *Asa foetida* door gebruiken, met last bij verergering, zich weder aan te melden; hetgeen tot dus verre (1836) niet is gebeurd.

tot de algemeen aangegevene behandelingswijze der jicht bepalen, en zich, buiten de bedekking van het aangedane gewricht, geheel van plaatselijke middelen onthouden.

Het gebeurt wel dat de natuur zelve deze ligchaampjes tracht uit te drijven; als *heterogeen*, de omringende zachte deelen prikkelende, verwekken zij uitzweeting van eene *sereuze*, soms etterachtige vloeistof in den omtrek, waardoor zij zelven verzacht en gedeeltelijk opgelost worden. Dit *proces* kan men door de aanwending van verzachtende pappen behulpzaam zijn, en men moet, zoodra zich zulk eene stofverzameling gevormd heeft, aan haar door middel van eene kleine insnijding ontlasting geven, en door eene matige drukking en de stiptste rust van het deel, de genezing trachten te bewerken; zelden evenwel zal zich bij deze behandeling de kalkaardige stof geheel ontlasten.

Om deze reden heeft men ook aangeraden, om op de huid welke deze knobbels bedekt, een stuk *lapis causticus* te plaatsen, en, na het afvallen der brandkorst, eene ruime verettering te onderhouden, waarbij zich de kalkstof gemeenlijk geheel zou verwijderen; en om, zoo dit door deze middelen alléén niet gelukte, de *concrementen* met een *pincet* te vatten, met eene *bistorie* voorzigtig los te maken en uit te nemen. De belangrijke staat van prikkeling, waaraan men bij deze behandelingswijze een meestal nog lijdend gewricht blootstelt, doet ons haar over het geheel verwerpen, en wij zouden ze alléén op die gevallen toepassen, waar de

kalkaardige stof zich geheel in één punt had opgehoopt, het gewricht overigens gezond, en geene algemeene jichtaandoening meer aanwezig was, en eindelijk de last, waartoe dit product aanleiding gaf, van zoo veel gewigt was, dat zich de lijder aan den onzekeren uitslag dezer pijnlijke behandeling volgaarne wilde onderwerpen.

IX. Vreemde ligchamen in de gewrichten.

§ 190.

Behalve de vreemde ligchamen, welke bij de gewrichtswonden binnen de gewrichtsbeurs kunnen indringen, en waarover in de *eerste afdeeling* is gehandeld, worden niet zelden been- en kraakbeenachtige zamengroeisels binnen derzelver holte aangetroffen, die het eerst door PARÉ, PICHELINUS en MONRO (1) schijnen waargenomen te zijn.

Het menigvuldigst treft men deze ligchamen aan in het kniegewricht; zeldzamer in de heup- (2), schouder- (3), voet- (4), elleboog- (5) en handgeleding (6); in de onderkaaksgeleding zijn zij door HALLER, in de gewrichtsbeurs tusschen het hoofd

(1) *Desc. of all the Bursae muc.* 1788.
(2) CHELIUS, 4 dl., pag. 114.
(3) SCHREIJER, *Beob. und Bemerk. über die Concremente und ihre Extirp.* 1811.
(4) BELL, l. c. 3 dl., pag. 143.
(5) COLY, *Medico-chir. Transact.* 1814, vol. V, pag. 76.
(6) BICHAT, l. c. tom. III, pag. 143.

des kuit- en scheenbeens door LAENNEC (1), en in die van het erwten en klein veelhoekig beentje door BICHAT (2) waargenomen.

Men vindt deze ligchamen dan eens geheel vrij in het gewricht, dan eens bekleed met en hangende aan een verlengsel der *membrana synovialis*, somwijlen deze laatste slechts even naar binnen opligtende. Meestal hebben zij eene langwerpige, meer of min plat eivormige gedaante; soms daarentegen zijn zij meer plat of rond, veelhoekig, uitgehoold, ruw van oppervlakte enz.; zelden gaan zij de grootte van eene boon of amandel te boven, meermalen zijn zij kleiner en hebben de grootte van eene kleine erwt, graankorrel, mosterdzaad enz. DESAULT (3) zegt er een van veertien, SANDIFORT (4) een van achttien lijnen *diameter* gevonden te hebben.

Gemeenlijk vindt men slechts één dezer ligchamen binnen het gewricht; DESAULT, BROMFIELD en HENKEL zagen er twee in ééne geleding, CHELIUS (5) bij hetzelfde voorwerp twee in het ééne, drie in het andere kniegewricht, in deze laatste geleding vond MORGAGNI (6) er vijf en twintig, HALLER in dat van de onderkaak twintig.

Het zamenstel dezer ligchaampjes is nu eens

(1) In *Dict. des Scienc. méd.* vol. VI, pag. 125.

(2) L. c. tom. III, pag. 143 enz.

(3) *Nachlesung*, I Bd., 2 Th.

(4) VAN DISSEL, *Obs. Anat.-Pathol.* 1818, *obs.* II, pag. 20—44.

(5) L. c. pag. 114.

(6) *Advers. anatom. omnia*, 1719.

beenachtig hard, dan weder kraakbeenachtig, met of zonder beenachtige kern; half kraakbeen-, vezel- of celachtig, in kwabben verdeeld (DESAULT); eindelijk heeft CRUVEILHIER (1) meermalen kleine beursgezwelletjes van onderscheidene grootte aan de buitenvlakte der *m. synovialis* gevonden, die in een vezelachtig omkleedsel een geleiachtig vocht bevatteden, en het gewrichtsvlies naar binnen drongen. Het schijnt hem niet onwaarschijnlijk, dat deze later in kraakbeen en been kunnen overgaan, en alzoo deze ligchamen, waarvan wij spreken, daarstellen.

Naar mate deze ligchaampjes meer vastheid bezitten, is ook derzelver aanzien, kleur en maaksel onderscheiden, en het verschil in de uitkomsten der scheikundige ontledingen door VAUQUELIN, RICHERAND, SANDER, KUHN, THENARD, BERZELIUS en anderen met deze bewerkstelligd, schijnt ons vooral af te hangen van den meerderen of minderen trap van ontwikkeling, welke zij bereikt hebben, en wij vereenigen ons volkomen met het gevoelen van BICHAT, dat zij in alle deelen de onderscheidene tijdperken der beenwording doorloopen; van daar dan ook, dat zij nu eens een meer geheel of half doorschijnend aanzien hebben, volkomen naar kraakbeen gelijkende, later eene meer grijs-witte, op de oppervlakte soms roodachtige kleur aannemen; de beenwording gaat hier duidelijk van binnen naar buiten.

(1) *Dict. de Méd. et de Chir. prat. Maladies des Articulations.*

§ 191.

Het schijnt bijna volkomen zeker, dat deze ziekelijke gewrochten zich oorspronkelijk buiten de *m. synovialis* ontwikkelen, en wel in het bedekkend celweefsel, hetwelk zich, ten gevolge van nog zeer duistere oorzaken, op één of meer punten verdikkende, een vezelachtig beursje vormt, waarin zich eene in den beginne geleiachtige stof verzamelt, die langzamerhand dikker, vaster, vezelachtig, kraakbeenig en beenig wordende en, door de eigenlijke vezelachtige beursbanden en verdere *fibreuse* deelen belet zich naar buiten te ontwikkelen, de *membrana synovialis* opligt en zich naar binnen wendt.

Naar mate nu het aldus nieuw ontstaan ligchaam grooter wordt, sluit zich de *m. synovialis* meer om den geheelen omtrek van hetzelve aan, en vormt daarbij een steeltje, hetwelk, meer en meer verlengd en verdund wordende, ten laatste afscheurt en het ligchaampje aldus geheel vrij in de gewrichtsholte laat. Het bekleedsel, waardoor deze ligchaampjes aldus omhuld zijn, nu op zich zelf staande en dus niet meer gevoed wordende, gaat langzamerhand te niet en wordt opgeslorpt, terwijl dan de ligchamen zelven hunne gladde oppervlakte verliezen en een meer ruw aanzien verkrijgen.

Deze *theorie* betrekkelijk den lang onverklaarden oorsprong dezer producten, die ons de eenvoudigste en te gelijk de duidelijkste en meest voldoende schijnt, komt met het gevoelen van anderen, als

LAENNEC (1), BECLARD (2), VELPEAU (3), meer of minder overeen, en wordt duidelijk en volkomen bevestigd door waarnemingen, daar zij in alle tijdperken hunner ontwikkeling zijn aangetroffen, dan eens nog geheel onder de *m. synovialis* verborgen, dan weder even in de gewrichtsholte indringende, later gesteeld van hunnen steel afgerukt, nog met de duidelijkste sporen dezer verscheuring aan dezelve, verder geheel los in de geleding liggende nog met een dun vliesje bedekt, en eindelijk geheel daarvan ontdaan, terwijl de voortgang in vastheid bijna even regelmatigen tred houdt. Zijn deze ligchaampjes nu éénmaal van de *m. synovialis* afgescheiden, en los in de geleding aanwezig, dan kunnen zij, naar onze meening, geene verdere veranderingen als van kraakbeen in been (4) meer ondergaan; ook COOPER (5), BEGIN (6) en anderen zijn van dit gevoelen.

§ 192.

Het kan evenwel gebeuren, en de ondervinding heeft het geleerd, dat sommige dezer vreemde ligchamen gesteelde beenige uitwassen waren, die zich in den omtrek der geledings-oppervlakten zoo-

(1) *Dict. des Scienc. méd.* tom. IV, pag. 127.

(2) L. c. pag. 204.

(3) L. c. tom. II, pag. 524.

(4) CHELIUS, l. c. 4 dl., pag. 120.

(5) L. c. pag. 34.

(6) *Dict. de Méd. et de Chir. prat. Corps étrangers.*

danig hadden ontwikkeld, en die door eene of andere oorzaak afgestoten waren (1); anderen vonden in de gewrichten, door hevig uitwendig geweld *geïsoleerde fragmenten* der geledings-kraakbeenderen (2), in het bijzonder der tusschen-geledings-kraakbeenderen. Deze gevallen zijn evenwel zeldzaam, en het was eene dwaling van REIMARUS (3) deze wijze van ontstaan als algemeen aan te nemen, te meer daar deze ligchaampjes gemeenlijk veel dikker zijn, dan de kraakbeenderen zelven. De oppervlakkige verzweringen en uitholingen, die men somwijlen op een bepaald punt der kraakbeenderen en beenhoofden aantreft, en die hij als bewijs voor zijne stelling heeft willen doen dienen, staan gemeenlijk niet in evenredigheid met den omvang des ligchaams, en zijn alléén het *effect* van de plaatselijke drukking en schuring van het ligchaam op dezelve. Even als REIMARUS, zoo beschouwden ook HALLER, MONRO en BRECHET deze ligchamen steeds alléén als afgescheidene stukken van het gewrichts-kraakbeen; doch deze meening is ook reeds door MORGAGNI wederlegd. THEDEN (4) neemt ze aan, als na uitwendige beleedigingen ver-

(1) BIERMAN, *Diss. de corp. juxta articulos* 1796. VON SIEBOLD, *Chiron.* Bd. II, 2 st. pag. 359. CRUVEILHIER, *Dict. de méd. et de chir. prat. Mal. des articul.*

(2) BRODIE, in *Med. chir. Transact.* vol. IV, pag. 267. CRUVEILHIER, l. c.

(3) *De tumore ligament. circa articulos, fungo articulorum dicto.* 1757.

(4) *Neue Bem. und Erfahr.* I Th., pag. 9.

anderde en ontaarde gewrichtsklieren, BICHAT (1) als in kraakbeen veranderde deelen der *m. synovialis*. HUNTER (2) denkt, dat uitgestort en niet opgeslorpt bloed in de geleding tot ontwikkeling derzelve aanleiding geeft; even zoo gelooft TITTMAN (3), dat een druppel *lympha* of bloed, in de gewrichtsholte uitgestort, verdikt, met het *synoviaalvlies* vergroeit, en tot kraakbeen overgaat. BELL (4) beschouwt ze, als somwijlen uit doorknaagde oppervlakten van het been of uit de beursband voortspruitende. SANDER (5) en LE DRAN (6) houden ze voor *concrementen* uit het lidvocht. LARREY (7) deelt mede in dit gevoelen; maar gelooft, dat de kern van het ligchaam door een afgeschilferd stukje van het geledings-kraakbeen wordt gevormd. SCHREGER (8) beschouwt ze ten deele als onbewerktuigde *concrementen*, gevormd door verdikking des lidvochts alléén, of door omkorsting van afgescheidene deeltjes des gewrichtstoestels, ten deele als bewerktuigde ziekelijke *fungeuse* uitwassen van de gewrichtsbeurs, het gevolg van kwaadsappig-

(1) L. c. tom. III, pag. 143.

(2) *By* EVERARD HOME *in transact. of a society forte improvement of medic. and surgical knowledge* vol. I.

(3) L. c. 2 dl., pag. 138.

(4) L. c. 3 dl., pag. 143.

(5) *Bemerk. über die bewegl. u. s. w.* in VON SIEBOLD'S *Chiron.* II A., II Bd., pag. 359.

(6) Verhand. over de operatiën door CORP 1748. p. 189.

(7) *Notice sur les cart. mobil. etc.* in *Mémoires de Chir. milit.* vol. II, pag. 431.

(8) L. c. pag 15.

heid of uitwendige beleediging; van ditzelfde gevoelen is RICHERAND (1).

Somwijlen gaat eene uitwendige beleediging, een val (2), verstuiking, sterke inspanning (3) het ontstaan dezer ligchaampjes vooraf (4), overigens zijn de *gelegenheid gevende oorzaken* zeer duister; dat *catarrhale* (5), *jichtaardige* (6) en andere *discrasiën* tot haar ontstaan zullen kunnen medewerken, is niet onwaarschijnlijk, ofschoon wij dezelve bij volkomen gezonde voorwerpen hebben aangetroffen.

§ 193.

De verschijnselen, welke het ontstaan der kraakbeenachtige ligchamen binnen de gewrichten kenmerken, zijn zeer duister, zoo lang zij zich nog geheel *buiten* de holte des gewrichts bevinden; later, wanneer zij *binnen* hetzelve uitpuilen, worden de verschijnselen grootendeels gewijzigd naar de plaats van ontwikkeling, en den omvang en de gedaante der ligchamen; meerendeels evenwel verschillen de verschijnselen, naar mate die ligchamen zich reeds geheel los in de geleding bevinden of

(1) *Nos. chir.* vol. II, pag. 349.

(2) ABERNETHY, *Chir. obs.* 1804, pag. 225 enz.

(3) BLANCKERT, in *London med. reposit.* 5 st., 1816.

(4) HEY, *Practic. observ. in Surgery.* Chap. VII, 1813.

(5) CLARK, in *Med. chir. Transact.* 1814, pag. 67 enz. COLY, l. c. pag. 78.

(6) *Bemerk. über kalkart. concrem u. s. w. in Algem. medic. Annalen.* 1811, pag 730.

nog aan eenen langeren of korteren steel bevestigd zijn.

Eerst dan, wanneer deze ligchamen zich bij eene of andere beweging tusschen de tegenover elkander geplaatste kraakbeenderen en beenhoofden zetten, deze drukken en kneuzen, veroorzaken zij toevallen, die zoo veel te heviger zijn, naar mate de beweging sneller en krachtiger, het ligchaam grooter en hoekiger was. Eene plotselinge hevige pijn belet dan oogenblikkelijk de verdere beweging van het deel, hetwelk zoo lang onbewegelijk blijft, tot dat het ligchaam zich weder van tusschen de beenhoofden verplaatst heeft; deze pijn is dikwijls zoo hevig, dat de lijder bewusteloos (1) nedervalt. Deze verschijnselen, op zeer ongeregelde tijden steeds na beweging terug keerende, kunnen het bestaan van deze ligchamen doen vermoeden, en ofschoon de erkenning dan al niet volkomen is, vóórdat men het ligchaam, door de bedekkende deelen van het gewricht of door het gevoel kan ontdekken, zoo is toch de verwisseling met *rheumatische* of *jichtaardige* aandoeningen, bij naauwkeurige vergelijking van den gang en de verschijnselen dezer ziekte, niet wel mogelijk.

Wanneer deze ligchamen zich in eene ruimte van het gewricht bevinden, van waar zij zich niet tusschen de beenhoofden kunnen verplaatsen, of wanneer zij aan eenen nog korten steel bevestigd zijn, dan kan er een geruime tijd verloopen, voordat zij eenige hindernis te weeg brengen; is

(1) Bell, 3 dl., pag. 143.

de steel van het ligchaam lang en dun, of is het ligchaam geheel vrij, dan ontstaan de opgegevene toevallen; zoo lang dan ook als het ligchaam nog aan eenen steel bevestigd is, kan de lijder gemeenlijk de plaats aanduiden, waar het zich telkens tusschen de beenhoofden begeeft. Is het ligchaam geheel vrij, dan is dit kenteeken zelden aanwezig; het ligchaam verplaatst zich bij de beweging van het gewricht, en laat zich ook door den lijder dikwijls met behulp van den vinger van plaats veranderen.

Aan het kniegewricht, waar deze ligchamen het menigvuldigst voorkomen, zijn zij aan de buiten-, boven-, maar nog menigvuldiger aan de binnenzijde van de knieschijf geplaatst, waar zij door de huid gemakkelijk te ontdekken zijn, vooral bij eene uitgestrekte houding van het lid; het is voornamelijk in dit, aan zoo vele en zoo gewigtige bewegingen blootgesteld gewricht, dat de last voor den lijder en de toevallen van dit gebrek het hevigst klimmen.

Het is niet waarschijnlijk, dat de ontwikkeling dezer ligchamen, van pijn en zwelling van het gewricht (BRECHET) voorafgegaan wordt; eerst dan (1) wanneer zij zich geheel of gedeeltelijk tusschen de geleding verplaatst hebben, en de kraakbeenderen en beenhoofden gedrukt en gekneusd worden, kan het geheele gewricht *sympathisch* lijden; de pijnen, welke dan bij de minste beweging vermeerderen, blijven somwijlen aanhoudend, er ontstaat

(1) HEY, l. c. C. VI. CHELIUS, l. c. pag. 116.

zwelling, ontsteking des gewrichtstoestels, somwijlen *hydrarthron*, oppervlakkige verzwering der gewrichtskraakbeenderen op de plaats, waar het vreemde ligchaam gewoon is te drukken, verdikking der *m. synovialis*, zwelling en verzwering der beenhoofden en andere ontaardingen (1); somwijlen is ware gewrichtsverstijving als uitgang dezer opvolgende ontsteking waargenomen.

§ 194.

De *voorzegging* bij dit gebrek stelle men over het geheel twijfelachtig, omdat er geen ander middel ter genezing bestaat, dan de wegneming dezer *producten*, door het openen des beursbands, en deze *operatie* zoo dikwijls door toevallen achtervolgd wordt, die niet zelden het leven van den lijder bedreigen, ja zelfs den dood ten gevolge kunnen hebben (2).

Het bestaan van meerdere ligchamen te gelijk, op onderscheidene plaatsen aan den beursband gehecht, maakt de voorzegging zeer ongunstig; daar, waar slechts één ligchaam zich geheel los in de geleding of aan eenen dunnen steel bevestigd op eene voor de *operatie* geschikte plaats bevindt, is de *prognosis* minder ongunstig; daar, waar alle gewrichtsdeelen reeds ziekelijk zijn aangedaan, is zij allerongunstigst, even zoo bij *scroph.*, *jicht* en *rheumatische complicatie*, bij gevoelige en tot ontsteking geneigde

(1) V. DISSEL, l. c. *Obs.* II.

(2) BEGIN, *Dict. de Méd. et de Chir. prat. Corps étrangers.*

voorwerpen enz. Eindelijk merkt SCHREGER ten aanzien zijner boven opgegevene verdeeling aan, dat bij de *eerste* soort of onbewerktuigde *concrementen* de kunstbewerking geene gevaarlijke toevallen zal te weeg brengen; bij zijne *tweede* soort evenwel zou de wegneming onvoldoende en hoogst gevaarlijk zijn.

§ 195.

De wegneming der vreemde ligchamen uit de gewrichten, het eenigste hulpmiddel waarvan men met grond nut kan verwachten (1), is eene kunstbewerking, die door velen met gelukkigen uitslag, zonder de minste toevallen is bewerkstelligd, en dus *onvoorwaardelijk* is aangeprezen, als een middel, hetwelk niet alleen slechts zeer zelden (2) door toevallen wordt gevolgd, maar waartoe men ook reeds zeer spoedig moet overgaan, voordat het geheele gewricht reeds medelijdend is aangedaan (3). Anderen

(1) GOOCK en MIDDLETON hebben aangeraden, om het vreemde ligchaam door middel van naauwkeurige drukking op zoodanig een punt der geleding, waar het zich niet tusschen de beenhoofden kan verplaatsen, te bepalen, en gedurende eenigen tijd het gewricht onbewegelijk stil te houden; dit zoude niet alleen *palliative* hulp, maar ook wel eens duurzame vermindering der toevallen hebben te weeg gebragt.

Indien de geledingstoestel niet in ontstekingstoestand verkeerde, zou men van deze behandeling gebruik kunnen maken, indien het ligchaam zich geheel los in de geleding bevond.

(2) LAENNEC *Dict. des Sc. méd.* tom. IV, pag. 125. JOURDAN, *ibid.* tom II, pag. 331.

(3) BEGIN, *Dict. de Méd. et de Chir. prat.* l. c.

daarentegen zagen deze *operatie* door zulke hevige toevallen, ja zelfs zoo dikwijls door den dood (1) gevolgd, dat zij boven dezelve, in gevallen waar deze ligchamen niet geheel los liggen, *steeds de amputatie verkiezen* (2), of de *operatie* uitstellen tot dat de pijnen, waartoe zij aanleiding geven, ondragelijk worden (3).

Ieder dezer gevoelens heeft naar onze meening veel éénzijdigs, maar zij laten zich evenwel alle in gegevene gevallen toepassen.

Uit de gevallen, welke wij zagen, meenen wij te mogen besluiten:

1°. Dat deze *operatie* aangewezen is, wanneer één of meer vreemde ligchamen geheel los in de geleding zich bevinden, of slechts door eenen draadvormigen steel aan de *m. synovialis* zijn bevestigd, den lijder veel last veroorzaken, en wanneer het gewricht en de lijder zelf overigens zeer gezond zijn (4).

2°. Wanneer het vreemde ligchaam nog slechts voor een klein gedeelte in het gewricht uitpuilde, en aan eenen korten, dikken steel be-

(1) Velpeau, l. c. pag. 525. Chelius, l. c. pag. 120.

(2) Bell, 3 dl., pag. 144. Tittman, 2 dl., pag. 138.

(3) Cruveilhier, *Dict. de Méd.* etc. l. c. Averill, Operat. Heelk. pag. 208. Boyer, tom. IV, pag. 435.

(4) Dr. Bourse, vertoonde aan de *Académ. des Sciences* (*Arch. gén. de Méd.* etc. Août 1836, pag. 636) een vreemd ligchaampje, aan een steeltje bevestigd, dat in het kniegewricht zich na eenen val ontwikkeld had, en door hem met gelukkigen uitslag was weggenomen; het ligchaam scheen een stuk van den dijbeensknokkel te zijn, nog met kraakbeen bekleed.

vestigd zat, dan zouden wij de *operatie* liever nog eenigen tijd uitstellen, omdat in dit geval de *m. synovialis* bij de *operatie* aanmerkelijker beleedigd wordt, en bovendien in dit tijdperk zelden die bezwarende toevallen aanwezig zijn, welke tot de *operatie* kunnen noodzaken.

3°. Eindelijk zouden wij de *amputatie* van het deel voor aangewezen houden, indien de ligchamen, in het gewricht aanwezig, talrijk en grootendeels aan de *m. synovialis* gehecht waren, indien *chronische* ontsteking der gewrichtsdeelen, verzwering van het vlies, van de kraakbeenderen en beenderen reeds aanwezig, de pijn en last ondragelijk waren.

Overigens merken wij aan, dat de gelukkige uitslag dezer *operatie* dikwijls afhangt van oogenschijnlijk geringe omstandigheden, en nader te vermelden voorwaarden.

Voordat men tot de kunstbewerking overgaat, moet men den meestal bestaanden ontstekingstoestand des gewrichts door strenge rust, algemeene of plaatselijke bloedontlastingen, koude omslagen en geschikt *dieët* verwijderen, en zich naauwkeurig trachten te overtuigen, of er slechts één of meerdere ligchamen aanwezig zijn.

§ 196.

Om nu uit het *kniegewricht*, waar zulks het menigvuldigst voorkomt, een dergelijk ligchaam weg

te nemen, legge men den lijder *horizontaal* op eene tafel, en doe hem door geschikte helpers onbewegelijk bevestigen. De *operateur* drukt hierop het vreemde ligchaam met de vingers der linkerhand vast tegen het bovenste (1), binnenste (2), of buitenste (LATTA en FORD) gedeelte van het scheenbeenshoofd, hetwelk overigens onverschillig is (COOPER), en waarin men zich regelen moet, naar dat men zulks het gemakkelijkst kan verrigten; wij voor ons, waar het mogelijk is, verkiezen de binnenbovenzijde, waar het gewricht, met de minste zachte deelen bedekt, de beursband het ruimste is. Hierop wordt de huid door eenen helper sterk naar de tegengestelde zijde getrokken, en terwijl nu de *operateur* het ligchaam met de vingers der linkerhand goed blijft bepalen, zoodat het hem bij de insnijding niet ontglippen kan, maakt hij met eene bolsnedige *bistorie*, eene loodlijnige insnijding, aan den omtrek van dit laatste in grootte beantwoordende.

Indien de snede niet te klein gemaakt is, waarvoor men zich steeds moet wachten, dan dringt het ligchaam, indien het los is, gemeenlijk van zelf naar buiten, of men kan het gemakkelijk met een *pincet* of eene tang vatten en wegnemen; soms is eene ligte zijdelingsche drukking alléén voldoende. Het is niet raadzaam en bovendien onnoodig, ten minste indien men de snede groot genoeg gemaakt heeft, de

(1) BELL, l. c. 8 dl., pag. 145. SCHREGER, l. c. pag. 15.
(2) DÉSAULT, l. c. SANDER, l. c. ABERNETHY, l. c. pag. 260. RONSSEL, l. c. pag. 817.

ligchamen, volgens BELL (1), BEGIN (2), DESAULT (3), met het achtereinde eener *spatel*, *sonde* of mirtheblad uit het gewricht te verwijderen.

Is het ligchaam nog aan eenen steel bevestigd, dan zorge men wel, dezen niet van de *m. synovialis* af te rukken, maar liever met het mes of eene stomppuntige schaar dezelve los te maken, zorgende daarbij den steel zelven niet te zeer te rekken; alles ter voorkoming van opvolgende ontsteking enz.

Wanneer zich meerdere *concrementen* op onderscheidene punten der knie bevinden, dan moet men ze, zoo mogelijk te gelijker tijd door *twee* insnijdingen, trachten te verwijderen.

Is de *operatie* voleindigd, dan zuivere men de wonde, late de huid spoedig zich over de wonde in den beursband heentrekken, en vereenige de huidwonde door hechtpleisters, door een matig drukkend vereenigend verband bevestigd; verder zullen een streng *diëet*, rust, *applicatie* van koude en eene stipte ontstekingwerende behandeling de vereeniging der wonde bevorderen, en de dreigende toevallen helpen afweren.

Ontstaat er niettemin ontsteking met derzelver uitgangen, dan handele men, als bij de gewrichtswonden en gewrichtsontsteking is aangegeven.

Op dezelfde wijze verrigt men, natuurlijk met de noodige wijzigingen, de kunstbewerking aan andere gewrichten.

(1) L. c. 3 vol., pag. 145.

(2) *Dict. de Méd. et de Chir. prat. Corps étrangers.*

(3) L. c.

De manier van wegnemen van dergelijke ligchamen uit het schoudergewricht, waar men de *operatie* niet aan de oppervlakkigste plaats des gewrichts, de okselholte, maar aan de boven-buitenzijde door de *delta-spier* moet verrigten, en uit het elleboogsgewricht vinden wij bij SCHREGER en anderen (1) vermeld.

December 1836.

IN MAGNIS VOLUISSE
SAT EST.

(1) SCHREGER, l. c. pag. 15. COLY, *Med. Chir. Transact.*, vol. V. LOEFFLER'S *Beyträge*, 1791.

WAARNEMINGEN,

NAAR WELKE IN DE VOORGAANDE VERHANDELING VERWEZEN IS.

I.

Pieter caros, oud 7 jaren, kwam den 11 Januarij 1833, in den navolgenden toestand, in onze behandeling. Het aangezigt was bleek, ingevallen, er was *febris hectica* met *colliquatif* zweet; de lijder lag op de linkerzijde; het regter heupgewricht vertoonde zich aanmerkelijk gezwollen, pijnlijk op het aanraken, met duidelijk gevoel van vochtgolving; de groote draaijer stond hooger dan aan de andere zijde; de knie was gebogen, de voet binnenwaarts gedraaid, het deel geheel onbewegelijk, vermagerd en scheen twee duimen verkort; het dijbeenshoofd was naar boven en achteren ontwricht, en de dood scheen spoedig te zullen volgen.

Bij nader onderzoek bleek, dat dit gebrek vóór twee jaren was onstaan met al de verschijnselen van *coxarthrocace*; de *primitive* ontsteking scheen gezeteld in de gewrichtsbeurs, en door eene *scrophuleuse* oorzaak ontstaan te zijn.

Hoewel geene hoop koesterende op behoud van den lijder, veel minder op genezing des gebreks, besloten wij echter, bij eene doelmatige inwendige behandeling, de aanwending van den *tartarus emeticus* uitwendig te beproeven, zoowel omdat wij van geen sterker werkend middel durfden gebruik maken bij zoo zeer gezonkene krachten, als omdat het ons doelmatig scheen door eene langzame en allengs vermeerderde *irritatie* voorzigtig de levenswerkzaamheid op te wekken, zoowel aan de oppervlakte ter afleiding, als meer in de diepte ter bevordering der *resorbtie* en ter heeling van de ziekelijk aangedane vaste deelen, en eindelijk omdat wij, bij de aanmerkelijke uitzetting van den beursband en, zoo het scheen, oorspronkelijke aandoening van deze, eene over den geheelen omtrek des gewrichts gelijkmatig uitgebreide *irritatie* noodig achtten.

Wij lieten daarom tweemaal daags ééne halve *drachma* inwrijven van het *unguentum*, bestaande uit één *once ung. simpl.* met ééne *drachma tart. emet.*

De uitslag overtrof verre onze verwachting; op den 3den dag ontstonden kleine puistjes, die allengs in getal en grootte toenamen en veel pijn veroorzaakten; den 7den dag na de aanwending vonden wij de zwelling reeds zachter en veel minder gespannen; de resorbtie nam dagelijks meer en meer toe, terwijl wij met de inwrijvingen voortgingen tot op den 17den dag. De puistjes waren toen zeer groot geworden, hevig ontstoken, in verettering

geraakt, en op sommige plaatsen *gegangraeneerd*; ofschoon met het afnemen der zwelling de krachten van den lijder zeer verbeterden, durfden wij op dien voet evenwel niet voortgaan, en staakten gedurende acht dagen de inwrijvingen, bedekkende het deel slechts met *unguentum simplex* op linnen gestreken. Zeer spoedig volgde nu grootendeels genezing der *gecauteriseerde* huid; daarom gingen wij op nieuw tot de inwrijvingen van het *ung. tart. emet.* over en zetteden dezelve nu 3 weken voort, als wanneer de geheele zwelling verdwenen, en de genezing zoo volkomen mogelijk was gevolgd; het dijbeenshoofd bleef namelijk ontwricht, het been verkort; maar de beweging herstelde zich langzamerhand en de gezondheid keerde, onder voortdurend gebruik van *antiscrophulosa confortantia*, terug. De geheele behandeling had *acht* weken geduurd.

II.

Een niet minder merkwaardig geval is dat van JAN MUNNIK, oud 26 jaren, van beroep kleermaker, die den 16 Junij 1836 door ons in behandeling werd genomen, lijdende aan *spondylarthrocace*.

De lijder had eenen slechten *habitus*, was bleek en, vooral aan de onderste ledematen, zeer mager; hij kon zich slechts met moeite op zijne beenen voortslepen en klaagde over loomheid en vliegende pijnen in dezelve.

Bij het onderzoek van de ruggegraat, vonden

wij het doornvormig uitsteeksel van den 11en rugwervel naar buiten uitstekende; de ruggegraat was, van dat punt af, in eenen stompen hoek gebogen. Deze buiging verminderde bij het liggen en nam toe bij het staan; op de aanraking van genoemde plaats ontstond hevige pijn, terwijl het overige gedeelte van de ruggegraat, zelfs bij sterke drukking, onpijnlijk was.

De lijder kon de aanleidende oorzaken van zijn gebrek niet aangeven, en deze schenen alleen gelegen te zijn in zijn beroep.

Reeds voor drie jaren had zich de ziekte door zulke verschijnselen aangekondigd, dat wij meenden eene zeer *chronisch* verloopende *spondylarthrocace* te moeten erkennen.

De slechte *habitus* en de gezonkene krachten des lijders deden ons afzien van de aanwending van een *caut. act.*, en wij kozen de inwrijvingen van *tart. emet. dr. ii* op één once *axungia* op dezelfde wijze als boven aangewend; de lijder werd op eene vaste matras gelegd.

Ook hier mogten wij gelukkig slagen; wij gingen vier weken met de inwrijvingen voort, en zagen toenemende vermindering van de verlamming en pijn in de ledematen, die hij nu gemakkelijk in het bed kon opligten, terwijl hem zulks bij den aanvang der behandeling volstrekt onmogelijk was.

De plaatselijke hevige pijn, die den lijder alle rust roofde, deed ons de *inunctie* voor eenigen tijd staken, en eerst na 14 dagen, toen de zweren aan de oppervlakte genezen waren, op nieuw beginnen;

wij hielden toen met dezelve nog 20 dagen aan, en zagen daarna alle ziektetoevallen opgeheven; wij lieten den lijder proeven nemen met loopen, waarin hij zeer goed slaagde. Nog 14 dagen bleef hij op eene vaste matras liggen onder het doen van insmeringen met *lin. volat.* langs den rug; terwijl hem voorts een breede linnen gordel werd aangelegd. Na eene behandeling van 13 weken werd hij hersteld ontslagen.

III.

Naatje van den Broek, een *scrophuleus-rachitisch* kind van 9 maanden, kwam in onze behandeling den 7 Maart 1836; het kind was uitgeteerd, had een' dikken buik en bleek gezigt; de beide onderste ledematen waren zeer dun en pijnlijk, als wij dezelve bewogen; het kind zelf kon geene beweging derzelven ten uitvoer brengen. De ruggegraat onderzoekende, vonden wij den eersten lendenwervel naar buiten uitgeweken en zeer pijnlijk op het aanraken, vormende een' stompen hoek; bij rustige ligging was er geene of slechts geringe pijn, bij beweging echter ontstond deze in hevigen graad. Wij meenden tot het aanwezen van *spondylarthrocace* in het begin van het 2e *stadium* te mogen besluiten.

Het kind had gedurende 6 weken aan *febris intermittens tertiana* geleden, die voor het gebruik van *sulph. quinin.* was geweken; met de koorts had het gebrek zich beginnen te openbaren. Het voor-

werpje was thans uiterst zwak en uitgeteerd, had weinig eetlust, vele dunne stoelgangen; de buik was hard; namiddags waren kleine koortsbewegingen met *hectisch* zweet eindigende, in één woord alle redenen voor eene ongunstige *prognosis*.

Intusschen bekend met de gunstige uitwerking van de *oléum jecor. aselli*, zelfs in hopeloos schijnende gevallen, vooral bij *scrophuleuse* en *rachitische* voorwerpen, maakten wij den 8 Maart eenen aanvang met van hetzelve twee paplepels daags te doen gebruiken, welke dadelijk goed verdragen werden. Voorts lieten wij het kind op eene vaste matras liggen, en om plaatselijk eene genoegzame afleiding te maken, namen wij eene 5 duim lange en 2 duim breede pleisterstrook, bestreken met eene massa, vervaardigd uit *tart. emet.* 16 gr., *opii puri* 10 gr. en *empl. mercur.* ℥i; een heviger middel veroorloofden ons de gezonkene staat der krachten, en de teederheid en geringe ouderdom van het lijderesje niet.

Na 6 dagen verwijderden wij de pleister, en vonden zeer vele puistjes; wij legden dezelfde pleister weder op, en het kind scheen van dezelve geene pijn te hebben, het was althans, wanneer het lag, zeer rustig; de levertraan werd bij voortduring goed en gaarne genomen. Na 14 dagen was het kind merkelijk gebeterd, het bewoog de beenen zonder pijn, was vrolijker en er werd geene koortsachtigheid meer waargenomen; de eetlust verbeterde zeer, en het kind gebruikte dunne soepen. De pleister werd nu vernieuwd. Na 14 dagen merk-

ten wij geene uitpuiling aan de ruggegraat meer; de verlamming was geheel geweken, en het kind kon, zonder eenige pijn te lijden, bewogen worden. Wij lieten nu de verzwerende vlakte tot genezing komen, en konden (8 weken na het begin der behandeling) den geheelen rug betasten zonder pijn te veroorzaken; wij gaven den raad om verder de levertraan te doen gebruiken, het kind nog veel te doen liggen, en niet tot het loopen of zitten te dwingen, terwijl wij nog eenen linnen gordel tot steun lieten dragen. Een half jaar later bevond zich het kind nog steeds volmaakt wel, en begon pogingen te doen om te loopen.

IV.

Mietje groenewegen, oud 10 jaar, kwam den 17 Octob. 1833 in behandeling, in het laatste *stadium* van *coxarthrocace sinistra;* de toestand was geheel *hectisch;* plaatselijk vertoonde zich ontwrichting naar boven en achteren, aanmerkelijke wezenlijke verkorting en binnenwaartsche stand des deels, dat in de knie gebogen en tot op het been vermagerd, en waarbij de voet *oedemateus* gezwollen was; plaatselijk wàs er zeer veel zwelling om het gewricht en duidelijk *fluctuatie* met weinig pijn; dit, tot onder het *ligam. Fallop* uitgebreid, wekte het vermoeden van verwoesting der heupkom, die naar binnen doorboord scheen te zijn en *pus* doorliet; de oorzaak was duidelijk *scrophula*, hetgeen ook de harde buik aanduidde.

Wij beschouwden den toestand van het kind hopeloos, maar wilden (op den raad van RUST te veel afgaande) nog het *cauterium act.* beproeven. Den volgenden dag maakten wij met een *prismatisch* ijzer, 2 strepen van 4 duim langs de buiten- en binnenvlakte van den *trochanter major;* ééne streep werd tot boven dezen laatsten verlengd. De aanwending veroorzaakte weinig pijn, en er volgde geene de minste plaatselijke *reactie*; de randen om de gebrande plaatsen werden zelfs niet ontstoken, maar zwollen *oedemateus* op; de algemeene *hectische* toestand nam hand over hand toe, en na 14 dagen overleed de ongelukkige lijderes; een bewijs dus dat de aangebragte prikkel te groot was, en het leven plaatselijk vooral geheel uitgeput had; een zachter *stimulus*, het *caut. potent.* of wel *ung. autenrithii* was meer geïndiceerd geweest, al kon ook het gebrek niet tot staan gebragt en het leven gered worden.

Bij de lijkopening vonden wij den beursband grootendeels vernietigd, de gewrichtsholte met eene *fungeuse* stof, dikke *pus* en beenstukken opgevuld; het hoofd des dijbeens bijna geheel vernietigd, even zoo het *acetabulum* in deszelfs midden met 3 gaten doorboord, eenen ruimen doorgang voor den etter naar binnen verleenende.

V.

J. V. D. E...., oud 16 jaren, een gezonde sterke jongen, van gezonde ouders geboren, kwam den

17 Decemb. 1835 in behandeling. Veertien maanden geleden, was hij van eene zekere hoogte op de regter heup gevallen, waaraan hij gedurende vele weken hevige pijn uitstond, maar intusschen geene heelkundige hulp inriep, en zijne gewone bezigheden zoo goed en kwaad mogelijk bleef verrigten. Hij verklaart van dien tijd af nimmer zonder pijn geweest te zijn; hand over hand werd hem het gaan moeijelijker, de gang slepend en er openbaarde zich kniepijn; eindelijk zocht hij na 14 maanden bij ons hulp. Bij het onderzoek vonden wij het heupgewricht merkbaar uitgezet, het been scheen 1 duim verlengd, iedere beweging of drukking de pijn aanmerkelijk vermeerderende; schijnbaar gevoel van *fluctuatie* in de diepte, de *trochanter* gedaald, naar binnen en voren gedraaid, de knie gebogen, voorts alle verschijnselen, welke ons de onderkenning dezer dreigende *coxarthrocace* duidelijk maakte. De staat des gebreks, de oorzaak en het gezonde gestel van den lijder, deden ons tot de aanwending van het *caut. actuale* besluiten, waartoe wij den 19 Dec. overgingen; wij maakten met een *prismatisch* ijzer, 2 strepen van 5 duim lengte, 1 voor en 1 achter den grooten draaijer, en verlengden de laatste naar boven tot achter den *trochanter*; nimmer zagen wij zulk eene plotselinge beterschap volgen. Dadelijk na de aanwending was het been geheel tot deszelfs natuurlijken stand terug gekomen, de kniepijn verdwenen, en de pijn in het heupgewricht gering; ook kon de lijder het been in het heupgewricht zonder veel pijn buigen. Wieken met

ung. simpl. besmeerd werden op de gebrande plaatsen aangelegd; rust en een verkoelend *dieet* verordend. Den volgenden dag bevond zich de lijder bijzonder wel; de randen der gebrande plaatsen waren rood ontstoken, er was geene inwendige of kniepijn. Den 24 Dec. lieten de gebrande korsten aan den omtrek los, en er trad eene ruime verettering in; met eene eenvoudige *emollierende* kuur werd voortgegaan tot den 20 Jan. 1836, wanneer de wondvlakten gevuld waren, die wij tot *cicatrisatie* lieten overgaan; uitgezonderd achter den *trochanter major*, waar wij de verettering nog gedurende 3 weken door 8 erwten onderhielden, als wanneer er niet één verschijnsel der ziekte meer aanwezig zijnde, wij de wonde tot genezing bragten. Den 6 Febr. 1836 verliet de lijder het bed, en maakte met loopen eenen aanvang, hetwelk zoo voorspoedig ging, dat wij hem den 20 Febr. als hersteld ontsloegen.

VI.

Mejufvrouw S. P...... oud 27 jaren, van een gezond volbloedig gestel, had zich ruim 3 jaren geleden bij toeval misstappende de linkerknie verzwikt; dadelijk had zij daarin hevige pijn ontwaard, die haar het gaan of staan volkomen belette, en door zwelling opgevolgd werd. Op aanraden van den *practicus* had zij dadelijk aan het beleedigde deel rust gegeven, en omslagen van water en azijn aangewend, waaronder de pijn langzamerhand afnam,

hoewel dezelve niet geheel geweken was. Na verloop van eenige dagen begaf zij zich weder ter been, nog steeds over eene inwendige pijn en moeijelijke beweging klagende, waartegen haar *linim. volat.* werd aangeraden, naardien men meende, dat eene nablijvende zwakte daarvan de oorzaak was. Onder de aanwending dezer middelen, waarmede langen tijd werd aangehouden, verergerde haar toestand langzamerhand; het gaan werd pijnlijker, vooral het trappen klimmen bijna onmogelijk, tot dat onze raad, in de maand September 1835, werd ingeroepen. De lijdende knie onderzoekende, vonden wij dezelve op de aanraking overal pijnlijk, inzonderheid aan de binnenzijde des dijbeens; beide de dijbeensknokkels waren aanmerkelijk uitgezet; de knie eenigzins gebogen; de beweging vermeerderde de pijn, en er werd duidelijk *crepitatie* gehoord; de huid was onveranderd, de zwelling zeer hard.

De onderkenning was niet twijfelachtig; nog voortdurend bestond eene *chronische* ontsteking met uitzweeting in de dijbeensknokkels, welke *arthrocace* dreigde te worden, zoo deze verwoesting al niet plaats gegrepen had.

De lange duur en het langzaam verloop, de oorzaak, waaraan het gebrek moest toegeschreven worden, de aanmerkelijke uitzetting der knokkels, en het gunstig gestel der lijderes deden ons tot de aanwending van het *cauter. actuale* besluiten.

Den 21 Sept. 1835 maakten wij 4 parallel loopende strepen met 4 *prismatische* koperen *cauteria*, 2 aan beide zijden van de *patella*, zich tot boven

en onder het gewricht uitstrekkende, en bedekten de brandstrepen met wieken met *ung. simpl.* bestreken. De volgende dagen stelde zich eene hevige ontsteking in, die, door eene ruime verettering gevolgd, spoedig de brandkorsten losmaakte, wanneer wij, steeds op de genoemde wijze voortgaande, gedurende zes weken eene overvloedige afscheiding onderhielden. Van den beginne aan was de inwendige pijn grootendeels geweken, en nam de zwelling der beenhoofden hand over hand af; zachtjes aan lieten wij de ettervlakten *cicatriseren*, en was de genezing daarvan den 6 December bewerkt, wanneer ook alle zwelling verdwenen en de beweging zonder pijn of kraking mogelijk was. Stijfheid der zachte deelen en spoedige vermoeijing bleef nog eenige weken na; doch ook deze weken voor *emolliërende* inwrijvingen en zachte bewegingen, later door *linim. volat.*, zoodat wij haar met het einde van Januarij 1836, als volkomen hersteld, uit onze behandeling konden ontslaan.

VII.

Antje van Belsen, oud 23 jaren, van een *scrophuleus* gestel, weinig ontwikkeld, en ongeregeld *menstruerende*, kwam den 24 Julij 1833 in behandeling. Zij klaagde over inwendige borende pijnen in het linker schoudergewricht, dan eens op deze, dan op gene plaats; zeer pijnlijk was de aanraking van het armbeenshoofd in de okselholte; de schouder was breeder, niet zoo gelijkmatig rond, stond lager, de okselholte was meer gevuld, de elleboog

van den tronk verwijderd, en naar achteren gerigt. Bij tusschenpoozen was er hevige pijn in den elleboog; de arm, hand en vingers waren geheel krachteloos als verlamd; de beweging was bijna geheel onmogelijk, en vermeerderde de pijn aanmerkelijk; het gewricht was niet boven mate gezwollen, alleen scheen het armbeenshoofd aanmerkelijk gezwollen, terwijl de beursband en overige zachte deelen in normalen toestand verkeerden.

De lijderes wist geene oorzaak aan te geven, maar zeide reeds 5 jaar geleden dwalende pijnen en krachteloosheid ontwaard te hebben; haar gestel gaf voldoende regt *scrophula* als oorzaak aan te nemen; te meer daar zij van tijd tot tijd onze hulp tegen oude *scrophuleuse* aandoeningen had verlangd.

Wij beschouwden het gebrek als dreigende *omarthrocace*, in een gevorderd *stadium*, hier *chronisch* verloopende, gaande de ontsteking van het beenhoofd uit. Wij besloten tot de aanwending van het *caut. actuale*, terwijl wij tegelijk 3 maal daags eenen eetlepel *ol. jecor.* AS. lieten gebruiken.

Den 27 Julij maakten wij 3 strepen met een *prismatisch* ijzer aan de vóór-, middel- en achterzijde, 5 duim lang. Oogenblikkelijk na de *applicatie* was bijna alle inwendige pijn geweken, de ronding van den schouder hersteld, en de lijderes kon de hand aan het hoofd leggen. De nakuur was de gewone; en na 7 weken was de lijderes volkomen hersteld; met de toediening van levertraan werd nog eenen geruimen tijd aangehouden, waardoor haar gestel geheel verbeterde.

VIII.

Vrouw SPANJENBERG, oud 40 jaren, kwam met nagenoeg hetzelfde gebrek in behandeling den 14 Maart 1835.

De oorzaak bleek hier *rheumatisch* te zijn; de duur van het gebrek was ruim één jaar; de zwelling van het beenhoofd en de verlamming waren hierbij aanmerkelijker. Den 16 Maart werd op gelijke wijs het *cauterium* geappliceerd; eerst nadat de wondvlakten 7 weken in verettering gehouden waren, weken alle toevallen, en verliet de patient 3 weken later onze behandeling.

IX.

HENDRIK VAN DER BIJL, 49 jaren oud, koetsier van beroep, van een gezond ligchaamsgestel, kwam den 10 Septemb. 1833 in behandeling, klagende over pijnlijkheid in den rug, moeijelijkheid in de beweging, en onvermogen tot gaan.

Den lijder onderzoekende, vonden wij eene stomphoekige buiging der ruggegraat naar achteren, van den 4en tot den 10en rugwervel; de doornuitwassen van den 10en en 9en puilden zeer uit, de drukking op deze plaats veroorzaakte eenige, hoewel geene zeer hevige pijnen; verder was er een verlamde toestand der *extremiteiten*, in het bijzonder van het regterbeen, de lijder zat voorover, pijnlijk, bevende en met een vermagerd uitzigt, en werd door eenen droogen hoest gekweld.

Ruim één jaar geleden had de lijder door uitwendig geweld daar ter plaatse eene gewigtige *contusie* bekomen, welke door *antiphlogistica* geheel scheen genezen te zijn. De lijder verklaarde intusschen nimmer gedurende dién tijd zonder pijn te zijn geweest; de moeijelijkheid in het gaan was toegenomen, en er vertoonde zich langzamerhand verlamming, al hetwelk werd toegeschreven aan verzwakking en waartegen een ander, voor zeer ervaren gehouden, deskundige den lijder een ijzer *corset* aanried te dragen; de lijder hierin niet bewilligende, kwam onder onze behandeling.

De onderkenning van het gebrek scheen niet moeijelijk; reeds aanmerkelijk gevorderde *spondylo arthrocace* met *resorbtie* van de voorvlakte en randen van den 8en en 9en rugwervel bestond hier, de sluipende ontsteking-toestand, welke daartoe aanleiding gaf, was kennelijk van uitwendig geweld afhankelijk. Het *cauter. actuale* kwam ons ook hier voor op deszelfs regte plaats te zijn, hetwelk wij dan ook den 12 Septemb. met een *prismatisch* ijzer in den vorm van twee, 12 duim lange strepen aanwendden, over de geheele kromming, ter zijde van de doornen; tijdens de aanwending van de 2e streep, ontwaarden wij en de lijder op de meest uitgezette plaats eenige *crepitatie* met duidelijke vermindering der kromming; de wonden werden als boven behandeld.

De volgende dagen bevond zich de lijder zeer wel en gevoelde schietende pijnen door de beenen, vooral door het regter; den 18 Sept. had zich eene *crena*

gevormd en eene overvloedige *suppuratie* ingesteld; de pijnlijke scheuten in de *extremiteiten* bleven voortduren, en de lijder kon de beenen beter bewegen; de hoest was aanmerkelijk verminderd, even zoo de *cyphosis;* voortdurend nam de patient in beterschap toe, en verbeterde de verlamming en hoest. Den 10 Dec. waren de wonden genezen en verliet de lijder het bed; eene geringe verkromming bleef bestaan, de rug was op de aanraking geheel onpijnlijk; wij voorzagen den lijder van een steunend eenvoudig corset, en lieten hem met gaan eenen aanvang maken, met dien uitslag, dat hij den 15 Januarij 1834 zijne gewone bezigheden weder kon aanvangen.

X.

Ten behoeve van F. VON S......, 11 jaren oud, zoon van behoeftige ouders, werd op den 9 April 1834 onze hulp ingeroepen wegens een gezwel aan de heup, en tering. De lijder was vroeger steeds vrij gezond geweest, en had nimmer eenigen hinder ondervonden in zijne bewegingen, welke in tegendeel steeds zeer vlug waren geweest.

Een paar maanden te voren was hij, zonder bekende oorzaken, begonnen te klagen over eenige stijfheid en pijnlijkheid in de regterheup, en over moeijelijke beweging des beens, welke verschijnselen zoo zeer en zoo spoedig toenamen, dat de gang aldra hinkend werd, en nu reeds sedert meer dan vier weken alle beweging des zieken beens den lijder onmogelijk was. Men had daarbij eenen des-

kundige geraadpleegd, die pappen en verschillende smeersels had doen aanwenden.

Wij vonden den knaap zeer vermagerd, en met eenige tegen den avond toenemende koorts, in één gebogen liggende, in het armoedige bed; hij klaagde alleen over vreesselijke pijn aan de regterheup en in het been, zonder eene bepaalde plaats dezer laatste te kunnen aangeven; de eetlust was nog tamelijk wel, en de spijsvertering niet gestoord. Toen wij hem uit het bed hadden opgenomen en op eene tafel geplaatst, vertoonde zich het zieke been zeer vermagerd, het onderbeen zuchtig, terwijl het bovenste deel der dij, de liesstreek, en de geheele regter buiten- en achterzijde des bekkens zeer gezwollen waren, met eene glinsterende, aan de achterzijde des bekkens roosachtig rood gekleurde, huid.

De zwelling om het heupgewricht, vooral aan de achterzijde, vertoonde duidelijke teekenen van vochtverzameling digt onder de huid, en vormde in het midden van de bil, eene meer roode verhevenheid, waarin vooral de vochtgolving duidelijk was. De minste beweging des beens veroorzaakte vreesselijke pijn, doch de lijder kon ons niet de juiste zitplaats derzelve beschrijven, bepaalde *kniepijn* ontkende hij, de verandering in lengte van het gebogen been kon hierdoor niet worden beoordeeld, maar de benedenwaartsche helling van de regterzijde des bekkens was duidelijk.

Wij schreven hem dadelijk een *dec. cort. peruv.* en *rad. althaeae* met *syr. papav. alb.* en *aeth. nitr. alcoh.* voor, en meenden duidelijk aanwijzing te

vinden, om den etter uitgang te bezorgen, en wel het liefst door middel van het brandijzer, ten einde tevens de noodige afleiding te maken, en de activiteit in de wanden der groote etterholte op te wekken. Over de zwelling werd dus eene streep gebrand en het brandijzer op de uitpuiling sterker en meer aanhoudend aangedrukt, zoodat deszelfs scherpe rand in het absces drong, en de etter in eene aanmerkelijke hoeveelheid door de opening uitgeperst werd; eene tweede brandstreep liep langs den *trochanter*. Wij lieten het bij deze twee berusten, overdekten de brandstrepen met wieken met *ung. simpl.* bestreken, en de opening van het *absces* met eene groote hoeveelheid los pluksel, een en ander door een los windsel bevestigende.

De verdere behandeling bestond in het veelvuldig hernieuwen van het pluksel, en het inwendig gebruik van zachte versterkende middelen, benevens gezonde spijs en wijn, en het gevolg was zoo gunstig, dat nog vóór het einde van Junij de lijder ons kwam bedanken voor de bewezene hulp, weder liep en sprong als te voren, en geenen misstand of eenige misvorming van het been of van de heup had overgehouden.

Had hier alleen ontsteking en verzwering in de omringende gewrichtsdeelen plaats? het ontbreken van bepaalde kniepijn en het pijnlijke van het geheele been deed ons vermoeden, dat de inwendige gewrichtsdeelen althans niet aanmerkelijk geleden hadden; doch al waren die deelen gezond, zij liepen groot gevaar van weldra in de ziekelijke aandoening te deelen; er was met de ontlasting des

etters en het daarstellen van eenen krachtigen tegenprikkel dus geenen tijd te verliezen.

XI.

De vrouw van FRANS SLOT bij H......, 24 jaren oud, voorheen steeds zeer gezond, maar die uiterlijk eene *scrophuleuse constitutie* verried, liet den 17 April 1829 onze hulp vragen, en verhaalde ons toen, dat zij vóór vier weken voor de eerste maal gelukkig had gebaard, en daarna in het eerst, even als haar kindje, zeer wel was geweest; twee weken later had zij vreesselijke buikpijnen geleden, die met zweetdrijvende middelen waren behandeld, en na eenige dagen eindigden met eene overvloedige *diarrhoea*, van witte melkachtige stof; de afscheiding van melk in de borsten en de kraamzuivering hadden bij het begin des buikloops geheel opgehouden. Toen deze *diarrhoea* na vijf dagen ophield, kreeg de lijderes eene hevige pijn in het benedenste gedeelte van de linkerdij, die op de aanwending van azijn en water was bedaard; tegelijk had zij pijn gevoeld in het onderste gedeelte der regter dij; toen de pijn in de linker dij ophield, werd die in de regter heviger. Zij ontdekte nu bij de pijn, die ook in de regterknie aanwezig was, tevens eenige zwelling aan het onderste gedeelte des dijbeens, welke allengs toenam onder het gebruik van verschillende pappen en van koedrek, een aldàår geliefd volksmiddel.

Wij vonden de zieke uiterst vermagerd, overvloedig zweetende en koortsig; boven de regterknie ontdekten wij eene groote zwelling, beginnende van de

knie en zich uitstrekkende over een derde deel ongeveer van de dij en dit gedeelte geheel omringende; de zwelling was gelijk glad en zeer heet, de pijn kloppend en heviger op het voorste gedeelte van den buitenknokkel, waar de zwelling zachter was en vochtgolving teekende; de kleur was natuurlijk, de buiging van de knie onmogelijk. De lijderes stond geenerlei *operatie* toe,en wij vergenoegden ons met den aanleg eener laauw-warme pap.

Den 18 April was de vochtgolving duidelijker, en stond de patiënt de opening van het *absces* toe, waaruit eene aanzienlijke hoeveelheid goeden etter vloeide, de wonde werd los met pluksel bedekt, en met een windsel bevestigd; inwendig werd kina en wijn toegediend en, op verzoek der lijderes, het zuigen toegestaan, en de borsten met eene wollen lap gewreven. Bij de vernieuwing van het verband in de volgende dagen werd nog veel etter ontlast, de knie evenwel bleef even gezwollen en de pijn voortduren, overigens verminderden de koortsen en het zweet, en verbeterde de algemeene toestand van de lijderes.

Na eenige dagen verminderde de uitvloed van etter uit de *absces*-opening, en openbaarden zich duidelijk verschijnselen van vochtophooping binnen het gewricht; de aanwending van tegenprikkels werd niet toegelaten. In dezen toestand bleef de lijderes gedurende de maand Mei verkeeren, wanneer zich op twee plaatsen aan den omtrek des gewrichts weder harde zwellingen voordeden, die in veretteringen overgingen en, na de operatie, veel etter ontlastten, met verbetering van den algemee-

nen toestand De zwelling binnen het gewricht bleef intusschen toenemen tot den 10 Junij, wanneer de pijn aanmerkelijk toenam en zich den volgenden dag eene opening in den kniekuil openbaarde, waaruit eene groote hoeveelheid waterachtige etter vloeide met vermindering der zwelling en pijn.

Van dezen tijd af nam de beterschap geregeld toe, langzamerhand sloot zich de opening in den kniekuil, en in December was de patiënte met eenige stijfheid van het gewricht geheel genezen.

XII.

H. B., 8 jaren oud, dochtertje van behoeftige ouders, had, even als hare moeder, die veel aan scrophuleuse oogontsteking leed, een scrophuleus aanzien, doch was steeds gezond geweest. In het jaar 1835 echter begon zij ongemakkelijk en traag in het gaan te worden, hetwelk men een gevolg van luiheid, en kuren noemde; zij klaagde daarbij over pijn in de linkerknie. Uiterlijk was niets tegennatuurlijks te zien, dan de meestal gebogen stand des linkerbeens. Men raadpleegde daarover ter loops eenen chirurgijn, die zou gemeend hebben, dat de ongesteldheid in de knie huisvestte, en daartegen een waschwater had gegeven.

Het gebrek nam echter niet af, en men raadpleegde eenen man, gequalificeerd tot het behandelen van beenbreuken en ontwrichtingen, die het been voor ontwricht verklaarde, waardoor hij geregtigd bleef tot de behandeling der patiënte; een 12 els windsel met smeersels werd hierop aangewend.

Wij vonden in Sept. 1835 het meisje buiten de deur zitten spelen; zij kon zich echter naauwelijks en al hinkende op het regterbeen verplaatsen; overigens bevond zij zich tamelijk wel.

Bij eene naauwkeurige bezigtiging der lijderes, troffen wij alle teekenen van *coxarthrocace* in het tweede tijdperk aan, waarbij de verschijnselen van ontsteking niet zeer hevig waren. De zwelling om het heupgewricht was gering, de zieke bil zeer verbreed, de bilplooi aan dezelfde zijde lager staande; aan de buitenzijde der dij, beneden den grooten draaijer, deed zich eene langronde zwelling voor, van ongeveer 4 duim lengte en ruim 2 duim breedte, die vrij verheven en niet miskleurig was, maar duidelijk vochtgolving vertoonde, deze zwelling zou eerst sedert vier weken allengs ontstaan zijn; de lijderes klaagde zeer over pijn, ook bepaaldelijk in de knie.

Wij zouden hier dadelijk het *cauterium* om het heupgewricht aangewend, en daarbij of later het *absces* aan de dij geopend hebben, hadde men ons in onze behandeling vrijgelaten, maar wij moesten ons bij zachte middelen bepalen. Wij schreven inwendig eene *solutio muriat. barytae* in *aq. laurocerasi* voor, bevalen strenge rust aan, en de ligging op een effen niet zacht leger. Uitwendig werd een *linim.* uit *ung. mercur.* en *lin. volat.* om het heupgewricht en over het absces aangewend; later zijn *vesicatoria* achter den grooten draaijer geplaatst.

Er kwam echter geene verbetering; op het *absces* wierp de huid rood gekleurd; hetzelve vertoonde in het midden eene uitpuiling, opende zich en ontlastte

eene aanzienlijke hoeveelheid goeden etter, waarna de lijderes eene schijnbare verligting gevoelde.

De etter bleef echter vloeijen, werd dunner en onaangenaam riekend; wij moesten de opening vergrooten, ontdekten met de *sonde* verdere uitgebreidheid der holte, dan wij gehoopt hadden, en moesten tegenopeningen maken, het verband dikwijls vernieuwen, kina en zuren geven ter beteugeling van de uitputtende verettering, en tot schraging der krachten; doch wij zagen de verwoesting steeds toenemen, de huid en het celweefsel werden vernietigd, zoodat de geheele streek op en om den *trochanter* eene diepe ettervlakte vertoonde, welke door de aanwending van *chlor. sodae*, *dec. cort. peruv.* en dergelijke middelen geen beter aanzien verkreeg; het uitwendige gebruik van *creosoot* bragt alleen eenige verbetering aan. De lijderes bezweek, geheel uitgeteerd, in Maart 1836.

Wij gaven bij deze patiente het *subcarb. ferri* (10 greinen 3 maal daags met *eleosacch. foenic.*), waarna de hevige pijn in het been aanmerkelijk afnam. Het *ol. jecor. aselli*, langen tijd door de lijderes gebruikt, bragt geene de minste verbetering te weeg.

Wij betreurden hier weder, dat men zoo dikwijls door vooroordeel of kwalijk geplaatste teederheid wordt verhinderd, om eene genoeg krachtige behandeling in het werk te stellen, daar wij geloofden, dat de aanwending van het brandijzer hier zeer heilzaam had kunnen zijn, ter afleiding van de *chronische* ontsteking om en in het gewricht, en ter voorkoming van dezen slechten uitgang.

Bij den UITGEVER *dezes wordt met succes gedebiteerd:*

H. J. LOGGER, Ontleed-, natuur- en ziektekundige Verhandeling over de gewrichten.

CONSBRUCH, Geneeskundig Handboek voor praktische Artsen, 2 deelen, uit het Hoogduitsch door N. C. MEPPEN.

——— Handboek der ziektekundige ontleedkunde, uit het Hoogduitsch door G. J. POOL.

PLENK en VAN GESSCHER, Schets der ontleedkunde, 2 deelen.

——— Korte leerstellingen der algemeene oefende Heelkunde.

J. H. WIGAND, de geboorte van den Mensch, Physiologisch, Diaetetisch, Pathologisch, Therapeutisch beschouwd, en grootendeels volgens eigene waarnemingen en proeven voorgesteld, uitgegeven door F. C. NAEGELE, uit het Hoogduitsch door C. v. ELDIK, 3 deelen.

J. B. TROMMSDORFF, Leerboek der Artsenymengkundige, proefondervindelijke Scheikunde, naar de gemaakte vorderingen der wetenschap uitgebreid en met aanmerkingen vermeerderd, door H. C. v. D. BOON MESCH en A. H. v. D. BOON MESCH, 3 deelen.

O. Erdmann, Algemeen Overzigt der nieuwere Scheikunde, met bijzondere aanwijzing van derzelver nuttige toepassingen, uit het Hoogduitsch, met eene Voorrede van W. S. Swart, 2 deelen.

Nog is bij denzelven ter perse, en zal eerstdaags uitgegeven worden:

W. F. Büchner, Geneeskundig Handboek voor beginnende Kunstoefenaren, 3de deel.

NIEUWE
PRIJS-
VERHANDEL.
bekroond
door het
GENOOTSCHAP
TER BEVORDER.
DER
HEELKUNDE.
VII.

NIEUWE
PRIJS-
VERHANDEL.
bekroond
door het
GENOOTSCHAP
TER BEVORDER.
DER
HEELKUNDE.
VII.

NIEUWE
PRIJS-
VERHANDEL.
bekroond
door het
GENOOTSCHAP
TER BEVORDER.
DER
HEELKUNDE.
VIII.

A. L. LAND
EN
P. A. VAN SON,
VERHANDELING
OVER DE KENNIS
EN BEHANDELING VAN
DE ZIEKTEN
DER
GEWRICHTEN.

A. L. LAND
EN
P. A. VAN SON,
VERHANDELING
OVER DE KENNIS
EN BEHANDELING VAN
DE ZIEKTEN
DER
GEWRICHTEN.

Fig 1.

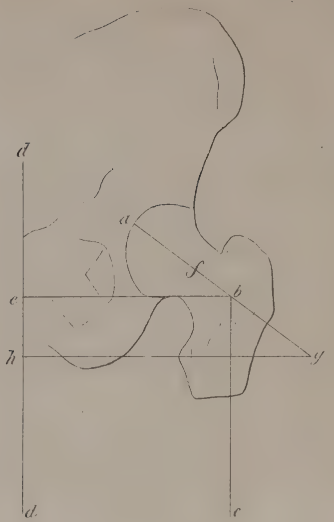

Fig 2.

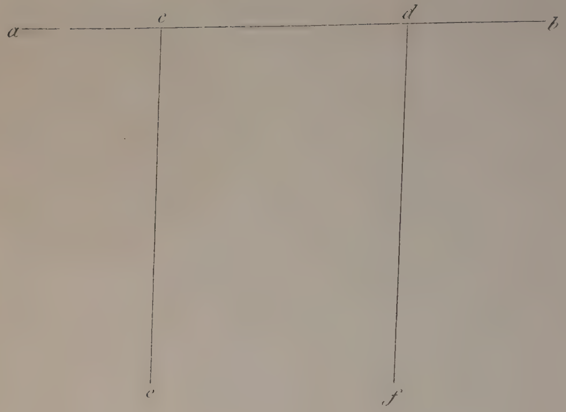

Fig 3.

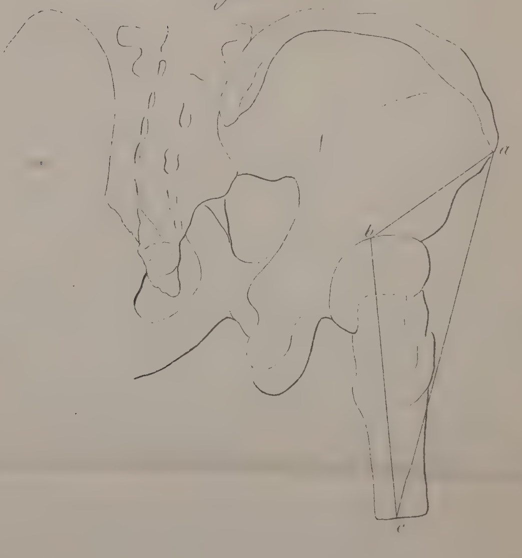

Fig 4.

Fig 5.

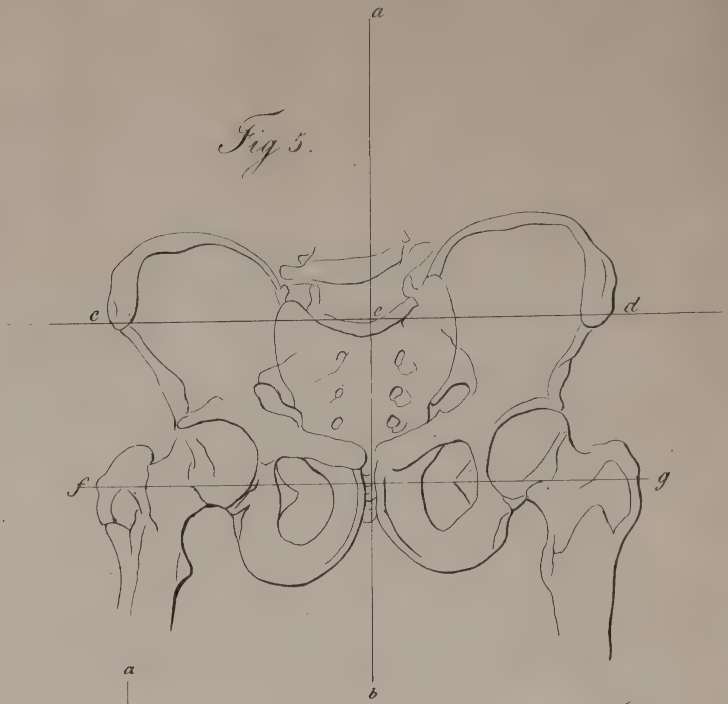

Fig 6.

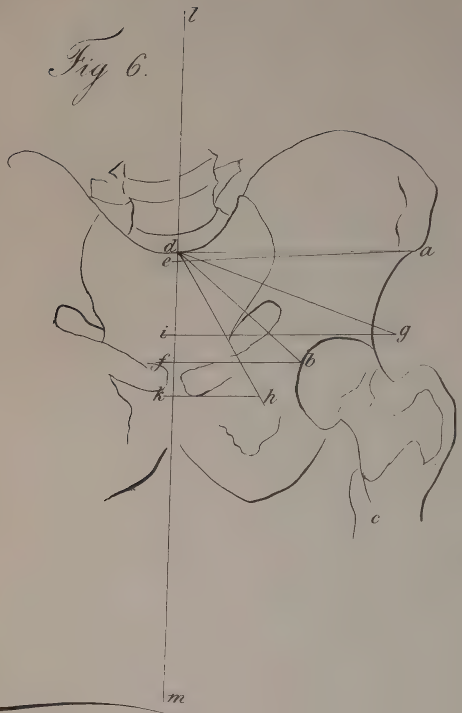

Fig 7.

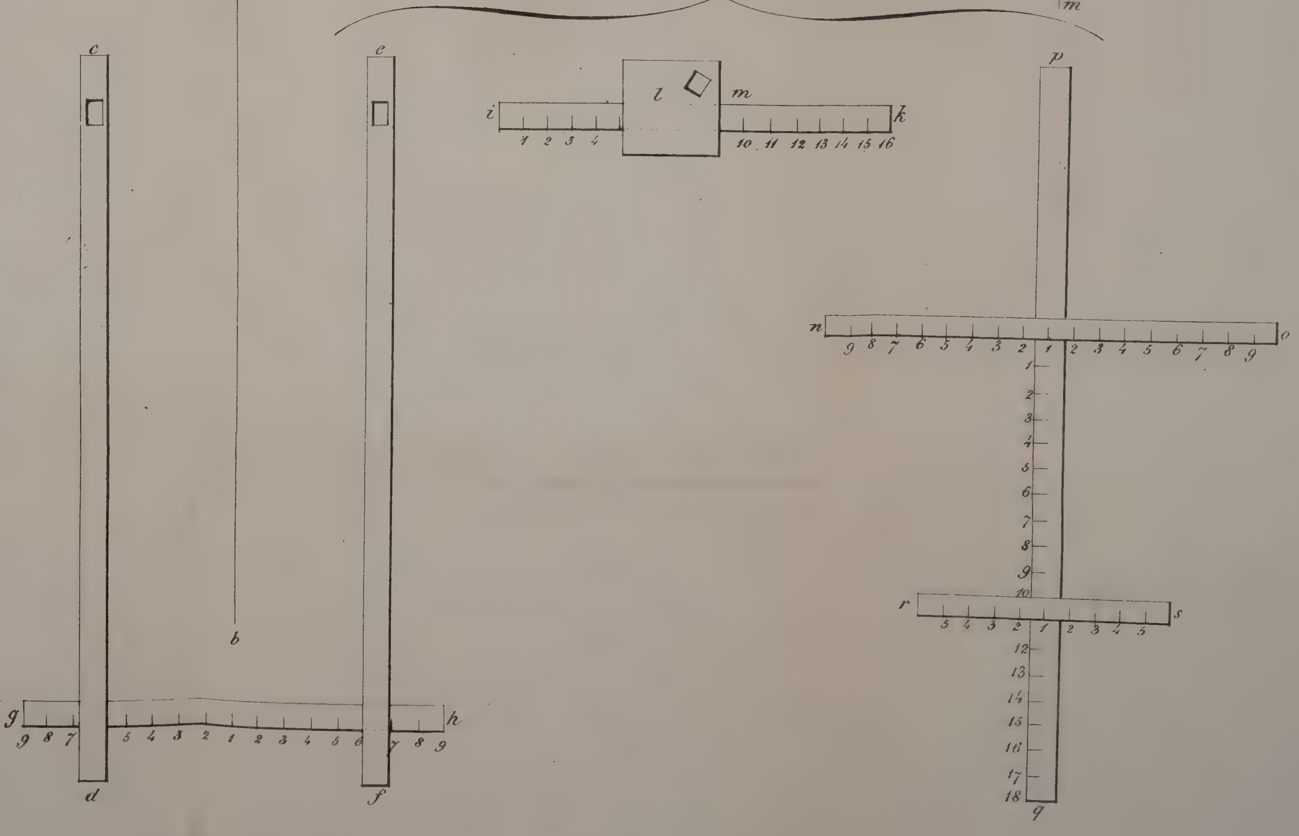

Fig. 8.

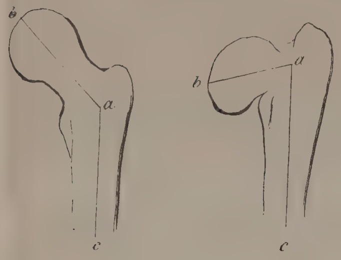

Fig. 9.

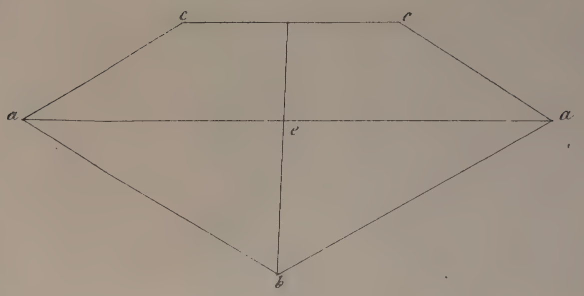

Fig. 10.

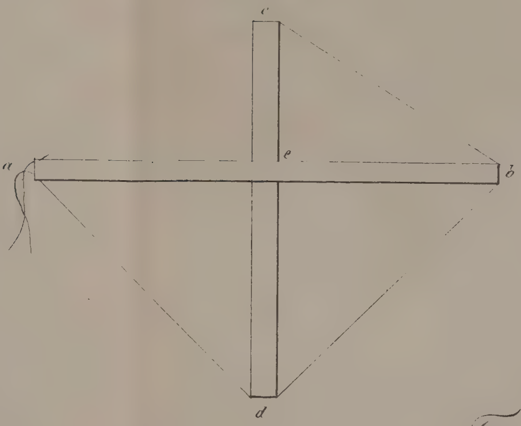

Fig. 11.

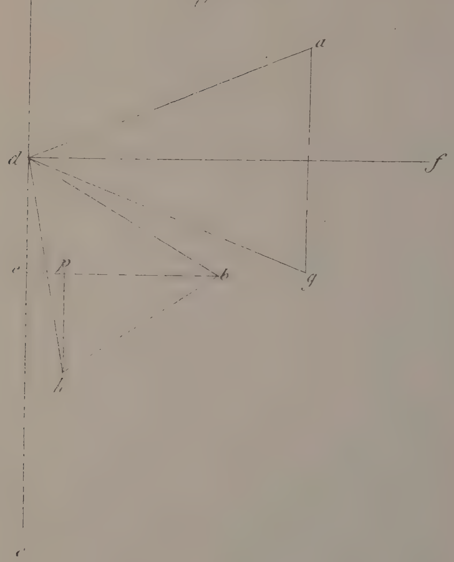
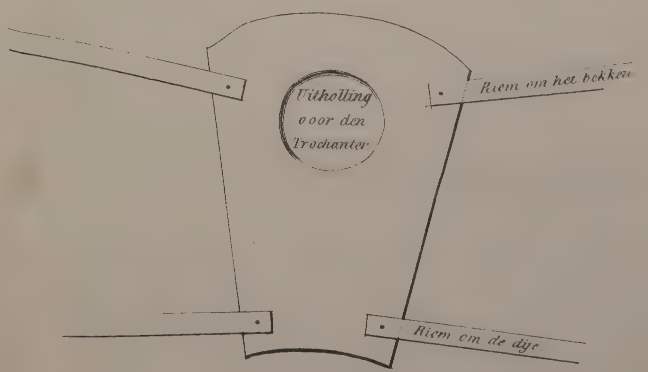
Fig. 12.